שו״ת · אחרונים

חיי אריה חלק ב

רבי חיים אריה הורוויץ

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

חיי אריה חלק ב

רבי חיים אריה הורוויץ

מקור הטקסט: דיקטה · רישיון: CC BY-SA 4.0

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/חיי-אריה-חלק-ב/
הקובץ נוצר ב־17 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

ספר חיי אריה דרושים 4
דרוש א. הודאה על הטובה 4
דרוש ב 7
דרוש ג 11
דרוש ד 16
דרוש ה לצדקה 19
דרוש ו 23
דרוש ז 29
דרוש ח 36
דרוש ט 49
דרושי י 64
דרוש יא 84
דרוש יב 91
דרוש יג 98
דרוש יד 106
דרוש טו 126
דרוש טז 129
דרוש יז 137
דרוש יח 144
דרוש יט 154
דרוש כ 160
לסיום הספר 171

ספר חיי אריה דרושים

דרוש א. הודאה על הטובה

שמעה עמי ואדברה וגו' אלהים אלהיך אנכי לא על זבחיך אוכיחך וגו' לא אקח מביתך פר וגו' כי לי כל חיתו יער בהמות בהררי אלף וגו' האוכל בשר אבירים וגו' זבח לאלהים תודה ושלם לעליון נדריך, וקראני ביום ערה אחלצך ותכבדני. (**תהלים נ'**)

הנה יש להתבונן באלו הפסוקים. ולדקדק בתחלה על כפל לשון שאמר אלדים אלדיך אנכי. וגם קשה שפתח ואמר לא על זבחיך אוכיחך וגו' לא אקח מביתך פר. שנראה כי ה' יתעלה לא ישאל מן האדם עולה וזבח. ואם יקריב קרבנותיו מה יתן לו. ואח"כ סיים ואמר זבח לאלדים תודה ושלם לעליון נדריך אשר מזה נלמד אם יעלה איש על מזבח ה' פרים יקובלו ברצון והיו לריח ניחוח. ואשר יראה לפי מיעוט בינתי לפרש הכתובים הוא. ואקדים דברי הש"ס (ב"ב דף י' ע"ב) תניא אמר להן ר' יוחנן ב"ז לתלמידיו. בני מהו שאמר הכתוב צדקה תרומם גוי וחסד לאומים חטאת וכו' כל צדקה וחסד שאו"ה עושין חטא הוא להן שאין עושין אלא להתגדל בו כמו שנאמר די ליהוון מהקרבין ניחוחין לאלה שמיא ומציילין לחיי מלכא ובנוהי (עזרא ו'). ושאל הש"ס ודעביד הכי לאו צדיק גמור הוא והתניא האומר סלע זה לצדקה בשביל שיחיו בני ובשביל שאזכה לעוה"ב הרי זה צדיק גמור. ומשני לא קשיא כאן בישראל כאן באוה"ע. ופירש"י ז"ל ישראל דעתן לשמים בין יחיה בין לא יחיה אינו מהרהר אחר מדה"ד אבל ע"א אינן נותן אלא ע"מ כן ואם לאו מתחרט. והנה אם ילמדנו הש"ס כפי פירוש רש"י ז"ל שראוי לישראל ליתן מתת הצדקה סתמיית בין ימלא ה' בקשתו בין לא ימלא רק רשאי הוא לערוך תפלה ולשאול מאת ה' שישפיע לו טובה שיחיו בניו וכדומה. וקשה ע"ז ממה שמצאנו בכמה מקומות שאף להתנות תנאי שאין נודר את נדרו לצדקה רק אם יעשה חפצו הגון וראוי הוא. (עיין יו"ד סימן רנ"ח ותשו' מהרלב"ח סימן ד' ורמ"ע מפאנו סימן ס"ב) דע"י פתח נשאלין על נדרי צדקה דיכול לומר אדעתא דהכי לא נדר. ועי' תשו' מהרי"ל (סימן ק"ס) וב"י יו"ד (סימן רנ"ע) דאי כפלי' לתנאו אין מחייבין אותו ליתן אם לא נתקיים תנאו. ובש"ע או"ח (סי' תקס"ב) ילפינן מזה שאמר יעקב אם יהיה אלדים עמדי דאם נודר אם יצילהו ה' מצרה לא הוה אסמכתא. ויש ליישב זאת דודאי אם לכתחלה הוא נודר ועושה תנאי מפורש רק ע"מ שתבוא לו הטובה אז אין החיוב עליו לשלם נדרו אם לא נתמלאה בקשתו לטובה. אבל שם בש"ס ב"ב באומר סלע זה לצדקה בשביל שיחיו בני. לא איירי כשהתנה בע"מ בעת הניח הסלע בכיס הצדקה רק בסתמא הרים מסת ידו ובקש מאת ה' שיחיו בניו דוגמא מה שמבואר בסיפא שם ובשביל שאזכה לעוה"ב. וע"כ אם לא

תמלא בקשתו והוא תוהא ומתחרט על הצדקה שעשה לא מדת ישראל היא רק מדת מע"א שגינה התלמוד:

ולולא פירש"י ז"ל נראה ביאור דברי הש"ס בב"ב כאן בישראל כאן באוה"ע על דרך זה. ואביא דברי הרלב"ג ז"ל (שמואל א' ז' תועלת הע') שאמר שם דבר נחמד ומוסר השכל להאיר עינינו בטעם נכון למה המבקש דבר מהש"י על צד החסד צריך שידור נדר שאם ימלא ה' משאלתו יקיים זה הנדר. כי בזה יבוא להאמין שהטוב ההוא הגיע לו מהש"י. וקיום נדר הוא הזכרת החסד שעשה לו האל יתעלה. ובאופן זה מצאנו ביעקב ויפתח ורבים זולתם שנדרו נדר ע"כ. וכונת החכם זה הוא דהלא נדע טבע בן אדם אם הוא בעת צרה שלא תבוא. ויביט כה וכה וירא כי אין עוזר לו ויתבונן כי אין מושיע בלתי ה' לבדו יפנה למעלה וישאל מה' תשועתו, ומלפניו יבקש חנינה וחסד. וה' אם ברחמיו יטה אוזן קשבת לקול תפלתו ומן המיצר יחלצהו וע"פ הרוב ע"י שליחים ואמצעים טבעיים יזמין לו ישועה ועזרה. מהרה ישכח עת מצוקתו וידמה בנפשו כי כחו ותבונתו או יד המקרה עמדו לו בעת רעתו. ויאמר הרפואה באה ע"י פלוני הרופא ע"י סם פלוני וספינתו העובעת בים ע"י המלחים נצלה. והוא ישכח כי ה' נתן לו כח לעשות חיל הוא הנותן בטוחות חכמה ובסתום תבונות יודיע הוא יורה חכמים בדרך הנכון למען תבוא התשועה לאיש הצולל במעמקי ים צרה. לכן באה מצות התורה חובה אליו האדם שידור בעת צרתו נדר להי למען עשות לו ציונים ויחרות על לוח לבו כי היה נדכה ונענה מתגרת יד ה' היתה בו. ואח"כ כשיושיעהו ה' ורוח לו ויקיים הנדר. אז יעלה על לבבו מצבו הרע טרם באה הישועה וירומם את ה' ויודהו על הנפלאות עשה עמדו.

ומעתה נאמר שזה עיקר ההפרש בין אומות העולם עובדי אלילים וישראל עם בחר לו וכמו שראינו הכתוב מהנביא יונה כשהיה על הספינה עם אנשים רבים מיתר גויי הארץ. בעת היתה הסכנה מרחפת על פניהם כי חשבה האניה להשבר באותה השעה נאמר וייראו האנשים יראה גדולה את ה' וגו' וידרו נדרים (יונה א') זאת היתה להם שם על הים בעוד היותם בספינה והמות נגד פניהם. אבל אחרי שובם לביתם והיו שוכנים בהשקט ובטחה אז שכחו אל מושיעם אשר חלצם ממיצר כמו שאמר הנביא. משמרים הבלי שוא חסדם יעזובו. ופי' שם הרד"ק ז"ל אנשי הספינה שהם עע"ז והם הבלי שוא ישמורו ודעתי שאחר שנמלטו מן הצרה חסדם יעזובו. ורק בעת צרתם אל מרום הרימו קולם בתפלה וידרו נדרים והם לא יקיימו מה שנדרו כי ישיבו לטעותם לתלות הכל במקרה מערכת השמים. אבל אני לא כן אנכי עמדי. ואני בקול תודה אזבחה לך אשר נדרתי

אשלמה. כל מה שקבלתי על עצמי בעת צרתי. אקיים ואשלמה ישועתה לה' (יונה ב'). כי אני אמין אשר מהאל יתעלה עזרתי נמצא:

ועל פי זה יובן לנו הפירוש בדברי הש"ס ב"ב הנ"ל שיאמר דכל צדקה וחסד שאומות העולם עושין הוא רק להתגדל בו. אין להם כונה אחרת רק להתגדל וזאת תכלית עשייתם הטוב ואם יטבעו במצולת הצרה יזעקו אל ה' אבל אם אך יסור מהם יד קשה ויחזק לבם וישכחו אל מושיעם. וכמו שמצינו גם בפרעה (מדרש רבה שמות פ' י"ב סימן ט') וירא פרעה כי חדל המטר ויוסף לחטוא. כך הם הרשעים כל זמן שהם בצרה מכניעים עצמם כשהצרה עוברת חוזרים לקלקולם. וכן נבוכדנצר בשעה שהיה בצרה היה מקלס להקב"ה וכו' וכיון שראה עצמו בגדולה התחיל מהנאה. זאת היא מדת ע"א. לא כן מדת ישראל עם קרובו לא רק בעת יאנחו מן הצרה יזעקו אל ה' אבל אף אם ישמע ה' תפלתם ויעתר לבקשתם ויהפך אבלם לששון ויגונם לשמחה. אז גם אז יכירו וידעו כי ה' היה אתם בצרתם ויבואו לפניו בקול רנה ותודה להודות לו על חסדו ואת אשר נדרו ישלמו. ולכן האומר הרי סלע לצדקה בשביל שיחיו בני אם בנו יחיה יזכור עניו ומרודו וכי מה' באה תשועתו לכן הרי זה צדיק גמור וע"כ נאמר צדקה תרומם גוי אלו ישראל וחסד לאומים חטאת. אם אחרי נמלאה בקשתם ישכחו אל מושיעם. ועל פי זה נכון אשר במצוה לדור בעת צרה נכללה גם אם יתנה תנאי מפורש שאם ימלא ה' בקשתו אז הוא מחויב למסור נדבתו לצדקה ואם לאו לא הוטל עליו החיוב. כי תכלית מצוה זו לזכור בעת שמחתו עת צרתו ולהבין אשר ה' הוא המושיע יתקיים גם בנדרו על תנאי וע"מ שימלאו חפציו. ונתגנו האוה"ע אשר בעת צרתם נודרים ובעת תשועתם יזנחו ה' הנותן להם כח לעשות חיל:

ובהצעה הלזו יעלה לנו ביאור נכון בהמשך הפסוקים בתהלים הנ"ל כי הן ידוע אשר התורניים החכמים האמיתיים הודיעו לנו פתרון השאלה מדוע צוה ה' אותנו על קרבנות כי הם יבואו על חטא ועון ולמען החוטא ישוב אל לבו וישים מעינו איך נכשל בדרכיו כי נמשך אחר תאות החומריות ויעלה על נפשו כי בו הי' ראוים להעשות כל המעשים אשר עם הקרבן יעשו וכי יעלה העולה כליל אז יעלה כליל כל מחשבותיו הגרועות והמגונות. ובשריפת החטאת ידמה לשרוף כל מחמדי אנוש ותעלולי בני אדם. (עיין עקדה ויקרא). וזה יונח לנו בקרבנות הבאים על חטא ואשמה אבל זה הטעם לא יספיק על קרבן תודה ויקשה למה הוא בא ולאיזה צורך הוא מצוה עלינו. ע"ז יורנו הכתוב בתהלים ויאמר. אלדים אלדיך אנכי. ר"ל ה' שהוא מושל על הטבע בכללותה כהוראת שם אלדים אלדיך אנכי גם עליך ביחוד תאיר יקרת ההשגחה הבאה מאת אלדים חיים. ע"כ לא תירא מפחד

פתאום ומשאה כי תבוא כי ה' יהיה בכסלך לשמרך. אכן למען הועיל לנפשך ולמען תדע מה ה' דורש מעמך ולבל תהיה כפוי טובה אומר לך. לא על זבחיך אוכיחך. הלא משום אל לבך שאיני צריך לקרבנותיך. לא אקח מביתך פר וגומר החפץ ה' בקרבנות ואם נדרת מה תתן לו. אבל לפי שאני משגיח עליך בכל עת להושיעך ממצוקתך. לכן למען תשמור מצותי ותחיה ואת עול מלכותי ברצון תקבל אומר לך. זבח לאלדים תודה ושלם לעליון נדריך. אף הקרבן תודה שאין בא על החטא ואין מורה על הכנעת החומר וביעור התאות אני אורך בדרך זו תלך כי תזבח תודה לאלדים לשלם לו הנדר שנדרת בעת בוא צרתך אשר אז נכנע לבך הערל לכן תהא נודר בעת צרה ושלם לאלדים נדריך והקרב לפניו תודתיך וזאת אצוך. וקראני ביום צרה אחלצך ותכבדני. למען אף אחרי אצילך מפח יקוש ואסונך אהפוך לששון גם אז תכבדני כי ע"י שילום הנדר תזכור יום צרתך בעת שמחתך וידעת והשיבות אל לבבך כי מידי באה לך הישועה ועליך ברכתי סלה.

דרוש ב

במה שימש משה שבעת ימי המלואים בחלוק לבן רב כהנא מחני בחלוק לבן שאין בו אימרא ופרש"י אימרא שפה יש אומרים שלאא יחשדוהו ששם בה מתרומת הלישכה ולאו מילתא היא שהרי כבר נגמרה המלאכה ובשעת עבודה מהיכן שקיל. (תענית דף י"א ע"ב וע"ז דף ל"ד ע"א).

ולבאר מאמר הלזה ולהליט בו כונה נכונה ע"פ דרך היש אומרים שהביא רש"י ז"ל נלע"ד. ואקדים לפרש מה ששנינו כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה וכו' נקרא ריע (אבות פ' ו') וראיתי במס' כלה הנדפס מחדש גירסא נקרא ריע להקב"ה שנאמר למען אחי ורעי. ונראה פירושו ע"פ דברי הבינה לעתים (דרוש ע') שביאר הכתוב ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו (תהלים ס"ב) כי רק ה' עושה חסד אמתי עם הנבראים ובטובו הגדול ישפיע עליהם טובות בחנינה ככתוב אם צדקת מה תתן לו (איוב ל"ה) ויאמר המשורר הקדוש לך ה' חסר כלומר לך לבדך ה' יצדק לייחס החסד האמתי והמוחלט כי בלי ספק בעשותך אותו לא יצויר עשותך לשום תגמול ויתרון וכו' עי"ש והן אמרו בעירובין פרק הדר (דף ס"ד ע"א) כל האומר שמועה זו נאה שמועה זו אינה נאה עליו הכתוב אומר ורועה זונות יאבד הון (משלי כ"ע). והמאמר בהשקפה הראשונה מחוסר הבנה. וראיתי שהביאו בשם ספר על אורות שרצו רז"ל להעיר אותנו בדמיון הלזה לגנות הלומד למען השיג על ידו תענוג גופני בלי כונה מיוחדת להשלים נפשו ולזקק מדותיו. ודימוהו דרך העברה לרועה זונות כי מי שנושא אשה ומכוין לקיום המין זה הוא המאושר והמשובח ע"פ מצות התורה והמכוון רק לתאוה ולתענוג כרועה זונות

ידומה. וכן הוא בלימוד התורה מי שאינו לומד לשמה רק לעונג לא יטה שכמו לסבול עול התורה להתלהב ולהתאמץ בכל עוז להבין הלכות הקשות והחמורות ויאמר שמועה זו נאה לפני וזו אינה נאה. ולעומת זה אמרו רז"ל שם באבות דהלומד תורה לשמה היינו לשם תכליתה להבין ולהורות ומשעבד גופו ועצמותיו למען יוכל לירד וללון בעומק של הלכה בלי כונה גופנית ותענוג חומרי ובלי הנאה פרטית. רק לכוין האמת לאמתו. ולו יהיה לב פתוח לתורה ולחכמתה להבין ולהורות העם בינה ולאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא והוא נקרא ריע. ריע למקום שבבחינה זו הוא לומד ממדותיו יתעלה שברא עולם בחסד. וכן הוא הלומד תורה לשמה נקרא עושה חסד כי תורה לשמה היא תורת חסד וכמו שיובא להלן:

ואני בעניי פירשתי הא דאמרינן בברכות (דף י' ע"א) אמר ר' יוחנן משום רשב"י מאי דכתיב פיה פתחה בחכמה ותורת חסר על לשונה וגו' (משלי ל"א) כנגד מי אמרו שלמה מקרא זה לא אמרו אלא כנגד דוד אביו שדר בחמשה עולמים ואמר שירה דר במעי אמו ואמר שירה. ינק משדי אמו ונסתכל בדדיה ואמר שירה וכו' ואל תשכחי כל גמוליו (תהלים ק"ג) מאי כל גמוליו שעשה לה דדים במקום בינה. ולהבין המאמר הנשגב הזה נציגה מה שאמרו בספרים הקדושים ליישב הפליאה מדוע שלחו הנפשות הקדושות האצולות מתחת כסא כבודו יתעלה פה לעמק הבכא. הלא נצפנו להם עתים לרעה ועלולות להלכד ברשת התאות הנמבזות. וכ' כי העיקר הוא יען עלתה במחשבה לפני הבורא יתעלה לבל תאכלנה הנפשות האלה לחם העצבים. ופה עלי אדמות אשר הרשות נתונה ובידם הבחירה להלחם את יצרם בכח ועוז והתגברות השכל. בזה הן באות לפני המלך השם יתעלה ובדין היא שתקבלנה שכרן. וע"כ יזהרו הצדיקים שתהיה עבודתם זכה ונקיה בלי פנויה וכונה בלתי רצויה. ובזה אפרש מה שאמרו רז"ל (אבות פ"ב מ"ה) אם למדת תורה הרבה אל תחזק טובה לעצמך כי לכך נוצרת. ר"ל שלימוד התורה בל יהי לך בו מקום להתגדר להנות בהנאה גשמית כהאומר שמועה זו נאה וכו'. כי לכך נוצרת. ללמוד התורה לשמה להשיג שלמות הנפש כי לזאת היא שלוחה לעולם החומרי מקום חשך ואפלות. להאיר במאור האמת הוא מאור התורה אשר הרע שבעולם יחזיר למוטב:

ורבי שמלאי בהציגו לפנינו ירחי קדם בעת עודנו עצור הולד במעי אמו אמר. כי מלמדין אותו כל התורה כולה וכו' וכיון שבא לאויר העולם בא מלאך וסטרו על פיו ומשכחו כל התורה כולה וכו' (נדה דף ל' ע"ב עי"ש). ופירש רבינו מהר"ל מפראג ז"ל בספר גבורות ה' (פרק כ"ח) דבעוד שלא נולד האדם אין הנשמה השכלית דבוקה בחומר. וכיון שנשמתו נבדלת ופרושה מכל גשמי אז היא שכלית לגמרי. וע"כ יאמר שם שמלמדין

אותו כל התורה, ונר דלוק על ראשו וצופה ומביט מסוף העולם ועד סופו. אבל בעת צאת האדם. לאויר העולם הזה אז בא החומר ומגביל כח השכלי ומלבישו בכלים גשמיים וזהו כוונתם שמשכח ממנו כל התורה שאינו עוד שכלי לגמרי רק מוסגר בגשם יודע רק מה שיורו אותו החושים ונאמר עליו כשיצא לאויר העולם בא מלאך וסטרו על פיו כמו מכה בפטיש המכה בכלי כי יגמור מעשהו זהו גמר מלאכתו. וכן לבוש הנפש הוא הגוף עיקר גמירתו הוא ע"י הפה יען בו כלי הדיבור ככתוב ויהי האדם לנפש חיה ומתרגם אונקלס והוה לרוח ממללא (בראשית ב'). ויען שנפש המשכלת היא נגבלה בחושים נגרע ערכה ואור השכלי של האדם יאפל וע"כ אמרו ע"י סעירת פה ר"ל גמירת כלי הדיבור המוציאים לעולם כחות הנפש המחשבת המשכלת משכח כל התורה עכ"ד מהר"ל מפראג ז"ל בשינוי קצת:

ומהאמור בזה נפרש הכתוב אשר בו פתח ר' יוחנן משום רשב"י מאמרו שם בברכות דאמר מאי דכתיב פיה פתחה בחכמה וגו'. ידבר על נפש האצולה ממרומים ויאמר פיה שהוא מורה על גמר חומר האדם המגביל כח השכלי ומעוף התבונה של הנפש לא תפנה בו אל שוא וריק לילך אחר תאות פחותות רק. פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה. חכמתה לא למען תענוג גופני והנאה חומרית כאומר שמועה זו נאה וכו' רק תורת חסד על לשונה כמו שדרשינן בסוכה (דף מ"ט). וכי יש תורה של חסד ותורה שאינה של חסד אלא תורה לשמה זו היא תורה של חסד וכו' צופיה הליכות ביתה וגו' כונתו ע"פ דרך הרב בעל עקידה (שער ק"ד) כי עולם הבא נקרא בית והעוה"ז הוא פרוזדור לפני הטרקלין וכאמרם התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין. מפני זה תשתדל הנפש היקרה ותתאמץ בכל עוז לשכך המית תאותה ותעבוד בכל יכלתה ואילותה את עבודת ה' עבודה תמה וזכה ותורת חסד תורה לשמה על לשונה כי צופיה הליכות ביתה שכל מבטה וראיתה בכל דרכיה ובכל מעשיה היא הליכות ביתה ל א זכה וברורה לבית עולמה. ולחם עצלות לא תאכל. למען לא תאכל לחם העצבים לחם חנינה רק מפרי ידיה יתנו לה ומשכרתה שלמה מאת ה' עבור מעשיה:

וזהו שיאמר ר' יוחנן משום רשב"י כנגד מי אמרו שלמה למקרא זה פיה פתחה בחכמה וגו' לא אמרו אלא כנגד דוד אביו שדר בחמשה עולמים ואמר שירה דר במעי אמו ואמר שירה וכו' ר"ל נזכר את נפשו הבאה מאת ה' מן השמים האצולה ממרומים ובמעי אמו יהל עליה עוד אור השכלי בתוקפו כי עוד לא בא לאויר העולם. ואמר שירה כי נפלה לו בנעימים חלק ה' ממעל. ינק משדי אמו ונסתכל בדדיה ואמר שירה שנא' ברכי נפשי את ה' וגו' מאי כל גמוליו אמר רבי אבהו שעשה לה דדים במקום בינה שלא יסתכל

במקום ערוה. ויען כי דדים אשר מהם יונק האדם ראשית בואו לעולם השפל ורק במין האדם הושמו במקום הלב במקום בינה לעורר כל איש לבל יפול במכמורת התאות. לכן יראה לשבר בקרבו כחות המעירות לחטוא להיות להוט אחרי הבלי העולם. וכמו שאמרו בברכות (דף ס"ג ע"ב) מאי דכתיב כי מיץ חלב יוציא חמאה (משלי ל'). במי אתה מוציא חמאה של תורה במי שמקיא עליה חלב שיונק משדי אמו. שאף ראשית הנאותיו יקריב ביכורים לה' ובשלהבת התשוקה לעבודת ה' יפתח פיהו בחכמה:

ועתה נשוב למאמר הצגנו בראש דאם הראינו לדעת כי אדם השלם יקרא אם הוא לומד תורת חסד תורה לשמה בלי כונה להנאה גופנית וממרק תאותיו ולבו יכניע למצות ה'. עוד זאת נשוב אל לבינו אשר למדונו חז"ל. כי איש המורם מעם להורות לפניהם המסלה הישרה העולה בית אל ואשר ינהלם על מי מנוחות התורה והיראה. ורוצה להיות ממצדיקי הרבים רק אז תאית לו הגדולה אם הוא נקי הדעות והמדות עוד ביתר שאת ויתר עוז מרעיו ההמונים. כי הלא ידוע שיש שני מיני הנאות. הנאה גסה חומרית לאכול ולשתות ולמשוך ביין את בשרו. וגם יש מין הנאה שהיא איננה כהראשונה אשר אף אנשי החכמה בה יכשלו היא הנאה הרוחנית רדיפת הכבוד ואהבת השררה. וידרשו מן האיש המנהיג הדור שאף מגדולתו שנתנה לו בל יהנה. וכמו שספרו רז"ל ביומא (דף פ"ז ע"א) רבא כי הוה חזי אמבוהא אבתריה (גדודי בני אדם הולכין אחריו לכבודו) אמר אם יעלה לשמים שיאו וגו' כגללו לנצח יאבד (איוב כ'). כי הוה מכתפי לי' בשבתא דריגלא הוה אמר כי לא לעולם חוסן וגומר (משלי כ"ו) והיו מחשבין דרכיהם בכל עת לבל יהנו אף מהכבוד שנתנו להם בני אדם. וזהו יש לכוין בכתוב. בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך לא יחסר (קהלת ט'). כי בגדים לבניה מורים על מדות טובות ונקיות בלי התדבקות כלל מעפרורית החומר. וע"כ בגדי לבן נקראים בגדי מלאכי השרת. ואמר הכתוב אם בכל עת יהי' בגדיך לבנים שתהי' נקי הדעת וזך המדות לבלי להנות מעניני העולם. וכמו שזקף רבינו הקדוש לפני מיתתו עשר אצבעותיו ואמר גלוי וידוע לפניך שלא נהניתי אף באצבע קטנה שלי (כתובות דף ק"ד ע"א). ושמן על ראשך לא יחסר משיחה לגדולה מעל ראשך לא ימנע. כי הוא האיש הראוי להמשח להיות נשיא עמו ומדברנא דאומתי'. לא כן האיש ההולך בשרירות לבו ומתגאה בגדולתו. עוד תשפילנו ומשרתו תביא לו עוד חסרון ומגרעת:

ויש לכוין מה שדרשו רז"ל בכריתות (דף ה' ע"ב) על קרא כשמן הטוב על הראש (תהלים קל"ג) על דבר זה היה משה רבינו דואג שמא חס ושלום מעלתי בשמן המשחה יצתה בת קול ואמרה כטל חרמון וגומר מה ועל אין בו מעילה אף שמן שיורד על זקן אהרן אין בו

מעילה. ר"ל שהיה משה רבינו דואג פן מה שנתמנה הוא בישרון מלך ואחיו נעשה כה"ג לקחה נפשו שמץ התנשאות והנאה מן הכבוד הגדול והיתרון הזה. וכן איתא שם שהיה אהרן דואג שמא משה לא מעל ואני מעלתי ר"ל אולי אני נהניתי משמן המשחה שלא לשם מצוה אולי אני נהנתי מן השררה ומהגדולה לי נתנה. עד שיצתה בת קול ואמרה. הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד מה משה לא מעל אף אתה לא מעלת. כי עבודתכם תמה ונקיה לשם ה' בלי תועלת והנאה לעצמכם:

וזהו יש להמליץ במאמר הנ"ל במה שימש משה ז' ימי המלואים. והוא ע"פ דברי העוללות אפרים שביאר ענין הידוע כי עתות האדם נחלקות לשלשה חלקים ימי העליה שאז עת לרדוף בכח ולהשיג שלמות ואושר נפשי. וימי העמידה שאז כבר עלה על סלם מעלותיו ואח"כ יבואו ימי הזקנה ימים אשר אין חפץ בהם כלל בהנאות הגשמיות. רק לחכמים יביאו התגברות השכל וכשארז"ל (שבת קנ"ה) זקני ת"ח כ"ז שמזקינין דעתן נתוספת עליהן. וע"כ אלו השנים האחרונים ר"ל ימי העמידה וימי הזקנה נקראים גם ימי המלואים שאז האדם הוא במליאותיו ויכול להשפיע גם על אחרים מטוב שכלו ומעודף תבונתו. ושאלו במה שימש משה כל ז' ימי המלואים כשכבר נתעלה להיות משפיע שפע נבואתו כי בחרו אל להיות ציר נאמן לעמו. ויענו בחלוק לבן שבכל עת היו בגדיו לבנים. כלומר מדותיו נקיות וטהורות בלי שום הסתכלות להיות נמשך אחר תענוגי העולם. והוסיף רב כהנא ואמר שאין לו אימרא ופירושו שלא יחשדוהו ששם בו מתרומת הלשכה. ר"ל לא רק היה מרוחק מהנאות חומריות אכן גם לא נהנה משל הקדש. אף מן העבודה עצמה. כי גם הנאה הדקה הנאת אהבת הגדולה לא היתה בו כי פיו פתח בחכמה ותורת חסד על לשונו:

דרוש ג

לצדקה.

כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך וגו' לא תאמץ את לבבך וגו' כי פתח תפתח את ידך לו וגו' נתן תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך בכל מעשיך ובכל משלח ידיך (**דברים ט"ו**).

כמה גדלה חובת הצדקה על כל איש ישראל הורו לנו חז"ל במאמרם (ב"ב דף ח' ע"ב) אמר ר"נ אמר רבה בר אבוה ממשכנין על הצדקה וכו' איני והכתיב ופקדתי על כל לוחציו ואפילו גבאי צדקה. ותירץ הא דאמיד הא דלא אמיד. אם הוא עשיר אז נכריח אותו לתת צדקה כפי ערכו ואם איננו עשיר אין מהראוי ללחוץ אותו ולכופהו. והתוס' שם תמהו הא קיי"ל כל מצות עשה שמתן שכרה בצדה אין ב"ד של מטה מוזהרין עליה

(חולין דף ק"י ע"ב). ובצדקה התורה הבטיחה השכר לעושיה דכתיב כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' ולמה הב"ד כופין על הצדקה ונאמרו שם ע"ז תירוצים שונים. ואשר אנכי הצעיר אחזה בזה. ואציע מה שפרשתי זה שספרו לנו חז"ל בסוטה (דף ל"א ע"א) הני תרי תלמידי דהוו קיימו קמיה דרבא חד אמר ליה אקריין בחלמאי מה רב טובך אשר צפנת ליראיך (תהלים ל"א). וחד אמר לי' אקריין בחלמאי וישמחו כל חוסי בך לעולם ירננו ותסך עלימו ויעלצו בך אוהבי שמך (תהלים ה'). אמר להו תרווייכו צדיקי גמורי אתון מר מאהבה מר מיראה. ויש להעיר מה חדש להם רבא בתשובתו הלא בהכתובים שראו בחזיונם מבואר ההפרש הזה שבאחד נאמר אשר צפנת ליריאך ובהשני ויעלצו בך אוהבי שמך וע"ש בחד"א:

ולבאר זה המאמר נראה ואקדים מה שפרשתי המשך הכתובים בפ' ואתחנן ועתה ישראל שמע אל החקים וגו' אשר אנכי מלמד אתכם לעשות למען תחיו וירשתם את הארץ וגו' לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה וגו' ואתם הדבקים בה' אלדיכם חיים כלכם היום (דברים ד'). ויש להתבונן באזהרת התורה שלא להוסיף על המצות מדוע יעלה על לב האדם להוסיף על דבר ה' ולא ישפיקו לו מצות החיוביות לקיימם. וחז"ל קבלו דהכונה באומר ה' פרשיות בתפלין (סנהדרין דף פ"ח) וכבר העירו על זה במפורשים. ויראה לי לפרש על פי פשוטו ואביא דברי החסיד בחובות הלבבות (פ"ד משער הבטחון) שביאר כי המעשה הטוב יתחלק לשני חלקים ממנו נסתר אין משקיף זולת הבורא ית' כחובות הלבבות ויש חלק ממנו נראה על האברים אין נסתר מן הברואים כי יעשה המצות בגופו ונגלם לכל רואה. והבורא יתעלה גומל על המעשה הנראה גמול הנראה בעוה"ז וגומל על חלק הצפון והנסתר זו היא הכונה הרצויה בגמול נסתר והוא גמול העוה"ב עכ"ד. ובזה תתיישב כמו שהעירו בספרים הקושיא המפורסמת למה נכתבו בתורה רק יעודי הגשמיים בזה העולם ולא יעודיה רוחניים. כי על מעשה המצוה הנראה אשר יעשה בגופו הלא הוא מוגבל ושוה לכל אדם הבטיחה התורה יעודי העוה"ז המוגבלים ויוכלו כלם להנות מהם. אבל חלק הנסתר כונת המצוה לא יאמר עליהם שכר מוגבל ושוה ולא יתכן לתארו בספר התורה מפני שישתנה לכל אחד ואחד כפי כח תבונתו ודבקתו בה' אלדים ועל זה שכר מצוה בהאי עלמא ליכא כי יש לכל צדיק וצדיק בעוה"ב מדור כפי כבודו ומדריגתו. ועפ"ז יובנו לפנינו הכתובים בפ' ואתחנן שיאמר. ועתה ישראל שמע אל החקים וגו' אשר אנכי מלמד אתכם לעשות וירשתם את הארץ. על עשיית המצות הנגליות אם תקיימו אותן כפי אשר אנכי מלמד אותן שכרכם גדול בעוה"ז אשר תירשו את הארץ ומטובה תינקו ושבעתם. ולבל תדמה אשר אין המצות נתונות רק לשכר עוה"ז

ותשלה נפשך להוסיף מצות מדעתך לעשות ה' פרשיות בתפלין וה' מינין בלולב וכדומה למען תוכל לרשת שכר הצפון הרוחני (וכאשר יאמרו שונאינו ומנדינו כי מצות התורה לא ישלימו את הנפש). על זה אני מזהירך לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה וגו' ואם תחושו מפני יעודים הרוחנים אני מבטיחך. ואתם הדבקים בד' אלדיכם כפי דביקותכם בה'. במחשבה רצויה בעת עשיית המצות וכפי חלה הנסתר במעשים הטובים חיים כלכם היום. וכמו שדרשו רז"ל מה היום כלכם קיימים אף לעולם הבא כלכם קיימים (סנהדרין דף צ' ע"ב). ומה יתן לך אם תוסיף על המצות. קצרה בינת אנוש להשיג אושר בארץ החיים כפי דעתו ושכלו השפל:

ועתה נשוב לפרש הא דהני תרי תלמידי דהוו יתבי קמי דרבא אם נעורר להבין ההבדל בין העושה מצות ה' מאהבה ובין העושה מיראה. כלומר אם יתערב במעשהו יראת העונש אשר כפי השקפה ראשונה שורת הדין היתה נותנת שזה האחרון רצוני לומר העושה מצות מפחד צרה שלא תבוא לא יהיה לו שכר בעמלו כלל. וכמו דאמרינן שאין עונש על העובר עבירות באונס דאונס רחמנא פטרי'. כן להיפך בעושה המצות מיראה מנין לו תקות שכר על מה שעשה בהכרח האונס. אבל יתיישב זה ע"פ הידוע שביאר רבינו הרמב"ם ז"ל (פ' כ' מהל' גירושין) שמפני כן באלו שכופין להוציא מכריח ב"ד את ישראל לגרש והגע כשר אור שאינו נעשה מרצונו הטוב. מפני שהכפיה ע"פ הדין ומצות התורה ונפש ישראל תתאוה לעשות הטוב והישר רק הוא אחוז בחבלי החומר אשר יסיתהו יצרו לעבור ביד רמה נגד רצון התורה. לכן כופין הגוף עד שיאמר רוצה אני אז שני חלקיו הגשמי והרוחני יותאמו יחדיו להדבר המצוה והראוי. וע"פ זה יובן לנו כי אם איש ישראל יעבוד אלדים אף אם הוא מיראה מפחד העונש יען שנפש ישראל שוקקה תמיד לעשות טוב ע"כ אותה בל ימנע שכר טוב לעוה"ב שכר הנפשי. אבל הוא לא יזכה ליעודי העוה"ז שזה השכר המגיע לגוף ומי שעובד מיראה אבריו כבדים עליו בעשיית המצות והוא ביראתו יכריחם להתהלך את האלדים לא עליהם יהי' השכר העוה"ז. אבל העובד מאהבת ה' יזכה לטוב בזה ובבא. וכמו שאמרו בברכות (דף ז' ע"א) צדיק וטוב לו צדיק גמור (העובד מאהבה) צדיק ורע לו צדיק שאינו גמור (עובד מיראת העונש). עיין תוס' ב"ב (דף י' ע"א ד"ה ואיזו). ומעתה צדקה לעינינו התשובה שהשיב רבא להני תרי תלמידי איש כחלומו פתר להם שהאחד אמר לו כי נתגלה בחזיונו קרא דמה רב טובך אשר צפנת ליריאך. שיש לו לקוות רק שכר הרוחני הצפון. אמר לי' מר עביד מיראה והעובד מיראה מפני שהוא עוד הכרחי בעשיית המצות אין לו בעולם הזה תשלום הגמול. והשני שעבד מאהבה מפני שעשה בתשוקה שלמה לעשות רצון הבורא

וגם אבריו היו נכנעים וסרים למשמעת המצות ושש ושמח לעשות רצון קונהו. איתחזי לי' בחלמא ישמחו כל חוסי בך לעולם ירננו ותסך עלימו. כי ישגיח ה' עליו בהשגחה פרטית לבלתי יפול אחרי מקרי הטבע כי ה' יתעלה בעזרתו יצילהו מכל נזק ופגע וכמו שדרשו רז"ל בסנהדרין (דף ל"ט) מקרא דטוב ה' לקויו. אשר ההגנה מן הנזק והצלה מן הרע זכו רק היהודים השרידים הם הצדיקים הגמורים אשר חפצו לעשות המצות בשלמות מתשוקת הנפש:

ובהאמור יפורש דברי הנביא ע"ה. זה יאמר לה' אני וזה יקרא בשם יעקב וזה יכתוב ידו לה' ובשם ישראל יכנה (ישעיה מ"ד). והוא עפ"מ שהביא הגאון בעל כנסת יחזקאל בספרו מים יחזקאל פ' ויקרא) ששם יעקב מורה על גמול העוה"ב שכר הצפון מלשון עקב על שם שהוא בא בסוף אחרי היות האדם על פני האדמה. כי טרם נתעלה אבינו יעקב להיות מן הזוכים גם לטוב עוה"ז היה נקרא יעקב על שם שכרו השמור לו לעתיד. אבל כאשר שרה עם אלדים ואנשים ויוכל נקרא שמו ישראל שזכה גם לשכר העוה"ז. וע"כ בפגוש אותו עשו אחיו אמר לו כי חנני אלדים וכי יש לי כל (בראשית ל"ג). אשר מזה דרשו רז"ל (ב"ב דף י"ז) שהטעימו הקב"ה בעוה"ז מעין עולם הבא. וזהו פי' הכתוב לא יעקב יאמר עוד שמך. כי ימנע ממך טוב העוה"ז כי אם ישראל כי שרית עם אלדים ואנשים ותוכל (בראשית ל"ב). וע"כ תתמדן נפשך גם בתענוגי זה העולם. ולפי הצעה הנ"ל זה פי' הכתוב בישעיה זה יאמר לה' אני. אם עוד לא יכניע גופו אשר יהי' חמים עם ד' אלדיו וימשול בחומרו לעשות מצות ה' באהבה רק נפשו המשכלת המחשבת תאמר לה' אני. תשתדל בכח שכלה להגביל חשוקי דמיוניו כי האמירה היא התגלות כח הנפשי המחשבי אבל עשיית המצות ע"י כלי הגוף תהיה בהכרח מיראת העונש. וזה יקרא בשם יעקב. לו לחכות רק על שכרו בסוף שכר הצפון. אבל מי שכבר נברא לו לב טהור ונתחדש בקרבו רוח נכון אשר בששון ושמחה ורוח נדיבה יקיים עשיית המצות. וזה יכתוב ידו לה'. אשר גם כלי גופו קודש לה' המה. ובשם ישראל יכנה. לו ראוי הכינוי שם ישראל. כצדיק גמור טוב לו גם בעוה"ז כי הוא מן מבורכי ה' אשר ירשו ארץ מלבד אשר ישמח ויטוז במתנת גורלו לעוה"ב:

ולפי הצעה הלזו יעלה לנו טעם נכון בדברי הש"ס ב"ב הנ"ל שאמר דממשכנין על הצדקה. ולא יקשה עוד קו' התו' דהא מ"ע שמתן שכרה בצדה אין ב"ד של מטה מוזהרין עליו דעל זה נאמר בכתוב. נתן תתן לו ואל ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה'. כי שכר מצוה בהאי עלמא איכא אם עושה המצות מאהבה אשר אז שני חלקי האדם מתאימים בעבודת ה' ויקבל שכר הנראה על מה שעשה הטוב באברים הנראים אבל אם

הוא עושה ע"י כפית הב"ד אז אין לו תקות שכר בעוה"ז. וזהו פי' הכתוב נתן תתן ואל ירע לבבך בתתך לו ובגלל העשיה מרצון הטוב ובתשוקת הלב יברכך ה' בכל משלח ידיך אבל זהו רק אם מעצמו יתעורר לתמוך ביד העני והדל אבל אם ב"ד יכפוהו ולבו בל עמו אף שיש לו תקות שכר הרוחני מפני שנפש ישראל אותה טוב אבל לא עלי' מוסבה הברכה בגלל הדבר הזה יברכך ה' ועל איש כזה אין מתן שכרה בצדה ולכן כופין על הצדקה:

ועור לאלוד מלין שם בהמשך הכתובים בפ' ראה שהצגנו בראש המאמר כאשר נסתכל שם בפרשה שיאמר הכתוב. אפס כי לא יהיה בך אביון כי ברך יברכך ה' בארץ אשר ה' אלדיך נותן לך נחלה לרשתה. וגו' ומשלת בגוים רבים ובך לא ימשולו כי יהיה בך אביון מאחד אחיך וגומר נתן תתן לו וגומר כי לא יחדל אביון וגומר. וכבר רבותינו ז"ל (בספרי ובילקוט שם) עמדו על הסתירה שאומר אפס כי לא יהיה בך אביון ושוב נאמר כי לא יחדל אביון וגומר ותי' כאן כשעושין רצונו של מקום וכאן כשאין עושין וכו' ושמואל ס"ל דאף לימות המשיח שיהיו עושין רש"מ נאמר קרא דלא יחדל אביון מקרב הארץ (שבת דף ס"ג ע"א). ונ"ל לומר לולא דברי חז"ל והוא אם נשית מבטנו על סיפור הש"ס (תענית דף כ' ע"ב). אמר לי' רבא לרפרם בר פפא לימא לן מר מהני מילי מעליותא דהוה עביד רב הונא. א"ל בינקותי' לא דכירנא בסיבותי' דכירנא וכו' כי הוה כריך ריפתא הוה פתח לדשא ואמר כל מאן דצריך ליתי וליכול אמר רבא כולהו מצינא מקיימנא לבר מהא דלא מצינא למיעבד משום דנפישי בני חילא דמחווזא ופירש"י דאיכא עניים טפי וקא מיכלי קרנא. ובחד"א כ' המהרש"א ז"ל דלשון בני חילא לא משמע כן ומצאנו דבני מחווזא עשירים היו כדאיתא בב"ק (דף קי"ט ע"א) וא"כ לא היו שם הרבה עניים מאד. ונראה לפרש דבני חילא הם חיל המלך כשישמעו שיאמר כל מאן דצריך ליתי וליכול יבוא גם חיל המלך לבוז כל אשר לו עכ"ל המהרש"א ז"ל. ויראה דפירושו מכוון על דרך שפירש הרמב"ם ז"ל (פ"ד מהל' חמץ ומצה) הא דאמר רבא לבני מחווזא בעירו חמירא דבני חילא מבתיכם כיון דאלו מיגנב ואלו מיתבד ברשותייכו קיימי ובעיתו לשלומי כדידכו דמי (פסחים דף ה'). שהני תשלומין לא מן הדין היה שלא קבלו עליהם האחריות ברצון רק הבני חילא היו אונסים אותם לשלם שלא כמשפט. ומזה ראינו שהבני חילא במחווזא תואנה היו מבקשים לגזול ממון של ישראל שלא כדין רק בעושק ורציצה. ומפני כן היה רבא מתיירא במחווזא להכריז כל דכפין ייתי ויכול מפני שהיתה יד האומות תקיפה על עצמן ואם יתראו לפניהם כבעלי הון אז יבואו בני חילא לשלול שלל ולבוז בז. וכן אנו רואים בזמננו אף שאנו חוסים בצל מלכי חסד שומרי חוק ומשפט לכל עבדי ממשלתם.

אבל אם יקום קצין העם לפתוח אוצרות כספו להושיע כל איש אביון ומצוק בתוכנו יקומו מנדינו שונאינו ויפערו פיהם לבלי חוק כי כל הכסף והזהב שלנו הוא ומתייראים לתמוך בידי הנאנקים הדלים לבל ילעשו צרינו עיניהם לנו. ולעמת זה כשזכו ישראל במעלתם להשאר בארץ אבותינו אשר נתנה לנו למורשה יבטיח לנו ה' בתורתו. אפס כי לא יהיה בך אביון. הויה הוא לשון קיום. וע"כ פירושו שלא יתקיים האביון בקרבך בארץ אשר הי אלהיך נותן לך נחלה לרשתה. כי בארץ המבורכת. ומשלת בגוים רבים ובך לא ימשולו. כי תהיו על אדמתכם דשנים ורעננים בלי מגור מאויב מסביב ובל ייראו להתראות בחוצות כעשירים ובעלי הון. כי יהיה בך אביון מאחד אחיך. כי גלגל הוא החוזר בעולם ובכל העתים והזמנים יהיו עניים ואביונים אשר המחסור יאכף עליהם כי לא יחדל אביון מקרב הארץ נתן תתן לו וגו' בלי שום פחד משואה כי תבוא תוכל לתן לו עד כדי מחסורו אשר יחסר לו ובגלל הדבר הזה יברכך ה'. אלדים יקבץ נדחינו לארצנו וייטיב לנו ככל הטוב אשר דבר עלינו אמן:

דרוש ד

לצדקה

תני ר' חייא מדפתי ר' יהושע בן קרחה אומר כל המעלים עיניו מן הצדקה כאלו עובד ע"ז כתיב הכא השמר לך פן יהי' דבר עם לבבך בליעל וכתיב התם יצאו אנשים בני בליעל מה להלן ע"ז אף כאן ע"ז (**כתובות דף ס"ח ע"א וב"ב דף י' ע"א**).

ונראה לבאר דבריהם אשר יקשה מאד להבינם כי אף אם אמנם גם אנחנו נתעב איש אשר לבו אכזרי בל ירחם על אביוני בני אדם ואשר יקשה ערפו בלי לחונן דלים נבזה הוא בעינינו. אכן מה מצא התנא איכות ענין העלמת עין מן הצדקה תשתווה לעבודת אלילים כי ישא מדברות דרושו עליהם לשקלם במאזנים יחד ולהסמיכם אקרא. אולם למען לבוא עד תכונת המאמר הזה. אקדים דברי הירושלמי (שבת פ' שמונה שרצים) שאמרו שם כתיב שמעו זאת כל העמים האזינו כל יושבי חלד. למה הוא ממשל כל באי עולם לחולדה אלא לפי שכל מה שיש ביבשה יש בים והרבה מינים בים שאינם ביבשה וחולדה אינה בים. ובהשקפה ראשונה אמרתי לבאר כונתם כי במזמור הלז (תהלים מ"ט) יופיע המשורר ברוח קדשו ויביע אמרי נועם לאלף מוסרו לבני אדם שאל יתהללו בעשרם ובל יהיו תקיפים בדעתם לבטוח בחילם וע"כ יכנס בבני חלד שדומים לחולדה שישנה רק ביבשה. ויבואר עפ"מ שמצינו בע"ז (דף ד' ע"א) מאי דכתיב ותעשה אדם כדגי הים מה דגים שבים הגדול מחבירו בלעו אף בני אדם אלמלא מוראה של מלכות הגדול מחבירו בלעו. והכונה אשר ידמה בני אדם הרשעים המתאוים לעשות

חמס וברצונם יהרגו איש לדגי הים. ויפלא לעינינו הלא גם בחיתו ארץ רבים מהם יטרפו טרף ויכספו להשחית ולחבל ולמה נשא משלו לדמותם רק לדגי הים. אבל הנכון בזה כי ההבדל ביניהם ידוע אשר בדרי היבשה לא ראינו מין הורג בני מינו האריה לא יטרוף את האריה והזאב לא ידרוס את הזאב אבל בחיות הים הגדול בולע את הקטן מצא מין את מינו וניער לכלותו. לכן יאמר ותעשה אדם וגו' אלה אשר השחיתו מדותיהם על ארץ ואלמלא מוראה איש את רעהו בן אדם כמותו חיים בלעו המה נעשו כדגי הים. וזהו הדבר אשר הבינו חז"ל בירושלמי הנ"ל בדרשתם על קרא דכתיב שמעו זאת וגומר כל יושבי חלד. כי המשורר הקרוש ירום קול מוסרו לבני אדם ויכנס יושבי חלד. אמר להם שהם דוגמת החולדה שאינה בים וראוי להיות בהם המדה לבל יארובו איש לדם אחיהו כמו שהוא מטבע בני היבשה. ויען כי לרוב מדת האכזריות באה למי שיבטח בעוצם ידו ויתאוה להרבות לו אוצרות רשע וידמה כי זהב כסלו ועושרו מבצרו בל יעלה על לבבו כי עוד מעט תמוט רגלו וגם הוא יהי' מן הנדכאים המצערכים לידי בו"ד. וכדאמר לה ר' חייא לדביתהו כי אתי עני אקדים ליה ריפתא כי היכי דלקדמי לבניך וא"ל מילט קא לייטת בי אמר לה גלגל הוא החוזר בעולם (שבת דף קנ"א ע"ב). העיר החכם את לבבם לרחמים בהזכירו את מעמד האדם כי איננו נצב ותמידי. וזהו שיאמר הכתוב שם בתהלים בהמשכו למה אירא בימי רע עון עקבי יסבני. ועיין אבן עזרא ז"ל שפי' דנתירא פן יצטרך לבקשו בדרך שיקרנו עון בדרך לא ישר שיגזול ויחמוס בני אדם וירים קולו נגר אלה הבועחים על חילם וברוב עשרם יתהללו וישומו דלים ועשוקים מרמס לכפות רגליהם ויזכירם שהם בני חלד ע"כ לא יעשו כדגי הים וירחיקו את מדת האכזריות נגד אחיהם מבני אדם ויאמר להם. האזינו כל העמים גם בני אדם גם בני איש יחד עשיר ואביון. הן הקטנים בני אדם הן הגדולים בני איש ישתוו. יחד עשיר ואביון אף שעתה למראית עינים והוא עשיר עוד מעט והוא אביון. העניות והעשירות אחוזות וצמודות כגלגל הסובב וחוזר ולמה תתגאו איש על אחיו:

ואבינה עוד בהכתובים בתהלים ע"פ דברי הירושלמי הנ"ל עפ"מ שביאר הרב בכלי יקר (פ' בראשית) דברי רז"ל (ב"ב דף ע"ד ע"ב) כל מה שברא הקב"ה בעולמו זכר ונקיבה בראם (שנאמר כי ביה ה' צור עולמים) ר"ל כל מה שברא הקב"ה בעוה"ז יש בכולם דמיון הזכר ונקבה כאחד. כי כל זכר דמיון אל המשפיע וכל נקבה דמיון אל המושפע. וכל הנבראים יש בכולם צר אחד משפיע וצד אחר מושפע. כיצד הקב"ה הוא המשפיע הראשון וכל הנבראים מקבלים השפע ממנו וכל נמצאי מעה צריכים זה לזה קצתם נותנים וקצתם מקבלים ובכלם שייך לומר שהם מושפעים ומשפיעים כאחד. בלתי ה'

לבדו יש לייחס תואר האיש כי הוא לבדו המשפיע ולא מושפע. זהו שאמרו רז"ל בכמה מדרשים אין איש אלא הקב"ה שנאמר ה' איש מלחמה ר"ל שאין ליחס תואר האיש המורה על המשפיע ובלתי מקבל בלתי לה' לבדו כי כולם צריכים לו ית' והוא יתברך אינו צריך לשום אחד מהם עכ"ל. וכן ביאר בכלי יקר פ' ראה על הכתוב כי בגלל הדבר הזה שדרשו רז"ל מלשון גלגל שחוזר בעולם שרצה ה' יתעלה שבכל הנמצאים ילך הדבר בסיבוב שיצטרכו זה לזה בסיבוב כגלגל שכל אחד מהם נותן ומקבל שלא רצה ה' שיהא האדם מתחזק בארץ עד עולם ויתגאה עי"ז ע"ד שנאמר והארץ לא תמכר לצמיתות וגו' כי לי כל הארץ (ויקרא כ') ואלו לא בא האדם לכלל מדה זו לעולם לא הוא ולא זרעו היה משכח ה' ולא היה יודע כי לה' הארץ והיה מחזק בארץ לצמיתות עכ"ל:

ועל פי זה יבוא ביאור הירושלמי במקרא זאת כל העמים וגומר על נכון. והוא כי שם הרב בהכותב פי' דברי האומר למה הוא ממשל כל באי עולם לחולדה אלא לפי כל מה שיש ביבשה יש בים והרבה מינים בים שאינה ביבשה וחולדה אינה בים. דראוי לעורר מה יתן ומה יוסיף לענין אזהרת המזמור שתהיה חולצם בים או ביבשה. ואמר שרמז כאן דרוש אמוניי והוא מה שנתאמת כפי חקר הטבעי שהארץ היתה מכוסה במים ויבוא ספק גדול על פי טענות טבעיות איך התראתה היבשה הלא טבע העפר להכבד ולירד למטה. אמנם אנחנו ידענו שכן גזר ה' יתעלה כנגד הטבע שאמר יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה ויהי כן. ולזה אמר שמעי זאת כל העמים האזינו כל יושבי חלד. אתם שאתם דרי יבשה בשבילכם רצה ה' יתעלה לחדש פני אדמה למען יתקיים מין האנושי וממשלתו על הנבראים ולזה אמר בהלל הגדול לרוקע הארץ על המים כי לעולם חסדו עכ"ד. ולפי דרכנו יש לחכמינו ז"ל עוד כונה מיוחדת והתבוננות יתירה בכתוב דשמעו זאת כל העמים. כי המשורר יעיר למוסר אוזן אנשים לאמור אל תקשו לבבכם נגד אחיכם ובהתחננם אליכם בצרת נפשם הקשיבו. זכרו נא זאת ושימו על לבבכם כי העולם נברא ברצון מחדש מרבה להטיב ולהשפיע על כל. האזינו כל יושבי חלד אתם משולים כחולדה שאין לה חיות רק ביבשה. וברצותו ית' בקיום מין האנושי הוא בראה ויצרה נגד הכרח הטבעי שהמים יכסו ארץ ומזה תכירו ותדעו כי אתם ברואים מידו של ה' יתעלה אשר הוא המשפיע כל טוב. ובל תדמו בנפשכם כי הארץ נתנה לכם לצמיתות אשר כל אחד יחזיק בהונו ויאמר כחי ועוצם ידי הוא ויבטחו על חילם וברוב עשרם יתהללו אח לא פדה יפדה וגו' ע"ז תדעו כי כל מה שברא הקב"ה בעולמו זכר ונקבה משפיע ומושפע בראם ויאמר שמעו זאת כל העמים וגו' גם בני אדם גם בני איש יחד עשיר ואביון. כל אחד מכם קטן וגדול שם הוא עשיר משפיע ואביון

מוכרח לקבל מלשון אבה. כי אם לאחד ניתן ההון לחונן דלים וישפיע זאת על זולתו יקבל טוב ההשפעה מן העני שהצדקה עליו מכפרת ומצילתו מפגעים רעים (עיין ב"ב פ"ק). ויותר מה שבעה"ב עושה עם העני עושה עם הבעה"ב. כי כלכם יחד עשיר ואביון מקבלים ונותנים בכח הבריאה שניתן לכם מיד ה':

ומעתה יובן לפנינו תוכן המאמר שהצגנו בראש שדימו את מתעלם עין מן הצדקה לעובד ע"ז כי מי אשר לו לב אכזרי בל יעל על נפשו חליפות עוה"ז ובל יזכור ימי חלדו כי ימיו ספורים ולא לעולם חוסן וכי סלם ההשפעה אלדית מוצב ארצה בו כל בני אדם יעלו וירדו המה משפיעים ומושפעים כי הם נבראים מה' אשר הוא לבדו המשפיע האמתי ומי שלא יחוש לזה יש בו שמץ דבר בליעל מע"ז כי ישכח אשר הוא מדרי גיא יבושת רקעה ה' על המים ונתן לעולם מחסרו. וע"כ פיו ידבר חכמות והגות לבו תבונות אשר כל בן אדם ישוב אל לבבו וירחם על אחיהו איש ויפתח את ידו לסעדו ולתמכו ובגלל הדבר הזה יברכהו ה':

דרוש ה לצדקה

שמעו זאת כל העמים האזינו כל יושבי חלד (תהלים מ"ט) רבנן אמרי מפני מה הוא ממשל כל באי עולם לחולדה. מה חולדה גוררת ומנחת ואינה יודעת למי מנחת אף בני אדם כן (ירושלמי שבת פ' שמונה שרצים). ונראה לפרש זא המאמר בהקדים דברי ירמי' קורא דגר ולא ילד עושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו ובאחריתו יהי' נבל (ירמי' י"ז י"א). ופירש"י ז"ל ע"פ התרגום יהי נבל מתקרי רשיעא. וצריך להבין מדוע כינה הכתוב פה את הרשע בשם נבל וגם יקשה למה באחריתו דוקא יהי קרוא נבל. והנ"ל בזה ונבינה בתוכחות הושע שאמר כנען בידו מאזני מרמה לעשוק אהב ויאמר אפרים אך עשרתי מצאתי און לי כל יגיעי לא ימצאו לי עון אשר חטא (הושע י"ב). ורש"י ז"ל פירש טוב לך אם אמרת בלבך כל ממוני לא יהא בו ספוק לכפר על עוני אשר חטאתי. ולפ"ז יתבאר לשון לא ימצאו כמו לא יספיקו אבל יקשה כי העצה ההוגנת כי טוב אם יאמר בלבו אשר כל הונו לא יועילנו ביום עברה חסר מן הכתוב. ואשר יראה לי הוא אם לתור במחוז מבעלו ונראה באנשים ישנם רודפים אחר בצע כסף ולהוטים להשיג עושר בכל אשר תמצא ידם בגזל ועושק רבית ונשך. אונאת יהודים או אינם יהודים. וכאשר ידעו כי הרעה נגר פניהם כי יהיו נבזים ומשוללי הכבוד בעיני כל איש ישר הולך ידמו בנפשם נצבור כעפר רב כסף והון עתיק נרבה. ויאמר כל אחד בלבו עוד תבוא עת להטיב מפעלים לפני בני אדם ולמועד ומועדים אטיבה דרכי ורבים לי יחניפו ויהללו מעשי בשער:

וזה שהוכיח הושע בני דורו כנען בידו מאזני מרמה וגו' הסוחר הזה אין לו איפה והין צדק רק מאזני מרמה לגזול ולהונות בני אדם. ויאמר אפרים אך עשרתי מצאתי און לי. למען יצטדק יאמר בקרבו האיש תככים אם אתעשר ואמצא לי הון רב. כל יגיעי אשר לא ימצאו לי עון אשר חטא. זאת תהיה מגמתי ויגיעתי ונקיתי מפשע רב בעיני בני אדם שלא ימצאו בו העונות והחטאים. כי אעשה מעשים מפורסמים וטובים בעיני הבריות להתפאר ובזה ארגיע רוחם ולא ימצאו בי עון אשר חטא כי הראשונות ישתכחו מעיר ולא יזכרו עוד. ובהשלמת הרעיון הזה יאמר הנביא ירמי' קורא דגר ולא ילד כמו העוף קורא שהוא רובץ על ביצי עוף אחר ומחמם אותם והביצים ההם לכשיקבעו ויצאו האפרוחים לא יהי' כמו בניו שילכו אחריו אלא יעזבוהו ולא יכירוהו (רד"ק) כן עושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו ובאחריתו יהי' נבל. אם יקוה אשר ע"י עושרו ישיג יקר ותפארת מבני אדם ואשר השחית בדרכיו ייפה במעשיו להתפאר בעיני אנשים לשוא יהי' כל יגיעו. תכליתו הנרצה לו לא ישיג כי יהי מוכרח לעוזבו בחצי ימיו ובאחריתו יהי' נבל. קרא פה את הרשע נבל כי נבל הוא פרי שלא נגמר כמו ששנינו (ברכות דף מ') ועל הנובלות אומר שהכל מאי נובלות תמרי דזיקא שהרוח משירם טרם יתבכרו. כן יהי בהעושה עושר ולא במשפט יעזבנו בחצי ימיו בלי יבוא אל המטרה וע"כ יהי באחריתו נבל:

ויובן לפי האמור דרשת הירושלמי הנ"ל כי ירים המשורר קול עוז נגד אלו הבוטחים על חילם כי כחם ועוצם ידם יעש להם חיל רב וברוב עשרם יתהללו וכשישיגו עושר ויצברו אוצרות כסף יתהללו. ידמו בנפשם כי יהיו לתהלה ולשם בארץ וירה חצי מהתלותיו אליהם ויאמר מה לכם לבטוח על שקר לבלתי הועיל. האזינו כל יושבי חלד אתם בני אדם המשולים לחולדה מה החולדה מגררת ומנחת ואינה יודעת למי מנחת שעושה פעולת הריק והבטלה. כן אתם מה לכם כי נזעקתם וכי תאספו המונים המונים לא יועילו לכם אוצרות רשע להשיג מאויכם כבוד המדומה. גם בני אדם גם בני איש יחד עשיר ואביון גורל אחד למו ואם בחצי ימיו יעזבנו עושרו מה הוא לו ומה מועילו כי ה' מפר מחשבות ערומים ולא תעשינה ידיהם תושיה (איוב ה') ועצת ה' היא תקום (משלי י"ט) רק עצה שיש בה דבר ה' היא תקום לעולם. (סנהדרין דף כ"ו ע"ב):

וכהאמור יאורו לנו דברי המדרש (ב"ר פ' מ"ד סימן ג') שדרשו על קרא רשע עושה פעולת שקר וזורע צדקה שכר אמת (משלי י"א) רשע עושה פעולת שקר זה נמרוד שהיו פעולותיו שקר. וזורע צדקה שכר אמת. זה אברהם שנאמר ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט (בראשית י"ח). והוא כאשר עוד נבחין ונרגיש בנפשנו ההבדל בין מעשה

שיעשה האדם בעניני העולם למלאות עונג גופני ובין מה שיעשה העוב האמתי לעשות רצון קונהו ית', כי בעניני העולם הלא בכל עת אשר יעמול וישתדל להשיג התכלית הנרצה לו אין לו רק עמל ומפח נפש. כי אף מי שיבנה לו ארמון נשגב עם כל שכיות החמדה בעת הבנין וההתעמלות עוד לא ירגש שמחת תכליתו אשר אליה יתאווה רק כעבד ישאף צל יקווה כי יראה הדר פעלו אח"כ כשיגמרנו. לא כן בעשיית המצות למען קנות קנינים האמתיים לשלמות נפשו אף בעת העמל וההשתדלות עוד טרם עשותו דבר רק דקא אזיל לדבר מצוה הוא קונה שלמות וישיג טוב התכלית לקיים מצות בוראו. ובזה יפורש הכתוב ויצונו ה' אלדינו לעשות את כל החקים האלה לטוב לנו כל הימים לחיותנו כהיום הזה (פ' ואתחנן) אמר מלבד שיהי' טוב לנו כל הימים שזה מורה על שכר הרוחני בעולם שכולו טוב. וכמו שפי' הרמב"ם ז"ל במו"נ (חלק שלישי פ' כ"ז) עוד אף בעת עשיית החקים יען נדע כי הם ציווי אלוד יהי' לנו לטובתנו לחיותנו כהיום הזה. וכמו שנאמר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם (ויקרא י"ח) שגם בעת העשיה וההשתדלות ימצא חיות נפשי כי הוא עמל ומקבל שכר אף על הזריזות וההכנה למצוה כי עצת ה' היא תקום. וכמו שדרשו רז"ל בסנהדרין כנ"ל עצה שיש בה דבר ה' היא תקום לעולם. אף המחשבה לדבר מצוה מביאה תועלת ותכלית קיימת:

ונבינה במדרש הנ"ל שיאמר כי הרשע מלבד שבעת עשייתו והשתדלות לדבר רע אין לו בזה שמחת נפש ותענוג אמתי כמו שהוא בכל המעשים הגרועים תהיה תקותו להשיג תכליתו נשארה מעל. כמו עושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו וגומר. וכן זה נמרוד אשר אמר בחפזו להדמות לעליון ויתנשא למרות עיני כבודו ית' בהשליכו אדוננו אאע"ה לכבשן האש. היה רשע עושה פעולת שקר שאף פעולותיו הי' שקר כי נתקדש שם שמים ע"י אברהם ושחה גבהותו ותשפל לפני הדר גאונו. ולעמת זה יציב תמונת אברהם ויאמר עליו. זורע צדקה שכר אמת שנא' למען אשר יצוה את בניו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט. יען שתל על תלמי לב בניו אחריו נטעי נאמנים לעשות צדק ומשרים והחסד והחנינה המה המדות בם יתפארו צאצאי אברהם ולא סרו ולא תסורנה מהם עד עולם. ובזה יתדמה לפולח ובוקע בארץ ויזרע זרעו אם אף על עת הזריעה היה לו שכר אמת כמו שיאמר הכתוב רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד (משלי כ"א) אף בעת שרודף ומכין עצמו לעשות צדקה וחסד גם אז ימצא חיים ושכר אמת צדקה וכבוד מאת ה':

עוד יאמר לע"ד בדרוש הכתובים זורע צדקה שכר אמת. ורודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד. אם נזכירה מה שדברו רז"ל בשבח הנותן צדקה לארנקי של צדקה שאין

העני מתבייש לטול שנוטלה ואינו יודע ממי נוטלה נותנה ואינו יודע למי נותנה (עיין ב"ב דף י' ע"ב). ויראה להבין עוד טעם במעלת הנותן צדקה לארנקי של צדקה אם יוסדו חבורות נאמנות לגמילות חסדים וביקור חולים והלבשת עניים ודומיהם כאשר נמצאו רבות בעירנו קראקא יצ"ו ת"ל. והוא עפ"מ שפירשתי הא שדרשו רז"ל בסוטה (דף י"ד ע"א) אחר ד' אלדיכם תלכו (דברים י"ג). וכי אפשר לו לאדם להלך אחר שכינה וכו' אלא להלך אחר מדותיו של הקב"ה מה הוא מלביש ערומים וכו' אף אתה הלבש ערומים וכו' וכן אמרו בילקוט (פ' עקב) ללכת בכל דרכיו אלו הן דרכי המקום ד' ד' אל רחום וחנון וכו'. וכי אפשר ליקרא בשמו של הקב"ה אלא מה המקום נקרא חנון אף אתה הוי חנון מה הוא נקרא רחום אף אתה הוי רחום. ויראה באור מאמרים אלו הנחמדים כי הנה יש שני מיני צדקות אם איש רואה חבירו נגוע ומעונה ביסורים ותחלואים ונכמרו רחמיו עליו כי לא יוכל לחזות בצרת נפש אחיהו בהתחננו אליו ויעניקהו מתנת ידו כיד ה' הטובה עליו. ואם כי זאת היא מדה טובה אבל נקרא האיש חומל שממציא עזר לעני בשעת דוחקו ולא עושה צדקות כי הוא איננו עושה פעלת הצדקה בפעלה שכלית רק נתפעל מן הרחמנות אשר נתעוררה בקרבו בשמעו אנקת אביונים. לא כן מנת גבר חכם בעוז אשר בעוד לא חזה אסון רעהו ומצוקתו יכוין לבבו להקים עזרתו לכל איש מדוכא להושיעהו מעוניו זה האיש איננו מתפעל רק פועל פעלה שכלית בצדקה זה הוא כמו הנותן זריעתו במעבה האדמה למען יקצור ברנה וישא אלומותיו בעת האסיף. ועליו יאמר זורע צדקה שכר אמת שזו היא הצדקה המעולה והמשובחת. והן ידועים דברי הרמב"ם ז"ל במו"נ (ח"א פנ"ד) בהשכילו להבנינו ענין י"ג מדות של רחמים ויורינו בינה שחלילה לנו לתלות הפעליות והתרגשיות כמו שיורה בהשקפה ראשונה לשון רחום וחנון וכו' בחק ה' יתעלה. רק כלם הם פעלות יוצאות מחכמתו הנשגבה אשר אין לה חקר בהן ינהג עולמו כתבונתו. ורק אלינו יתראו המעשים שיתהוו ברצונו ית' כהפעליות ונקראים רחמים וחנינה. ועפ"ז יובן מה שדרשו רז"ל מקרא אחר ה' אלדיכם תלכו. ושאלו וכי אפשר לאדם להלוך אחר שכינה אלא הלך אחר מדותיו של הקב"ה מה הוא מלביש ערומים וכו' ומה הוא נקרא רחום רצונם לומר כמו שרחמנותו יתעלה על הברואים הוא בלא הפעליות רק יוצאת מגבורת החכמה כן אתה בן אדם קרוץ מחומר אבל עליך זרוע שפעת אור השכל הדבק במדותיו. וכפי כחך וערכך תהי' חנון בפועל ולא נפעל מהתרגשיות הנפש. וע"כ יקרו בעינינו אלה החבורות הנכבדות אשר יתאחדו להכין עזר ותרופה ומלבושים לעת קרה בעוד מועד טרם ידפקון העניים על פתחיהם ועוד לא נפעלה נפשם מצעקת האביונים. יחזיקו במדת אברהם אבינו ע"ה ושמרו דרך

ה' לעשות צדקה ומשפט ויהיו נקראים עושי צדקות וחסד כי ילכו בדרכי ה' לעשות צדקה ומשפט בפועל ותבונה. ורודף צדקה. בעוד שלא ראה לפניו האומללים אשר עיניהם נשואות למתנתו הוא רודף אחר הצדקה ויעשנה כפי תבונתו וחכמתו. ימצא חיים צדקה וכבוד:

דרוש ו

לתורה וגמילות חסרים.

אמר ר' יוחנן משום ר' בנאה מאי דכתיב אשריכם זורעי על כל מים משלחי רגל השור והחמור (ישעו' ל"ב) אשריהם ישראל בזמן שעוסקין בתורה ובגמילות חסדים יצרם מסור בידם ואין הם מסורים ביד יצרם שנאמר זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד (הושע י') ואין מים אלא תורה שנאמר הוי כל צמא לכו למים (ישעיה נ"ה) וכו'. (ע"ז דף ה' ע"ב).

טרם כל שיח נעיר בדברי הש"ס שאמרו שבזמן ישראל עוסקין בתורה ובגמילות חסדים יצרם מסור בידם ואין הם מסורים ביד יצרם. הלא' אם יש לאדם ממשלה ושלטון על דבר ודאי שוב אינו מסור בידו. ויש אף שהוא אינו מסור ביד רעהו אבל לא יחזק כחו עליו שיהי' האחר נתון תחת ידו. ואם אמרו שבזכות התורה וגמ"ח יצרם כבר מסור בידם הלא ממילא נשמע שאין הם נתונים תחת משטר יצרם הרע. והי' להם לומר אין הם מסורים ביד יצרם ואף יצרם מסור בידם. ולמען הבין דברות קודש מפיקים נוגה ואור חיים בתהלת לימוד התורה אחוז בהע ושש עם הצדקה וחסד נדבר במעלת הצדקה כפי אשר יורונו דעת כתבי הקדש ומאמרי חז"ל. ואתחיל להבין במקרא שכתוב ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית וגומר (בראשית ט"ו). שראוי לעורר על החילוקים שמצינו בתורה לענין כריתת ברית כביכול בין ה' ובין נבראיו שבפרשת נח אחר המבול כתיב ויאמר אלדים אל נח וגו' ואני הנני מקים את בריתי אתכם וגומר ויאמר אלדים אל נח זאת אות הברית אשר הקימותי ביני ובין כל בשר אשר על הארץ (בראשית ע'). ועתה נחזה שני שינוים בלשון הכתוב כי שם בנח נאמר קשר הברית בין אלדים ובין היצורים בלשון הקמת ברית. הנני מקים את בריתי וגומר. ובאברהם נאמר לשון כריתת ברית. ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית וגומר. ועוד יש חילוק ושינוי כי אצל הקמת ברית. נאמר השם אלדים ב"ה ואצל כריתת ברית יאמר ה' ההוי"ה ית' ויח'. וכ"ז ראוי לשות לב ולהתעורר עלי':

ואמרתי להבין הענין כפי מיעוט בינתי. דהלא ידוע מספרים הקדושים שיש ג' מיני השגחות אשר בהן ה' יתעלה מנהיג העולם. השגחה טבעית שינהיג את בריותיו כפי חקי היצירה אשר נטע בעולמו. או השגחה נסיית לטובה אשר זכו כי ישגיח עליהם

לרחמה ויסתירם בצל כנפיו להגן עליהם. או אם חטאו ועוו וסרו מני הדרך אזי יגזור עליהם להמם ולשחתם וישקיף עליהם לרעה כמו שהי' בדור המבול והפלגה ואנשי סדום. וחז"ל כוונו להאיר עינינו במאמר קצר וצח להבין ההבדל בין השגחה הטבעית והשגחה הנסיית לטוב. והוא אמרם (סנהדרין דף ל"ט ע"ב) ר' אלעזר רמי כתיב טוב ה' לכל. וכתיב טוב ה' לקויו. משל לאדם שיש לו פרדס כשהוא משקה משקה את כולו כשהוא עודר אינו עודר אלא הטובים. ופירש"י ז"ל כשהוא משקה אינו מונע מים לילך לרעים ולטובים לפי שאינו אלא טורח אחד לכל. וכשהוא עודר דהוי טורח לכל אחד ואחד אינו עודר אלא הטובים. כך הקב"ה זן טובים ורעים. בדיבור אחד ממלא את העולם כולו טובה. אבל כשבא להגן מן הפרעניות ולשלם שכר אינו אלא לקויו ע"כ. ור"ל דהשגחת ה' ע"פ חקי הטבע ששם בבריאה נתונים המה לכל בין לרשעים בין לצדיקים. החמה מאירה לטוב ולרע וכן הגשמים מטיבים לכל מין האדם ואף את מי שלא יזכה את ארחו. וכן אמרו [תענית דף ז' ע"א] אמר ר' אבהו גדול יום הגשמים מתחיית המתים דאלו תחיית המתים לצדיקים ואלו גשמים בין לצדיקים בין לרשעים. ועל השגחה הטבעית המטיבה לכל נברא בין הגון בין שאינו הגון נאמר טוב ה' לכל. אבל השגחת ה' הנסיית להגן מן הרע. ולשלם טוב לעושי טוב עין ה' רק אל יריאיו תכונן ואת אוהביו שומרי מצותיו מצרה יחליץ וע"ז נאמר טוב ה' לקויו:

ועל פי האמור יובן לנו בתורה חילוק לשון הכתוב בהבטחת טובה הנאמר לנח ובין הנאמר לאדוננו אאע"ה. כי המבול אשר היה תשלומים וקיבול עונש לדר מרי עבור חטאם ומרדם והיתה אז השגחת ה' לרעה על מין האדם. הלא אז הסיר השם ית' חקי הטבע משימושם כמבואר בגמרא ומדרשים והיה הירוס העולם. ואחרי אשר נשוכו ונחו מי המבול ורצה הקב"ה בקיום התבל ומלואה וגזר אומר שיתקיימו חקי הטבע ככתוב. עוד כל ימי הארץ וגומר קור וחם וגומר לא לא ישבותו (בראשית ח') בלי להכות עוד כל חי ובלי להרוס עוד מוסדי הבריאה כתוב בהבטחתו יתעלה לנח. ויאמר אלדים אל נח ואני הנני מקים את בריתי וגומר כלומר השם אלדים שמורה תקפו וממשלתו בעולם כפי חקי הבריאה הנני מקיים את הברית הזאת ביני וביניך שלא יסורו חקות הטבע. ואף אם בני אדם יסורו מני הדרך לא אוסיף עוד לשחת כלם בהשגחה נסיית לרעה כאשר עשיתי. כי טוב ה' לכל כשהוא משקה ומשפיע טוב טבעי כשמש וגשמים לרשעים ולצדיקים בלי הבדל ישפיע. כי האלדים מושל על הטבע יקיים הברית בינו ובין כל חי שיהיו למו קיום בעולם. אבל בעת בחר לו האל יתעלה את אברהם והציב לו בית נאמן קים לעד שיקום מחלציו עם סגלה עם נבחר מכל העמים להורות למו אמונת ה' ויחודו

בעולם זכה לכריתת ברית את ה'. כי הראה לו במעמד בין הבתרים הגליות וד' מלכיות הן הן גבורותיו הן הן נפלאותיו שמתקיימים ישראל בין האומות (עיין יומא דף ס"ע). והבטיחו אשר הקב"ה ישים עין השגחתו עליהם להצילם מכל אסון וכליון ויפדם מיד כל העריצים הקמים עליהם עד היום הזה. כי טוב ה' לקויו ועליהם נאמר ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית:

ובספר העקרים (מאמר רביעי פרק מ"ה) ביאר בארוכה ענין כריתת הברית הזאת אשר לכן כרתו את הבעל חי לשני גזרים ועברו בין בתריו להראות כי כמו שני חלקי הבע"ח היה האחד מרגיש כשכאב לשני כן שני האוהבים מיום כרתם את הברית נעשו כגוף אחד אשר כל אחד ישתתף בצרת רעהו. ע"ז הראה השם יתעלה לאאע"ה בברית בין הבתרים את ד' הגליות. והנה אימה חשיכה נופלת עליו. פן חלילה יאבדו בניו בין האומות ולא תהי' למו תקומה אחר נפלם כמו שכמה אומות נגזרו מארץ חיים. ע"ז נאמר ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית וכתוב שם ההוי"ה ב"ה שם הרחמים ומורה על השגחה נסית לטובה וכריתת הברית היתה לאות עולם בינו ובין בניו שיהי' עמם בצרה (עיין מגילה דף כ"ט ע"א) כי טוב לקויו אשר יפרוס על עמו סכת שלומו להצפינם ביום רעה. ותחת צל כנפיו יחסיון סלה. ובזה הונח לנו שינוי לשון הכתובים שנאמר בכריתת הברית עם נח ועם אברהם אבינו ע"ה. וכאשר צוהו על מצות מילה ונתנה לאות ברית בינו ובין בני ישראל נאמר והקמתי את בריתי וגומר להיות לך לאלדים ולזרעך אחריך (בראשית י"ז). וכמו שפירש"י שם והקימותי את בריתי ומה היא הברית להיות לך לאלדים ולעבדי ולשמור מצותיו ושם לא ידבר עמנו מהשגחה נסיית לטובה וע"כ אמר שם אלדים והקמת ברית:

ואם למדנו שהועילה לנו הברית אשר כרת ה' את אברהם אבינו כי לא נכחד קימנו עד היום הזה. נדע כי זה הי' בסבה כי נחלנו מאבותינו מדות הנאות שהיינו רחמנים וגומלי חסדים כמו שמורה פשטת הכתוב שיאמר לפני הפיכת סדום. וה' אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עושה. ואברהם היה יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו בו כל גויי הארץ. כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו. ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט וגומר ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה כי רבה וגומר. אשר יקשה בראשית ההשקפה למה בהודיע ה' את אברהם אשר הוא עושה לסדום ובנותיה. נאמר ואברהם היה יהי' וגומר ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט וגומר ורש"י ז"ל הביא דברי אגדה שאמרו זכר צדיק לברכה כיון שהזכירו ברכו. ויראה לי שירמז בזה אשר זאת תעמוד לנו ולבנינו שלא ישפוך ה' עלינו חלילה חמתו כמו שהי' על סדום ובנותיה כי עליהם

היתה נתכת החמה יען היו רעים לשמים ולבריות וכמו שדרשו רז"ל מקרא הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה היינו צעקת ריבה שנתנה פתה לעני והרגוה. ונאמר הנה זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם וגומר ויד עני ואביון לא החזיקה (יחזקאל י"ז) אבל בישראל אף בעת נפלם משמים ארץ ובצע ה' אמרתו על בית ישראל אמרו (סנהדרין דף ק"ד) כתיב ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום וכי משא פנים יש בדבר. אר"מ מדה יתירה היתה בירושלים שלא היתה בסדום דאלו בסדום יד עני ואביון לא החזיקה ואלו בירושלים ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן. שמדת הרחמנות וגמילות חסדים לא סרה ולא תסור מאת עם ישראל עד עולם. ולזה אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עושה אני מודיעהו את אשר יקרה בזה לסדום עונש על מרים ועל פשעם ואברהם היה יהי' לגוי גדול ועצום אשר ישאר נצח. כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וגומר ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט. ובזכות הצדקה יקוים זרעו לעד:

ואחרי ראינו גודל מעלת הצדקה ומדת החמלה והחנינה לעם ישראל. שוב נחזה להבין בין במאמר הצגנו בראש שאמרו שאם ישראל יהיו עסוקין בתורה וגמילות חסדים יצרם מסור בידם וכו'. ואקדים מאמר המוקשה מאד לבוא עד תכונתו והוא בפ"ק דע"ז (דף י"ז) גבי עובדא דמייתי הש"ס שנתפסו ר"א בן פרטא ור"ח בן תרדיון למלכות. וא"ל ר"ח אוי לי שנתפסתי על דבר אחד ואין אני ניצל שאני לא עסקתי אלא בתורה בלבד ואתה נתפסת על ה' דברים ואתה ניצל שעסקת בתורה ובגמילות חסדים. וכדרב הונא דאמר רב הונא כל העוסק בתורה בלבד (בלא גמילות חסדים) דומה למי שאין לו אלוד שנאמר וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת (דברי הימים ב' ט"ו). ופי' התוס' דהוכיח הש"ס מדכתיב בסיפא וללא תורה מכלל דברישא קאמר אף שיש בו תורה הוא דומה כמי שאין לו אלוד. ומאמר זה כפי השקפה ראשונה קשה להבינו מדוע חרצו משפט כזה על מי שעוסק בתורה בלבד הלא תורת אלדיו בלבו ולמה ימעדו אשוריו. והן אלמלא הביאו מאמרם על האי דר"ח בן תרדיון הייתי יכול לומר שמאמרו של רב הונא יסוב על אלה שעוסקין בתורה שלא לשמה ולקנתר מגמתם או שעוסקין על מנת שלא לעשות שנוח להם שלא נבראו (עיין ברכות דף י"ז ובתוס' ובירושלמי פ"ק דברכות הל' ב') אבל הס כי לא להזכיר זאת בזה המאמר. כי הלא נזכר שם הקדוש ר' חנניא בן תרדיון אשר הקהיל קהלות ברבים להמרות גזירת הרומאים. וכשגבר אויב ותפשו אמר כאשר צוני ה' אלדי עד שכרכוהו בס"ת ושרפו אותם יחד באש. כמבואר שם בש"ס (ע"ז דף י"ח ע"א). ומעתה תגדל הפליאה למה הביאו ע"ז המעשה של האיש הדגול מרבבה הקדוש ר"ח. הא דרב הונא דכל העוסק בתורה בלבד דומה כמי שאין לו אלוד. ובסוף פ"ק דב"ק (דף

י"ז ע"א) אמרו דגדול הלימוד שמביא לידי מעשה וכו' ומשני הא למיגמר הא לאיגמרי ופירושו ללמד לאחרים עדיף ממעשה. ויקשה ר"ח בן תרדיון שהיה מקהיל קהילות ולומד לאחרים והיה מן השרידים אשר ה' קורא. ומה כוונו חז"ל בזה שהביאו שם מימרא דר"ה דכל העוסק בתורה בלבד וכו':

ואשר לבי אומר לי בהבנת הענין הוא דהא שם בע"ז (דף ד') אמרו דתורה דכתיב בה אמת לא עביד הקב"ה לפנים משורת הדין. ור"ל שבאותן שעות שרמזו בסודם סוד ה' ליריאיו שהקב"ה כביכול עוסק בתורה לא יצא ממדת הדין. והן ראיתי מובא בשם ספר, תורת חיים על זה שאמרו במנחות (דף כ"ט ע"ב) שהראה הקב"ה למשה רבינו ע"ה עתידות על ר"ע שיהי' שוקלין בשרו במקולין והתפלא משה ואמר זו תורה וזו שכרה. וענהו כך עלה במחשבה לפני. ופירש הת"ח שר"ל אשר השם ית' דן את הצדיקים כפי שהיתה המחשבה בעת בריאת העולם שעלה לפניו יתעלה לברוא העולם במדת הדין וכשראה שאין העולם מתקיים שיתף עמו מדת הרחמים. וזהו לכל המון רבבות עם אבל ליחידי הדור אתם מדקדק הקב"ה כחוט השערה. ולכן אלה שעוסקין בתורה דינם קשה יותר והוא כמו שאמרו חבר אין צריך התראה (סנהדרין מ"א) כי תורה דכתיב בה אמת לא עביד לפנים משורת הדין. ויש לקרב אל הדעת למה נשתנה דינם של צדיקי עולם להענש בתוקף עפ"מ שאמרו חז"ל (ב"מ דף ל"ג ע"ב) דריש ר' עילאי מאי דכתיב הגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם. הגד לעמי פשעם אלו תלמידי חכמים ששגגות נעשו להם כזדונות שת"ח לרוב חכמתו צריך יותר להיות נזהר בכל דרכיו שלא יצא מכשול מתחת ידו ולכן נענש לפי הדין ולא לפי מדת החסד אף אם עוסק בתורה:

והן הרמב"ם ז"ל בסוף מורה נבוכים ביאר בארוכה דבכל עת תחול ההשגחה על האדם אז לא יפחד מפגע כי לא תאונה אליו רעה וכמאמר הכתוב כי בי חשק ואפלטהו אשגבהו כי ידע שמי (תהלים צ"א). וכן יכנה הכתוב הסתרת הפנים וסור ההשגחה מן האדם כאלו אין לו אלוד וכמו שנאמר על כי אין אלדי בקרבי מצאוני הרעות האלה (דברים ל"א) עכ"ד. ועפ"ז יובן מה שאמר ר"ח בן תרדיון לר"א בן פרעא אוי לי שנתפסתי על דבר אחד ואין אני ניצל כיון שלא עסק אלא בתורה בלבד לכן בל יזכה בעידן ריתחא שהיתה אז נזירת הרומאים על ישראל תקיפה אשר ה' יצילו. ומביא הש"ס הא דרב הונא דכל העוסק בתורה בלבד דומה כמי שאין לו אלוד. דהיינו שבקל תוסר ממנו ההשגחה ולא עליו ישפע חסד אלוד רק יהי' נדון כפי מיצוי הדין כי הש"י מדקדק עם צדיקיו כחוט השערה לדונם כפי שעלתה במחשבה לפניו לברוא העולם במדת הדין אבל ר"א בן פרטא שעסק גם בגמ"ח נחמהו אשר בל יפחד ממגור אויב מסביב וכמו שדרשו

רז"ל (מובא בפרשת דרכים) על קרא דהשקיפה ממעון קדשך בוא וראה כמה גדול כחה של צדקה שמהפכת מדת הדין למדת הרחמים שהרי כל השקפה שבתורה הוא לרעה שנאמר וישקיפו על פני סדום וכו' חוץ מזו שהיא לטובה ללמדך שגדול כח של מתנת עניים שמהפכת מדת הרוגז למדת רחמים עכ"ל. ע"כ זכה ר"א בן פרטא שתחול עליו מדת החסד לשמרהו מכל צר ואויב ולקיים בו קרא טוב ה' לקויו לנפש תדרשנו וכמו שהבטיח הקב"ה לאברהם בברית בין הבתרים שכרת עמו הברית אשר בכל צרתם לו צר. והכל היה בזכות הצדקה ככתוב כי ידעתיו למען אשר יצוה וגומר ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט. שהצדקה בכל עת מהפכת רוגז לרחמים:

וכהאמור ינוח לנו להבין דברי חז"ל ויוסר מה שעמדנו בראש שאמרו מאי דכתיב אשריכם זורעי על כל מים אשריהם ישראל בזמן שעוסקין בתורה ובגמילות חסדים יצרם מסור בידם. והוא ע"פ דברי חז"ל (ב"ב דף ט"ז ע"א) אמר רבא בקש איוב לפטור את כל העולם כלו מן הדין. אמר לפניו רבש"ע בראת שור פרסותיו סדוקות בראת חמור פרסותיו קלוטות בראת צדיקים (ע"י יצר טוב) בראת רשעים (ע"י יצר הרע לפיכך אין מי ניצול מידך כי מי יעכב אנוסין הן החוטאין רש"י שם). ומאי אהדרי לי' חבריו דאיוב אף אתה תפר יראה וכו' ברא הקב"ה יצר הרע ברא לו תורה תבלין. שהיא מבעלת את הרהורי עבירה כדאמרינן בקידושין (דף ל' ע"ב) אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש וכו' הלכך לאו אנוסין נינהו שהרי יכולים להציל עצמן (רש"י ז"ל שם) ויאמר ע"י עסקם בתורה אם אבן הוא היצה"ר נימוח אם ברזל הוא מתפוצץ ויצרם מסור בידם. ובל תהי' מתוחה עליהם חלילה מדת הדין לדקדק עמהם על כל מעשיהם כמו שהוא מי שעוסק בתורה לבד שדומה למי שאין לו אלוד. ולמען ישגיח עליו לרחמה להצילו מכל נזק ע"כ ייעצו לחבר עם התורה העסק בגמילות חסדים בין איש לרעהו שהיא המהפכת מדת הדין לרחמים ובזמן שעוסקים בתורה ובגמילות חסדים יצרם מסור בידם כי התורה מתשת כחו של היצה"ר. ולבל יפחדו כי העוסק בתורה לא עביד לי' לפנים משורת הדין ופן ידקדק עמו כחוט השערה. ע"כ אמר וגם אין הם מסורים ביד יצרם ע"ד שאמרו שם בב"ב הוא שטן הוא יצה"ר הוא מה"מ יורד ומתעה. ועולה ומרגיז. נוטל רשות ונועל נשמה. אבל בזכות הגמילות חסרים אין שליט בהם לרעה כי גדול כח של מתנת עניים שמהפכת מדת הדין לרחמים וה' ממכון שבתו ישקיף עליהם לטובה להצילם מכל צער ונזק כי טוב ה' לקויו לנפש תדרשנו. ויזכור את בריתו את אאע"ה יען ישמרו דרך צדקה ומשפט. וזה יקיימם וירומם סלה. ה' יזכנו להיות מן ההולכים לפניו בתום לבב והיה מעשה הצדקה שלום והשקט ובטח עד עולם אמן:

דרוש ז

מדרוש שדרשתי בבהמד"ר "בני אמונה" פה קראקא פ' חיי שרה שנת תרמ"ט לפ"ק שנתים אחר דכנותו.

את מוצא בשעה שבנה שלמה את ביהמ"ק בקש להכניס את הארון לבית קדשי קדשים ובאותה שעה דבקו שערים זה בזה. אמר שלמה כ"ד רננות מן פסוק כי האומנם ישב עד ועתה קומה ד' אלהים (ד"ה ב' ו) **ולא נענה. וכיון שאמר ה' אלהים אל תשב פני משיחך וכו' מיד נענה וכו' ולמה נצטער שלמה ע"י שנתגאה ואמר בנה בניתי בית זבול לך מאי בנה בניתי א"ר יעקב וכו' בנין בגוי בניתי** (מד"ר במדבר פ' י"ד סימן י' ועיין שבת דף ל' ע"א).

על זאת יתפלא כל איש דורש להבין דברי חז"ל אשר תיארו בזה לפנינו אף בעת עשה שלמה בנין המקודש בו שכן חי עולמים. דבקו שערים בחפצו להכניס הארון לבית קדשי הקדשים. ואף כ"ד רננותיו לא הועילו וכל זאת היתה לו בשביל שנתגאה ואמר בנה בניתי בית זבול אשר פירושו שם בצדו בנין בנוי בניתי. וכל משכיל יבין שיקשה לפי פשוטו דאם הבנין בנוי היה לשוא עמלו בוניו בו. וכי בכדי באו עושי מלאכה מארץ צור ועשו בו שבע שנים. וגם מה חטא יהרות נמצא עי"ז שאמר בנין בנוי בניתי שכן פירשו בנה בניתי. ולבאר דבריהם לפי שכלי הדל אומר להקדים מדרש הפליאה שהביא הכותב בהקדמתו לעין יעקב. בן זומא אומר מצינו פסוק כולל יותר והוא שמע ישראל ה' אלדינו וגומר. בן ננס אומר מצינו פסוק כולל יותר והוא ואהבת לרעך כמוך שמעון בן פזי אומר מצינו פסוק כלל יותר והוא את הכבש אחד תעשה בבוקר וגומר. עמד ר' פלוני על רגליו ואמר הלכה כבן פזי דכתיב ככל אשר אנכי מראה אותך את תבנית המשכן ותבנית כל כליו וכן תעשו (שמות כ"ה) עכ"ד:

והן המאמר הלז כל המביע עליו יראה. כי נאמר מן החכמים ע"ד ההערה והרמז. לעורר לבות המשכילים בעם לרעיונות נשגבים ונעלים. הצפונים כתפוחי זהב במשכיות כסף באמרים האלו. וגם לשון כולל יותר שכל חכם הדורש מחכמי התלמוד פתח פתגמו. כונתו היתה להשכילנו בינה כי יש ענינים כוללים. אשר הם כעמודי התיכונים בבית התורה ולימודי המוסרי לאדם. ועליהם יסובו כל עניני הפרטים במעשים ומדות. וכן מצאנו (מכות דף כ"ג וכ"ד) שאמרו רז"ל תרי"ג מצות נאמרו למשה מסיני. בא דוד והעמידן על י"א בא ישעי' והעמידן על ו' וכו'. בא חבקוק והעמידן על אחת שנא' וצדיק באמונתו יחיה. (חבקוק ב') שר"ל אשר כל המצות שנצטוו בהם ישראל על יסודות הללו הוטבעו והמה למו לקו ומשקולת. וכן נבינה במאמר פליאה הלזה. כי החכמים

האלו ברצונם לאלף מוסרם לבני אדם אמרו להעירם על ענינים כוללים מהם ינבעו פרטי מעשים הנאותים. ופתח בן זומא ואמר מצינו פסוק כולל יותר והוא שמע ישראל ה' אלדינו ה' אחד. דהלא ידוע כי מה שאדם עלול לחטוא ויתעה מני דרך הישר לרוב בא כי ישכח עושהו. וכמו שלמדנו הרב רמ"א ז"ל באו"ח (סימן א') ואמר שויתי ה' לנגדי תמיד. זה כלל גדול בתורה. והביא דברי הרמב"ם ז"ל במו"נ (ח"ג פ' נ"ב) שאין דומה ישיבתו ודיבורו עם בני אדם כישיבתו לפני מלך ועאכו"כ אם ידמה בנפשו כי השכינה חופפת עליו וכבודו ית' מלוא כל העולם. ע"כ ייראו ויפחד מלעשות מעשים פחותים למרות עיני כבודו. וכמו שדרש בר קפרא (ברכות דף ס"ג ע"א) איזהו פרשה קטנה שכל גופי תורה תלוין בה בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך (משלי ג'). וע"ז ענה בן ננס ואמר מצאנו פסוק כולל יותר ואהבת לרעך כמוך. שתכלית תורה ומעשים טובים לזכך נפש האדם. וכמו שפירש הלל (שבת דף ל"א) לאותו נכרי שבא להתגייר שאמר לי' דעלך סני לחברך לא תעביד זו היא כל התורה כולה ואידך פירושא זיל גמור כי אם האהבה קננה בחדרי האיש לכל בן אדם נברא בצלם בל יפול במהמורת השחתת המדות. אשר עליהם צעק הנביא הוי האומרים לרע טוב ולטוב רע (ישעיה ו') כי הטעות וחילוף בין טוב לרע יחריבו עולם ומלואה. וע"כ בן אדם אשר חובתו לזכור את ה' תמיד ישום נגד עיניו להדבק במדותיו יתעלה מה הוא נקרא חנון אף אתה הוי חנון וכו' (ילקוט פ' עקב). אשר זה נכלל בפסוק ואהבת לרעך כמוך:

ושמעון בן פזי שאמר מצינו פסוק כולל יותר את הכבש אחד תעשה בבוקר וגומר. נראה לע"ד לבוא עד תכונתו ע"פ הצעה קטנה ואקדים ספור הש"ס בסנהדרין (דף ק"א ע"א) אמר רבה בב"ח כשחלה ר' אליעזר נכנסו תלמידיו לבקרו וכו' אפשר ספר תורה שרוי בצער ולא נבכה וכו' אמר להו ר' עקיבא לכך אני משחק כל זמן שאני רואה רבי שאין יינו מחמיץ ואין פשתנו לוקה וכו'. אמרתי שמא ח"ו קבל רבי עולמו. ועכשיו שאני רואה רבי בצער אני שמח. אמר לו עקיבא כלום חסרתי דבר מן התורה כולה. אמר לו למדתנו רבינו כי אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא (קהלת ז'). וצריך להבין למה לא ענה ר' עקיבא על שאלת ר' אליעזר כלום חסרתי דבר מן התורה כולה. מקרא קרית עמנו אין אדם צדיק וכו' שמלשון למדתנו רבינו יראה שהוא הוסיף חידוש בזה הכתוב אשר על ידו יהי פתרון השאלה למה באו יסורין על הקדוש ר' אליעזר ואען ואומר. כי הלא זה כמה חזות קשה היתה לי בהא דאיתא בנדרים (דף י' ע"א) ר' יהודה אומר חסידים הראשונים היו מתאוין להביא קרבן חטאת לפי שאין הקב"ה מביא תקלה על ידם עומדים ומתנדבים נזירות למקום. וכ' שם רש"י בפי' שני שלא היו באים לידי

שם חטא ותקלה שיתחייבו חטאת. ולפי השקפה ראשונה יפלא הלא מקרא מפורש אין אדם צדיק בארץ וגומר. אבל זאת יונח לנו אם נאמר דעל שגגת כרת שהיא תקלה גדולה וע"כ אף מכשול שלא בדבר אכילה לא בא על ידם (ועתוס' חולין דף ה' ובכמה דוכתי) אבל שגגת לאו ושאר עניני מכשולים כבר נאמר אשר לא ינוקה מהם כל בן אדם ילוד אשה. אבל ראיתי לאחד קדוש קדמון ה"ה הגאון רבינו סעדיה זלה"ה בספרו האמונות והדעות (מאמר ה') הרחיב הדיבור. ותאר מהות האדם השלם. ואמר כי מי שהתיישר לו לקיים כל מצות ואזהרות ולא קצר מאומה הוא שיקרא צדיק גמור אע"פ שבני אדם חושבים דבר זה שאי אפשר. אולם אני רואה שהוא אפשר דאם לא כן לא היה הבורא יתעלה מצוה על דבר שאין ביכולת איש אף גדול וצדיק הדור לקיימו. ואם תשאל הלא מקרא כתוב אין אדם צדיק וגומר ולא יחטא. לא אמר זה כי אם על היכולת כי אין אחד מן הצדיקים (נוצר לזה מתולדה) לעשות רק טוב אבל הוא בעל בחירה ויכול לעשות רע אבל הוא בורר הטוב ומגבירו עכ"ל רבינו הגדול חמדת כל ישראל לפני אלף שנים. ודבריו יתאימו עם פשטת דברי הפירוש שני ברש"י המובא:

אבל זאת יעמוד לנגדינו הא דמצינו בסנהדרין (דף מ"ו ע"ב) איבעי' להו קבורא משום בזיוני או משום כפרה ת"ש מדאיקבור צדיקי. ואי אמרת משום כפרה צדיקי לכפרה צריכי. אין דכתיב אין אדם צדיק בארץ וגומר ולא יחטא. ומזה מבואר דהוראת הכתוב כפשטתו שכל אדם ילוד אשה עלול לחטא ולמכשול. ויראה שבזה נחלקו אבות העולם בשבת (דף נ"ה) אי יש מיתה בלא חטא ויסורין בלא עון. ואנו נאמר לפ"ז דלא תקשה שם קושית התוס' (ד"ה ארבעה). מקרא דאין אדם צדיק בארץ וגומר. שנאמר דאותו המ"ד דס"ל דיש מיתה בלא חטא יפרש הקרא אין אדם צדיק בארץ כס' ר' סעדיה דאין אדם אשר הוא הכרחי מתולדתו לעוב שלא יחטא. וכן הוא שם מסקנת הש"ס בשבת דיש מיתה בלא חטא ויש יסורין בלא עון. ולפ"ז יובן לעינינו הספור שם בסנהדרין כשחלה ר' אליעזר ונכנסו תלמידיו לבקרו שאמר לו ר' עקיבא שאלו לא היה בצער היה מתירא פן קבל ח"ו עולמו. ואמר לו כלום חסרתי דבר מן התורה כולה שאהיה חלילה ראוי לעונש. ועי"ז ינוכו מזכיותי בעוה"ז. ע"ז ענהו ר"ע למדתנו רבינו אין אדם צדיק בארץ וגומר ולא יחטא. ופירושו שידע ר"ע כי ר"א רבו ס"ל בהבנת המקרא הזה כפשוטו שאין במציאות ילוד אשה שלא יחטא ואין יסורין בלא עון. וא"כ יהי' חביבין עליך יסורין כי על ידיהן שכרך גדול מאד לעוה"ב. ויתכן מאד מה שאמר לו למדתנו רבינו שפירושו שהאירות עינינו להבין הכתוב:

ואנכי הדל והשפל אחור במחוז מבעי למצוא פשר דבר עפ"מ שהראנו הרב בעל עקידה בידו הגדולה (שער פ') על הא שדרשו רז"ל נעשה אדם כשברא הקב"ה את האדם טעו בו מלאכי השרת ובקשו לומר לפניו שירה. מה עשה הקב"ה הפיל עליו שינה וידעו הכל שהוא אדם. הה"ד חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא (ישעי' ב'). וביאר הרב ז"ל שכונו באמרם זה. כי האדם ולא יחטא הוא קבוץ ההפכים בנושא אחד. כי הנקיות מכל חטא הוא דבר מיוחד ומסוגל אל הנמצאים העליונים די מדרהון עם בשרא לא איתוהי. כי מצד הפשטם מהחומר ומשיגיו הנה שלמותם נמצא קיים בפועל ותמיד הם קולעין בתמימות פעולותיהם ולא יחטאו. אמנם אדם ילוד אשה אשר בעפר יסודו עם היותו נברא בצלם הנה שלמותו הוא כח בגשם. ושלמות כזה א"א שלא יפסק ולא יחלש אפילו ביותר שלם מאנשים אפי' משרע"ה אשר התמידו בו ניצוצי השפע יותר מכל זולתי השלמים. הנה א"א שלא יהי' פוסק עתות מעעות בעת התעסקו בצרכי החומר ההכרחיים. וההפסק הזה הוא חסרון במין האדם יעיד על הרחקו והבדלו משלמות האמתית. וזה כונת המדרש כי הלא דבר זר הוא לחשוב אשר מלאכי מעלה טעו באדם הלזה יצור האדמה לומר לפניו שירה לחלק לו כבוד אלדי רק פה לשון מלאכי השרת מושאל על המחשבות האנושיות אשר הם המלאכים המשרתים את פני השכל. בקשו לעעות במהות האדם ולחשוב שהכח השכלי אשר בו יהיה קיים כפי שפע אלוד הזורח עליו בלתי משתנה בעת מן העתים, ולמען העמיד האדם ילוד אשה על האמת שיכיר את עצמו ואת תכונתו אמר שהפיל עליו שינה והיא כינוי מיוחד להערדת פעולותיו וצרכי החומר והכירו היות שלמותו כח בגשם והוא מה שאמר חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו. אחרי שנשמתו הוא שלמות צורתו קשורה בנושא חומרו וזה יורה לשון אשר נשמה באפו כלומר השכל אלדי מוגבל בחומר. במה נחשב הוא. להיות כאלדים או להדמות אליו עכ"ל. ועפ"ז נאמר בתכונת האדם שבבחינת מה שהוא שכלי ונתנה הבחירה בידו להטיב מעשיו יש בו אפשרות שלא לחטוא במעשים גרועים ופעלות פחותות וכמו שהורנו בינה רבינו סעדיה ז"ל כי אין הבורא יתעלה בא בטרוניא על בריותיו לצוות להם ולהרבות תורה ומצות מה שאי אפשר שיקיימו. וע"כ ודאי נאמר שנתנה הבחירה ביד האדם בלי לעבור ולחטוא ולעשות מכל מצות ה' אשר לא תעשינה וכשאמרו יש יסורין בלי עון ומיתה בלא חטא כונתם אף שלא חטא בפועל ולא עשה הבלתי נאות. אבל עוד יש מין חטא הוא מה שלמדנו הרב בעל עקידה ז"ל שאי אפשר לכל ילוד אשה מוגבל בחומר אשר יהי תמיד שופע עליו אור שכל אלוד בלי הפסק דבקות אל ה' יתעלה אף רגע. ובזה כל אדם אף היותר נעלה אי אפשר להשמר ולהזהר

וכשהוא בקטנות שכלו הוא חטא וגרעון לעמת עת התגברות השכלי וכאמור. ועי' גם מו"ג בפתיחתו כי גם לאנשים השלמים לא יברך ברק השכלי בכל עת ובכל רגע:

ועתה נשוב אל המאמר בן פזי יאמר מצינו פסוק כולל יותר את הכבש אחד תעשה בבוקר וכו' שיעמיד אדם לפניו תכונתו ומצבו. כי הוא עלול לחטוא ולא יאמין בעצמו עד יום מותו. ולא יבטח בצדקתו. וע"כ צותה תורה קרבן בכל יום בבוקר ובערב שיהי' עיניו על דרכיו לבלי הכשל בחטאות. וכמו שאמרו לא היה לן אדם בירושלים וחטא בידו. תמיד של שחר מכפר על חטאי הלילה ושל בין הערבים על חטאי היום. והכל היה תלוי בתשובה אשר ע"ז תקנו המעמדות (תענית דף כ"ו) שהיו מכניעים בני ישראל ומשעבדים יצרם ומתענין ומתפללים שיקובל קרבנם ברצון. והיה להם לזכרון כי אם לא יזהרו במעשיהם עתה יאשמו. עמד ר' פלוני על רגליו ואמר הלכה כבן פזי דכתיב ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו. ורז"ל דרשו (סנהדרין ע"ז ע"ב) וכן תעשו לדורות. רומז בזה כי הן ידוע אשר המשכן ששם היה כבוד אלוד שורה כדכתיב ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם (שמות כ"ה) שם היה מקום הדביקות המעולה והמשכן וכל כליו רומזים על השתלשלות בריאת העולמים ועל כל מעשה היצור. ושם המקום אשר ראוי ונכון לאיש חכם להסתכל ולחשוב לבוא להגיע אל המערה הרמה והמעלה הנאותה והדבקות באלוד אף שאי אפשר בלי הפסק כמו שביארנו. שאף אם נאמר שיכול הצדיק להשמר ולהזהר מחטוא בלי לעבור על הלכות התורה ומצות המעשיות. אבל שלא יפסק רגע שלא יברק עליו ברק השכלי אי אפשר. כדכתיב חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי הלא נשמתו מוגבלת בחומרו ורצה השם ית' בהשראתו השכינה במקדש הוא המשכן המורה על הענינים הנשגבים הרוחנים יהיה לתכלית ולמטרה (אידעאל) אשר ירוצו צדיקים ולא יגעו. אף שאל המטרה הגדולה לא יגיעו בזה העולם. וע"כ נאמר למרע"ה ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואח תבנית כל כליו וכן תעשו. וכן תעשו לדורות. טוב ההשתדלות לעולם בידכם נתן אף שהמערה מכם והלאה. ולפי שאמר בן פזי שזה כולל יותר את הכבש אחד תעשה בבוקר וכו' שיזכור האדם בכל עת כי הוא שקוע בחומר נמשך בחבלי עוני אל הארציית ופן יכשל ויחטא. עמד ר' פלוני על רגליו ואמר הלכה כבן פזי. כלומר דעת בן פזי המעמידה את כל תורת השלמות על רגל אחד שיוצא מביאור הכתוב את הכבש אחד וגו' היא הנכונה והקימת יען כל איש קרוץ מחומר אף היותר שלם ונעלה לא יאמין בעצמו עד יום מותו. ויעלה על לבבו כי כל עוד אשר רוחו שוכן בקרב גויתו. עוד לא נגמרה עשייתו רק השכלי יהי' מטרתו. וישום עיניו במשכן וכל כליו אשר שם פתוחים

למול שטרי שחק שעריו. וכבוד ה' יהיה מאורו ככתוב ככל אשר אני מראה אותך וגו' וכן תעשו לדורות:

ואחרי נגלה לנו כל זאת. נפן אל המאמר מוצג בראש. ונבאר הא דמצינו בשבת (דף ל"א ע"א) אמר רבה ב"ר הונא כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות ומפתחות החיצונות לא מסרו לו בהי עייל. מכריז רי ינאי חבל על דלית לי' דרתא ותרעא לדרתא עביד. שראוי לעורר דלפי ההשקפה דברי הני תרי חכימי דאורייתא סוחרים זה את זה. שרבה ב"ר הונא השוה את חכם התורה למי שמסרו לו מפתחות הפנימיות והיראה למפתחות החיצונות. ור' ינאי השוה התורה לשער והיראה לחדר הפנימי וגוף החצר. וכן הכריז חבל על דלית לי' דרתא וכו'. וכבר עמדו ע"ז המפורשים אולם ביאור הענין שכן מצינו שאמר הלל. אין בור ירא חטא (אבות פ"ב) שמורה כי לימוד התורה קודם ליראת חטא. ולעמת זה ראב"ד אומר כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת (שם פ"ג). וגם אלו המאמרים נראים סותרים זא"ז (עיין של"ה בהקדמת הספר). ואמתת הבנת הדבר כך הוא. כי האדם בהתחילו לדרוך על נתיבי השלמות ורק נגעו מצעדיו באורחות התורה בלעדי לימוד הלכות והדינים המוסרים והתוכחות הוא כבור ריק בל יתכן לאמר עליו שהוא ירא חטא כי איננו יודע ענינה כלל. וע"ז אמרו אין בור ירא חטא מקודם ילמוד איש למען ישכיל אשר יעשה. אולם מי שכבר השתדל וטרח ויגע בתורה וקרא ושנה הרבה. והוא התחיל לעיין במושכלות והרים מחשבתו להבין ולהשכיל על כל דבר נעלם בתורת ה' ובכל טבעי היצורים. אז אם היראה בל תגביל מעוף מחשבותיו ובלעדה יהין ללכת על ברעיוניו. חכמתו בל תתקיים לטוב לו כל הימים כי יפול במהמורת הטעות וע"כ אמרו כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת ולאיש כזה היראת חטא קדומה. ובלעדה על דרכיו יכשל. וכן הם דברי החכמים שם בשבת כי רבה ב"ר הונא דבר מאיש אשר כבר בא אל קצה השלמות בחכמה וחכמתו תאיר פניו לעיין ולהשכיל בפנימיות התורה. אבל אם בלי יראה ידמה כי יוכל להשען על בינתו ובלי לשמור חוקות וגזירות התורה ילך בדרכו למראה עין חכמתו. אמרו שאף את תשגה מאד תכליתו תגיע לו לאות וכשלון. כי האדם אשר נשמה באפו בעודנו מוסגר בחומר במה נחשב הוא אשר יוכל ליילך דרכו לבדו בלי להכשל וכמו שאמרו במדרש (ב"ר פ' י"ב) הן אלה קצות דרכיו. אמר ר' הונא כל מה שאתה רואה קצת דרכיו של הקב"ה הן וכו' ורעם גבורותיו מי יתבונן (איוב כ"ו). אם על סידורו של רעם אי אתה יכול לעמוד על סידורו של עולם על אחת כמה וכמה. ויבואר ע"פ דברי החכם אשר המשיל האדם בתבל ושכלו הנגבל לאיש בא אל

היכל המלך. אשר רבו חדריו עד אין מספר. והוא לא יוכל לראות רק קצתם ובאותם החדרים ימצאו דברים רבים אשר לא ידע תכליתם וערכם. אבל באמת הם נתונים בכונה ודרושים לכל חפציהם לשאר החדרים והאיש הזה תועה בל ידע מה להחל להשקיט המית נפשו לדעת לאיזה תכלית שמה סודרו עכ"ד. וכזה ילמדונו רז"ל במדרש. הן אלה קצות דרכיו אתה בן אדם כל מה שאתה רואה בעולם ותבין בעין שכלך הוא רק מקצת גבורותיו ואם על סדורו של רעם אין אתה יכול לעמוד על סידורו של עולם עאכו"כ כי כל דבר אשר לא יקיף אדם בשכלו ויתפסנו בהשגתו כולו רק מקצתו איך יוכל לעמוד על סידורו. ועל מטרת כל פרעי חלקיו. וזה שאמר הש"ס בשבת לפי ששכל האדם מוגבל לכן אף מי שנמסרו לו מפתחות הפנימיות מפתחות החכמה הנשגבה. אם לא נמסרו לו מפתחות החיצוניות כלומר מפתחות יראת ה' שהיא ראשית חכמה. בהי עייל להבין ולהשכיל וכמו שאמרו (ברכות דף ז' ע"א) על מרע"ה בשכר ויסתר משה פניו שהסתיר פניו היקרים וירא מהביט אל האלדים זכה לקלסתר פנים להתרומם בבינתו עד רום המעלות התבונה. אבל לכל המון עם בני ישראל הכריז ר' ינאי וי מאן דלית לי' דרתא ותרעא לירחא עביד. כי אלה אשר בל ירימו נפשם לעיין במושכלות. להם הוא לימוד התורה העיקר למען ידעו את המעשה אשר יעשון ומשפטים יחיו במו כי אין בור ירא חטא להם תורתם רק השער להכנס בערקלון הם המעשים טובים ורצוים. ומי שלומד תורה שלא לקיים ושלא לעשות אשר אמרו עליו רז"ל שנוח לו שלא נברא (ברכות י"ז) עליו מכריז ר' ינאי וי מאן דלית לי' דרתא ותרעא לדרתא עביד:

ונבין ע"פ האמור דברי המדרש הצגנו בראש אם נתבונן מתמצית דרושנו זה. כי עיקר תכלית בנין המשכן והמקדש. למטן ידע אדם אף היותר נעלה כי לו רק מטרה רמה ונשגבה בה ירוץ ונשגב וככל אשר אני מראה אותך וגומר וכן תעשו לדורות. אבל האדם המוגבל בחומר אף אם יאיר עליו מאור הדעת שהם מפתחות חדרים הפנימים אם לא יירא ויפחד ולא יגביל מעוף מחשבותיו על דרכו יכשל. וע"כ בשלמה אף שהיה החכם מכל האדם אשר על פני האדמה. אבל טעה בחשבו כי מי שהתעלה בחכמה יוכל לבטוח בבינתו בלי לשעבד שכלו למצות התורה. וכמו שדרשו עליו (שמות רבה פי וארא) ופניתי לראות חכמה והוללות וגומר הפסוק הזה נאמר על שלמה. כשנתן הקב"ה תורה וכו' עמד שלמה והחכים על גזירתו של הקב"ה. אמר אני ארבה ולא אסור וכו' עד שאמר שלמה מה שהייתי מחכים על דברי תורה. והייתי מראה לעצמי שאני יודע דעת התורה אותה הבינה ואותה הדעת של הוללות וסכלות הי'. למה כי מה האדם שיבוא אחרי המלך אשר כבר עשוהו. מי הוא שיהי' רשאי להרהר אחר מדותיו של הקב"ה כי דינו דין

אמת וגזירותיו אמת וכל דבריו בהשכל עכ"ל. וטרם הבין כי כל אותה החכמה להחכים אחר גזירתו של הקב"ה היא של סכלות טעה בזה שלמה שאמר בנה בניתי בית זבול לך בנין בנוי ונגמר בניתי ועלה בדעתו אשר האדם יוכל להשלים נפשו ושלמותה תהי נגמרת ועשויה. ויכול להתעלם עין מן מטרה רמה ונשבה אליה ירוץ צדיק תמיד ואליה לא יגיע וזה היה לו מפני שנמסרו לו מפתחות הפנימיות אבל מפתחות החיצונות שהם היראה מלהרהר אחר מדותיו של הקב"ה לא נמסרו לו בתחלה כשרצה להחכים אחר גזירתו של הקב"ה. וע"כ אמרו את מוצא בשעה שבנה שלמה את ביהמ"ק בקש להכניס הארון לבית קדשי קדשים ובאותה שעה דבקו שערים זה בזה להראות לו כי אף אם נמסרו לו מפתחות הפנימיות של החכמה אבל מפני שאין בידו מפתחות החיצונות של היראה בהי עייל וזה המובן באמרו דבקו שערים זה בזה עד שאמר ה' אלדים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך (ד"ה ב' ו'). הזכיר לו חסדי דוד שהיה עבד ה' שומע בקול דברו לכל אשר יצונו וכמו שאמר דוד יהי לבי תמים בחקיך למען לא אבוש (תהלים קי"ט) שהלך בתמימות הדעת אחר ציויו של הקב"ה מיד נענה. וכן גזר שלמה בסוף ימיו ואמר מה האדם שיבוא אחר המלך אשר כבר עשוהו. מי הוא שיהי' רשאי להרהר אחר מדותיו של הקב"ה כי דינו דין אמת וגזירותיו אמת וכל דבריו בהשכל. אף אתם אהובי אחרי בניתם בנין המפואר המקודש לה' הזה אל תאמרו בנין בנוי בניתם וכבר עשיתם דיכם במלאכת הקודש. רק תשימו עין על התכלית בנין בית המדרש. שיהיה הבית נכון ונשא לעבודה ולתעודה. להבין ולהורות ללמוד בו ולהגות ותהינו לעלות אל המטרה הרמה והנשגבה אשר אליה ירוץ בן אדם השלם ואליה לא יגיע. ויקוים בכם ככל אשר אני מראה אותך וגומר וכן תעשו לדורות:

דרוש ח

לראש השנה

שדרשתי בביהמד"ר דק"ק זאלקווא בשנת תרמ"ה.

פתיחה

בתחלת חזיון אדונינו הנביא הקדוש ישעיהו נאמר בשנת מות המלך עוזיהו ואראה את ה' ישב על כסא רם ונשא וגומר שרפים עומדים ממעל לו וגומר וינעו אמות הספים מקול הקורא וגו' ואומר אוי לי כי נדמיתי כי איש טמא שפתים אנכי ובתוך עם טמא שפתים אנכי ישב כי את המלך ה' וגומר ויעף אלי אחד מן השרפים ובידו רצפה במלקחים לקח מעל המזבח ויגע אל פי ויאמר הנה נגע זה על שפתיך וסר עונך וחטאתך תכפר ואשמע את קול ה' אומר את מי אשלח וגומר ואמר הנני שלחני (ישעי' ו'):

ולהבין עומק דברי הנביא. הביע אמרי קודש עת נחה עליו רוח אלוד. ולמען נוכל לקחת שמץ דבר ממוסר נועמו בהביטנו אל דבר קדשו אתחילה ואומר כי הלא יקשה לנו לראות כאלו הוציא הנביא קול לעז, על כללות האומה. באמרו ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב האם רצונו חלילה ללמד קטגוריא עליהם ולהשטינם לפני ה'. וחז"ל הרגישו בפליאה הזאת ואמרו שנענש על זה שאמר ובתוך עם טמא שפתים וגומר. וכן הדין נותן אשר כל איש יבוא להוכיח בני ישראל יהא נזהר בלשונו לבל יפריז על מדותיו ויבוא לפגוע בכבודם. וכמו שאמרו חז"ל (ערכין דף ט"ז ע"ב) אמר ר"א בן עזריה תמה אני אם יש בדור הזה שיודע להוכיח:

ואקדים עוד לחקור ולדעת מה זה יעטוף הכתוב במליצתו ויעף אלי אחד מן השרפים. ובידו רצפה במלקחים לקח מעל המזבח ויאמר הנה נגע זה על שפתיך וסר עונך. האם במעשה קל כזה יוסר עון וימוש חטא. האם בנגיעה קלה ברצפה לשפה תהיה האשמה כלא היתה. לכן אמרתי לפרש שיחתי בהקדם הכתוב (משלי כ"ח כ"ג) מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון. ורש"י ז"ל הביא דרש התנחומא מוכיח אדם זה משה. אחרי אחר הקב"ה חן ימצא שנאמר כי מצאת חן בעיני ממחליק לשון זה בלעם שמחניף להם עי"ש. ואמרתי לבאר דברי המלך החכם ע"פ דרש הלזה בהביטנו לראות שני עניני מוכיחים בעולם. יש אשר דרכם להוכיח את בני אדם לגלות להם מומם. באמרם להם כי מעשיהם לא יתכנו. ופחיתות ומגרעת נמצאו במו כי לא יתאימו עם חוקי האנושית. וכפי העולה על רוחם ירבו אמרים מתוקים לחיך וערבים לאוזן שומעת. אבל דבריהם הם רק מן השפה ולחוץ ואינם יוצאים מן הלב. וע"כ נקראים מחליקי לשון. והמטיפים בעצמם בל יחזיקו מוסרם ילמדו לאחרים. ונרפים הם ממוסר ומצוה אשר על אנשים הם מעמיסים. כי הלא כל תוצאות דברי מוסרם רק ממזימות לבם ינבעו. וכפי בינתם ושכלם יוציאו מלים. וטל כן המטיפים ידמו כי הם יוצאים יי"ח כפי חוק ומשפט האנושי. ולא אליהם ר"ל אל הדורשים תסוב דברתם. כי צדיקים הם בעיניהם ונגד פניהם ישרים:

אבל לא כן האנשים המחזיקים בתורת ה'. וכל אמריהם ממקור אמת דת אל חי ישאבון. הלא הם מרגישים בנפשם כי עוד לא הגיעו למעלה רמה הנאותה ונדרשה מאדם השלם לתקן נפשו לפני ה'. כי הלא יסתכלו באספקלריא המאירה היא תורת ה' אשר תגביה למעלה ראש חובות איש ישראל חובות המעשיות והמדותיות ויהיו בעיניהם כחגבים נגד ילידי הענק המה הגדולים אנשי השם מעולם בישראל וכי יבדקון בחורין ובסדקין במעמקי נפשותם ימצאו כי עוד דרך השלמות כפי התורה מהם והלאה. לכן גם הדורשים והמטיפים בעצמם מאמרי נועם מוסר ה' יטיפו לאחרים. נם הם יקבלו חלקם להתעורר

בלבם לתשובה להטיב מעלליהם כי הדיבור יגידו אל העם אליהם יסוב ויחזור כאור ישר הולך ומאיר וחוזר. וזה שיאמר הכתוב מוכיח אדם מי שיאמר תוכחה לאנשים אחרי אחר הקב"ה שיעטוף מוסרו באדרת התורה. חן ימצא גם האיש הדורש ימצא חן כי ישפר מעשהו וייטיב דרכיו ממחליק לשון יותר ממי שדורש בהחלקת לשון וינאם נאומי מוסר כפי העולה על רוחו. וזה אשר ידרוש בתנחומא. מוכיח אדם זה משה רבינו ע"ה מצא חן בעיני ה' אף בדברו דברים קשים לישראל מפני שהוכיח אחרי אחר הקב"ה. ולעמתו יציג בלעם שאין תוכו כברו וכל דבריו בחנופה ולהגות בני אדם מן מסלת היראה ותורת ה':

ועל פי האמור בזה הבינותי ליישב קושית הר"ן פ"ק דפסחים הובאה ביתה יוסף (או"ח סימן תקפ"ה) דמפני מה אנו מברכין במגילה על קריאתה ותיקנוה בעל שמברכין על מקרא מגילה מפני שיכולה הקריאה להתקיים ע"י אחר שאין כל איש מישראל מחויב לקרוא המגילה בעצמו רק לשמעה. ובשופר תקנו הברכה על שמיעתו ותקנוה בלמ"ד שמברכין לשמוע קול שופר. לפי שהשמיעה אי אפשר להתקיים ע"י שליח נעבד איפכא שתהא ברכת מגילה על השמיעה שמחויב לקיים ע"י עצמו ובלמ"ד. לשמוע מקרא מגילה. וברכת השופר על התקיעה שמתקיימת ע"י אחר ובעל יברכנה. ולפי ע"ד אם נבינה בדחז"ל נדעה סבת הנחת הברכה בשופר על השמיעה שצריך לעשותה בעצמו דוקא ולא ע"י איש אחר ובמגילה על הקריאה שאפשר לעשותה ע"י אחרים ונראה כי כונה עמוקה לוטה בזה:

ואביא מאמר חז"ל מדברי הרמב"ן (סוף פרשת בא) ויקראו אל אלדים בחזקה מכאן אתה למד שתפלה צריכה קיל. וכ' ע"ז הרמב"ן ז"ל וכונת רוממות הקול בתפלות. וכונת בתי כנסיות וזכות תפלות הרבים זהו שיהי' לבני אדם מקום בו יתקבצו ויודו לאל שבראם והמציאם ויפרסמו זה ויאמרו לפניו בריותיך אנחנו עכ"ל. ובדבריו יאיר לנו המוקשה במאמר הלזה המובא ברמב"ן הנ"ל דהלא תפלה צריכה להאמר בלחישה ואסור להגביה קולו בתפלתו (ברכות דף כ"ד ע"ב) ומה זה שאמרו תפלה צריכה קול. אכן יונח לנו כי תפלה שאדם עושה בינו לבין עצמו פלילין עם קונו ומתודה על נגעי בני אדם אשרי נשוי פשע כסוי חטאה (עיין יומא דף פיו ע"ב) ואין ראוי להרים קול. וכן האיש השואל צרכיו ומבקש רחמים מלפני הקב"ה שימלא לו מחסוריו. אמרו (שם בברכות) המשמיע קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמנה שהיא מגביה הקול הרבה כאלו אין הקב"ה שומע תפלת לחש (רש"י שם). אכן אם בני אדם מתאספים לפרסם מלכות הש"י ואלדותו בעולם אז ירוממו קול בתפלה ויקראו בחזקה. וכמו שפי' הרמב"ן יודו לאל ויפרסמו ויאמרו בריותיך אנחנו. ובזה יש להבין טעם למה אמרו שרשאין להגביה קול בתפלה

בימים הנוראים האלו. יען עיקרה נוסדה בימים הראשונים של השנה להודיע כי האל יתעלה הוא אדון כל היצור ואנחנו עבדיו חפצי קרבתו. ע"כ הרמת הקול יאות. וההודאה בפומבי ובפרסום היא הנרצית לפניו יתברך:

ויאיר לנו עפ"ז להבין כונת הנחת הברכות במגילה על הקריאה ובשופר על השמיעה. וקושית הר"ן ז"ל מתורצת דהן מגילה נתקנה על פירסום הנס שעשה לנו השם יתעלה שהצילנו מיד זד יהיר בקש לכלותינו ושאלו חז"ל (מגילה דף י"ד ע"א) מפני מה אין אומרין הלל בפורים ואמרו שם דקריאתה זו הלילא. וע"כ כמו בהלל אנו מברכין לקרוא את ההלל לפי שזאת היא כונת מצות הקריאה פירסום יכלתו וממשלתו ית' בעולם והודאה על הנסים שעשה לנו. כן במגלה אנו מברכין על הקריאה לפרסם הנס כי נצלנו מכף רשע. אכן בזה ישתנה הדין בין קריאת הלל לקריאת מגלה שבהלל הכל חייבים לקרות בעצמם בפיהם ואף אותם שאינם בקיאים מוכרחים לענות עכ"פ ראשי פרקים (עיין סוכה דף ל"ח ע"ב וברש"י ותוס' שם) ולכן מברכין לקרוא את ההלל. ומגילה דינה שנקראת מאחד וכל העם שומעים וכיון שיוצאין הקריאה ע"י שליח לכן מברכים על מקרא מגילה שבזה הוא קיום עיקר תכלית מצוה זו קריאתה הוא הלילא להודות ולהלל את שם ה' וזה צריך הרמת קול בקריאתה בפירסום בצבור. לא כן הוא מצות השופר שעיקר תוכן כונתו הוא לעורר הלבבות לתשובה כמו שאמרו לדוגמא עורו ישנים מתרדמתכם וכל אדם מישראל ישמע קול השופר ויזהר על נפשו ובעצמו יחקור במעמקי נפשו לשוב מחטאיו לטהר חלאתו. ע"כ כיון שעיקר מצוה זו הוא השמיעה שתשמע האוזן ותבן לה לשוב מדרך הרעה. תקנו ג"כ הברכה על השמיעה היא הדבר שאין נעשה ע"י שליח רק כל אחד ואחד מישראל יעורר את עצמו לבחור בדרך חיים. והתוקע בל יברך על התקיעה שתהא משמעותה כאלו תוקע כריז לאחרים רק יברך לשמוע קול שופר שגם הוא ישמע קול המעיר ומאחד רבבות ישראל לתשובה. וכמו שביארנו בדורש מוסר לאחרים שהעיקר שהדורש בעצמו גם לנפשו יביט אמרי מוסרים. כי דלה ידלה פניני נועם מספר ה' היא התורה הקדושה אשר גם אליו תראה דרך הנכוחה. ובזה יסול לו מסלה חדשה לעבודת הש"י:

ומעתה יתראה לפנינו ביאור הכתובים בחזיון ישעי' שהבאתי. ויובן המשכם על אופן הלזה. בשנת מות המלך עזיהו וארא את ה' ישב על כסא רם ונשא ושוליו מלאים את ההיכל. פירושו שהיה אז יום הדין על ישראל בחטא עזיהו שבא ליטול כתר כהונה (עיין רש"י שם) וה' ישב על כסא קדשו כסא רם ונשא לדון עמו. שרפים עומדים ממעל לו אלו מלאכים מימינים ומשמאילים לחובה ולזכות. וינעו אמות הספים מקול הקורא של

המלאכים שרעשו שמים נגד עזיהו (רש"י שם). אז בראות נביא ה' כי עם ישראל במאזני משפט הוא נשא ואין תקנה אלא בתשובה לכלות פשע ולהתם מרי. ויחפוץ להעיר את רוחו לאמור לעם שובו מדרכיכם. ולהרים כשופר קולו קול עוז ותוכחה נגד עם יכבד עון. אכן בענות טהר רוחו השח לארץ נפשו והשפיל דברתו ויאמר אוי לי כי נדמיתי נאלמתי דומיה. השתיקה לי הכרחית (עיין הרד"ק בשם אביו ופירושי הגר"א) כי איש טמא שפתים אנכי ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב. עתה בעת ראותי המלך ה' צבאות יושב על כסא דין. ראוי להוכיח את העם טמא שפתים הלזה למען ישובו מדרך כסלה אולי יסתרו ביום חרון אף ה'. אכן אוי לי כי נדמיתי השתיקה לי תהלה. כי מי אנכי לבוא בדברי תוכחה ליסר אנשי תועי דרך הלא איש טמא שפתים אנכי. ויעף אלי אחד מן השרפים ובידו רצפה וגומר:

ואבין במליצה זו ע"פ דברי הש"ס (קידושין ל' ע"ב) אם פגע בך מנוול זה (יצה"ר המפתה אדם לחטא) משכהו לביהמ"ד אם ברזל הוא מתפוצץ שנא' הלא כה דברי כאש נאם ה' וכפטיש יפוצץ סלע (ירמי' כ"ג). התורה נמשלה לאש שנאמר מימינו אש דת למו (דברים ל"ג) ונמשלה למים שנאמר הוי כל צמא לכו למים (ישעי' נ"ה) כי אם ידרוש הדורש דברים רכים משמן ערבים לאוזן שומעת. ובפקודי ה' ישמח לב אז נמשלה תורה למים. ואם ירעים הדורש בדברי תוכחות דברים קשים לפוצץ מצח נחושה מוגבה בעזות ימשול ד"ת כאש ויאמר נביא ה' ויעף אלי אחד מן השרפים ובידו רצפה. ר"ל דבר ה' כגחלת אש לשבר לב עקש ונשחץ. לקח מעל המזבח. ויובן כונתו עפ"מ שפירש בכלי יקר (ריש פ' צו) בשם י"א. זאת תורת העולה שנחשב לו עסק התורה כאלו הקריב לעולה. ושמא תאמר שאין כאן לא מוקד אש ולא מזבח. ת"ל על מוקדה על המזבח כי אש התורה אשר בקרבו דומה לאש המזבח עכ"ל. וכן כאן ר"ל שלקח רצפה דבר ה' כאש מעל לבו הטהור שהוא כמזבח. כי אש התורה אשר בקרבו דומה לאש המזבח. ויגע על פי ויאמר הנה נגע זה על שפתיך ר"ל דברי ה' שנמשלו לגחלת אש כי באו אל פיך. וסר עונך וחטאתך תכופר, כי הלא לא מלבך יצאו הדברים לדבר ככל העולה על רוחך כי דברי אשר שמתי בפיך תגיד לבני ישראל, ודברי תוכחה תאלף לבני ישראל לך יועילו להסר עונך וחטאתך לכפר. כי מוכיח אחרי אחר הקב"ה גם הוא חן ימצא וחסד וברכה מלפני הי. ויהי כשמוע זאת הנביא לא ירא עוד לנפשו לדרוש מוסר ראה ויתבונן כי בדבר ה' הוא בא. ויאמר ואשמע את קול ה' דובר. כי דברי התוכחה יוצאים מאת ה' וגם אלי יסובו אופניהם ויהיו לנפשי מרפא וחיים ויאמר הנני שלחני:

והן גם אנחנו בדור עני הלזה בעמדנו בבית ה' ביום הנורא ומי יכילנו. אין לנו שיור רק התורה הזאת ללקוט פניני אמריה. ולשאוב מבאר היראה חפרוה שרי עם קודש כי נחה עליהם רוח ה'. ואספר באזני עמי חקי חיים מתורת ה'. ובזה אעירה לבות בני ישראל אשר תוכם רצוף אהבה ויראה להשם הנכבד והנורא ולא להם לבדם אטיף דברתי כי גם אלי ואל נפשי דברי יחזורו וישיבו:

ביום הזה אשר כל בית ישראל ישומו על מבטם לשפוך צקון לחשם לפני אביהם שבשמים. אעידה את בני עמי ואזהירם מן המונעים הגדולים והחטאים העמוסים עלינו אשר יתיצבו כמו נד ויהיו חוצצים בין ישראל לאביהם שבשמים מעבור תפלה. המונע הראשון הסותם חלוני רקיע לבלי יעלו תחנונינו לרצון לפני אדון היצור. הוא ההתרשלות לשמוע בלימודים ולקבוע עתים לתורה. להאזין לקח טוב נתן לנו ה' בחמלתו וכמו שאמר החכם (משלי כ"ח) מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה. ואנכי דקדקתי בהאי קרא מאי זה שאמר מסיר אזנו משמוע תורה אשר דוקא על מניעתו משמוע דברי תורה יקפיד. ולא אמר מי שלא יחפוץ בתורה תפלתו תועבה. ויהיה נכלל בזה בין הלימוד בין השמיעה. וגם צריכים לנו אמרי בינה לדעת מדוע תלוי זה בזה שתתעב גם התפלה אם לא ישמע בתורה. והרלב"ג שם פירש שמפני שיסור מלמוד התורה והתנהג בדרכיה לא יתכן שתהיה כונתו בתפלה כראוי. והא מילתא גופה טעמא בעי:

ואשר אנכי אחזה בזה. ואקדים דברי הש"ס יבמות (דף ק"ה ע"ב) רבי חייא ור"ש בר רבי הוו יתבי פתח, חד מינייהו ואמר המתפלל צריך שיתן עיניו למטה שנאמר והיו עיני ולבי שם כל הימים (מלכים א' ט'). וחד אמר המתפלל צריך שיכוין לבו למעלה שנאמר נשא לבבינו אל כפים. ויש להבין דהא פשטת המקרא הלזה והיו עיני ולבי וגומר נאמר מפי הש"י לשלמה המלך ע"ה להבטחה שתהיינה עיני השגחתו יתי שם בבהמ"ק. ואיך נלמד מזה להוכיח דהמתפלל צריך שיתן עיניו למטה. ורש"י ז"ל שם בגמרא הרגיש בזה ופירש צריך שיתן עיניו למטה כלפי ארץ ישראל משום דשכינה התם קיימא כדכתיב והיו עיני ולבי שם. ולפי קוצר בינתי יראה להשכיל בדבר ע"פ מה שאמרו חז"ל (סנהדרין דף ז' ע"א) ההוא דהוה קאמר ואזיל כי רחמתין עזיזא אפותיא דספסירא שכיבן השתא דלא עזיזא רחימתין פוריא בר שיתין גרמידי לא סגיא לן. אמר רב הונא קראי כתיבי מעיקרא כתיב ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפורת ותניא ארון ט' וכפורת טפח. וכתיב והבית אשר בנה המלך שלמה לה' ששים אמה ארכו ועשרים רחבו ושלשים אמה קומתו. ולבסוף כתיב כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי איזה בית אשר תבנו לי ואיזה מקום מנוחתי. עכ"ד הגמרא:

וכונתם מבוארת דכשאין עושין רצונו של מקום ב"ה אז הקב"ה מסלק שכינתו מלהשגיח עליהם בפרטית ועוזבם תחת מקרי ופגעי המערכת והטבע וע"ז נאמר השמים כסאי והארץ הדום רגלי איזה בית אשר תבנו לי. ממשלתי רק תראה בכללית היצירה אשר עולם כפי מנהגו הטבעי ינהג. ולא עליהם תבוא השגחה נסיית לטוב להם. אכן כשישראל עושין רצונו של מקום ונושאים לבם אל אביהם שבשמים אז כביכול מצמצם שכינתו בין שני בדי ארון כלומר שיאיר ה' להם פניו לחוננם בהשגחה פרטית ואת תפלתם יקבל ברצון וכל משאלותם ימלא. ובזה יתורץ קושית ר"ת (חגיגה דף ב' ע"א) על שדרשו התם סומא באחת בעיניו פטור מן הראיה שנאמר יראה יראה כדרך שבא לראות כך בא לראות ופרש"י כדרך שבא הקב"ה לראותך בשתי עיניו אף אתה בא לראותו בשתי עיניך. וכ' התוס' ולא יחסן לר"ת דהא לא שייך ביאה גבי שכינה שהיא בכל מקום. ולפי המבואר במה שאמרנו מן הש"ס שזה מראה שהאהבה עזה בין ישראל לה' יתעלה אם מצמצם שכינתו שם במקום המקדש א"כ כביכול שייך גבי שכינה ביאה שנועדה השגחתו יתעלה לישראל בין הכפורת ושני בדי ארון לשמוע ולהאזין חינונם. ופירושו על דרך שמצינו במדרש (שיר השירים רבה פ' חי) דמה לך לצבי מה צבי זה בשעה שהוא ישן עינו אחת פתוחה ועינו אחת קמוצה כך בשעה שישראל עושין רצונו של הקב"ה מביט עליהם בשתי עיניו הה"ד עיני ה' אל צדיקים (תהלים ל"ד) ובשעה שאין עושין רצונו הוא מביט עליהם בעין אחת. ואמרו כדרך שבא הקב"ה לראות בשתי עיניו לשום עיני השגחתו עליך הטובה בפרטית שהשגחה נסיית זו ראיה בשתי עינים. כך אתה בא לראותו בשתי עינים:

ובזה פירשתי נמי המקרא בתורה בפרשת העקידה שקראנו היום ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה אשר יאמר היום בסר ה' יראה. (בראשית י"ב) כאשר נסתכל אדוננו אברהם אע"ה כי ה' מציץ מחרכיו על בניו להשגיח אותם לרחמה ושלח מלאכו לאמר אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה. למען הציל עבדו יצחק מרדת שחת. הבין כי זהו המקום המקודש כי הר המוריה הוא ההר חמד אלדים לשבתו לו ואשר שם ישכין שכינתו ושערי שמים נגדו יפתחו לדרות עולם כמקובל שזה ההר הוא הר העוב אשר אליו ינהרו בית ישראל אמר. ה' יראה. אדון העולמים אשר כל משטרי שמים ותבל בידו נתנו וממזרח שמש עד מבואו מהולל שמו אשר עיני השגחתו משוטטות בכל הארץ בכללות הבריאה. אשר יאמר היום. היום הזה נתפרסם ונודע לכל. בהר ה' יראה. במקום המצומצם הלזה עיני השגחתו תביטנה להקריב ליריאיו ישעו לפנות אל שועתם:

ובהאמור יתראה הפי' ביבמות (דף ק"ה) הנ"ל המתפלל צריך שיתן לבו למעלה שיכוין לבו להקב"ה שיחשוב במעמקי קרביו כאלו עומד לפני מלך מלכי המלכים השם יתעלה. ואז ישים גם עיניו למעלה ר"ל שימצא לפניו קרבת אלדים אשר יבוא אליו לקבל תפלתו ברצון ויביא המקרא והיו עיני ולבי שם כל הימים. כי כדרך שבא האדם לראות במחשבה טובה וזכה ורעיון אמונה. כך בא הקב"ה לראות לשים עיני השגחתו עליו לשמוע תפלתו במקום המיוחד ואור ההשפעה אליו יזריח שם עת ישפוך שיח תחינתו אותו לרחמה:

ומעתה נפן להבין המקרא הנ"ל. מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה. כי בהאמור נתבאר לנו שעיקר כונת התפלה לאיש ישראל היא שיאמין וישא לבו אל ה' כאלו הוא דבוק עם אלוד ית' כביכול למען יאיר אליו חין השגחתו שם אל המקום אשר יעמוד להתפלל וכשעושה רצונו של מקום ה' משגיח אליו ומצמצם שכינתו למטה. ככתוב והי' עיני ולבי שם כל הימים שאף אנו מתפללים דרך ארצינו ודרך הקודש יקרא. וה' עוד לא ישליכהו תחת השגחת המקרית השגחה הכללית הטבעית רק עיני ה' אל צדיקיו למלא משאלותיהם לטובה:

והן זאת ידוע כי תורה שבע"פ המקובלת מחכמי דר דר אשר אלפונו חקי חיים בכל עתות הקשות והרעות עברו עלינו. וגם בעת היה המקדש על מכונו יצאה מהר המוריה לשכת הגזית הוראה לישראל זאת התורה שבע"פ תקרא מפי השמועה. כאשר רגיל על לשונו של רבינו הרמב"ם ז"ל לומר מפי השמועה למדו. בכל עת הזכירו דין שאינו מפורש בתורה רק אל דגל תורה שבעל פה יחנה. והנה ידענו נגד זה ירבו המבהילים יפטירו בשפה לאמר. הן השמיענו השם ית' תורה שבכתב ואז הראנו את אשו הגדולה ע"כ אליו נשמע. אבל תורת חכמים אשר רבו הדינים גם מסברתם ומבינתם אותנו ילמדון מי יודע אם רוח האדם העולה הוא למעלה יהי לרצון לפני ה' שיסכים על ידם כל מה שיאמרו ויורו אשר בקולם נשמעה. אכן לעומת זה כבר נודע ומפורסם לעם ישראל כי הבטיח ה' אשר יהיה נצב בעדת אל. וכמו שדרשו ואתה סימן לבניך שעתיד אני להתייצב בעדת דיינין והם יושבים (רש"י ז"ל פרשת וירא) וכן מבואר באר היטב מד"ר ויקרא (פ' כ"ט סימן ג') ר' יהושע פתח אשרי העם יודעי תרועה ה' באור פניך יהלכון. ר' אבהו פתר קרא בה' זקנים שנכנסים לעבר השנה מה הקב"ה עושה מניח סנקליטין שלו מלמעלה ויורד ומצמצם שכינתו ביניהם מלמטן. מלה"ש אומרים וכו'. מי שכתב בו אל נערץ בסוד קדושים רבה וכו' מצמצם שכינתו למטה. כל כך למה שאם טעו בדבר הלכה הקב"ה מאיר פניהם הה"ד ה' באור פניך יהלכון עכ"ד. למדונו חז"ל כי ה' לא יסיר חסדו מאתנו לעולם וכאשר חמל על אבותינו וילמדם חקי חיים כן יחוננו

וילמדנו וימלא רצון בניו אשר קרבת אלדים יבקשו. וכאיל אל אפיקי מים נפשם תערוג לעשות מצותיו ע"פ הדיקדוק הנכון. ורוח ה' הוא קבצן לעיין בעניני הדת לדעת תורה ומשפט. הקב"ה כביכול מצמצם שכינתו ביניהם ויושיעם לבל יטעו בדין ויאיר פניו אליהם שיכוונו להלכה:

וזהו שיאמר המלך החכם מסיר אזנו משמוע תורה אף אם תורת ה' הכתובה והחרותה בספר ה' בפיו ושפתיו יכבדנה. אבל תורה שבע"פ אשר נמסרה לנו מפי השמועה בל יתן אוזן קשבת. כי לא יאמין אשר מה' נתנה מתנה ליראיו כי יבואו בסוד ה' להבין דעת אלדים לכוון לאמתה. גם תפלתו תועבה. העיד בנפשו כי לא ייטיב דרכיו לבקש אהבה אל השם ית' אשר יצמצם שכינתו לשמוע אל הרנה ואל התפלה. כי כשם שהקב"ה עוזר ליראיו בהאיר פנים להם שלא יטעו בהלכות ילמדו את בני ישראל כי קרוב להם ישעו אשר ישמרו חקיו ותורותיו תורה שבכתב ותורה שבע"פ ינצורו כמשפט. כן תהיינה עיני השגחתו ית' אל עבדיו לשמוע ולהאזין חינונם אשר אליו ישפכו נפשם בעת צר:

המונע השני המפסיק כקיר ברזל חלילה בינינו לבין אבינו שבשמים. הוא החמס והעול אשר יעשו בין איש לרעהו כי לעשוק יאהבו ולא ישגיחו אם בצדק או בדין. יגישו עצמותיהם אל בתי ערכאות. ושם בל יבושו לדבר בשער אף טענות מרמה ואולי גם ישבעו לשקר רק למען הוציא מיד רעיהם כסף תועפות למען מלא תשוקת נפשם. ומאוים רק בצוע בצע כל הימים. ומקרא כתוב על לא חמס בכפי ותפלתי זכה (איוב ע"ז) ואמרו חז"ל הא אם חמס בכף תפלתו עכורה. ואיך יהין איש להונות רעהו ולגזול ולחמוס אף לשבע לשקר. ויבוא אל הרנה ואל התפלה. האם מקובלת תפלה כזו האם ברכותיו תעלינה לרצון לפני ה'. וכאשר פירשתי דברי המשורר הקדוש שאמר ברוח ה' על מלתו. לה' הארץ ומלואה וגומר מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו נקי כפים וגומר ולא נשבע למרמה (תהלים כ"ד) והן ידוע דברי חז"ל (ברכות דף ל"ה) שרמי קראי אהדדי דכתיב השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם (תהלים קע"ו) וכתיב לה' הארץ ומלואה. וענו חז"ל כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה. ור"ל קודם הברכה תבל ומלואה הם עניני קודש לה' וכמו שאמרו שם הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה מעל כאלו נהנה מקדשי שמים. רק ע"י הברכה שמברך על האכילה לעושה שמים וארץ נתונים נתונים הם לו יבולי האדמה והורשה האדם להנות מן העולם ואחר הברכה נאמר והארץ נתן לבני אדם:

והן אא"ז מו"ר הגאון המובהק אבד"ק סטניסלאב (זלה"ה) העיר בצדק אשר אם האדם נהנה מיגיעו ואינו עושה עול לרעהו ועושק שנא. אז מועלת לו הברכה לקנות חפצי העוה"ז ולהנות מהם. אבל אם בידו מאזני מרמה ונפשו לא מטוהרה מגזל וחמס חלילה

אז ברכתו לא לרצון. ולמה היא לו כמו שאמרו חז"ל (ב"ק דף צ"ד ע"א) הרי שגזל סאה חטים טחנה לשה ואפאה והפריש ממנה חלה כיצד מברך אין זה מברך אלא מנאץ שנאמר ובוצע ברך נאץ ה' (תהלים י'). ובזה פרשתי המקרא הנ"ל בתהלים אשר כה ירים המשורר קול מוסרו לעם ישראל לאמר. לה' הארץ ומלואה מלאה הארץ קניני ה' וכל צאצאיה שלו המה. מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו מי יוכל להנות בעולם הזה ולא ימעול כבקדשי שמים. נקי כפים ובר לבב וגומר ולא נשבע למרמה. שלא ישא שם ה' להוציא כסף חבירו שלא כדין רק משאו באמונה ומתנו באמונה ויפרוש כפים זכות לה'. ישא ברכה מאת ה'. חפצי עוה"ז שהם קניני השם יתעלה יקנה בברכה. וצדקה מאלדי ישעו. יאמר ע"ד שפי' הרמב"ם ז"ל סוף מו"צ שצדקה תאמר בלשוננו על דבר שיש לאדם זכות ואם שאינו שלו מצד חוב ומשפע עכ"פ לא יצטרך לבוא מצד החסד והחנינה. ומי שמברך ברכה ראויה וכשירה שלא יגזול ויחמוס לרעהו אז יקנה מטעי העולם ויבוליו ויהי' שלו בצדקה כי חוב לבן אדם כלפי שמיא ליכא. וכמו שדרשו חז"ל על קרא מי הקדמני ואשלם תחת כל השמים לי הוא (איוב מ"א) מי עשה מזוזה לפתחו עד שלא נתתי לו בית ומי עשה ציצית על כנפו עד שלא נתתי לו טלית. ומי מברך המוציא עד שלא נתתי לו לחם. אבל יתנהג כשורה וינער כפי' מעושק וגזל אז ברכותיו מקובלות לפניו ית' ויקנה קניני העולם בצדקה מאלדי ישעו. יושיעהו להשיג כל צרכיו ולהרבות חפציו. אכן אם עון גזל בידו ברכותיו טרופות לאפיו והן לו לא תועילנה. אין זה מברך אלא מנאץ והכל עוד קדשי שמים ומעל בהנאתו:

ויאורו לפני בהאמור דברי הפייטן בקדושת מוסף של יום הנורא הלזה. שאמר ועמך תלואים בתשובה להתיחד וכו' רחץ בנקיון כפים נשוא לב אחד קול שופר כפוף. כפוף לב אחד. שצריך תבלין ואמרי בינה למה אחז במדת נקיות כפים שהיא הנאותה לאיש אשר ידיו לא נגואלו מחמס ואון. רק באמונתו יחיה בעולם. וסמכו לקול שופר כפוף. ואקדים לתרץ קושית הב"י (בבד"ה או"ח סימן תקפ"ו) על הרא"ם ז"ל שפי' טעמי' דר' יהודה בר"ה (דף כ"ו ע"ב) שאמר ששופר של ר"ה כפוף דכל כמה דכייף איניש טפי מעלי וביובל דכתיב והעברת שופר תרועה בחדש השביעי בעשור לחדש וגומר (ויקרא כ"ה) לר' יהודה השופר פשוט וזה עדיף טפי שהוא סימן לידים פשוטות לשלח עבדים חפשי לצאת מתחת ידי אדוניהם לא כפוף שהסימן שיהיו כפופים. וע"ז הוה קשה לי' לרבינו הב"י ז"ל דא"כ ת"ק דר' יהודה דס"ל שם בגמרא בר"ה שופר של יובל היה ג"כ כפוף הוא היפך המכוון כמו שאמר הרא"ם ז"ל שפשיטות הידים הוא סימן לשליחות העבדים לא הכפיפות שהוא סימן שיהיו כפופים:

ועל זה עלה בלבי לומר דנוכל להבין גם כפי דעת ת"ק דר' יהודה שהחליט אשר גם מצות שופר יובל בכפופים שתהי' צורת השופר כפוף מכוונת על תוכן ועיקר המצוה שצונו אלדינו יתעלה במצות יובל. כי הלוא ביארו הראשונים והרב בעל עקידה האריך בזה שתכלית כונת מצות שמיטות ויובלות היא כדי שנתעורר מעצמנו לידע ולהתבונן כי לא לאדם העושר והגבורה. ולא יתפאר כי כחו ועוצם ידו עשה לו את החיל הזה ושבתה הארץ שבת לה' כי לה' הארץ. וכן לא יעבוד באחיהו איש עבדות עולמית כי כל ישראל עבדי ה' ולא נאה השיעבוד והכנעה איש לרעהו. וא"כ א"ש אף ביובל טעמא דמצוה בכפופים שהשופר יעורר לב האדונים שהם יכפפו לבם לאביהם שבשמים ויכירו וידעו כי הם עבדיו וכל מה שיקנו בעוה"ז קנה אדונם מלכו של עולם. ולכן שפיר נקטינן כר' לוי אשר בין שופר של ר"ה בין שופר של יובל מצוה בכפופים. ובהאמור בזה נשכילה בין בדברי הפייטן הקדוש אשר יעורר בלבנו מוסר השכל. כי נסתכל במצות שופר אשר נצטונו בכפוף למען נכפוף לבנו הערל ונדע כי לה' הארץ למנוע כפינו מאון וגזל ואמר ועמך תלואים בתשובה להתיחד וכו'. רחץ בנקיון כפים. להשמר מלהשכין באוהל עושק וחמס. קול שופר כפוף כפוף לב אחד. בעת יאזין איש ישראל קול הבא משופר כפוף יכפוף לבו לפני אבי' שבשמים. ויזכור כי לה' הארץ ומלואה. וקנין שאינו שלו למה הוא לו אם יהנה מהון הבא בגזל מעל בקדשי שמים כי אף בברכה לא יקננו. רק אם ישא ויתן באמונה אז יפרוש כפי' בתפלה ולה' ישא קול רנה וברכה ויוכל להנות מן העולם בצדקה וכמו שביארנו:

המונע השלישי הלוא המה עניני הבערות המחשיכים עיני המונינו ומאפילים אור שכלנו מלהשתמש בכלי חמדה עבודה שבלב זו תפלה. אם רק נעשנה כמצות אנשים מלומדה בלי יראה בלי כונה וכמו שהוכיח הנביא (ישעי' כ"ט) ויאמר ה' יען כי נגש אלי העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה. והנביא ירמי' ירעים בקולו קול עוז ויעיר מוסר תוכחתו לאמר. עמוד בשאר בית ה' וקראת שם וגומר שמעו דבר ה' כל יהודה הבאים בשערים האלה להשתחות לה' וגומר אל תבטחו אל דברי השקר לבלתי הועיל ובאתם ועמדתם לפני בבית הזה אשר נקרא שמו עלי' ואמרתם נצלנו למען עשות את כל התועבות האלה (ירמי' ז'). ולהבין דברי הנביא הקדוש שאמר כי ידמה העם להנצל מחמת ה' אשר מלא עליהם אם יעמדו רגליהם בבית ה'. אקדים דברי רז"ל (יבמות דף ו' ע"ב) יכול יתירא אדם ממקדש ת"ל את שבתותי תשמורו ואת מקדשי תיראו. מקיש מורא מקדש לשבת מה שבת לא מן שבת אתה מתירא אלא ממי שהזהיר על שבת אף מקדש לא מן המקדש אתה מתירא אלא ממי שהזהיר מן

המקדש. והן יש להעיר הכי יעלה על הדעת כי יירא אדם מן העצים והאבנים של הבית הקדוש בלי לחשוב ליראה את השם הנכבד והנורא השוכן בבית הגדול אשר בחר בו [וכבר הרגישו בזה בתוס' יבמות שם]:

אולם כעת במקדש מעט אנו רואים בעו"ה מה זה אשר כוונו חז"ל בדבריהם. כי יש אנשים אשר כבר נתרשלה אמונתם ונתק קשר אהבתם אל אביהם שבשמים ותהי יראתם אותו מצות אנשים מלומדה ורק את אשר הורגלו מימי נעוריהם אותו ישמרו לעשות עשיה בלי כוונה רצויה. ובפרט ביום הזה יום הדין וראש השנה יראים לנפשותם להשאר בביתם בעידן צלותא דציבורא. וע"כ ישאו רגלם וילכו לבית התפלה אבל אם רק ידרכו רגלם על מפתן בית אלדים. ישכחו תכלית בואם שם. ובל ירגישו תשוקה בנפשם לשפוך שיח תחנונים לשוב מפשעיהם אבל גם עודם מחזיקים בתרמית ובכל תועבה. וזהו שאמר הש"ס מקיש מורא מקדש למורא שבת מה שבת לא מן השבת אתה מתירא אלא מי שהזהיר על השבת. כי מצות שבת אשר עיקר מצותה במקרא קודש להמנע מכל מלאכה ואם מורא יעלה על לבו הוא ממי שצוה על השבת כי אות היא על בריאת עולם כי במורא שבת לא יתיצב לפני' ענין גשמי אלי' יתנועע לעשותו כמצות אנשים מלומדה. והיראה והכונה הנכונה במצות שבת אחת היא. כי יתירא מה' יתעלה אשר צוה על השבת. כן מורא מקדש לא תהיה מאלו המתיראים רק מן המקדש ובאים בתוכו ביאה רקנית ובל יעזבו דרך רשע להמר מפעלות און אשר מזה יתראה כאלו רק מן המקדש אתה מתירא ולא ממי שצוה מן המקדש:

וזאת היא הבנת דברי ה' אל הנביא ירמי'. אמור אל כל הבאים להשתחות לפני ה' וכעין שאמרו רז"ל ירושלמי פ"ב דברכות הל' ד' אנא מחזיק טיבו לרישא דכד הוה מטי מודים הוא כרע מגרמיה. שלא ישתחוו בכונה הנכונה להכניע נפשם לפני ה'. ובאתם ועמדתם לפני בבית הזה בעת שעומד הכהן לשרת בקודש ולקרוא בשם ה' וכן במקדש מעט אתם עומדים בעת אשר נקרא שם ה'. ואמרתם נצלנו למען עשות כל התועבות. בזאת העמידה לבדה תדמו בנפשכם להנצל ממוקשי רע כי מן המקדש אתם מתיראים ולא ממי שצוה על המקדש ולכן עמידה כזו בל תפעל טוב על נפשכם. ומכל טומאותיכם בל תעהרו. כי התפלה אם ישפוך האיש שיח חינונו בכונה הרצויה היא גם היא בוקעת חלוני רקיע וה' יפנה אל הקריאה ממעמקי לבב. וגם היא המעלה רוח אנוש לעזוב דרך כסל כי טרם שיעמוד לתפלה אם יתבונן אדם גדולת הבורא יתעלה ושפלות יליד אשה עיין רמ"א או"ח סימן צ"ח ס"א] יכניע איש יצרי לבבו הרע לבלי להתגדל ולהשתרר על רעהו לרדפו ולהשחיתו. ובאתם ועמדתם בבית הזה וגומר ואמרתם נצלנו למען עשות

כל התועבות אלה וכחש וגומר אל תבטחו לכם אל דברי השקר לבלתי הועיל. שוא לכם משכימי קום ומאחרי שבת בבית המקודש כי מעשיכם אינם רצוים. אם הכונה נעדרת אין התפלה לפני אדון כל היצור מקובלת:

לכן אחב"י אחרי שמענו אלו שלש סבות הראשיות המונעות מעבור תפלה. נחפשה דרכינו ונחקורה לשוב אל ה' לכלות אלו הקוצים בכרם ה' צבאות. נט לבינו לתורתו ואזנינו תשמענה דברי קדשו לבל נהיה חלילה כאיש מסיר אזנו משמוע תורה אשר גם תפלתו תועבה. ננער כפינו מעושק וחמס ויקוים בנו על לא חמס בכפי ותפלתי זכה. והעיקר הגדול אשר נשאלה מאת ה' רחמים ורצון אשר יאיר עיני שכלנו ונבוא בחצרותי' ברגש הלב והתעוררות הרוח ונעבוד את ה' בהשתפכות הנפש וכונה הנאותה ויקוים בנו מקרא שכ' שלח אורך ואמתך המה ינחוני יביאוני אל הר קדשך (תהלים מ"ג) וכאשר פירשתי דברי המדרש (במדבר רבה פ' ט"ו סימן ו') אמרו ישראל שלח אורך ואמתך המה ינחוני יבואוני אל הר קדשך. גדול אורו של הקב"ה. החמה והלבנה מאירים לעולם. ומהיכן הן מאירים מזיקוקי אור של מעלה הם חוטפים שנאמר לאור חציך יהלכו (חבקוק ג') גדול האור של מעלה שלא ניתן ממנו לכל הבריות אלא אחד ממאה שנאמר ידע מה בחשיכה ונהורא עמיה שרא [דניאל ב']. והן הגאון החסיד המפורסם כמוהר"ר אליהו מווילנא זצ"ל [עיין הקדמת ביאורי הגר"א על או"ח] גילה רז בתורים אונקלוס על פסוק הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם [דברים ל"ב] הא קדם ה' אתון גמלין דא עמא דקבילו אוריתא ולא חכימי. וכל הרואה ישתומם וכי מקבל התורה יקרא חלילה נבל. וביאר הגאון הנ"ל ע"פ מד"ר בראשית אשר זה לשונו. ר"ח בר"י אמר ג' נובלות הן נובלות מיתה שינה נובלות נבואה חלום וכו' ר' אבין מוסיף עוד תרתין נובלות אורה של מעלה גלגל חמה נובלות חכמה של מעלה תורה. והוא הדבר אשר המתרגם מצא לכוון במשמעות עם נבל ולא חכם כלומר דקבילו אורייתא וזכו רק לנובלות חכמה ולא לחכמת התורה בעצמה עכ"ד דברי הגאון ז"ל (ועיין ברכות דף מ' ע"ב) על הנובלות אומר שהכל. מאי נובלות תמרי דזיקא ופרש"י שהרוח משירן]:

ובהמתקת הדברים אמרתי כי הלוא בעשית מצות התורה יש שני ענינים כי ישנם אשר אף נפשם תמלא רצון לעשות מעשי המצות אבל להם כונה פחותה כמו יראת איבוד קנינים הזמנים ודומהם. אכן יש אשר יכירו את בוראם ומעשיו העומדים לעד ונפשם תחרד ותתפעל להתקרב אל ה' ותערוג לעלות מעלה מעלה להדבק עם אלדים חי חלקם בחיים. וקיום המצות על אופן הראשון יקרא נובלות תורה כי ידמה כנובלות נגד עיקר הפרי. על עושה אלה לא יאיר אור העליון האמתי אשר ירגישו האנשים היקרים אשר

צדקות יעשו כי קרבת אלדים יחפצון. וכן יוכיח משרע"ה את ישראל אמר להם. עם נבל ולא חכם. עמא דקבילו אוריתא ולא חכימו. אבל לא הגעתם עוד למעלה הרמה והנשגבה שתהי' זוכים שיפוזו עליכם קרני אור התורה מאור של מעלה הזרוע לצדיק. כי רק נובלות פרי התורה תלקטו תחת שלחן הטהור העומד לפני ה':

ובהאמור נפרש דברי המד"ר פ' בהעלותך הנ"ל אמרו ישראל שלח אורך ואמתך המה ינחוני יביאוני אל הר קדשך. עם ישראל בראותם עצמם דלים בחכמת התורה. נואלים בכוונת המצות המעשיות יערכו חין בקשתם לפני השם יתעלה ויתפללו שלח אורך ואמתך המה ינחוני וכו'. ויביא המדרש לדוגמא האור שהבריות נהנין ממנו האם זה אור האמתי ממקורו העליון ויאמר. גדול אורו של הקב"ה החמה והלבנה מאירים לעולם. מהיכן הם מאירים מזיקוקי אור של מעלן הם חוטפים. גדול האור של מעלן שלא נתן ממנו לכל הבריות אלא אחד ממאה כי נובלות אור של מעלה גלגל חמה. ומאורם חושך יקרא לעמת אורו של הקב"ה ככתוב ונהורא עמיה שרא. וכזאת אשר תשאל ותבקש כנסת ישראל. עשית מצות התורה וחכמתה בל תהיה עוד לנו נובלות חכמה של מעלה רק נכספה וכלתה נפשם אל הקודש פנימה. ויאמרו שלח אורך ואמתך באור חכמה של מעלה וכונה האמתית בעשית המצות האר עיני שכלנו המה ינחוני יביאנו אל הר קדשך. וכמו שיורו גם דברי המדרש בענין יום הדין הלזה (ויקרא פכ"ט סימן ג') אשרי העם יודעי תרועה ה' באור פניך יהלכון. וכי אין או"ה יודעין להריע כמה קרנות יש להם כמה בוקינוס יש להם וכו' אלא שהם מכירים לפתות את בוראם בתרועה. אבל אימתי היא מקובלת לפני אדון כל היצור ה' באור פניך יהלכון. אם תשלח אורך ואמתך אם חכמתך העליונ' תעורר נפשנו להתקרב אליך. ואנחנו נבוא אל הר קדשך ויפתחו לנו שערי שחק להאיר לנו אור חכמה של מעלה. אז יאמרו עלינו אשרי העם יודעי תרועה ה' באור פניך יהלכון אכו"ר:

דרוש ט

לשבת שובה

שדרשתי בביהכנ"ס דקופה פה קראקא שנת תרמ"ז לפ"ק

פתיחה

בירושלמי פרק ראשון דשבועות סוף הלכה ה' אמר רבי תנחומא בשם ריש לקיש בשעה שאמר לו הקב"ה למשה והתודה עליו. [על ראש השעיר החי המשתלח] את כל עונות בני ישראל ואת כל פשעיהם לכל חטאתם (ויקרא ע"ז) התחיל לומר מזמור לתודה. ע"ז יתעורר כל עובר ורואה המאמר הלז מה ראה משה על ככה כהגלות נגלות אלי'

במראה נבואתו מצות וידוי שעיר המשתלח לאמר מזמור לתודה. ומדוע בחר בו משירות ותשבחות אחרות. והדברים כמוסים וחתומים מעיני השכל והשקפה ראשונה. ואנכי אענה חלקי אמרה לי נפשי. בביאור דברי הירושלמי. בהקדם דברי הכה"ג הביאם המג"א (סימן נ"א ס"ק י') שיש מקומות שאומרים מזמור לתודה בראש השנה ויוה"כ משום דכתיב בו הריעו לה' כל הארץ (תהלים ק'). כלומר דאף דבשאר שבתות ויו"ט מפני שאין תודה קריבה בימים האלו אין אומרים מזמור לתודה בראש השנה וי"כ טעמא איכא למימר. והן ראוי לשום על לב בר"ה שיום תרועה נכון לאומרו משום דכתיב הריעו לד' כל הארץ. אבל ביוה"כ עוד נשאר חובת ביאור למנהג אלו הקהלות:

ואמרתי בתחילה להציג לפני רעיונינו מהות ימי הדין אלו אשר עברו ה"ה ימי ראש השנה אשר בם קדמנו בתחלה לחכות ישועה משפע וצדק מפי שופע עליון האל ית'. והן הורנו הרב החכם בעל העקידה שער ס"ז כי בידענו אשר בם ידונו כל מעשי אנוש הטובים והרעים המעולים והגרועים קטן וגדול שם ישקלו בפלס ומאזנים אז גילה ורעד יחד יבואו בנו. כי כן טבעם ותכנותם של ימי הדין האלו. אשר נפלה ביד ה' ועליו נשליך יהבינו. ועפ"ז פי' הרב הנ"ל הקרא בקהלת שמח בחור בילדותיך ויטיבך לבך בימי בחורותיך וגומר ובמראה עיניך ורע כי על כל אלה יביאך אלדים במשפט (קהלת י"א). שלכאורה זר מאוד אשר מלך החכם יתן עצתו לבחור לשמוח בימי ילדות ובחרות בעניני העולם ומה יועיל תנאי שהתנה עמו שידע כי יובא במשפט אם יטיב לבו לשבוע בתענוגות בשרים. וע"כ פי' הרב הנ"ל בזה האופן כי טבע האדם הלוא כן היא רצונו ומאויו כי אל כל אשר ייגע יראה שכר בעמלו ולא יפעל לריק ובהלה. ולבו נעצב אם יירא כי חשבון למעשיו אין. וע"כ אמר שלמה שמח בחור בילדותיך בצאתך לעוה"ז כי לטובתך נוצרת ויטיבך לבך בימי בחורותיך בל ידאבך על כל מעשיך אדרבה תוכל לשמוח והלך בדרכי לבך וכו' ר"ל בדרכי השכל שנאמר ולבי ראה הרבה חכמה ודעת (קהלת א') והחכם עיניו בראשו ולזה אמר שבל תתעצב ותירא פן לריק פעלתך רק דע כי על כל אלה יביאך אלדים במשפט ויש לך תקות גמול על כל מעשיך וראוי לך לשמוח:

ולפי הערה הלזו גם בימי המשפט האלו עת יוצגו לפני עשתנותינו כי כל מעבדינו הטובים וכל מעשה יגיעותינו למען השג השלמות האמתית יראה פעלם ויבואו אל שכרם כהיום הזה אז הלוא נפשינו תגיל ותעלוץ בה' ותודהו על כל הטוב. ולעמת זה עת נעלה על לוח לבינו. רוב קיצורינו במעשים הטובים. וכי לא שלמנו חובותינו כראוי. ואף לא פעלנו החצי מכפי שהי' ראוי לבן אדם מעוטר בעטרת אלדית שפע השכל. ומי יודע עוד כמה גדול המרד והחטא כעבות העגלה נמשך ונתגדל להפסיק כמחיצה

של ברזל חלילה בנינו ובין אבינו שבשמים ע"כ בשתי הרגשות הפכיות בגילה ורעדה נבואה בימים אלו לפני אלדינו. וזה פי' הקרא בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה' (תהלים צ"ח) בחצוצרות השמחה כמאמר הכתוב. וביום שמחתכם ובמועדיכם וגומר ותקעתם בחצוצרות (במדבר י') כי יען נדעה שיש דיין אמת שופט צדק על כל מעשה הטוב ואתו שכרו לפניו מביא לשלם לאיש ואיש כמעשהו. ע"כ נבואה לפניו בחצוצרות המורים על שמחה וגם בקול שופר קול המחריד לבבות ומעוררם לפחוד מאימת הדין. וכנאמר אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו (עמוס ג'). ודואגים אנחנו על שלא השלמנו החסרון ומעלנו מעל בה' כי עול החטאים השתרגו עלו על צווארינו. הריעו לפני ה'. עם ישראל בגילה ורעדה בואו חצרותיו עמדו והתיצבו לפניו להמליכהו עליכם ושפכו לפניו לבבכם עד יחוננכם להוציא כאור משפטיכם. ומפני ענות קול השמחה בימי הדין כאמור יתכן מנהג הקהלות שהביא הכנה"ג לומר מזמור לתודה הריעו לה' כל הארץ וגומר שנתן תודה בר"ה עת נעמוד לפני כס צור כל עולמים אשר מעשינו הרצוים יקבל באהבה ותהי משכרתינו שלמה מאתו ית':

אכן יען כי מזחיל ונירא פן בעונינו כף הרשע יכריע ומי יוכל עמוד בהפקיד ה' עלילותינו וע"ז דוה לבינו ופחד ומורא יעלה על ראשינו הקדים השם ב"ה צרי למכתינו ומראש נתן לנו יוה"כ הבע"ל אשר בו ביום ידו פתוחה לקבל שבים באהבה ולכפר על כל חטאתינו. ועתה יאיר לנו מאמר הירושלמי הנ"ל כי הלוא ידוע דברי חז"ל אשר נרחיב ביום זה דרושנו על מאמרם שאמרו שאלו לחכמה חוטא מאי עונשו. אמרה חטאים תרדף רעה ונבואה אמרה נפש החוטאת היא תמות כי מהראוי לפני פלס מאזני השכל ומזימה אשר עבד המורד על אדוניו בל יהי' לו תקנה. ואף כי החוטא נגד הבורא ב"ה הלוא הוא אבינו אדונינו מאז ועד עולם. ומעתה הלוא נדע שורת הדין שארבעה צריכין להודות אלה אשר גווים היו בסכנה והצילם ה' או מחולי ובית האסורין או מים ומדבר [עיין ברכות דף נ"ד ע"ב]. ואם בסכנת הגוף כן מכש"כ אם הנפש היתה בסכנה איומה לכלות ולהתם בעד פשעה אם עונה בה הכרת תכרת הכרת בעוה"ז תכרת בעוה"ב. וע"כ כשהקב"ה אמר חוטא יעשה תשובה. ויתודה הכה"ג בעד כל ישראל ונשא אליו השעיר את כל עונות בני ישראל כי טוב וישר ה' ויורה חטאים בדרך תשובה וחרטה ועזיבת הרשעה. ע"ז שמח לב משה ובגילה ורנן התחיל לומר מזמור לתודה כי כלם הי' בסכנה נוראה סכנת כליון מפני עונש הפשעים. כי החכמה הלוא תאמר נפש החוטאת היא תמות וממנה נצולו בחסד אלוד שאמר קחו עמכם דברים והתודו ושובו אל ה':

ויצדק לפנינו מנהג שהביא הכנה"ג אשר בר"ה שאז החילונו לעמוד לפני כס המשפט ובאה שמחה בנפשינו בידעינו כי יש חשבון על כל מעשה טוב. וכן אף ביוה"כ שידענו שיש רפואה למכתינו להעלות נפשינו מבור שחת אשר נטבענו ע"י החטאים נכון לומר מזמור לתודה לתת תודה לפני האל ית' על כל הטובה אשר יגמלנו. וכן אנחנו אף שהמנהג הזה לא מצא קן בקרב קהלותינו לומר בר"ה ויוה"כ מזמור לתודה. החיוב עלינו לזכור הרעיון היקר אשר האירו לנו חז"ל בדברי הירושלמי המובאים לעיל. ומלבד החרדה לפני בוא יום הגדול והנורא. נתן תודה לה' על אשר זיכנו ליום סליחה ומחילה אשר יכופרו אשמות אם בלבב שלם נשובה לפניו:

שובה ישראל עד ד' אלדיך כי כשלת בעוניך וגומר קחו עמכם דברים ושובו אל ה' (**הושע י"ד**) **שאלו לחכמה חוטא מה עונשו אמרה חטאים תרדף רעה** (**משלי י"ג**). **שאלו לנבואה חוטא מאי עונשו אמרה נפש החוטאת היא תמות** (**יחזקאל י"ח**). **שאלו לתורה חוטא מאי עונשו אמרה יבוא קרבן ויתכפר שאלו להקב"ה חוטא מאי עונשו אמר יעשה תשובה ויתודה ויתכפר. דכתיב קחו עמכם דברים ושובו אל ה' הדא הוא דכתיב טוב וישר ד' ע"כ יורה חטאים בדרך** (**תהלים כ"ה**). **ילקוט יחזקאל רמז שנ"ח מפסקתא.**

והנה אף שאנחנו נוכל לצייר ברעיוננו תשובת החכמה והנבואה שהראשונה השיבה כעין שאמרו חז"ל עבירה גוררת עבירה שכל רשע וכסל יוליד רעות. ומי שנלכד בשחיתותיה בל ימלט כי כן דרכו של יצה"ר המוליך אדם שולל יורד ומתעה עולה ומשטין עד שמורדהו לשאול תחתית. וזה שאמרה החכמה חטאים תרדף רעה כי הרעה בעצמה שעושה האדם היא רודפת אחרי' לדכאהו. והנבואה גם היא תשיב אמריה נפש החוטאת היא תמות כי מצד פחיתות החטא וגודל הש"י אשר חטא לו היותו בלתי ב"ת בלי שום ערך ודמיון הוא עושו ויכוננו לפי השקפת רוח הנבואה אין תקנה לאיש הזה רק נפש החוטאת היא תמות. ודיה אם אמרה הנבואה שרק נפש החוטאת תמות בעצמה ובן לא ישא בעון האב ואב לא ישא בעון הבן וכמו שביאר זאת הרב בעל עקידה (פ' ויקרא). אולם התורה הקדושה היא המלמדת דעת ומשיבה חטאים בדרך הנכונה תאלף למו דרך התשובה באמרה יבוא קרבן ויתכפר כי אין קרבן בלי תשובה והקב"ה משיב כי גם הקרבן אין הכרחי להטיב מעללים ואמר יעשה תשובה ויתודה בוידוי פה ויתכפר:

ואמרתי בהבנת הענין דהן ראינו מאמר נכבד לחז"ל [מנחות פי"ג דף ק"י ע"א] תניא אמר ר"ש בן עזאי וכו' נאמר בשור הגס אשה ריח ניחוח ובעוף הדק אשה ריח ניחוח לומר לך אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים ושמא תאמר לאכילה הוא

צריך תלמוד לומר אם ארעב לא אומר לך וגומר האוכל בשר אבירים וגומר לא אמרתי לכם זבחו כדי שתאמר אעשה רצונו ויעשה רצונו [אקריב לפני' קרבן שצריך להשחידו חלילה] לא לרצוני אתם זובחים אלא לרצונכם [לא להנאתי רק לצורך עצמכם לקיים מצותו כדי שתהא לכם כפרה בכך רש"י שם] ולהבין המשך המאמר וקשורו אומר דהן פירש ביערות דבש (בדרוש א') הא שנינו באבות (פרק בי) ר' טרפון אומר היום קצר והמלאכה מרובה והשכר הרבה ובעל הבית דוחק וכו' ולא עליך המלאכה לגמור וכו' כי יען שכל המצות שנעבוד בם ה' יתעלה הם רק לטובתנו. ואם צדקנו מה נפעול לו. לכן אף שהרבה לנו תורה ומצות כמו שאמרו רז"ל במשלם הבעל הבית דוחק. אבל רק למען זכותנו עשה כן. ולכן לא עליך המלאכה לגמור כיון שאינו רק לתועלתך ולמען נסות אותנו בא ה' אם יראתו על פנינו לכן דיינו מה שעשינו כפי האפשרי אף שלא גמרנו. וטוב ההשתדלות אשר מזה ניכר כי שומעים אנחנו בקול ה' ותאבים לעשות מצותי' מעלה עלינו כאילו הטוב עשינו אף שלא פעלנו בשלמות. ורז"ל אמרו בברכות (דף ו') דחישב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עלי' הכתוב כאילו עשאה וזהו הפי' שאמרו התם במנחות נאמר בשור הגס ריח ניחוח ובעוף הדק ריח ניחוח כי אחד המרבה ואחד הממעיט וכו' שכונת העני לשמה אף שעושה רק מעט מפני שנאנס ולא עשאה נאמרה בו ריח ניחוח כמו בעשיר שמעלה עלי' הכתוב כאילו עשאה [עיין דעת קדושים דרוש ד']. ובזה יבוארו לפנינו דברי ר"ש בן עזאי במנחות. יען כונתו בזה המאמר להורנו בינה כי תכלית מעשים טובים היא רק להועיל לנו לחיותנו כהיום הזה. פתח ואמר נאמר בשור הגס ריח ניחוח וכו' אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים. כי לא חפץ ה' בעולות ובפעולות גדולות במעשים כי אם תצדק מה תתן לו. ולכן לא עליך המלאכה לגמור ומיעוט המעשה וכונה רצויה של העני חשובה לפני' כמו מעשה המרובה של עשיר. לא לרצוני אתם זובחים ובל תאמר לאכילה אני צריך כי הקרבנות צורך גבוה וכפי רוב המעשה ירבה השכר אלא לרצונכם לזכותכם הרביתי לכם מצות להקריב הקרבנות והמעט שעשיתם חשוב לפני כהרבה. כי כפי שלמות המחשבה וטהרת הכונה האדם נדון:

ולפי האמור למדנו בזה כי עיקר עול תורה ומצות המוטל עלינו הוא למען עובתנו כי יגמול ה' לנו כמעשינו כפי יכלתנו וכפי מחשבתנו הנכונה. ונבינה גם כן למה נשתנה דין החוטא לטוב ע"י התשובה מכפי שגזרו עלי' החכמה והנבואה אשר ירוכא לארץ חיתו בלי תקנה. כי אף ששורת הדין נותנת כי מורד במלכו דמי' בו יען בזה תכסיס המלוכה והשפיל כבודה ופן יצא בזיון וקצף לכל בני המדינה ובמה יתוקן אשר חטא

נגד מולדתו אם לא בראשו. אבל החוטא נגד השם יתעלה אף שפגם נשמתו אבל יען כי אין אפשרות להרע לו חלילה וכמו שאמרנו בתחנונים לא אליך הרעונו כי אם לנו. ע"כ מחסד האל יתעלה רפאות ותעלה נמצאו ע"י התשובה לכל פושע וחוטא כי הכל מוסב אל האדם. לנפשו חטא לנשמתו הרע אם ישוב ונוחם וה' יקבלו ברחמים. ובזה יפורשו הכתובים בהלל אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני וגומר אפפוני חבלי מות ומצרי שאול מצאוני וגומר דלותי ולי יהושע שובי נפשי למנוחיכי כי ה' גמל עליכי (תהלים קע"ז). אלה הם דברי בן אדם לנפשו בהשתפכו לפני ה' כי ירגיש בחסרונו אשר ירד ממעלתו אחרונית יען החטאים והפשעים השתרגו עלו על צואריו. ויאמר אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני. כי ה' אמר קחו עמכם דברים ושובו אל ה' אפפוני חבלי מות ומצרי שאול מצאוני. ע"פ החכמה והנבואה אמרתי נגזרתי מארץ חיים הנפש החוטאת היא תמות. אבל אני בשם ה' אקרא אנא ה' מלטה נפשי והעלני מטיט היון ואל אטבעה במצולות החטאים. חנון ה' וצדיק וגומר דלותי ולי יהושע אף שדלה אני מן המצות לי נאה להושיע [ר"ה דף י"ז] שובי נפשי למנוחיכי. אם מפני החטאים אין שלום בעצמי תוכל הנפש להשקט מרגשותה והמיתה ותועיל לה התשובה להשיבה למנוחתה. כי ה' גמל עליכי. כי כל מה שגומל ה' עונש החטאות או שכר פעולות הנאות לא חלף התועלת שקבל ממך הוא כי כל מה שאתה עושה הוא לרעתך או לטובתך ואין גירעון במלכותו ע"י פשעיך. וע"כ שובי נפשי למנוחיכי וגומר כי ה' גמל עליכי ותועיל לך התשובה וישמע ה' קולך וכי תקרא אליו ממרומיו יאזין לך. ויובן גם בהאמור המשך דברי הילקוט הצגנו בראש הדרוש שאלו לחכמה ולנבואה והגידו עונש הממרה את פי אלדי' כי סר אלי' מר המות. והתורה המציאה ע"פ ה' תקנה להחוטא שיביא קרבן ויתכפר. ולמען הסיר המסוה מעל פני הרואה איש ההמוני שבל יחשוב שהקרבן הוא צורך גבוה חלילה לכפר פניו במנחות. ע"כ יוסיף ויאמר שהקב"ה אמר יעשה תשובה ויתודה ויתכפר כי ה' חפץ להחיותנו **ואו** ע"כ רחמנא לבא בעי. וכמו שאמר המשורר הקדוש זבחי אלדים רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלדים לא תבזה (תהלים נ"א) ע"ד שפירש בבינה לעתים יען שעיקר תכלית מצות הקרבנות היא למען יכניע אדם נפשו לפני ה' וזבחי אלדים רוח נשברה וע"כ עיקר תכלית האדם במעשה הקרבן שישבר לבו בקרבו. לכן אף בזמן הזה שאין קרבן. לב נשבר ונדכה אלדים לא תבזה. אם יתהלך קודר מפני לחץ אשמי' חשוב ומקובל לפני' כאילו הקריב קרבן וכששאלו להקב"ה חוטא מאי עונשו השיב יעשה תשובה ויתודה ויתכפר דכתיב קחו עמכם דברים ושובו אל ה' אם תשובו אל ה' ותתודו את עוניכם בעזוב דרך רשע והתם פשע ועין. תכופר לכם חטאתכם. הדא הוא דכתיב

טוב וישר ה' וגומר יען מפי עליון ית' לא תצאנה הרעות והכליון וכפי יכלתו וגבורתו מלא עולם דרכו להטיב לכל. כי אלי' לא תגיע הרעה ממעשה האדם אשר עי"ז יהיה מן ההכרחי להשיב לך כמעשיך. טוב וישר ה' יען שהוא הטוב האמתי וכל אשר הרבה לך תורה ומצות הוא לתועלתך לכן יש תקנה אף לפושעים יורה חטאים בדרך. בדרך התשובה דרך חיים:

ואם ע"י ההתבוננות הלזו למדנו דעת מהות תועלת התשובה בכללותה ואיך היא צרי גלעד ומרפא לנפש ליישר ארחותיה נחקורה עוד על התשובה בפרעותיה ונאמר כי בני אדם החוטאים וסלפו דרך הישרה מגדעות נמצאו במו על ד' פנים א) כי יתמכרו לחיי בשרים ותועבות למבזות ב) אם עוד העוו דרכיה' להרע ומשחתם בהם מום בם בדעות כוזבות כנגד התורה ג) אם יעשו חמס לרעיהם וכסף וזהב ירב' למו שלא בצדק. ד) הוא הכולל כל מיני החוטאים אשר יאבדו ימיהם ברע וזמניהם בהבל יחלופו ובמה יבואו אל המלך עת ידרשו על מעשיהם. ונתחיל מן הראשון כפי שהורונו חז"ל העיקר הגדול אשר יזהר בן אדם בנפשו לטהר מחשבותי' ויתגבר על דמיוני' אשר יוליכוהו שולל לעקש דרך הישרה. והתשובה מן הרהורים רעים עוד תכבד על האדם מן התשובה ממעשים רעים. וכמו שפירשתי הא דאמרו חז"ל [יומא פ"ג דף כ"ע ע"א] הרהורי עבירה קשין מעבירה וסימנך ריחא דבשרא וע"ש בפירש"י ז"ל. והרמב"ם ז"ל במורה נבוכים (ח"ג פ"ח) פירש כי כשהאדם יחטא בפועל יעשה המרי בחלק בהמיותו אבל כשימרה רצון האל ית' במחשבה יחטא בצורתו ובחלקו הנכבר זהו הנפש האצולה ממרומים. ואם כי דברי רבינו רמו ונפלאו אבל עוד יקשה להבין שאם נפרש דבעבירת זדון יש שני חלקים מחשבת נפש המשכלת ומעשה העבירה בגוף אבל לשון הש"ס שאמר הרהורי עבירה וכו' יראה שידבר מן האיש אשר רק עלי' יעמיסו הרהורי עבירה בלי העשיה של עבירה וע"ש ברש"י. וזאת אי אפשר שמחשבת העבירה לבדה תרע יותר מן העבירה בזדון הכלולה ממחשבה ומעשה. ועוד הלוא אמרו בקידושין (דף מ' ע"א) מחשבה רעה אין הקב"ה מצרף למעשה וגם לא יובן משלם שהביאו וסימנך ריחא דבשרא. ולי הדל והשפל יראה שהמאמר כפשיטתו הוא דהא אמרתי [שוב הוגד לי שכבר דברו מזה בספרים] לפרש דברי הש"ס סוכה (דף ניב ע"א) שאמרו לעתיד לבוא הקב"ה מביא היצה"ר ושוחטו לפניהם הללו בוכין והללו בוכין. צדיקים נדמה להם כהר ואמרו איך יכולנו לכבוש הר גבוה כזה ורשעים נדמה להם כחוט השערה [וכבר דרשתי בזה באנפי אחרינא]. ועתה י"ל לפרש כי האיש כשיתגבר עלי' היצה"ר ויסיתו לחטוא אז טרם עשותו פעולה המגונה תדמה לו כדבר יקר שקשה להפרד ממנו. ולכן הצדיקים שהצריכו

לכוף את יצרם ולהכניע תאות לבם לבל ילכדו ברשת החטאים ועי"ז נתבלבלה מחשבתם לעשות הטוב אשר בחרו נדמה להם היצה"ר כהר ויבכו איך יכולנו לכבוש הר גבוה כזה וכמה מעלות טובות שוללו מאתנו ע"י מלחמה הפנימית הזאת. אבל הרשעים אשר כבר עברו על ראשם מים הזידונים ונשטפו בשבולת התאות אחרי שקטו המית מאוים יכירו וידעו בהפסד עבירה כי איננה ראויה בעבורה לשחת הנפש ואותם לא יטרידו המחשבות הרעות עוד וידמה להם כחוט. ויבכו איך לא יכלונו לכבוש חוט השערה כזו. ועפ"ז יאיר לנו נתיב במאמר הקצר הבאנו מש"ס יומא הנ"ל שיאמר הרהורי עבירה קשין מעבירה. כלומר איש אשר הוא מלא הרהורי עבירה המה עלי' יכבידו אכפם וע"כ עוד קשה ותכבד עליו העבודה להרחיקם מעליו לבל ימשלו בו ממה שקשה לפרוש מן העבירה גופה ויאמר וסימנך כי קשה לו ממנה פרידתו. ריחא דבשרא כי אשה מעוברת שהריחה בשר. רבה תאותה ויקשה לה לפרוש ואם לא תאכל יש לחוש פן תפיל ולדה אבל אחרי אכלה תשקוט מהמית חשקה. וכן הרהורי עבירה קשין על האדם מנשוא ויטרידוהו יותר מעבירה וגם הפרישה מהם קשה:

ולמצוא עזר ותרופה ליליד אשה קרוץ מחומר אשר בעפר יסודו להוט אחר בולמוס התאות למדנו באבות [ריש פרק שלישי] עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה דע מאין באת וכו'. לבן אדם אשר יטרידוהו רעיוני' ויבהלוהו עשתנותי' ולבו כים נגרש ילמדהו התנא הקדוש הזה אורחות חיים ואמר. הסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עבירה זאת ההסתכלות הישרה תצילך מפח יקוש אשר הציב לך היצר מלכדת על נתיבך בארץ החיים והנה על גוף המאמר הנוכחי שאמר הסתכל בשלשה דברים וכו' דע מאין באת וכו' מטפה סרוחה ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה ולפני מי אתה עתיד לתן דין וחשבון וכו' התפלאו רבים וכן שלמים ובראשם הרב בעל עקידה (שער ס"ד) כי יקשה מאוד הלוא יש לחוש כי בזכרו התחלות הפחותות יתיר עצמו האדם למעשים ופעלות נמבזות ולא ישים אשם נפשו עליהם. ואם יסתכל כי בא מטפה סרוחה או הולך למקום רמה ותולעה אולי עוד יתעורר להפנות לבו אל הבטלה והשעשועים בעודו בחיים. אבל פירוש דברי התנא הנ"ל אמרתי ע"פ דרך הרב בעל עקידה עם הוספת נופך. ואקדים לפרש דברי מלכנו דוד ע"ה שאמר עורה כבודי עורה הנבל וכנור אעירה שחר (תהלים נ"ז). ואמרו בפ"ק דברכות (דף ג' ע"ב) כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד וכיון שהגיע חצות לילה רוח צפונית מנשבת בו והיה מנגן מאלי'. ואבאר דבריהם ע"ד המליצה כי הרב החכם שם יבונן אותנו בינה באמרו כי דבר קדוש הוא להגיע האדם אל שלמותו המכון וזאת תעלה בידו אם תהיה

השקפתו באופני חיותו אל הטוב שבשרשי מציאותו. לא אל הרע שבו. כלומר שישים נגד עיני'. כי לו נפש יקרה שלוחה מאת ה' מן השמים. וע"כ לא טוב להשחיתה בעשות תועבות מגונות. כפי אשר יורנו החומר. ועי"ז יוכל להשמר ממעשים הגרועים ומדות הבזויות. והן חז"ל אמרו בסוכה (דף נ"ב ע"א) דיואל קראו ליצה"ר צפוני שנאמר ואת הצפוני ארחיק מעליכם (יואל ב') ונקרא היצה"ר צפוני מפני שהוא טמון בחבי איש. וחז"ל יכנו מעשיהם של רשעים בשם חושך ולילה וכמו שדרשו על קרא ולחשך קרא לילה (בראשית א') אלו מעשיהם של רשעים שדומים ללילה (ב"ר פ' א'). ודוד המלך ע"ה בהתגבר עלי' רוח השכלי להלחם את התעלולים אשר ישימו ארבם בקרב בני איש ויאמר לנפשו עורה כבודי עורה. קרא לנפשו כבוד [וכן פי' הראב"ע ז"ל בכמה מקומות כי הנפש תקרא כבוד בתנ"ך] למען העירה על יקרתה כי לא לה להתלכלך במעשים הפחותים. הנבל וכנור וכמו שדרשו כנור היה תלוי למעלה ממעתו של דוד. וכיון שהגיע חצות לילה עת נסוך תרדמה על אנשים ויעשו הנמשכים בחבלי חטאתם זר מעשיהם באמרם כי לא שזפתם עין רואה ורוח צפונית רוח התגברות היצר הצפון בלב איש מנשבת בו והיה אותו הכנור לדוד מנגן מאלי' שהתגבר כארי לעשות רצון קונו. וכמו שנאמר חצות לילה אקום להודות לך (תהלים קי"ט) אעירה שחר אני מעורר את השחר ואין השחר מעורר אותי (טאו"ח סימן א'). וכל זאת היתה לו מפני שידע לכבד חלקו הנפשי הנתון לו מאת ה' ואמר עורה כבודי עורה. ובפי' דברי עקביא בן מהללאל אומר ע"פ מה שיאמרו חכמי הטבע כי כל חומר הנמצא בעולם בל יפסד לגמרי רק פושט צורה ולובש צורה, ואם עשב מארץ יתגדל אותו יאכל בקר אשר יאכלנו האדם וגויתו שב אל העפר כשהי' ומזה הוכחה לשלמות וקיום הנפש השכלי אם בדברים החומרים אשר רק ההתלכדות וההתחברות יתן להם ההויה לא יכלה דבר לאפס. אף כי נפש השכלי אשר נראה פעולתה וכחה כי הוא השלטת בארץ ותעוף עד מרחבי רום רקיע לחקור ולדרוש כפי כחה בכל יצורי הבריאה. ודאי לה קיום נצחי כי אין דבר בעולם יבטל, וזה יש להמליץ בדברי התנא שאמר הסתכל בג' דברים דע מאין באת מטפה סרוחה שאף חומרך לא נתהוה מאין רק מיש והולך למקום רמה ותולעה אף במעמד הנשחת יתהפך חומרך לדבר מזה תדין ק"ו בעצמך בנפשך בחלק השכלי שאתה עתיד לתן דין וחשבון לפני ממ"ה הקב"ה שהוא קיימת לעתיד לבוא והיא מוכנת ליום הדין:

ומלבד זאת אשר שת אדוננו דוד עצות בנפשו להלחם נגד אויב הפנימי המסית האדם למאוי הגוף בהרימו ראש את יקר תפארת נפשו ואמר עורה כבודי עורה וגומר. עוד ראינו דברים נגד המחלקה השניה אשר הודענו בזה הדרוש כלומר נגד אלה האנשים אשר שתו

בשמים פיהם ויעריכו טענות נגד מותר האדם. היא הנפש האצולה. והוא ברוח קדשו יחדור עמוק אל מעמקי קרביהם לדעת מוצאי תבליתם וסבות התעותם מדרך ה'. ויאמר בני איש עד מה כבודי לכלמה תאהבון ריק תבקשו כזב סלה (תהלים ד'). ואביא דברי הרב בעל עקידה בפי' הכתוב שוא ודבר כזב הרחק ממני (משלי ל') יען כי שוא יאמר על כל דבר תפל וריק אשר אין לו שיווי ע"כ תורה פה מלת שוא על החטאים שיבואו מפני שלוח רסן התאות כי כמו שהשוא הוא אין בו תועלת כן לסבת החמדה הנמבזה הריקה מתכלית נכונה יחטא האדם וזה יקרא בשם שוא או ריק. ודבר כזב יאמר על הדעות הכוזבות אשר יעמודו בקרב לב בן אדם על דרך הניצוח להפיל חומת הדת. ויתפלל החכם אל ה' שוא ודבר כזב הרחק ממני. שני אלה המונעים הראשים תאוה רעה ודעות כוזבות הרחק ממני עכ"ד הרב הנ"ל. ועוד יותר עמוק אל תוך יצרי לב עקוב יביט בעין פקוחה דוד המלך ע"ם ויודיע כי אף אלה אשר יתראו לפנינו כי בשכלם ותבונתם יהרסו אל ה' גם להם ראשית חטאתם ומקורה הוא אש המתאוה לעשות כל דבר פגול אשר לא ירצה. אכן למען הצדק עצמם נגד מרדות אחת הלוקה בלבו של אדם. הוא כח השופט הקם להרשיעם על מעלליהם. יחפשו למו טענות בדויות למען יראו לעינים כאילו מדרך השכל והדעת יעשו מעשים אשר לא יעשו. וירים המלך דוד ע"ה קולו ויאמר בני איש עד מה כבודי לכלמה. עד מה תשימו מקור מחצבתי היא נשמתי הטהורה לכלמה. תטענו בדעות כוזבות להסיר לבי מאחרי ה' באמרכם מותר אדם מן הבהמה אין ובזה תתנו כבודי נפשי היקרה לכלמה. אני אגיד לכם מקור רשעתכם. תאהבון ריק תבקשו כזב סלה. אף שאתם מחפשים לכם דעות נפסדות והקשים מטעים לשרש אמונת ה' עיקר תכליתכם הוא הריק והשוא. חמדות בטלות אשר אחרי ירוה בן אדם כוס מאוים יראה כי לשוא היה עמלו. וזאת היא אשר יגיעכם כי תאהבון ריק תחפצו למלאות חשקכם בהריק והדבר בעל תבקשו כזב סלה תחפשו הדעות כוזבות למען כסות קלון תאותכם: **והן** המציא ה' לנו תרופה והכין לנו מועד לחשוב חשבון הנפש בזה החודש תשרי אשר בעת ההוא תשתוקנה מעל האד' המיות מאוי' אז יראה בעינו ויבין בשכלו ושב גם מדעות הנפסדות ורפא לנפשו מדמיונות הכוזבות כי אלה מאלה נולדים אלה באלה תלוים. ובהחלש כח המתאוה לריק והבל. גם לשכלו הנלכד ברשת הדעות הרעות ימצא מזור ותעלה. וזה יש לכוין בכתוב אך הבל בני אדם כזב בני איש במאזנים לעלות המה מהבל יחד (תהלים ס"ב) ודרשו במדרש (ויקרא רבה פ' כ"ט) במאזנים זה חודש תשרי שמזלו מאזנים. ואמר אלה הפחותים החוטאים רק כי ישלעו במו הבלי חמדות הגופניות. אך הבל בני אדם. כי דרך רשעם הבל ושוא יקרא. וכן אלה הפושעים אשר נפתו לדעות

כוזבות העולות בקרב לבבם פנימה. כזב בני איש. במאזנים בחודש תשרי שמזלו מאזנים יקחו עמם דברים לעזוב דרכם הרעה. וה' יקבלם ברצון כי יתעלו בתשובה שלמה. ואז יגלה לפניהם כי גם החוטאים מפני שהתעו אותם דעות נגדיות לתורה ואמונה. המה מהבל יחד. מקורם וסבתם בהבל וריק. תאוה וחמדה הניעו אותם לחטוא ועתה יכירו פתיותם וסכלותם ויעלו מהבל יחד בתשובה שלמה לפני ה'

ואם נשימה אל לבנו לבל יעבורו אלו הימים בלי תועלת ורציון לנפשינו ולבל נשיב ריקם אחרי קרבנו המקום יתעלה לעבודתו בימים המקודשים. עוד זאת נזכרה תורת חכמינו ז"ל אשר הורונו בינה כי אין יוה"כ מכפר רק עבירות שבין אדם למקום. ועבירות שבין אדם לחבירו אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חבירו (עיין יומא דף פ"ה) והשיב לו הגזילה והעושק אז תהי תשובתו מקובלת ורצויה. ואני פירשתי את הכתובים מלך יושב על כסא דין מזרה בעיניו כל רע מי יאמר זכיתי לבי טהרתי מחטאתי. אבן ואבן איפה ואיפה תועבת ה' גם שניהם (משלי כ' ח') ועי' רש"י ז"ל שפי' מלך יושב וגומר על הקב"ה. וביאור הכתוב נראה דהא בש"ס (ר"ה דף י"ז) למדונו חז"ל להכיר את גודל חומר העון החוטא נגד רעהו וספרו אשר שאלה בלוריאה הגיורת את ר"ג הזקן. כתיב אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד וכתוב ישא ה' פניו אליך וקשיא רומיא דקראי אהדדי] נטפל לה רי יוסי הכהן. אמר לה אמשול לך משל למה הדבר דומה לאדם שנושה בחבירו מנה וקבע לו זמן בפני המלך ונשבע לו בחיי המלך והגיע הזמן ולא נתן לו כלום בא לפייס את המלך. אמר לו עלבוני מחול לך לך ופייס את חבירך. ופירושו דבכל חטאי האדם נגד הצור יתעלה. אם יודה ועוזב ירוחם והקב"ה אמר על החוטא יעשה תשובה ויתודה ויתכפר כי טוב וישר ה' והרבה תורה ומצות רק לטובתנו וע"כ יורה חטאים בדרך. ומפני זה בעבירות שבין אדם למקום נאמר ישא ה' פניו אליך אף שמשורת הדין והחכמה היא שנפש החוטאת היא תמות. ה' ברחמיו יחון אע"פ שאינו הגון ויקבלנו בתשובה. כי ישא ה' פניו אליו. אבל בעבירות שבין אדם לחבירו אשר יחטא האדם לקונו יתעלה וגם לגבר עמיתו הרע אם יבא לפני ה' ויתודה לשוב מחטאיו נאמר לו עלבוני מחול לך לך ופייס את חבירך וקודם שתרצה את חבירך תשובתך כלא חשיבא לפני. ככתוב כי לא ישא פנים ולא יקח שוחד [עיין דעת קדושים דרוש ד'] וי"ל זהו הטעם בב"ק (דף ק"ו) במשנה על מי שנשבע לחבירו שקר הביא גזילו עד שלא הביא אשמו יצא הביא אשמו עד שלא הביא גזילו לא יצא כי אם ישיב את הגזילה ויפייס את חבירו אז יכופר לו גם אשר חטא נגד קונו באיל האשם. אבל אם הביא אשמו קרבן לה' טרם שהשיב את הגזילה לא יצא

כי הוא דומה לטובל ושרץ בידו ומה מועלת הטבילה. ואף חלק חטאו נגד ה' יתעלה אשר מרד על ציוויו לא יאבה סלוח לו כי רק טונו מחול לו אחרי שיפייס את חבירו:

ועתה נפרש הכתובים במשלי הנ"ל ונקדים עוד להודיע קושט אמרי אמת מה שאלפונו חז"ל מדות תרומיות מדות נעלות לבלי לכת בדרך הנלוז דרך שקר. אף שלפי מראה עיני שכל איש הצדק אתו. וכמו שאמרו רז"ל (שבועות דף ל"א ע"א) מנין לשלשה שנושין באחד מנה שלא יהא אחד בעל דין ושנים עדים כדי שיוציאו מנה ויחלוקו ת"ל מדבר שקר תרחק. אף שבזה האמת אתם כי חבריהם חייב להם המנה אבל האמצעים בלתי נכונים וכן לא יעשו בני ישראל ושמרו מוצא שפתים להגיד רק האמת והנכוחה. ובזה החטא לא עשה לעמיתו חמס ונגד רעהו לא עוה. כי ביושר הוציא ממנו המנה. אבל קמי' שמיא גליא כי שקר בפיו. ובערמה עשה זאת ע"כ ירחק מזה איש ישראל. ויובן המשך הכתובים שיאמר מוסרו נגד שני מיני החוטאים אם ישוב לפני ה' אבל עוד מחזיק בעושקו או אם יוציא מחבירו בדין אבל היא ע"י תחבולה שקרית. שיהי' הוא ושותפו עדים כנ"ל שני אלה שנא ה'. ויאמר מלך יושב על כסא דין ר"ל השם יתעלה עת ישפוט כל היצור מזרה בעיני כל רע אם ישא ה' פנים לשבים בתשובה בוידוי דברים אף אם חטאו נגדו ית' אבל מזרה בעיניו כל רע שורש פורה רע יבער. מי יאמר זכיתי לבי טהרתי מחטאתי אם זכיתי לבי כי התודתי ושבתי מחטאי לפני ה' מזה אטהר מחטאתי. אין תשובתו מקובלת עד שירצה את חבירו ואם הביא אשמו לפני ה' אף שעליו התודה (עיין שבועות דף י"ג) בל יאמר בזה די, כי זכיתי לבי אבל עד שלא הביא גזילו לא יצא. ויאמר אבן ואבן כל זמן שאין אבן משקלו צדק ויונה וירמה הבריות ולא עוד אלא אפילו איפה ואיפה אם יש לו מדה קטנה וגדולה. ויובן עפ"מ שפירשו קרא כספך היה לסגים סבאך מהול במים (ישעיה א') כי הקונה רוצה להטעותו במטבעות מזויפות כסף מעורב בסיגים והמוכר יתיר לעצמו לערב מים בסבאו. וכן מי שיש לו איפה קטנה מלבד הגדולה הנכונה ירמה את מי שרוצה לרמותו במעותיו וכדומה. ויאמר זכיתי לבי טהרתי מחטאתי אף אם ערום אערים להונות את רעי הלוא רק להוציא ממנו החמס אשר בכפו אעשה זאת אבל ה' חפץ לזקק מדותנו ולטהר נפשינו ולהרחיקנו מכל רע ע"כ יאמר החכם תועבת ה' גם שניהם. שני מיני החוטאים האלו אם ישוב לפני ה' ולא ישתדל לרצות את חבירו או אף אם לא יעשה עול לרעהו אבל מזימות יעץ לעור עיניו ולהוליכהו שולל חטאתו גלויה לפני ה' יתעלה ותועבת ה' גם שניהם:

ועוד מכירה אחי עתה עת נשפעה יחד על איבוד ימים וחסרון הזמן שלא יוכל להמנות ונתבונן כי הזמן הוא היקר מכל כלי חמדה אשר הוא לאדם קנינו האמתי אם ידע

לשלוט בו לבלי לטרוד לריק ולבלי לאבדו לבטלה ע"כ בעת יעלו על לבנו רעיונות היקרים מחשבות התשובה לשוב מדרך רשע נתאונן בחיינו על אבדן הזמן בלי פעולות טובות רצויות בעיני אלדים ואדם. ואתעורר לפרש דברי הפייטן הקדוש אשר שם בפינו להתפלל בימי ר"ה שעברו אשר שפכנו שיח לפני בוחן לבות ונאמר היום הרת עולם וכו' אם כבנים רחמנו כרחם אב על בנים ואם כעבדים עינינו לך תלויות עד שתחננו ותוציא כאור משפטינו. דיש להבין אל מה ירמזון אלו החלוקים עבדים ובנים. וגם סיום החרוז ותוציא כאור משפטינו יקשה פירושו דאם נאמר שאור יאמר על הבהירות והנוגה שיהיה המשפט בצדק ומאיר כאור. מי יודע אם נזכה בהשפענו שתהיה הוצאת המשפט כאור למען טובתנו. ואמרתי לבארו ע"פ דברי הרב בעל עקידה שפי' הכתוב תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם (תהלים צ') שלרוב אין האדם מעצמו מתעורר להחזיק בדרך ה' לתקן אשר שחת על פני האדמה רק אם ה' ידכאנו ביסורין יקבל עליו עול מרות לעזוב דרך פשע. וע"ז יאמר הכתוב ויספר חסדי ה' אל יראיו. תשב אנוש עד דכא. אף אם ע"י ששלחתי על האדם יסורין עד דכדוכה של נפש שב אל קונהו תעשה עמדי חסד ואמת לחשוב לי לטובה כאילו מעצמי התעוררתי ותאמר שובו בני אדם:

כאילו מדעתם שבו אל ה'. ע"כ דברי הרב הנ"ל. והנה אמרו חז"ל בש"ס יומא (דף פיו) רבי חמא ברבי חנינא רמי כתיב שובו בנים שובבים דמעיקרא שובבים אתם וכתיב ארפא משובותיכם משמע כבעל מום שנתרפא שמקצת שמו עליו רש"י ז"ל] לא קשיא כאן מאהבה כאן מיראה אר"י ר' אמי רמי כתיב שובו בנים שובבים שנקראו בנים]. וכתיב כי אנכי בעלתי בכם [מלשון בעלים שנקראו עבדים] כאן מאהבה ויראה כאן ע"י יסורין. ובהבנת ראשית המאמר דאם עושה תשובת מיראה אינה רק כרפואת בעל מום שעדיין יורגש מקצת חסרונו נראה עפ"מ שהביאו בשם הגאון החסיד כמוהר"ר אליהו ז"ל מווילנא שפי' לשון דמתני' דאבות שהבאתי לעיל דע לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון ובאר כפל הלשון של דין וחשבון שהוא יען כל אדם צריך לקבל עליו דין שמים עבור גוף מעשה של העבירה מה שעוה והשחית בפעולה הפחותה וכאשר הוסרה ממנו חטאתו עודנו עומד במשפט על עת היקרה שאבדה בשאט נפש כשעבר עבירה ובמקומה היה יכול לעשות מצוה. וזהו דין וחשבון. דין על מעשה העבירה. וחשבון על איבוד הזמן.

ובזה פירשתי הכתוב דברו על לב ירושלים וקראו אליה כי מלאה צבאה כי נרצה עונה כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה (ישעי' מ'). שצריך להבין האם אין די בעונש אחד על החטא הכי בטרוניא בא הקב"ה עם בריותיו להענישם כפלים. ולפי הנ"ל נכון מאד

שיאמר שע"י הגלות הארוכה והתלאות הרבות אשר עברו על בת יהודה גם על איבוד הזמן קבלה עונשה מלבד אשר כפרה גוף מעשה העבירות. וינחם ה' את עמו באמרו דברו על לב ירושלים וקראו אליה כי מלאה צבאה מלשון הלא צבא לאנוש עלי ארץ (איוב ז') אף חסרון הזמן שאבדה בימי חטאיה השלימה וגם עונה נרצה כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאותיה והכל נמחל ונסלח לה:

ובהאמור נבין דברי הש"ס ביומא כי אם התשובה היא סמא דחיי ותרופה על גופי העבירות אבל עוד אימה תבעתנו מן החשבון על איבוד הזמן ויאמר כפי חילוק הש"ס דהעושה תשובה מאהבה זדונו' נעשו לו כזכיות כי יכופר החטא מעיקרו והיה כלא היה. כי התשובה מאהבה נותנת צרי וחיים להשיב בנים שובבים שלא ישאר רושם חטא והזדונות יהפכו לזכיות וגם על איבוד הזמן ישית ה' בתשובה זו סליחתו. אבל העושה תשובה מיראה שזדונות נעשו לו כשגגות ועוד ישאר כתם החטא והאדם יהי' נדון על אשר החטיא מערתו בארץ החיים ובפנותו אל הבעלה יאבד ימיו בלי חמדה. ע"כ נאמר ארפא משובותיכם רק כבעל מום שנתרפא ומאותה העת והלאה יחזקו יצוריו אבל על שעבר ואין ועל תמול אשר לעד לא ישוב חושבנא. ועוד הוסיף הש"ס להורנו בינה אם לא מעצמו התעורר בן אדם לתשובה רק ע"י יסורין אז הוא כמו עבד אשר ביראו שוע אדוניו אשר עליו יניף סר למשמעתו ואין התשובה מקובלת ורצויה כעושה מאהבה:

ויוכנו דברי תפלתנו אשר אנחנו בקשנו את פני אדון כל היצור שימחול וימחוק חטאינו לא ע"י יסורין חלילה רק בחסדו ישא פניו אלינו לחונינו מתנת חנם ונאמר היום הרת עולם וכו' אם כבנים אם כעבדים וכו' ותוציא כאור משפעינו. ומטרם נבינה אשר נחזה בטבעי היצורים בבוא חומר אחד בגבול רעהו אז או ידחנו ויירש את מקומו והשני יעתק אל מקום אחר או שני החומרים יחד יתערבו והדבר החדש אשר יתהוה יהיה בו מתכונת שניהם אבל מה נפלאה פעולת מי שאמר והיה אור כי כשיבוא במקום חושך וערפל כלה יגרשהו ולא נשאר ממנו כלום. וע"כ נאמר היום הרת עולם והוא עפ"מ שפי' הגאון בעל ישועות יעקב ז"ל ותירץ הא דקיי"ל בניסן נברא העולם ולמה נאמר בר"ה היום הרת עולם ופי' דהריון הוא דוגמת המחשבה קודם העשייה כמו ההריון הוא קודם ללידה וכן ז' דברים קדמו לעולם וחד מינייהו התשובה וע"כ בהתחלת ימי התשובה נודיע כי היום הרת עולם סוף מעשה כמו שעלה במחשבה תחלה לפניו יתעלה לשוב בתשובה עכ"ד. ונאמר אם כבנים שבנו אל אבינו כבן אל חיק הורהו מאהבה. רחמנו כרחם אב על בנים לבלי לזכור לנו חטא מעשה העבירה ואשמת הזמן הנאבד לריק שהזדונות יהפכו לזכיות. ואם כעבדים שלא עשינו התשובה רק מיראה או ע"י יסורין אשר אז נקרא

עבדים. ותשובה כזו מכפרת גוף העון הזדונות יהפכו לשגגות ואנו עתידים ליתן חשבון על איבוד הזמן כי אם עברנו בשגגה הלוא טוב לא עשינו מאומה. עז עינינו לך תלויות כעת בתשובה שלמה והתעוררות אהבה להתקרב אל ה' עד שתחננו כהבעחתך תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם. ותעשה לנו מתנת חנם להוציא "כאור" משפטינו כמו האור הבא במקום החושך אינו משאיר לו זכרון כלל רק כלה יגרשהו כן תקובל תשובתנו לפניך לרצון להאיר חשכנו להוציא אותנו מאפילות לנגוהות לבל ישאר כתם חטא ועון כי משפעינו ה' יוציא לטוב כאור:

וגדולה תשובה שמארכת ימיו ושנותיו של אדם שנא' ובשוב רשע מרשעתו ועשה משפע וצדקה עליהם הוא יחי' [יחזקאל כ"ג ועיין מימרא דרשב"ל אר"י שם ביומא דף פ"ו] שאם עושה תשובה מאהבה וזדונותיו נהפכו לו לזכיות אז בל יתאונן עוד על אבדן כלי חמדתו זמנו היקר בלי יתרון ותועלת. וע"כ התשובה כאילו מארכת ימיו שמצא את אשר אבד בחטאו. ועוד יותר מועלת התשובה השלמה להבא אשר אם יחננו ה' דעה ובינה להשתדל לעשות הטוב והישר בעיני ה' בל נתלונן עוד על קוצר זמננו כדרך בני אדם אשר יאמרו שלא הספיק להם הזמן לעשות אשר החלו. כמו שביארנו בהתחלת הדרוש מהא דכל המחשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה ואחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים. ולא עליך המלאכה לגמור. וכן פי' הרב בעל עקידה (שער נ"ט) הכתוב למנות ימינו כן הודע ונביא לבב חכמה (תהלים צ') אם נשכילה למנות ימינו לעשות את חובתנו בארץ הנשיה ונביא לבב חכמה. אם נגרש מקרבין עשתנות הסכלות והבערות ונדע למנות ימינו מה חובתנו ונעשה. ולא נוציא עוד את ימינו לריק ובל יהיו שנותנו בעינינו כימים אחדים כי אבדו לבטלה. למנות ימינו כן הודע ונביא לבב חכמה. וזאת יש לכוין בזה שהכריז ר' אלכסנדרי מאן בעי חיי כנוף לי' כ"ע ואמרו הב לן חיי אמר להו מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב נצור לשונך מרע ושמא תאמר הואיל ונצרתי לשוני מרע אלך ואתגרה בשינה ת"ל סור מרע ועשה טוב אין טוב אלא תורה. (עיין ע"ז דף י"ט ע"ב) יזהיר החכם הקדוש ויודיע כי עיקר איבוד זמנם מפני שלא יאהבו הימים לראות טוב ויבלו שנותם בדברי בלע לשה"ר ורכילות ולהתכבד בקלון רעהו. ויאמר אתם תדאגו על איבוד הימים כי גזו חיש ויעופו אבל מאן בעי חיי נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה. מתנת הדיבור הנתונה לכם תנצרו כאוצר כל כלי חמדה. אבל בל תתגרו בשינה ופעלת ההבל והבטלה סור מרע ועשה טוב ואין טוב אלא תורה שתהנו בה ללמוד וללמד לשמור ולעשות. ובדבר הזה תאריכו ימים על האדמה בל תתלוננו עוד על קוצר ימיכם אף אם חרוצים שנותיכם

הטוב והישר אשר תעשו אלה הם החיים הארוכים החיים האמתיים עלי ארץ. ה' יזכנו לשוב אליו בתשובה ומאהבה ונאהב ימים לראות טוב ואין טוב אלא תורה. אמן:

דרושי י

לשבת שובה שדרשתי בשנת תר"ן בביהכנ"ס דאר"י ז"ל פה קראקא: פתיחה פסיקתא (הובאה בבינה לעתים) וה' נתן קולו לפני חילו. בר"ה. כי רב מאוד מחנהו אלו ישראל. כי עצום עושה דברו שהוא מעצים כחן של צדיקים לעשות רצונו כי גדול יום ה' זה יוה"כ. ונורא מאוד מי יכילנו. (יואל ב') שרשה ספרים נפתחים וכו'.

אם השמיעונו חז"ל ולמדונו דעת לתת בכל לב איש ישראל מורא ופחד בימים הקדושים האלו. טרם בוא יום הקדוש אשר הבינונים תלוים ועומדים. אם ישובו עד עצומו של יום זה יקובלו באהבה. יקשה עלינו להבין מה זה שאמר ועצום עושי דברו שמעצים כחן של צדיקים לעשות רצונו שלכאורה זה אין לו שייכות לכוונת המאמר הנוכחי. כי אם ידבר בצדיקים שכבר נגזר דינם לחיים בר"ה הלוא משפטם נגמר לטובה. ועד יוה"כ לא ימשך ועיקר כונתם בהמאמר הוא להראות לפנינו כי נורא הוא מאוד ומי יכילנו והצדיקים הנכתבים לאלתר לחיים כבר הוסר מהם המורא. ואמרתי בנפשי להבין בין כפי קט שכלי ואקדים לשון הכתוב אל תטפו יטיפון לא יטפו לאלה לא ימג כלמות האמור בית יעקב הקצר רוח ה' אם אלה מעללי' הלוא דברי ייטיבו עם הישר הולך (מיכה ב'). ולהאיר עינינו במקרא הזה ולהבין המשכו אציגה דברי הירושלמי פ"ג דברכות הל' ד' שדרש על האי קרא חמודים (כן הוא גרסת החרדים) דברי זקנים מדברי נביאים דכתיב אל תטיפו יטיפון וגומר וכתיב אטיף לך ליין ולשכר והיה מטיף העם הזה. (מיכה שם) והרב הקדוש בעל חרדים ז"ל בביאורי' לברכות ירושלמי פירש אל תטיפו הזלת הדיבור כמו עלי תטיף מלתי. ובני ישראל הי' אומרים לנביאים אל תדברו לנו דברי האל כי אין אנו שומעים לכם. ודעת הירושלמי שהנביא משיב אטיף לך ליין ולשכר. אם אין אתה רוצה לשמוע דברי נבואה שמע דברי חכמים שפירשו על התורה שנקראים יין ושכר כי תרגום מיין ושכר יזיר מחמר חדת ועתיק ייזר וכתיב על התורה חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך (שיר השירים ז'). [ונראה שרמז על הא דעירובין (דף כ"א ע"ב) חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע הרבה גזירות גזרתי על עצמי יותר ממה שגזרת עלי וקיימתים. וחדשים הם דברי סופרים שנתחדשו בזמנים מאוחרים מקבלת התורה גם ישנים דברי תורה גופ' שנאמרו למשה רבנו ע"ה בסיני]. ומדאמר להם נביא כך נראה שהיה יודע שדברי סופרים נחמדים עליהם מדברי נביאים עכ"ד הקדוש בעל חרדים ז"ל. ומה שהעטיף בדרשת חז"ל שם בירושלמי שפירשו יין

ושכר גם על דברי סופרים מפני שהם חדשים לנו שבאים מגזירתם יקשה קצת. וגם בעינינו יפלא גוף הדבר מדוע יהי' נחמדים להעם דברי סופרים מדברי נביאים:

ואעו אף אנכי חלקי בעזר הצור יתעלה. והנה גם בש"ס דידן (ע"ז דף ל"ה ע"א) מצאנו ראינו מאמר כזה מתאים עם האי דירושלמי דדריש התם מאי כי טובים דודיך מיין (שה"ש א') כי אתא רב דימי אמר. אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה. ערבים עלי דברי דודים יותר מיינה של תורה. הורונו חז"ל שחביבים לפני ישראל דברי חכמים בגזירותיהם מגופי המצות הכתובות בתורה. והן יתמה לב כל משכיל. איך יתכן לומר כן. כי מה שיצא מפי הגבורה ונאמר לבני ישראל. וה' בעצמו ובכבודו גילה לעמו ודת למו מסר לא יהי' דברי' כל כך ערבים וחביבים כמו אלה התקנות שתקנו חכמים והגזירות שגדרו בגדריהם. שאף שהי' חכמי לבב וקדושי ה' ואנו מחויבים לקבל באימה כל הנה אשר יצא מפיהם אבל איככה נוכל לרומם דבריהם מדברי תורת אלדים חי. וכן יקשה על הירושלמי הנ"ל איך ינשא דברי סופרים ויאמר עליהם שהם נחמדים מדברי נביאים:

ואשר אנכי אחזה לי להבין שורש דבריהם ומה יקרו לנו מאמריהם כי יופיעו עלינו ע"פ אמתת הכוונה. ולהשכיל אל דבר אביא הקדמה אחת מוצאה מדברי הרמב"ן ז"ל בביאורי' על התורה פ' קדושים שפירש מצות ה' קדושים תהי' כי קדוש אני ה' אלדיכם (ויקרא י"ט). וכבר אמרו רבותינו שפרשה זו נאמרה בהקהל מפני שרוב גופי תורה תלויין בה (רש"י מתורת כהנים) וזהו טעם אל כל עדת ישראל וביאר הרמב"ן ז"ל ענין מצוה זו על זה האופן. יען הרבה השם יתעלה לנו מצות והרחיק אותנו מכל התועבות בציווים רבים ונאסרו לנו גופי עבירות חמורות להרחיק אותנו מכל מאכל טמא וביאה אסורה עוד עלתה במחשבה לפני' כי לא יתוקן בזה האדם להביאו אל שלמות האמתית כי עוד נשאר לו מקום למלאות תאותי' ותשוקת חמודותי' והמית חומרו בהיתר במאכלים ערבים ברבורים ובשר ותענוגים ויין משתי' ונשים רבות שהי' מותר על פי התורה ויהיה נבל ברשות התורה. וע"כ באתה תורה במצוה כללית והזהירה קדושים תהי' וכמו שדרשו רז"ל קדש עצמך במותר לך. שאיש ישראל יראה לזרז עצמך להכין את לבבו לדרוש את ה' להגביל תאות נפשו אף במותר מן התורה. ובזה הנפש באה אל המלך מלכי המלכים נקיה וטהורה כאשר חפץ ה' זהו תוכן דברי הרמב"ן ז"ל שם. ואמרתי עוד לפתח רעיון היקר הלזה ולמתחו הלאה בכור התבונה. ואבאר מדוע גם עניני הקדושה שצריך האדם לקדש עצמו במותר לו לא נאמרו בתורה כגופן של שאר האזהרות והמצות. וכן במצות דרבנן אמרו רז"ל שבת (דף כ"ג ט"א) שעליהן מברך וצונו ומקשה הש"ס והיכן צונו ומתרץ מלא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל (דברים י"ז) וצריך אולפנא אם

מצות דרבנן כמו עירובין ונטילת ידים ודומיהם נהי' עלינו כחובה לקיימם מדוע לא נכתבו בתורת ה' ונמסרו רק לחכמי הדורות שהם כפי רוחב בינתם יחדשום:

ולהאיר עיני הכהות בפנה הלזו אמרתי לחקור בזה ויתראה לפנינו כי יתכן מאוד. אם נתבונן אשר התורה הזאת הנתונה לנו מאת ה' לא תהא מוחלפת והיא נצחית קיימת לעד. ראויה לכל דור ודור ודורשי' בלי הבדל מקום וזמן. בלי הבדל בין איש לרעהו. קטן וגדול כלם ביחד חייבים לקבל באימה עול המצות. ובתורה מפורשים יצאו מפי הקב"ה אלו האזהרות השוים לכל נפש וראוים לכל בני ישראל. מקטנם ועד גדולם. לא כן ענין הקדושה שהיא הפרישות היתירה מן המותר לא תוכל להאמר בתורה בפרטות. כי ינתן עליה גבולים וחקים כוללים יען הוא תשתנה גם כפי תכונת איש ואיש כפי מעלתו היתירה ובינתו הרמה, כי הת"ח צריך לדקדק במעשי' יותר מן האיש הפשוט. ואף שהשלים נפשו לקיים חובות המוטלות על כל ישראל. לבל תהי' חכמתו מרובה ממעשי' כרוב תבונתו כן יתרבו עלי' חיובים מקדושה ופרישות וזהו שאמרו רז"ל הקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה. ורז"ל מנו ביומא (דף פ"ו ע"א) ד' חלוקי כפרה ואמרו אבל מי שיש חלול השם בידו אין כח לא בתשובה לתלות ולא ביוה"כ לכפר ולא ביסורין למרק אלא כולן תולין ומיתה ממרקת שנאמר ונגלה באזני ה' צבאות אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון וגומר ישעי' כ"ב). ושאל הש"ס היכי דמי חלול השם אמר רב כגון אנא דשקילנא בשרא מבי טבחא ולאלתר לא יהיבנא דמי וכו' ר' יוחנן אמר כגון אנא דאזלינא ד' אמות בלא תפלין ובלא תורה. ואל גדולי האמה שלמי הנפש נאמרו משניות חסידים אשר יחמירו על עצמן בזריזות יותר ולא לעם הארץ ראויה חסידות כזאת. וכן ישתנה ענין הפרישות כפי, תכונת החומרי של כל אחד. לזה יקרא דבר ריבוי התאות מה שלהשני הוא מוכרח כפי השתנות המזגים ותבט בריאות גום. ולזה אמרו רז"ל שהנזיר חוטא מפני שציער עצמו מן היין ונזיר הבא מן הדרום שמפני שפחז עלי' יצרו שהי' קוצותי' תלתלים סדורות נדר בנזיר שבאהו שמעון הצדיק (נדרים דף ט' ודף י'). וע"כ במצוה זו של קדושים תהי' נכללו בה כל הרחקות הקדושה שכללו חז"ל במאמר הקצר קדש עצמך במותר לך. וכמו שהורנו דעת הרמב"ן ז"ל. אבל עניני הפרישות לא נפרטו בתורה רק סתם נאמרה גם מצוה זו בהקהל לכל ישראל וכל איש ואיש כפי מדריגתו ורוח תבונתו יבור לו הטוב לפני' לפי מצבו החומרי והרוחני אשר יתקדש במותר לו:

וגם מצות דרבנן הגזירות והסייגים אשר באו חז"ל לחזק בם בית ה' ולקיים בנין האמת עמודי העולם היא התורה ומצותיה נכללו במצות קרושים תהיו. וכמו ששנינו (יבמות דף כ' ע"א) איסור קדושה שניות מדברי סופרים ואמאי קרי ליה איסור קדושה אמר אביי

כל כל המקיים דברי חכמים נקרא קדוש. אם התורה באזהרותיה מרחיקה מגופן של העבירות החמורות אשר כל העון יפול אל בור שחת. חז"ל עוד צעדו הלאה להנזיר את ישראל ולהרחיקם מכל דבר שקוץ ומתועב ובנו גדריהם לבל יבואו לגעת בעקרי מצות התורה. וכל זה כפי שראו אשר מצות קדושים תהי' ראויה ומתאמת אף לכל בן ישראל לפרוש ולהרחיק את נפשו מרע וגזרו מה שהרוב מהציבור יכולים לעמוד בה. גזרו שניות לעריות והרחקות מכל דבר מגואל וטומאה כנט"י ודומה לו וכמו שארז"ל פיק דשבת (דף י"ד ע"ב) אמר ר"מ אמר שמואל בשעה שתיקן שלמה עירובין ונטילת ידים יצתה בת קול ואמרה בני אה חכם לבך ישמח לבי גם אני (משלי כ"ג) ופרש"י דכתיב אזן וחקר שעשה אזנים לתורה שהיתה דומה לכפיפה שאין לה אזנים. וכמו שע"י אזנים תאחז הכפיפה כן ע"י הגדרים והתקנות יקוים גוף עניני התורה. ולא עוד אלא שיתעלה איש ישראל למעלה עליונה ונשגבה וקדושה יתירה אם ישמור לקיים דברי חז"ל כאשר אנו מוזהרים מקרא דלא תסור מן הדבר אשר יגידו לך וגומר. לשמוע בקול מצותם. וכל זה למען נהיה קדושים ומופרשים לעבודתו יתעלה

ומעתה יומתק לפנינו הבנת המאמר בש"ס ע"ז הנ"ל שדרשו על קרא כי טובים דודיך מיין שחביבים וערבין דברי דודים אלו דברי סופרים יותר מיינה של תורה. לא חלילה לגרוע כבוד התורה באו. רק הודיעונו שאלו המצות מדה יתירה נמצאת במו מעלה גבוהה בעבודת ה' אחרי שמרנו עיקר חיובי המצות ואזהרות הכתובות בתורה. יבואו חכמים בגדריהם ויזרזו אותנו ביתר שאת ויתר עוז לחזק לבינו לטהר נפשנו לעבודתו יתעלה. וגם לפי האמור תוסר הפליאה למה לא נאמרו אלו המצות מפיו יתעלה אלינו בפירוש בתורתו ולא שמענום בסיני כי במצות התורה החקים והמשפטים אשר צוה ה' אלדינו אותנו. נכללו רק אלה שהם שוים לכל נפש בכל מקום וזמן. לא כן מצות חז"ל. הם ראו בעין בוחנת ותקנו תקנותיהם רק בעת ראו שכבר העם מוכשר והדור ראוי לכך לקבל אלו הגזירות. ובא שלמה והשכיל בחכמתו כי ראה אשר באה עת לתקן תיקון עולמי נצב וקיים נטילת ידים ועירובין וכמו שדרשו רז"ל ואלו הדברים נמסרו לחכמים לתקן תקנות לעמוד בפרץ לחזק כל בדק בדת. ולהעלות העם הלאה בעבודת ה' וקדושת המצות. וכן כשראו רז"ל בעין חכמתם לבעל תקנה וגזירה קדומה שלא נתפשטה בכל ישראל עשו כפי העולה על רוח קדשם. כמו שראינו (בע"ז דף ל"ז ע"א) שר"ג וב"ד שרו מישחא עיי"ש בתוס' (בדף ל"ה ע"ב) שהביאו מן הירושלמי שכן התירו אף את הפת. וכן איתא במועד קטן (דף ג') ר"ג ובית דינו נמנו על שני פרקים הללו (דפסח ועצרת) ובטלום ומטעם שכך התנו ביניהם ב"ד הראשונים שכל הרוצה לבטל יבוא ויבטל, ועיין

רדב"ז ח"א סימן נ"ו כתב טעם למה אמרו בראשונה מצות יבום קודמת וכשראו שלא הי' מתכונים לשם מצוה חזרו לומר מצוה חליצה קודמת (יבמות דף ל"ט) מפני שקדימה זו דרבנן ולפיכך הי' מטלטלין אותה כפי הזמן עכ"ל:

ובדרך הזה יובן לפנינו המשך הפסוקים במיכה ע"פ דרש הירושלמי הנ"ל שאמר ה' לנביאים חוזי אל הבאים באמרת יה כפי רוח ה' עליהם הופיע. אל תטיפו יטיפון לא יטפו לאלה. אל תאמרו להם הרבה דברי נביאות. הטפה לשון הזלה כמו שהבאתי למעלה בשם החרדים ע"פ הרד"ק. כי אף אם קול ה' ע"פ הנביא חוצב להבות אש להעיר העם לשוב לדרך נכוחה אבל עיקר מוסרו הוא בקוצר אמרים בענינים כוללים כרוב דברי הנבואה לא מצאנום מאריכים בפרטי המצות ודקדוקיהם. ובזה אין עוד די לעם הזה לקנות שלמות ואושר האמתי. למען לא יסג כלמות. העם עוד ישיג כלמה אם לא תבוא בדברי חכמים לגדור לפני' בכל פרטי תהלוכותי' כי יהי' נבל ברשות התורה כדברי הרמב"ן הנ"ל האמור בית יעקב הקצר רוח ה' אם אלה מעללי אם תדרוש לפניהם שאין די במצות התורה הכתובה. בני ישראל יפטירו בשפה וישאלון הקצר רוח ה' וגומר למה זה תבואו עוד באזהרות יתירות על דברי התורה והנבואה היד ה' בחכמתו תקצר. ואם אלה מעללי' אשר הטביע בתורתו וביד נביאי' אין די העלות העם אל תכלית השלמות. ע"ז תענה ותאמר להם. הלוא דברי ייטיבו עם הישר הולך דרך התירה ישכון אוד ונתיבה אל מות. ואיש הדגול מרבבה יבין וישכיל בדעו ושכלו לשקול מעבדי' בפלס המזימה ומעצמו ירחיק הלאה מכל דבר פגול ועמא ויגדור בעדו דרכי' לבל יטו אשורי'. וכמו שאמרו קיים אברהם אבינו כל התורה אפילו עירוב תבשילין ר"ל שמדעתו בלי ציווי ירד אל עמקי תכונת נפשו ויתבונן לעשות משמרת למשמרת להזהר מלעבור על חקי ה' ותורתו. וכן אמרו בע"ז (דף י"ד ע"ב) [מס'] ע"ז דאעא"ה ד' מאה פרקי הוה. ונראה שהשמיעונו רז"ל בזה יען צור מחצבתנו היה האחד והראשון שבעולם אשר הכיר את מי שאמר והיה העולם. וכל בני האדם הי' שטופים בתועבות הגלולים. ואברהם אבינו בשכלו הכביר הבין מעצמו כל הרחקות היתירות והגדרים אשר הי' צריך להזהר בנפשו למען רחק מתועבות בני דורו ומעצביהם בם נפשם היתה חפיצה. והיתה מסכת ע"ז שלו ארבע מאות פרקים ושלנו היא רק חמשה פרקים. מכל זה שמענו כי אנשי המעלה הגדולים בבינה במעוף שכלם יכירו וידעו מה השלמות דורשת מאתם והמה ידעו לקיים במצות קדושים תהי' קדש עצמך במותר לך. כי להם די אור נוגה אשר יופיע על חקי התורה להעלות נפשם אל מעלה השלמות היתירה והנכבדה. כי גדורים הם בפרישות

וקדושה כיאות. וזה שיאמר הנביא בשם ה' הלוא דברי ייטיבו טובים ונכוחים הם בעילוי רב עם הישר הולך. עם מי שהולך בעצמו במעגל הישר והנכון:

לא כן העם אשר את הישרה יעקשו ולהטה אש התאות סביבותם עליהם קראנו היום בפרשתנו עם נבל ולא חכם (דברים ל"ב) ות"א עמא דקבילו אוריתא ולא חכימין. והיא פליאה. ולפי הנ"ל יובן שאמר להם משה רבינו ע"ה אף שקבלתם התורה ותדעו חקותיה אבל אתם מעצמיכם לא תשמרו אתכם להבדל מן הכיעור ודומה לו לבל תבואו לגע בפנות יסודי הדת. כי חכמתא יתירה לא נמצאת בכם לקדש עצמכם במותר לכם על כן תקראו עם נבל ולא חכם. וכמו שאמר רמב"ן ז"ל שאיש כזה אשר לא יקיים מצית קדושים תהי' יקרא נבל ברשות התורה. וזה שתירגם אונקלוס עמא דקבילו אוריתא ולא חכימון שאין אותה החכמה נמצאה בכם שתבינו מדעתכם להשמר בהרחקה מכל דבר תיעוב להזהר בקלות לבל תכשלו בחמורות. וכמו שספרו חז"ל (סנהדרין דף ק"ו ע"א) כי דור המדבר נכשלו בעון בנות מואב ופעור יען שאז עדיין לא נאסר יין של נכרים כי מפני ששתו היין בער בהם היצה"ר וינזרו לבושת ויצמדו לבעל פטור. וזהו שיאמר הנביא מיכה אטיף לך ליין ולשכר והיה מטיף העם הזה. הזלת הדיבור וריבוי אמרים. יהי' לכם דברי חכמיכם אשר יאלפוכם בינה ויודיעו אתכם חקי חיים בפרטית על כל צעד וצעד להשמר מלפול בפחת התאות. אטיף לך ליין ולשכר. אף מן המותר יזהירו אתכם בגדרים והרחקות ויודיעו אתכם לכל עת וזמן. וכמו שאמרו בסוטה (דף ב' ע"א) כל הרואה סוטה בקילקולה יזיר עצמו מן היין. אטיף לך ליין ולשכר והיה מעיף העם הזה. לעם הזה לבל יסג כלמות שיקרא נבל ברשות התורה. מורה דרך ה' ירבה אמרי' ויגדיל גדרי' לזכותם ולטהרם ולזקקם כצרף כסף. ומזה הוציא הירושלמי הנ"ל דרשתו חמודים דברי סופרים יותר מדברי נביאים. כי חמודים הם לשומעיהם. המה מביאים את העם המקשיבים לקולם לתכלית השלמות. כי יזהירו להשמר בכל תהלוכותם ויבוננום לשמור חקי התורה להשכיל בכל אשר יעשון. ובהאמור בזה יש לדרוש בפרשתנו שקראנו היום מעין דברי הספרי כאן האזינו השמים ואדברה אלו מצות שניתנו להם מן השמים וירצה לומר מצות מפי ה' לנביאו ותשמע הארץ אלו מצות שניתנו להם מן הארץ שהם תקנות וסיגים שעשו להם גדולי הדור דרי הארץ עיין רש"י שבת (דף ל' ע"א) משה רבינו גזר כמה גזירות ותיקן כמה תקנות כי האי דמגילה (דף ל"ב) משה תיקן להם לישראל שיהי' שואלין ודורשין בעניינו של יום. יערוף כמטר לקחי. אין עריפה אלא לשון הריגה שנאמר וערפו שם את העגלה בנחל (דברים כ"א) אם לא יעשה ד"ת לשמם ממיתים אותו. כי גופי תורה המה כמער אשר אינו מתבקש לכל ורק דברי' ייטיבו עם

הישר הולך לאיש השלם אשר לו מעצמו לב רגש וחכם להבין ולהשכיל על דרכי'. תזל כטל אמרתי. מה על מתבקש לכל ומביא חיים לעולם. כן איש ישראל מלבד שישמור חקי התורה ככתבם עוד יטה אוזן לשמוע בלמודים. הזלת אמרים והטפה מפי חכם אשר יהי' מעיף העם הזה לבוננהו ולהשכילהו דרך תבונות. ובסתום חכמה יודיענו:

ואחרי נגלה לפנינו כל זאת להבין דעת קדושים וטובתם עלינו. כי הרבו לנו מצות דרבנן גדרים וסיגים למען נוכל לשמור חוקות התורה אשר שם ה' לפני בני ישראל. והעלו אותנו אל מעלה קדושה יתירה ונשגבה כאשר אמרו שם בש"ס יבמות הנ"ל. איסור קדושה שניות מדברי סופרים יתבארו לפנינו דברי הפסיקתא שהבאתי בראש דרושנו. ונקדים לשון התלמוד שם ביבמות אשר יציע לפנינו חלוקי דעות של עמודי הגולה אשר כל בית ישראל נשען עליהם. המה אביי ורבא בתואר מעלת מקיים דברי חכמים. איתא התם דקשיא לי' לש"ס ואמאי קרי לשניות איסור קדושה אמר אביי כל המקיים דברי חכמים נקרא קדוש. אמר לי' רבא וכל שאינו מקיים דברי חכמים קדוש הוא דלא מקרי רשע נמי לא מקרי. אלא אמר רבא קדש עצמך במותר לך. והשכיל אומר הגאון בעיון יעקב שם דאביי ורבא אזלי לשיטתייהו דאיתא בברכות (דף ס"א ע"ב) בינונים זה וזה (יצ"ע ויצה"ר) שופטן שנאמר אודה ה' מאוד וגומר יעמוד לימין אביון להושיע משפטי נפשו (תהלים ק"ע) אמר רבא כגון אנו בינונים. אמר לי' אביי לא שביק מר חיי לכל בריה. דודאי רבא היה נזהר לקיים כל דברי חכמים ומצות דרבנן. ואפ"ה לא קרי לעצמו צדיק רק בינוני כי מאן דלא מקיים מילי דרבנן רשע מקרי כמו שאומר רבא דעתו ומי שיקיימם דין שיקרא בינוני. משא"כ אביי ס"ל דמאן דמקיים דברי חכמים נקרא קדוש. ולכן היה מתמה על רבא שקורא על עצמו בינוני. ואמר לי' א"כ לא שבק מר חיי לכל בריה עכ"ד הגאון הנ"ל:

ולפי זה יתראה לנו כי לדעת רבא אף המקיים דברי חכמים בין הצדיקים גמורים לא יחשב ועם הבינונים ימנה ומה שאמרו חז"ל (ר"ה דף ט"ז ע"ב) ג' ספרים נפתחים בר"ה וכו' צדיקים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לחיים וכו' בינונים תלוין ועומדים מר"ה עד יוה"כ זכו נכתבים לחיים לא זכו וכו' אותם שמקיימים דברי חכמים ינקבו בשמותם בינונים כי צדיקים גמורים שזוכין לאלתר בדין המה רק החסידים אנשי מעשה אשר קדוש יאמר להם אם יקדשו את נפשם במותר להם. ויובן בזה המשך דברי הפסיקתא. וה' נתן קולו לפני חילו בר"ה כי רב מאוד מחנהו אלו ישראל. כי בר"ה הספרים נפתחים לדין את עמו ולמשפטי' יעמדו לפני' כי עצום עושה דברו שהוא מעצים כחן של צדיקים לעשות רצונו. ר"ל הלוא אף הצדיקים המקיימים דברי חכמים אינם נקראים צדיקים

גמורים שיש לתלות זכות דינם במעשיהם הטובים להכתב בספר החיים בראש ימי הדין. וגם המה בין הבינונים יחשבון ואינם זוכין בדין רק ע"י תשועת ה' שהוא מעצים כחן של צדיקים כמו שדרשו שם בברכות דבינונים זה וזה שופטן לחייבם בדין אבל הקב"ה יעמוד לימין אביון להושיע לו משופטי נפשו לזכות אותו לפי מדתו בבינונים ורב חסד מטה כלפי חסד (מהרש"א בחד"א שם) כי גדול יום ה' זה יוה"כ ונורא מי יכילנו. שלשה ספרים נפתחים וכו' וכונתו להורות לנו אם אף המקיימים כל דברי חכמים רק שאינם צדיקים גמורים להשמר עצמם בקדושה יתירה לקדש עצמם במותר להם בין הבינונים יחשבון. גדול יום ה' ונורא מי יכילנו. ומי יזכה לפני' במשפט ביום הדין. ע"כ זאת החי יתן אל לבו לשוב לפניו בתשובה שלמה:

שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעונך קחו עמכם דברים ושובו אל ה' אמרו אלי' כל תשא עין וקח טוב ונשלמה פרים שפתנו. וגומר ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו וגומר (**הושע י**"ד).

בהשקפה הראשונה אמרתי בביאור המשך הכתובים ע"פ מה שראיתי בספרים הביאו בשם אא"ז הגאון רבן של ישראל קדוש מפורסם כמוהרר"י העשל זצ"ל להבין הטעם מה שאמרו רז"ל (יומא דף פ"ו) העושה תשובה מאהבה זדונות נעשו לו כזכיות והעושה תשובה מיראה זדונות נעשו לו כשגגות. ויקשה שאם איש ישראל ילהב בנפשו לשוב בתשובה שלמה לפני ה' וייטיב דרכו לבקש אהבה לקבל עול מצותי' ולעזוב דרך רשע הא תינח דעון עצמו נמחק ולא יזכרו לו פשעי ראשונים אבל למה בעושה תשובה מאהבה נעשו הזדונות זכיות מה זה יוכל להשתכר ע"י החטא שעשה ושב ממנו. ותירץ הגאון הנ"ל דהא חזינו בקידושין (דף ל"ט ע"ב) למדונו חז"ל דמחשבה טובה הקב"ה מצרף למעשה מחשבה רעה אין הקב"ה מצרף למעשה. ומפני זה כשהאדם עושה עבירה במחשבה ומעשה הש"י בחסדו אינו שוקל המחשבה לרעה ונשאר רק המעשה ואח"כ כשעושה תשובה במחשבה ובמעשה ומטיב דרכי' במפעלים טובים ומחשבות לבו יטהר מועיל מעשה הטוב של התשובה למחות מעשה העבירה. והמחשבות הטובות של תשובתו מאהבה הקב"ה מצרפן לטוב ונעשו לו כזכיות. אבל אם עושה תשובה מיראה אין כאן מחשבה טובה שתצטרף לטוב שהרי מפני פחד העונש ומורא הפורענות הוא שב. וכל מה שעושה הוא רק למען טובתו לבל ילכד בפח יוקשים ע"כ העבירה נשארה לו להחשב כשגגה מפני שאבד זמנו ולא עשה טוב. עכ"ד הגאון הנ"ל בביאור קצת:

ואמרתי דעפ"ז יובן לנו כי התשובה מאהבה מהפכת הזדונות לזכיות בשאר העבירות אבל בעון ע"ז וכפירה ר"ל שעל זה דרשו רז"ל שם בקידושין מקרא דלמען תפוש את

ישראל בלבם (יחזקאל י"ד) דאף מחשבה רעה מצטרפת להחשב לעון. וע"כ אף אם עושה תשובה מאהבה המחשבה ומעשה של התשובה הקב"ה מקבלם למחוק את העון עצמו שהם מכפרים על מעשה ומחשבה של העבירה אבל אין הזדונות נעשות כזכיות ועוד נשארו כמעשים שוגגים מפני שלא דאג על איבוד ימי' שאינם חוזרין. ועפ"ז יובן לנו הא דאמרינן בהוריות (דף ו' ע"א) שבני גולה השבים מבבל הביאו על חטא ע"ז קרבנות לכפר עליהם דכתיב הבאים משבי הגולה הקריבו עולות לאלדי ישראל פרים שנים עשר וגומר הכל עולה (עזרא ח') ומקשה הש"ס והא מזידין הוו והקרבן נתן לכפרה רק על השוגג. ומתרץ הוראת שעה היתה. והכונה לע"ד היא כי הלוא התשובה מקובלת לפני האל יתעלה אם החוטא ישוב בלב שלם ויתחרט על מריו ויטהר את לבבו ואימץ את רוחו לבל ישוב עוד לכסלה. וכמו שכ' הרמב"ם ז"ל (פ"ב מהל' תשובה הל' ב') ומה היא התשובה הוא שיעזוב החוטא חטאו ויסירו ממחשבתו ויגמור בלבו שלא יעשהו עוד וכו' וכן יתנחם על שעבר וכו' ויעיד עלי' יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם שנא' ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו וכו' וע"כ עת פקד ה' את עמו בגלות בבל ושבו אל ה' בכל לבם והרחיקו מתועבת ע"ז וכמו שאמרו רז"ל ביומא (דף ס"ע ע"ב) שהרגו יצרא דע"ז ויצעקו אל ה' אלדים בקול גדול כלום יהבתיה לן אלא לקבולי ביה אגרא לא איהו בעינן ולא אגריה. אז העיד עליהם יודע תעלומות כי בצעקתם הבאה אלי' יתעלה בתשובה עשו בלב שלם. ונמחק חטא ע"ז שהיה בידם וכפר להם המרי. אבל מפני שבחטא ע"ז שנענשים אף על המחשבה אף העושה תשובה מאהבה כשגגה נחשבת העבירה היתה הוראת שעה שיקובלו מהם הקרבנות שהביאו כל שנים עשר שבטי יה על חטאתם אף שהי' בתחלתם מזידים אחרי נתקבלה תשובתם נעשו כשוגגים להתכפר בקרבנות

וזהו פירוש המשך הכתובים הנ"ל שפתח ואמר. תאשם שומרון כי מרתה באלהיה. יען פגמו בעונם באמונת אלדית היתה שורת הדין נותנת עליהם עונש גדול ונורא בחרב יפולו וגומר. אבל ה' ברחמי' יקבל תשובתם. ויאמר שובה ישראל עד ה' אלדיך. עשה תשובה מאהבה תשובה גדולה שמגעת עד כסא הכבוד. כי כשלת בעונך. ויהיה מעון מזיד שוגג וכשלון כי בע"ז יען אשר אף על המחשבה אדם נתפס אין נהפך לזכות ע"י התשובה. קחו עמכם דברים ושובו אל ה' כדדריש ביומא (דף פ"ו ע"ב) אדם מקניט חבירו ספק מתפייס ספק אינו מתפייס אבל הקב"ה מתפייס בדברים אמרו אלי' כל תשא עון. שישא ה' ברחמי' ויכפר עון מכל שלא ישאר רושם חטא אף מן השוגג. ונשלמה פרים שפתינו. ע"י הפרים שהביאו שנים עשר שבטי יה יושלם ענין התשובה ויקובל אף על עון ע"ז

שאם ע"י התשובה נעשה העון לחטא ושוגג. ע"י הקרבנות כל תשא עון. וישארו נקיים בני ישראל מפני שיעיד עליהם יודע תעלמות שהיתה תשובה שלמה כאמור ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידנו וגומר. וכאן נזרקה הוראת שעה מפי הנביאים לקבל קרבנם אף על עון מזידין. כי הכריתו מקרבם שורש פורה ראש ולענה הוא יצרא דע"ז והובטחו שלא ישובו עוד לכסלה ונתקבלה תשובתם מאהבה ועלה קרבנם כריח ניחוח לפני ה':

עוד אמרתי בביאור המשך הכתובים הנ"ל. שובה ישראל עד ד' אלדיך וגומר קחו עמכם דברים וגומר ארפא משובתם אוהבם נדבה כי שב אפי ממנו. ואקדים דברי הש"ס (ר"ה דף י"ז ע"ב) א"ר יוחנן גדולה תשובה שמקרעת גזר דינו של אדם שנא. השמן לב העם הזה ואזני' הכבד וגומר ולבבו יבין ושב ורפא לו. א"ל רב פפא לאביי ודילמא לפני גזר דין א"ל ורפא לו כתיב איזהו דבר שצריך רפואה הוי אומר זה גזר דין מיתבי השב בינתים מוחלין לו לא שב בינתים אפילו הביא כל אילו נביות שבעולם אין מוחלין לו. לא קשיא הא ביחיד הא בציבור. הורונו חז"ל כי גדולה תשובת הרבים מתשובת היחיד ורצויה היא לפני ה' יתעלה לבטל אף אם כבר נגזר הדין על ישראל:

וראיתי לא"ז הגאון המפורסם רבן של ישראל האבד"ק סעניסלאב זצ"ל שאמר בזה מרגניתא טבא. (עיין כלי חמדה פ' שמות) להבין מאי שדרשו רז"ל (במד"ר שמות) על קרא וירא אלדים את בני ישראל וידע אלדים. וירא אלדים. ראה שעשו תשובה וידע אלדים (שמות ב') אלדים ידע והם לא ידעו זה מזה ע"כ. והסביר אא"ז הגאון זצ"ל דבריהם דהלוא ראוי לעורר כיון שראינו בתחלת סיפור יציאת מצרים. וידענו מהפסוקים הקודמים שם שבני ישראל שבו אל ה' ככתוב ותעל שועתם אל אלדים מן העבודה (שמות ב') א"כ מדוע נאמר וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל וגומר ואזכור את בריתי (שמות ו') שמשמע שרק זכות אבות גרמה להם להנצל מיד אדונים קשה. ואם המה עשו תשובה הלוא אף לפני זמן הנגזר עליהם בבין הבתרים היה לתלות במעשיהם הטובים. ולהסיר הקושיא הזו השיבו חז"ל במדרש הנ"ל ע"פ הנחה המבוארת בש"ס מ"ה הנ"ל כי רק תשובת הציבור מהניא לבטל גזר דין ולא תשובת היחיד. ואמר וירא אלדים ראה אותם כי הסכימו בדעתם להטיב מעלליהם. וידע אלדים רק אלדים ידע שעשו תשובה אבל הם לא ידעו זה מזה. כי כל אחד הלך בדרך לבדו ועיניו הביטו את אשר לפני' ותשובת כל יחיד לעצמו לא הועילה לבטל גזר דינם שנחתם עליהם לשבת במצרים ד' מאות שנה. ורק זכות אבות היא שעמדה להם לבל ישקעו במצולות הגלות עכ"ד אא"ז הגאון זצ"ל בהוספת קצת נופך:

ואומר אני השפל להבין טעם הדבר אשר רק תשובת הרבים תעלה לרצון לפני' יתעלה לבעל את רוע הגזירה. כי הלוא ידענו אשר חלשו עיני השכל של האדם יליד אשה לראות החוב לעצמו. ואם הוא לבדד ישכון אף אם יתעמל לשוב מדרך רשע אין תשובתו שלמה כי לא יכיר בנפשו כל מום רע. ופחתת ומגרעת במדותי' לא יתבונן. אבל על זה יבוא רעהו וחקרו. כי כל איש הוא משכיל ומבין אל דבר למצוא חסרון בעמיתו. לכך למדונו חז"ל אשר אם בני ישראל יתאחדו וכרבם כן יבחרו דרך טוב דרך ה' לשוב בתשובה וכל איש יגלה מומי חבירו ויוכיחנו על פני' היא התשובה המקובלת לפני' יתעלה. והיא הקורעת חלוני רקיע לקבל עתירתם באהבה ומבטלת גזר דינם. ועוד תועלת גדולה בתשובת רבים, אם עוז יתאזרו והם שבים ללכת בדרך החיים אז בל ישאו איש פני רעהו. וגם את פני גדולים בל יהדרו ולפניהם חונף לא יבוא כי זהו המכשול הגדול לבני אדם אם יסתירו האמת בחבם ולא יגלו הנכוחה בקהל לפני כל איש אף אם גובה ארזים גבהו. וכמו שאמרו רז"ל (שבת פרק כל כתבי דף קי"ט ע"ב) אמר רב עמרם ברי' דרשב"א ארשב"א אמר ר' חנינא לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא הוכיחו זה את זה שנא' היו שריה כאילים לא מצאו מרעה (איכה א') מה איל ראשו של זה בצד זנבו של זה אף ישראל שבאותו הדור כבשו פניהם בקרקע ולא הוכיחו זה את זה. ודרש זאת על הי' שריה כאילים כי הגדולים הם נלכדו בחטא החנופה שלא הוכיחו זה את זה. ולכן כאשר גזר ה' על עמו חורבן ירושלים. בצע אמרתו הרס ולא חמל כל נאות יעקב:

ובהאמור יפורשו לפנינו הכתובים הנ"ל בהמשכם תאשם שומרון כי מרתה באלהיה. אשמתה גדלה עד שמי רום וכוכביהם וע"כ נגזר עליהם דין קשה ומר בחרב יפולו וגומר. ובא הנביא בשם ה' לאמר עצו עצה ותופר הגזירה. שובה ישראל עד ד' אלדיך וגומר קחו עמכם דברים וגומר התועדו יחדיו לעבוד את ה' איש את רעהו ידברו ואת אחי' יוכיחו. ושובו אל ה'. עשו תשובת רבים. זאת היא התשובה השלמה הרצויה לפני' יתעלה. ארפא משובתם אוהבם נדבה. אז אשפוך עליהם רוח נדיבה וזרוע צדקתי תסמכם לגהות מהם מזור. כמאמרם הנ"ל איזהו דבר שצריך רפואה הוי אומר זה גזר דין. כי שב אפי ממנו ישוב מהם חרון אף. בי יעביר ה' עליהם רוח חנינה לשכך כעס וחימה ולבטל את גזר דינם:

ואם הראנו עד כה ונוכח לדעת כי התשובה הרצויה והנכונה היא אם העם יחדיו ישובו באהבה אל **חית** האלדים ואיש את רעהו יעזורו לטוב ולהדריכם במעגלי יושר נראה כי זאת כונת הכתוב באמרו. [הושע י"א עיין פירש"י ז"ל שם) ועמי תלואים למשובתי. כשהנביאים מלמדים אותם לשוב אלי תלואים ומסתפקים הם אם לשוב או לא ואל על

יקראהו הם קוראים אותם אשר ישובו אל העליון יתעלה. אבל אין תשובתם שלמה. יחד לא ירומם. כי לא יחדי' יתאספו להטיב מעלליהם:

ועוד זאת צריך לשים אל לב כי לא כמחשבת ההמון כן הוא. אשר ידמו בנפשם כי יצאו ידי חובתם אם יבואו בימים האלו בית ה' להתודות בפיהם ולבם בל נכון טמם לקבל על עצמם בלי לשוב עוד לכסלה. כי העיקר הגדול הוא בתשובה ודעת התורה אשר תורנו היא כי הדעה הנכונה והמחשבה הרצויה הבאה בלב ישראל תשתאר בקרבו ותהי ליתד תקוע במקום נאמן בל ימוט וישליך כל איש את שקוצי עונותי' ויזנח את עצבי דמיונו ולא יעלם על לב. וכמו שאמר הנביא ע"ה בשם ה' אם תשוב ישראל נאום ה' אלי תשוב ואם תסיר שקוציך מפני ולא תנוד (ירמי' ד'). ועיין בינה לעתים שביאר הכונה שהשם יתעלה ידרוש מעמו. אם ישובו לפני' בל יהיה עוד רוחם מתנודד כקנה במים. ובל יהי' עוד פוסחים על שתי הסעפים ויאמר. אתה ישראל אם תסיר שקוציך מפניך ותשוב בתשובה אבל לא תנוד. אכן אנכי חזיתי בקט שכלי לספר באזני בני עמי אשר עלה בלבי לדרוש במקרא הלזה ואשר על ידו נשכילה אורח תמים ודרך ישר ורצוי במהות התשובה הנכונה והשלמה. והוא אם נדקדק להבין בכתוב הלזה ויקשה לנו סדורו. שיאמר אם תשוב ישראל וגומר כי הלוא מי אשר חטא למלך והרבה פשע ומרד נגד אדוני'. טרם אלי' יתרצה הלוא צריך לכלות רשע ולהתם מרי. להטיב את אשר הרע בעונו ולתקן אשר עות. ואח"כ יוכל לבחור ולהקרב לבוא אל חצר בית המלך הפנימית. כי אין לבוא בלבוש מגואל כלומר במדותי' הפחותות. לפני שער המלך. ולפי זה הי' ראוי שיאמר הנביא לישראל הכתוב בסדר הזה אם תסיר שקיציך מפני לעזוב דרך רשע ולהשליך כל תועבה אחר גוך אז אם תשוב נאום ה' אלי תשוב. תתקרב אל ה' ותהא מקובלת תשובתך ומגעת עד כסא הכבוד (עיין יומא פ"ו)

ואשר אנכי אחזה לי בביאור המקרא הלזה הוא. ואתבונן עוד לחקור אשר קראנו בתורה הקדושה כי בעת קבלת התורה נאמר על ישראל מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי וגומר כל הימים. (דברים ה') שמזה נראה כי בעת נגלה הי' אליהם והשמיע דברו מלהבות אש הי' ישרים ורצוים בעיני אלדים. וזאת היתה ברכתו זו להם. כי לבבם זה יתקיים להם ליראה אותו כל הימים. ולעמת זה נחזה אשר רק אחר עבור עידן ועדנים בעת כריתת הברית בערבות מואב אחרי היותם במדבר ארבעים שנה. נאמר ולא נתן ה' לכם לך לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע עד היום הזה (דברים כ"ט) שנראה מבואר כי לא זכו ישראל להיות מקשיבים בקול ה' עדי הזדבכו כל המ' שנה בעברם במדבר [ועיין ש"ס ע"ז (דף ה' ע"ב) שנראה אשר חז"ל רמזו שם על זאת הסתירה] ולהבין הדברים אומר

אני השפל והדל. ומאלי' יובן לפנינו ותפול הפליאה אשר כבר עמדו עליה רבים וכן שלמים. איך נהיתה כזאת. כי בני ישראל במדבר אשר זה לא כביר עמדו לפני הר סיני וזכו למעלת הנבואה לשמוע מפי הגבורה דברות קודש. ובזמן קצר כזה. נפלו ישראל משמים ארץ. לילך אחר ההבל להמיר כבודם בתבנית שור אוכל עשב. וליישב התמיה הלזו אומר כי הלוא לאדם שני חלקים ר"ל הגופני והנפשי ובשניהם יחטא ובחפצו להטיב מעללי' ולהשתלם במעשי' אז ישים עיני' אל דרכי' להאיר במאור הדעת אל שני חלקי' לזככם ולטהרם. את גופו יעביר בכור הברזל של העינוי והזדככות לבל יהי' להוט אחר תועבות נמבזות ואת חלקו הנפשי הוא השכל אשר בו נעוץ צריך ליישרו ולהוליכהו מישרים למען ישפע עלי' אור חכמת אלוד זרוע ממרום לישרי לב. וכבר נודע לכל חכם לב כי האדם אף אם יכיר את האמת בשכלו. כח המדמה שלו אשר יטעהו עודנו אחוז בסבך הטעות כמקדם. למשל אם יראה דמות ירח בנהר עד מהרה יבין בשכלו שזה רק מראה הדמיון אשר עודנו יטעה החוש ולא ימוש מהטעות. וכן אם יחשוב מהנדס מרחק כוכב מן הארץ לערך רבוא רבבות פרסאות ויבין זאת בשכלו ודעו. אבל החוש ודמיונו עוד יטעו כמקדם וידמה כאילו הכוכב מרחקו מן הארץ רק איזה אלפים אמה:

והסבה לזה היא כי אף שהנפש אחת מחולקים כחתיה כמו שאמר רבינו ז"ל בשמונה פרקים. והדמיון הוא כח החומרי המשותף אף לבע"ח שכן אמרו הבע"ח חולמים מפני אשר ידמו. ואף שכח השכל יתגבר להכיר האמת אבל לא ידחה כח הדמיון. יען כי כחות הנפש הקרובים יותר אל החומרי לא יסורו בנקל אל משמעת השכל וכן הוא בכל הרגשות הנפש מקורי התאות הרעות המעותדות לעורר לכל חטא ורשע לא תשקענה ולא תקום מערתם בלב אנוש לדממה אף אם השכל כבר הבין ובא לתכונת האמת עד אשר תבואנה הרגשות נכונות וברורות מאירות מחשכי הגופות ויתגברו לעמת הרגשות הראשונות הרעות והפחותות. ולכן אדם החוטא עת אפפוהו חבלי העונות. אף אם יזכה כי יציץ עלי' ברק השכל להאיר לפני' בהכשלו בקמשוני הבערות והסכלות. אבל לו הוכנו עוד עבודה רבה ודכאות הגוף עדי יצרף כבמצרף לבל יטעה אחר הדמיונים המכזיבים המוליכים תועה את האדם. ואז ינקה מפשע רב וחטאה אם אלה בו לא ימשולו:

ועל פי האמור בזה יובן לעינינו כי אז ישראל במדבר אף שעלו למדריגה שכלית גבוהה בעת קבלת התורה מ"מ הלוא הכל היה בחסד ה' עליהם אף שעוד לא הי' מוכנים במדותם למעלה רמה כזו. כי פתאום כמבירא עמיקתא לאיגרא רמה נתעלה שכלם ואף שהופיע עליהם אור חכמה עליונה ממרום. אבל עוד גופם לא הזדכך ולא סרו מחלאת

הגופנית. ואף אם לעת הזאת בשעת קבלת התורה נתרוממו בשעה אחת להכיר האמת אבל עד מהרה נפלו ונכשלו בעגל כי גופם עוד לא נטהר כראוי וע"כ חוש קל שבו להיות להוטים אחר התאות וכמו שפירש"י (בפרשת כי תשא) על קרא דויקומו לצחק ג"ע ולא עבדו ישראל ע"ז אלא כדי להתיר להם עריות בפרהסיא (סנהדרין ס"ג ע"ב) וזאת היתה הסבה גם לשאר החטאים במדבר. וע"כ ה' בחכמתו ברצותו ליחד לו עם סגלה אותו לעבדו כל הימים. עלעלם במדבר ארבעים שנה אשר שם הדריכם משה רבינו ע"ה בדרך היראה. ולמדם איך לשבר זרועות התאוה. ולהכניע לב רשע בקרב איש נפתה לדמיון רע ונמשך אחר חטאה ופשע. ואחר עבור מי שנים אז כלם השתלמו ועלו למעלה הרצויה והנאותה. וגופם ונפשם. חומרם ושכלם. כבר הי' מוכנים לקבל עליהם עול מלכות שמים ולעבדו באימה. ובעת קבלת התורה אשר אז רק לאותה שעה התגבר בקרבם מאור הדעת אמר ה' מי יתן והיה לבבם זה [כי לב הוא מקום משכן השכל כמו שנאמר ולבי ראה הרבה חכמה ודעת. קהלת א']. כמו שעתה שכלם הטיבו כן יהיה לבבם זה ליראה אותי כל הימים שימשול השכל על הגוף. לבל יתננו להלכד בפח התאות. אכן בברית ערבות מואב אחר ארבעים שנים אחרי הכניעם יצרם מקור כל משחת וסבת כל תאות נמבזות. וגופם היה נכנע וסר לממשלת החכמה. ועינא ולבא סרסורין דעבירה כבר זוקקו והטהרו. נאמר ולא נתן הי לכם לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע עד היום הזה. אז כבר הי' מוכנים בגו ונפש לעבוד את ה' יתעלה והיו ראוים להקרא עם נבחר אשר צורם בם יתפאר:

ועל פי הצעה הלזו נבינה בכתוב מירמי' הנ"ל. ונדעה גם מה שהורונו חז"ל בספרים הקדושים תשובת המשקל על כל עון ומרד לענות בצום נפש ושאר עינוים קשים משברים הגוף ומכניעים החומר. ויפלא בעינינו הלוא על פי התורה בחרטה גמורה ועזיבת העון ווידוי דברים די. ולמה נטיל על החוטא למעמסה את אשר יכבד על האדם מנשוא. ויובן על פי האמור למעלה. כי מי שנשתרש בחטאים ע"י הפעולות הרבות של מעשי' הרעים נשתרשו בקרבו מדות גרועות עמוק בחדרי בענו וקרבי' והמה על גופו ימשולו. ולכן אף אם בפעם אחת יאיר עלי' מאור התורה לחשוב הפסד עבירה נגד הנאתה המדומה וישוב אל ה'. באותה העת מחשבתו רצויה. אבל עוד יירא לנפשו פן ישוב למעשי' הרעים כי יגבירו עלי' כחות דמיוני' להאפיל זוהר השכלי. ועוד מעט יכבו שביב הדעת התנוצץ בקרבו רגע. לכן נאמנים לנו דברי חז"ל ומצותם. הלוא המה הקדושים היורדים בעומק בינתם אלחדרי לב איש. עמוק עמוק יבואו עד תכונתו ויכירו את מומו ופחיתותו והמה רופאי הנפש באמת. המה הכבידו על החוטא תשובתו ממרי'

וזדונו למען יסולק העון ממעמקי נפשו וימחה לגמרי. ובל ישוב עוד לכסלה. וע"כ אף שיספיק מדין התורה ריצוי דברים ככתוב קחו עמכם דברים ושובו אל ה'. אכן למען ירפא חולי הנפש רפואה גמורה צריך עוד למרק גופי' לסבול עניים קשים ומרים למחוק מכל חדרי הלב הדמיונות המשחיתים והנטויות הרעות אשר הגוף עודנו סר אחריהם ובכחו ימשוך גם הנפש לחזור לרשעתו:

ובדאמור יובנו לפנינו דברי ירמי' בסידורם. שהוכיח את בני ישראל לאמר. נשכבה בבשתנו ותכסנו כלמתנו כי חטאנו לה' מנעורינו עד היום הזה וכו'. והבושת אכלה את יגיע אבותינו. כי נשתרשו ישראל שבאותו הדור בחטאים גדולים. ואמר הנביא אם תשוב ישראל נאום ה' אלי תשוב. וכמו שפירש הרד"ק. אם תתודו בדברים אקבל אתכם בתשובה. אבל תשובה כזו חרטה על העבר וקבלה בלב על להבא תספיק רק לאותה שעה. עת התגברות השכל. ומנין הבטחה כי תשארו קיימים באמונתכם ואשר קבלתם על נפשכם תחזיקו בל תרפו ממנה. על זה אמר אם תסיר שקוציך מפני כמאמר הנביא רחצו הזכו הסירו רוע מעלליכם (ישעי' א') הסירו אותם מכל וכל לבלתי השאיר למו שארית בקרב נפשכם. היינו רק אם תשובו תשובת המשקל. ולא תנוד. אני מבטיחך שלא תנוד עוד עמי להיות תלוא למשובתי כי תהי תשובתך שלמה ונכוחה בלי לשוב עוד לארחות עקלקלות:

והמשך הפסוקים שם בירמי' (ג' י"ד) שובו בנים שובבים ארפא משובתיכם וגומר אכן לשקר מגבעית המון הרים אכן בד' אלדינו תשועת ישראל. והבשת אכלה את יגיע אבותינו מנעורינו וגומר את בניהם ואת בנותיהם נשכבה בבשתנו וגומר כי לד' אלדינו חטאנו אנחנו ואבותינו מנעורינו ועד היום הזה וגומר. ויש לדרוש ולהשוות אותה העת אשר בה עמד הנביא לעורר קול צוחה וזעקה אל בני ישראל על דבר אשר סרו מדרך הטוב וילכו אחר ההבל אל זמננו הנוכחי אשר גם לנו נשבר לבינו בקרבינו בראותינו יום יום ירבו המתפרצים אשר ינתקו מוסרות התורה מעל צוארימו ובדרכי הנכרים נפשם חפיצה להדמות להם בכל מעשיהם ואת בניהם ואת בנותיהם יחנכו ללא תורה ולא מצוה. ויגדלו הנערים ויהיו זרים לעמם ולדתם. וכזה יש לפרש שיאמר הנביא. שובו בנים שובבים. אתם בנים סוררים שסרתם מדרך ה' ודמיתם כי ייטב לכם אם תצמדו ליתר האומות ובם תדבקון. אכן לשקר מגבעות המון הרים. וכמו שפירש הרד"ק אנחנו שהיינו מצפים מהגבעות ר"ל מהאומות עזר ומהרים היינו מחכים שתבוא תשועה מן הגוים לשקר היה. וכמו שאנו רואים בזמננו כל אשר רצו להסתופף בצלם ועם העמים להתאחד. עוד הוסיפו להגדיל מדורת השנאה ואש האיבה הבעירו ולא הועילו ולא

הטיבו למו. אכן בה' אלדינו תשועת ישראל. ישובו לה' אלהיהם כי תשועתם הוא לנצח ומקוה ישראל דור דור. והבשת אכלה את יגיע אבותינו. מה מאוד ימחץ לבבינו וכליותינו ישתוננו בזכרנו דורות מקדם שנות עולמים אשר אבותינו מלפנים חרפו נפשם למען דתנו הקדושה להרגיל את בניהם בדרך הקודש דרך אמונה. ועתה הבשת והחרפה אשר סלפנו דרך הנכוחה אכלה את יגיע אבותינו מנעורינו ועד היום הזה. כל יגיעם ועמלם לזרוע נטעי נאמנים על תלמי לב הבנים היה לריק ולבטלה את צאנם ואת בקרם גם הונם ורכושם היה למס. את בניהם ואת בנותיהם. הבנים הילודים התנכרו במעשיהם ולא נכרו כי מזרע ישראל הם. נשכבה בבשתנו וגומר כי לה' אלדינו חטאנו אנחנו ואבותינו לא די שאנו גורמים רעה לנפשינו אבל גם על אבותינו אנו מעמיסים חטאים ומרדים כמו שאמרו רז"ל בסנהדרין (דף נ"ב ע"א) קרינן רשיעא בר רשיעא ואפי' לרשיעא בר צדיק וכל זה היה כי חטאנו לה' אלדינו מנעורינו ולא שמענו בקולו עד היום הזה:

ואלו היו כל הימים דיו. וכל הקנים קולמוסים וכלנו חכמים סופרים לא היינו יכולים לתאר ולהעריך גודל ההפסד והחסרון. חסרון שלא יוכל להמנות והמעות לא יוכל לתקון בחינוך הבנים בעת הזאת ועלינו לבינו דוי. ועינינו תחזינה אפילה מנדח. ואין לאל ידינו להושיט. ואבינה בדברי הנביא ואת אשר יעלה על רעיוני באזני בני עמי אדברה. כתוב אחד אומר כבסי מרעה לבך ירשלים למען תושעי (ירמי' ד') וכתוב אחד אומר כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית נכתם עונך לפני נאום ה' (ירמי' ב') (ועיין ר"ה דף י"ח ע"א שרז"ל הקשו זאת ותירצו שם). ולולא דברי חז"ל אומר אנכי הדל להבין בכתובים ונעורר גם על הסתירה הנראת באלו הפסוקים באחד הנביא פותח שער התשועה לדופקי בתשובה ואמר לעם רחמנא לבא בעי. כבסי מרעה לבך למען תושעי. ובהשני ירים קול רוגז וחרון ויאמר כי אין תרופה לשברם אף אם ירבו לטהר נפשם מחולאת העונות אשר מכנה אותם בכיבוס נתר ובורית. עוד ישאר כתם עון והפשע כולו לא ימחה:

ואשר יראה לפי ע"ד הוא. כי הלוא כלל מוסד בידינו מן התורה ומדברי רז"ל שאין לך דבר עומד בפני התשובה. כי ה' ברחמי' חותר חתירה של חסד תחת כסא כבודו וידו פשוטה לקבל השבים. ולעמת זה מצאנו לרז"ל שמנו עונות אשר אין להם תרופה בתשובה ואמרו כל החוטא ומחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה (סנהדרין ק"ד ע"ב). וכן אמרו בחגיגה (דף ט' ע"ב) אם בא על הערוה והוליד ממנה ממזר זה קראו הכתוב מעות לא יוכל לתקון. ואם גזל רבים ואין יודע למי גזל אמרו בב"ב (דף פ"ח ע"ב) דאי אפשר בתשובה וכ' שם התוס' דאע"ג דאמרינן (בב"ק דף צ"ד) שיעשה בהדברים הגזולים

צרכי רבים מ"מ לאו תשובה מעלייתא היא. ואנחנו נאמר ונבינה בטעם הדבר כי בשאר החטאים שחטא האדם אף שאוי לו ואוי לנפשו כי הטמאה המת העונות. אכן ה' המציא מזור ורפואה אם ישוב וטבל במי הדעת וטהר. ואם מעשי' ישפר ולא ישוב לכסלה ה' ברחמי' מיד יקבלו ונסלח לעונו והיה כלא היה. אכן זהו יתכן בעבירה התלויה באדם לבדו ולעצמו ולנפשו השחית כי הרע בעיני אלדים עשה יוכל לתקן אשר עות. ואשר הרס ברשעתו ישוב ויבנה ע"י תשובתו אבל אם החטיא את אחרים או אם גזל את הרבים ואין יודע למי או אם הוליד בן שאין ראוי לבוא בקהל איך תספיק לו תשובתו למחות זדונו ומריו. הלוא רק עצמו ואת בשרו יוכל לתקן. אבל האחרים אשר ינוגעו בממונם או בנפשותם ע"י פשעו. האם ייטיב דרכם ויחזיר להם חסרונם בדברי תשובתו. ולכן אמרו חז"ל על אלו העבירות כי עליהם נאמר מעות לא יוכל לתקון וכו' וכמש"כ התוס' בב"ב הנ"ל. אף שלכל חטא מועילה התשובה אבל להתם הפשע ולכלות זדון שלא ישאר רושם החטא זה אי אפשר בעבירות כאילו. וכן אם החטיא את הרבים והתעם מני דרך איך תועיל תשובתו הכי בחרטתו ישובו הנתעים אל מסלה העולה כבית אל:

ואומר ע"פ הדברים האלה להבין הכתובים בירמי' שעמדנו עליהם שאם הנביא יאמר כבסי מרעה לבך ירשלים למען תושעי. ידבר מן החטאים שיוכל האדם לתקן אשר עות אם חטא לאלדים או אף אם עשק את חבירו ומכירו ויכול להוציא הגזילה מתחת ידו ולהשיבה לבעלה. וע"כ אם יכבס מרעה לבו ויקבל על נפשו לבל לשוב עוד לעשות מעשים רעים כאילו ויעיד עלי' יודע תעלמות שלא ישוב עוד לזה החטא אז יושע בה' תשועת עולמים ותשובתו תקובל ברצון ורעותיו לא תזכרנה עוד:

אבל הכתוב השני בקול מר צורח כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית נכתם עונך לפני. ידבר מן החטאים הגדולים הסותמים חלוני רקיע לקבל התשובה ונראה נא שם המשך הפסוקים ונבואה עד תכונתם. שבתחלה הנביא יוכיח את ישראל ויאמר. לכן עוד אריב אתכם נאום ה' ואת בני בניכם אריב וגומר ואנכי נטעתיך שורק כלה זרע אמת ואיך נהפכת לו סורי הגפן נכריה. כי אם תכבסי בנתר וגומר. והכוונה היא כי הלוא ידענו אשר עם ישראל נבחר מראשית להיות לעם סגלה למען יהיה לממלכת כהנים וגוי קדוש שומר אמונים לדר דר. מודיע תהלת ה' בארץ ומעיד על יחודו יתעלה עד עולם. ועוד באברהם נאמר כי ידעתי' למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחרי' וגומר לעשות צדקה ומשפט (בראשית י"ח) ונאמר ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך (דברים ל') וכתיב כי את אשר ישנו פה ואת אשר איננו פה עמנו עומד היום כרת ה' את הברית (דברים כ"ט). ומכל זה למדנו העיקר הגדול שהתורה תהא ירושה לנו לבנינו עד עולם לעשות את

כל מצותיה כאשר צונו ה'. האב ישנן לבניו ויאלפם דרך הי למען ילכו בחוקותי' ותורותי' ינצורו. ולא ככל אשר אנחנו רואים היום דור לא הכין לבו ולא נאמנה את אל רוחו כי אף אם האב עוד ישמור חוקי התורה. כאשר הרגילוהו אבותי'. את בני' יתעה להוליכם דרך חושך וחלקלקות לסור מתורה ומכל מצות ה'. ואשר לא תעשינה יעשה ביד רמה לעיני אביהם ולא יכהה במו. וכן היה בימי הנביא ירמי' ע"ה. הבנים הי' מלקטים עצים לקער למלכת השמים. ועיני אביהם רואים כי בעודם בימי הנעורים השקום מרורים. וזאת ידוע כי הדבר הנכתב על לוח לב הילד דומה לנכתב על נייר חדש אשר לא ימחק. (עיין אבות פ' ד') וקשה להנער אחר יגדל והיה לאיש לשוב מדרכו הנלוזה אשר בחר לו אביו בימי ילדותו ואף אם יתחרט אביו ויתחנן לבנו לאמר שובה אל ד' לא ישמע לו ולא יאבה להטות אזנו אלי':

ועתה נבין דברי הנביא בתוכחתו שיאמר. לכן עוד אריב אתכם ואת בני בניכם אריב. לא לבד על אשר עשיתם אתם בעצמכם הרע בעיני ה' אריב אתכם. ואת בני בניכם אריב. גם על אשר שחתם דרך חינוך בניכם ועל ידכם יהי' מקולקלים עד סוף כל הדורות אריב אתכם. ואנכי נטעתיך שורק. ידמה במשלו האבות אל השורש והבנים אל הענפים ויאמר אנכי רציתי לנטוע אותך שורק גפן משובח שבמיני גפנים כלה זרע אמת מלשון וזרעתיה לי בארץ שימצא למו המשכה והתמרה וקיום לתורת ה' וע"כ יקראו זרע אמת (עיין עקידה שער פ"ז). ועתה בהתעותך בניך מדרך הנכון והאמונה נהפכת לי סורי הגפן נכריה כמו בדים רעים שמכריתים אותם מן הגפן. או כמו גפן נכריה שפירות' באושים (עיין רד"ק). כי הלוא יוצאי חלציך ינזורו מדרך התורה מבלי אומר השב. ואף אם אתה תרצה להטיב דרכיך בימי זקנותיך ותתחרט על הרעה ותתודה עוניך לא יועיל לך. כי אף שאין שערי התשובה ננעלים מ"מ לאו תשובה מעלייתא תהיה. כי הלוא אם חטאת לעצמך. את נפשך העוית ובשובך מדרכך ורפא לך. אבל בזה העון הגדול והנורא שגרמת בידיך השחתת חינוך בניך שיהי' הענפים לסורי הגפן. נכרים לעם ה' ותורתו אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית נכתם עונך וגו' כי הוא מעות שלא יוכל לתקון. כי אם החטאת את בניך אף אם תשוב לאו תשובה מעליותא הוא. ועכ"פ כתם ורושם ממנו ישאר:

ואם יחשכו עינינו לראות השערורה נעשתה בבית ישראל כי יזנו רבים אחר גויי הארץ וילדיהם כנכרים יגדילו ואין ייחול ותקוה לרפאות את השבר. אבל נשים בה' אלדינו מבטחנו כי לא יטוש ה' את עמו לנצח כאמור ואני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם (מלאכי ג'). ואמר ע"י נביאו ואת זנית רעים רבים ושוב אלי נאום ה' (ירמי' ג') ואמר אם יהי' חטאיכם כשנים כשלג ילבינו (ישעי' א') ואומר בשצף קצף הסתרתי פני

רגע ממך. ובחסד מולם רחמתיך אמר גואלך ה' כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי וגומר כן נשבעתי מקצף עליך וגומר כי ההרים ימושו והגבעות תמוטנה. וחסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תמוט וגומר (ישעי' נ"ד) ואדרבה בהמשך הכתובים בישעי' הנ"ל את אשר עלה על לבי וממנם נלמוד מוסר השכל ודברי תנחומים על העת הנוכחית. ואקדים דברי הש"ס (שבת דף פ"ע) דרש רבא מאי דכתיב לכו נא ונוכחה יאמר ה'. לכו נא באו נא מיבעי' לי'. יאמר ה' אמר ה' מיבעי' לי' לעתיד לבוא יאמר הקב"ה לישראל לכו אצל אבותיכם ויוכיחו אתכם ויאמרו לפני' רבש"ע אצל מי נלך אצל אברהם שאמרת לו ידוע תדע ולא בקש עלינו רחמים. אצל יצחק שבירך את עשו וכו' ולא בקש רחמים עלינו. אצל יעקב שאמרת לו אנכי ארד טמך מצרימה. ולא בקש רחמים עלינו. אצל מי נלך עכשי' יאמר ה'. אמר להן הקב"ה הואיל וחליתם עצמיכם בי אם יהי' חטאיכם כשנים כשלג ילבינו. והנה להבין שמץ דבר מה שתיאר מרא דתלמודא הוא רבא. ויכוח ה' ית' עם בני ישראל לעתיד לבוא נתן עין גם על סיום מימרא הלזו שהביא הכתוב אם יהי' חטאיכם כשנים ושאל שם התלמוד כשני מיבעי' לי' ותי' אמר להם הקב"ה לישראל אם יהי' חטאיכם כשנים הללו שסדורות משמש ימי בראשית כשלג ילבינו (ועיי"ש במהרש"א חד"א דדרשא זו כשנים הללו שסדורות וכו' תסוב גם על מימרא דרבא):

אולם להבין כוונת דברי רז"ל שדרשו אם יהי' חטאיכם כשנים הללו שסדורות משמש ימי בראשית אומר אף אנכי הדל חלקי. ואקדים דברי הרב בעל עקידה (שער פ"ז) שהראה לנו נקודה נפלאה בהרחבת הביאור על קרא הוי גוי חוטא עם כבד עון זרע מרעים בנים משחיתים וגומר. וביאר כי עם ולאום הוא קיבוץ אישים נפרדים אשר מגזע אחד יצאו ונשארים עם בפני עצמם וישתוו בדעותיהם ותכונותיהם. ויקרא זה הקיבוץ בד' שמות מתחלפים להתחלפות הבחינות כי בבחינת היותם מצוינים מכל זולתם בלשונם ומדותיהם ובנימוסיהם נקראים בשם גוי כמו שאמר. ויהי שם לגוי גדול (דברים כ"ו) ודרשו רז"ל מלמד שהי' ישראל מצוינין שה (ספרי פ' תבוא) ולהיותם רב המספר יקראו עם כאומרו הנה עם בני ישראל וגומר. ועל המצא להם המשכת ההתמדה והקיום יקראו זרע כאמור וזרעתיה לי בארץ. ולהורות על צור מחצבתם ושרשם נקראו בנים בני עמון וכדומה. וזכר הכתוב אלו הד' שמות לגנאי הוי גוי חוטא אף נגד שאר העמים וכמו שדרשו רז"ל כמקולקלין שבהם עשיתם כמתוקנין בהם לא עשיתם. ועל הב' אומר עם כבד עון שאם זה שמו על הריבוי באמת כרבם כן חטאו לי. ועל הג' אמר זרע מרעים כי כל אשר נזרע ממנו ר"ל צאצאי' יוצאי חלצי' יפסדו הפך אומרו כולו זרע אמת. ועל הד' אמר בנים משחיתים כי לא נתקיים בהם עטרת זקנים בני בנים אבל השחיתו כבוד

האבות וחללו יקרם. וזה שאמר הכתוב בנים משחיתים וגומר נזורו אחור. יכוין דבר נפלא. כי מתחלה נקראו האנשים כלם בני אדם והוא היה חוטא. וכמו שאמר אביך הראשון חטא (ישעי' מ"ג) ואח"כ נקראו בני נח שנקרא צדיק דכתיב צדיק תמים [אבל לא הי' לו רק שבע מצות לקיימם] ואח"כ נתיחדה זאת האומה להתיחס לאבותיהם אברהם יצחק ויעקב. וכבר נתקיים להם שם בני ישראל כי הוא האב השלישי ונקראו בשם זה בנים למקום בני בכורי ישראל ונתקדשו בתורה ותרי"ג מצות אשר הרבה להן הקב"ה לזכותם. ולהבדילם מכל העמים. והנה ישראל חזרו באותן המעלות עצמן ומורו אחור עד שלא נשאר להם רק היחס הראשון מאדם. ובזה הושחת כבוד מעלתם וכמו שאמר והמה כאדם עברו ברית. וזהו כונת הכתוב. נאצו את קרוש ישראל. לבלתי התיחס בקדושתו ולבלתי יקרא עליהם שם הנבחר ישראל נזורו אחור. ירדו במעלותם אחורנית כי הסירו מעליהם עול המצות ויקראו בני נח בעודם מחזיקים במצות השכליות. עד באחרונה גם כאדם חטאו כי עברו ברית ה' ומצותו הפרו עכ"ד הרב בעל עקידה ז"ל:

ובדבריו הנחמדים נאיר לנו נתיב לבאר את אשר הצענו בזה ונבינה גם כל את דברי רז"ל שבת (דף נ"ה ע"א) שמואל אמר תמה זכות אבות ורבי יוחנן אמר תחון זכות אבות וכ' התוס' דאמר ר"ת וכן ר"י דלא פליגי. דרק לרשעים קאמר שמואל דתמה זכות אבות אבל לצדיקים לא תמה ובצדיקים איירי רבי יוחנן. ויפלא בעינינו הלוא צדיקים יש להם לתלות במעשיהם הטובים ולמה להו זכות אבות. ולפי האמור יובן על נכון שאם ישראל שומרי דת ואוהבי תורה הולכי בדרך נכוחה כיאות וראוי לזרע קודש בני ישראל וראוים להקרא בשם הנכבד ישראל עם אשר בחר לו יה. לא ינתקו עול ולא ישברו מוסרות הברית רק כבני אדם עלולים לחטא ואשמה הולכים אחר יצרי לבם הרע. אבל אלו בזכות אבותינו הקדושים הראשונים אשר הכירו כח מלכותו ית' בעולם ינצלו מפרענות קשה ומכל נזק. ואז תחון זכות אבות. אבל אם זנח ישראל טוב. תורה המורשה למו לא ידרוסו ותרי"ג מצות המסורות למו לא ישמורו. וכמו שימצאו בינינו עוד בימינו אלה פורקי טול אשר רק מצות השכליות ירצו בפיהם לקיימם. הלוא אלה אינם ראוים להקרא עוד בשם היקר בני ישראל רק בני נח יכנו אותם. ואם גם אלה מלבם תשכחנה. והחמס יקום למטה רשע בידם ואף רחמי אחים ישחתו וע"ז נאמר והמה כאדם עברו ברית שישארו ערומים מן המצות ועל אלו נאמר תמה זכות אבות:

מעתה יתראה לפנינו ביאור נכון, בדרוש רבא הנזכר שמצא תרופה לעם נענה ונדכה אף אם במעלם בה' ירדו עשר מעלות אחרונית. ואין להם לקוות זכות אבות כי תמה זכות אבות חלילה אבל בל יתייאשו מן הרחמים ויתלו בטחונם בהקב"ה והוא בחסדו

הגדול בל ינעל לפניהם דרכי התשובה. וזהו שהמליץ בויכוח ה' יתעלה עם עמו לכו נא ונוכחה יאמר ה' וכו' לעתיד לבוא יאמר להם הקב"ה לישראל. לכו אצל אבותיכם ויוכיחו אתכם. כלומר התראו לפני במעלה הראויה לכם במעלת עם נבחר עם ישראל ואז תגן עליכם זכות אבות ולכו נא אצל אבותיכם ויוכיחו אתכם. ויאמרו לפניו ית' אצל מי נלך הלוא האבות לא בקשו עלינו רחמים כשנודע להם רוע גזר דינינו [ואף יצחק בירך את עשו והיה כאשר תריד ופרקת עולו מעל צוארין] כי אם את מעשינו הרעונו ולא לנו עוד יאה להקרא בשם אבותינו אז תמה זכותם. והאם חלילה תמנו לגוע. ע"כ עליך נשליך ה' יהבנו ונצפה לחסדיך הגדולים. וע"ז יאמר ה' הואיל ותליתם עצמיכם בי אם יהי' חטאיכם כשנים אף כשנים הללו שסדורות משנת ימי בראשית. ר"ל אף אם נפלתם ממעלה הרמה והנכבדה. ועדת ישראל כי ישגו ושטו מן דרך התורה וכל אלו המדריגות שנתעלו במשך אלפי השנים מימי בראשית ונח עד האבות עד היום הזה כלם הוסרו מהם. ועי"ז חטאיכם סדורות כשנים הללו מימי בראשית וכאדם עברו ברית ואין להם לקוות על זכות אבות. אבל יתלו בטחונם בה' בורא העולם שהבטיח אם יהי' חטאיכם כשנים כשלג ילבינו:

ועל פי זה יעלה לנו ביאור נכון בהמשך הכתובים בישעי' כי יתן נחמה אל כלל ישראל לבל ידאגו ובל יפחדו ויבטיחם כי תמיד להם דלת פתוחה לקבל שבים אף שנאצו את קדוש ישראל נזורו אחור אף אם שם ישראל עליהם לא יקרא יאמר ה' שובו אלי ואשובה אליכם לא אפיל פני בכם. בשצף קצף הסתרתי פני רגע ממך ובחסד עולם רחמתיך כתרגומו ובטבות עלם דלא פסקן ארחם עלך כי טובתי ממך לא יפסוק. כי מי נח זאת לי. כיומי נח דא קדמי [ועיין רד"ק שהביא יש ספרים שהם מילה אתת כמו כימי נדת דותה תטמא וכן תרגם יונתן] אף אם עברתם על תורת ה' והפרתם ברית כרת עמכם בסיני ורק עוד מצות בני נח בידכם וכיומי דנח דא קדמי כאילו אתם בני נח בכל זאת אשר נשבעתי וגומר כן נשבעתי מקצוף עליך ומגעור בך. כי ההרים ימושו ופירש"י ע"פ דרוש רז"ל אף אם תכלה זכות אבות והגבעות תמוטנה ותמה זכות האמהות. כי הלוא אינכם ראוים להקרא בני ישראל. אעפ"כ אם תתלו בטחוניכם בה' ותשאו עיניכם לצפות לרחמי ה' וחסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך ה'. כי עד עולם יד ה' פתוחה לקבל עמו אם ישוב אלי' באמת ובלבב שלם ותפלתם לא תשוב ריקם. ה' ישים חלקנו בין תמימי דרך הדבקים במצותי' ויחננו באור פני' וישועתו סלה:

דרוש יא
לחג הסוכות

במדרש רבה (ויקרא פ' ל' סי"א) ד"א פרי עץ הדר אלו ישראל. מה אתרוג זה יש בו טעם ויש בו ריח. כך ישראל יש בהם בני אדם שיש בהם תורה ויש בהם מעשים טובים. כפות תמרים אלו ישראל. מה התמרה הזו יש בו טעם ואין בו ריח כך הם ישראל יש שיש בהם תורה ואין בהם מעשים טובים. ענף עץ עבות אלו ישראל. מה הדס יש בו ריח ואין בו טית טעם כך ישראל יש שיש בהם מעשים טובים ואין בהם תורה. וערבי נחל אלו ישראל. מה ערבה זו אין בה טעם ואין בה ריח כך הם ישראל יש בהם בני אדם שאין בהם לא תורה ולא מע"ט. מה הקב"ה עושה לאבדם אי אפשר. אלא אמר הקב"ה יוקשרו כלם אגדה אחת והן מכפרין אלו על אלו. ואם עשיתם כך אותו שעה אני מתעלה הה"ד הבונה בשמים מעלותי' ואימתי הוא מתעלה כשהן אגודה אחת שנאמר ואגדתו על ארץ יסדה (עמוס ט'). לפיכך משה מזהיר להם לישראל ולקחתם לכם ביום הראשון עכ"ד המדרש:

אף אמנם מה גדלה ומה רמה מעלת עם ישראל. אשר יאמר לו איש ואיש יולד בעם הלזה יהיה כלול מעלות נכבדות. וכל אחד כפי תכונת נפשו ונטייתו ישתלם במעלותי'. אבל עוד בזאת ינשאו וירום למרום קרנם אם אישי ישראל יחדי' לטוב יתאחדו. וכדגמת המלאכים זה אל זה שואלים וזה מזה מקבלים עול מלכות שמים. וכל אחד ילמוד להבין ולהשכיל על כל דרכי' בחזותו מעלת רעהו אשר איננה אתו. וירהיב בנפשו עוז להכין את נפשו אליה למען ימצא אושרו בארץ החיים. וכן אמרו רז"ל תענית (דף ז') על קרא הלא כה דברי כאש נאום ה' וכו' ועץ חיים הוא למחזיקים בה מה עץ אחד מדליק את חבירו אף ישראל כן. אשרי העם שככה לו אם יחדי' ישכונו באהלי שלום וכל אחד ילהיב חבירו לתורה וחכמה ויראת ה' אז יעלו למעלה נשגבה אין ערוך אליה בל יוכלו להשיגה אם לבדד בתחרות וקנאה כל אחד על דגלו יחנה:

ומהתמונני ברעיון הלזה אמרתי לפרש דברי המד"ר (במדבר פרשה ב') והיה מספר בני ישראל (הושע ב') א"ר ברכיה הכהן והיה מספר הסופר כמספר התורה נתבקש להם. ואומר בזה קצת ע"פ דרך שפי' אא"ז הגאון זצ"ל בשבחא דמרא (על ההגדה) המדרש הלזה. ואוסיף נופך דהן ראיתי בספר נפוצות יהודה שמביא בשם הרלב"ג ז"ל שהמספר יתכן רק על דברים שווים באיכותם. וע"כ המה יחדי' ספורים אבל המתהפכים באיכותם איך ימנו ? למשל תמנה עצי תפוחים עם עצי תפוחים ותעשה מכלם מספר אחד אבל לא תספור עצי תאנה וגפן ותפוח יחדי' ולכן כאשר הבטיח האל יתעלה כי ישראל יהי' במעלה השלמות וכל אחד ישתדל להשפיר מעשי' כפי חילוף תכונותי' הנפשיות ומדותי' הטובות אשר בם נולד. אז המשילם לכוכבים. ככתוב ויאמר הבט נא השמימה

וספור הכוכבים אם תוכל לספור אותם ויאמר לו כה יהיה זרעך (בראשית ט"ו). כי כל כוכב יש לו בפני עצמו צורה נפשית לפי דעת הטבעיים הראשונים. או אם נאמר כי כל כוכב הוא עולם או קבוצת עולמים הנמשכים בכח מכוכב שמשי אחד והם הסובבים בעגולתם את מרכזם זה כוכב האמצעי. לפי דעת הטבעים האחרונים. ולפ"ז אין שווים באיכותם ולא יתכן עליהם לומר כלל כי יחדי' יספרו. וזה שאמר הבט לא וגומר אם תוכל לספור אותם כי ע"י חילוף איכותם לא יותן עלימו מושג המספר יחד. ויאמר לו כה יהיה זרעך. כן ישא ה' עמו על כנפי נשרים וכאשר ישא האומן את היונק ילמדם חקי חיים לטוב להם לכל אחד ואחד כפי תכונת נפשו ומדריגתו. וכל זאת היא באה לעם ישראל ע"י עסק לימוד התורה וקיום מצותיה. ולכן משרע"ה לפני מותו אמר להם. ה' אלדיכם הרבה אתם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב (דברים א'). וצריך להבין כפל לשון הרביה וגם התחיל בלשון עבר ה' אלדיכם הרבה אתכם וסיים בלשון הוה ואמר והנכם היום וגומר. אכן לפי האמור יתכן מאוד. משה רבינו ע"ה יאמר לישראל. הן גם אז טרם קבלתם התורה בהר סיני ה' אלדיכם הרבה אתכם, כי הייתם עם רב במספר הכמותו כמו שנאמר ובני ישראל פרו וישרצו וירבו וגומר (שמות א') אבל אחרי הטיתם שכמכם לקבל עליכם עול מלכות שמים. ע"י חוקי התורה באתם למעלות רמות ונכבדות. והנכם היום ככוכבי השמים לרוב. הריבוי שלכם חשוב ומעולה ככוכבי השמים. כי נתן ה' לכם לב לדעת ואזנים לשמוע חקי התורה וכל אחד ואחד השתלם כפי תכונותי' ובמדותי' התרמיות נתעלה. וזה שיאמר המדרש והיה מספר בני ישראל מספר כסופר כמספר התורה נתבקש להם. כי בתורתנו התמימה הי' דורשין על כל קוץ וקוץ הלכה מיוחדת. וכל אות ממנה מרמזת על דבר חכמה מחכמת אלדית העליונה. ואם נשים נגד עינינו אותיות התורה כפי איכותם הנעלה לא עליהם יאמר מספר ומנין אשר למספר אחד ימנו. ויאמר גם בישראל מספר הסופר כמספר התורה נתבקש להם שנתבקש ממנם ומה ה' שואל מאתם כי יהי' בערכם ככוכבי השמים. כל אחד ואחד יהי' שלם באיכותו אשר לא יחדי' יספרו רק איש ואיש כפי שלמותו המיוחדת יצוין בהם. וימנה כפי חשיבותו *):

וזהו אצלי כונת רז"ל שדרשו בספרי על קרא הצור תמים פעלו (דברים ל"ב) הצייר תמים פעלו. כי אם נראה יליד אשה ומשטרו בתבל. והוא מבחר היצורים איך להבל דמה במעשיו ומתולדתו יוסיף עון ופשע. הלוא נשאל ונתפלא הזאת היא תכלית הבריאה אשר לא נברא העולם אלא בשביל זה. אכן לבינו ישוב ינוח וימצא מרגוע למבוכתו בהסתכלנו בכוללית מין האנושי כי כל אחד בתכונתו השונה ישלים חסרון רעהו וכן כתיב אין צור כאלדינו ודרשו רז"ל אין צייר כאלדינו (מגילה י"ד) ובני אדם גם בתוארם

הגופני הם נפרדים זה מזה. וכמו שאמרו רז"ל (סנהדרין דף ל"ח ע"א) הקב"ה טובע כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד מהם דומה לחבירו ואין פרצופיהם דומין זה לזה. וכשם שאין פרצופיהם דומין זה לזה כך דעותיהם ותכונות נפשותם השכלית משונות זה מזה (עיין ברכות דף נ"ח ע"א). ולכן כל אחד יכול להתעלה בעילוי רב כפי המדה אשר בה השתלם מעודו. וע"י קיבוץ כל אלו הפועלים ע"י אמצעים שונים ההולכים במסלות שונות למטרה הרוממה להשלים תבל ומלואה ולהאדירה יתראה לפנינו סדר יקר תפארת הבריאה כפי כונת אדון כל היצור. וזהו שיאמר הכתוב הצור תמים פעלו. ודרשו רז"ל הצייר תמים פעלו ר"ל אם תרצה לחפש מום ומגרעת בבן אדם אשר הוא מבחר היצירה ע"ז אענך. השם יתעלה הוא הצייר הצר צורות בני אדם בתוארים משונים וכשם שפרצופיהם משונים כך דעותיהם משונות. וכל אחד יביא אבני שיש טהור אשר חצב במקור נפשו כפי תולדתו ועי"ז יבנה ביו. ה' זה העולם הגאדר והנהדר. תמים פעלו. נחזה בעין שכלנו כי פעלתו שלמה בתכלית השלמות. וזאת הוא אשר נדרש מעם ישראל ביחוד אשר יתאחדו לטוב ויתאספו ואיש את רעהו יעזורו ואת חבירו ילמדו כמו שדרשו ועץ חיים הוא למחזיקים בה הלא כה דברי כאש נאום ה' מה אש אחד מדליק את חבירו אף ישראל כן. וכן דרשו בש"ס (ב"ב דף ע"ה ע"א) ועל כל כבוד חופה (ישעי' ד') מלמד שכל אחד עושה לו הקב"ה חפה וכל אחד נכוה בחפתו של חבירו בראותו כבוד חבירו אשר נשכר ע"י מעלתו ושלמותו הוא נכוה כי יחדור במעמקי נפשו וימצא את עצמו ריק מן השלמות הזאת:

אך טוב הכינוס לישראל. ונאה להם הקיבוץ. אם יחדי' יתאספו לתת לה' כבוד ונר מצוה ואור התורה יאירו על פני כל אחד להטיב מעלליהם ואיש אשר יחזה מעלת רעהו ישתדל בנפשו גם הוא לעשות כמעשהו אז יזהירו כזוהר הרקיע ולכוכבי ער במספרם ידמו שלא יהי' להם מספר הכמותי רק מספר האיכותי כאמור, לעיל אכן אם עם ישראל את הישרה יעקשו ונלוזו מדרך התורה דרך המוסר אז הפיזור טוב להם. יען כי אף אם יתקבצו הלא יסרבו לשמוע דבר ה' ואת איש החכם אשר יזהירם ויורם דרך נכוחה ילעיבו. על אלה נאמרו דברי ירמי' דכתיב עמוד בשער בית ה' וקראת שם וגומר ועתה יען עשותכם את כל המעשים האלה נאום ה' ואדבר עליכם השכם ודבר ולא שמעתם ואקרא אתכם ולא עניתם וגומר והשלכתי אתכם מעל פני וגומר ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי כי אינני שומע אותך. (ירמי' ז') והנה בעינינו מאוד יפלא ונסתמו שערי בינה למה סגר ה' שערי תפלה לפני הנביא קדוש ה' אוהב עמו בכל נפשו ומאודו. ואמר לו ואתה אל תתפלל בעד העם הזה. הלוא הורונו חז"ל (ברכות (דף י' ע"א)

אפי' חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים. וכן בר"ה (דף י"ח ע"א) איתא יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין:

ואשר עיני הכהות פה תחזינה הוא. כי הן ידוע מה שחקרו החכמים איך תועיל תפלת איש לשנות גזירת ה' עלי'. הלוא זה כשינוי רצון חלילה. והתירו זה הספק. כי אין שינוי בחוקו יתעלה רק בן אדם אם ישוב מדרכו הרעה וישנה מעשי' לטוב ויבקש מחילה על שעבר ויתפלל על העתיד. אז נדון כאילו נהפך לאיש אחר וממנו נתבטלה הגזירה ותהפך עלי' הקללה לברכה. אולם עוד נשארה הפליאה מדוע תועיל תפלת איש על רעהו ותחנוני צדיק על איש אחר. וכמו שלמדו רז"ל (ב"ק דף צ"ב ע"א) מגין שהמתפלל בעד חבירו נענה שנאמר ויתפלל אברהם אל האלדים וגומר (בראשית כ') הלא האיש **ובדרוש** (*)** לנתינת ס"ת אמרתי עוד בביאור דברי ר' ברכיה הכהן והיה מספר בנ"י מספר הסופר כמספר התורה נתבקש להם. עפ"ד רז"ל (עירובין דף י"ג ע"א) אמר ר' מאיר כשבאתי אצל ר' ישמעאל א"ל בני מה מלאכתך אמרתי לו לבלר אני. א"ל בני הוי זהיר במלאכתך שמלאכתך מלאכת שמים שמא אתה מחסר אות א' או מייתר אות א' אתה מחריב את כל העולם כולו. וע"ש בפרש"י ותוס' שתיארו איך כחסרון או יתרון אות התורה כגון שכותב בראשית בראו וכדומה עי"ש גורם חלילה לחורבן העולם. ובקידושין (מ' ע"ב) אמרו לעולם יראה אדם עצמו כאילו חציו חייב וחציו זכאי עשה מצוה א' אשרי לו שהכריע א"ע לכף זכות. עבר עבירה א' אוי כו'. רשב"א אומר לפי שהעולם נידון אחר רובו והיחיד נידון אחר רובו עשה מצוה א' אשריו שהכריע א"ע ואת כל העולם כולו לכ"ז עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע וכו' כל העולם כולו לכף טובה עכ"ל הגמרא. השמיענו פז"ל מוסר נחמד לכל אחד מישראל אשר תהיינה עיניו על דרכיו וחשב עם קונהו בכל מעשיו כי בעשיה אחת הוא מכריע את כל העולם לזכות או לרעה ח"ו. לכן אומרים לכל איש ישראל בני הוה זהיר במלאכתך ובמעשיך שאם מחסר אתה עשיה טובה א' או אם מעדיף עשיה שאינה הוגנת הוא כמחריב את העולם ומכריעו לחוב חלילה לכן בל יתפתה איש אחר יצרו לילך אמרי שרירות לבו רק כל מעבדיו ישקול בפלס דעת התורה ויחשוב כאילו מכריע את העולם לטובה ואלו דברי המדרש והי' מספר ברי מספר השופר וכו' נתבקש להם. בספור ישראל נדרש ממנם המספר כמספר התורה. כמו באותיות התורה צריך הסופר זהירות יחידה ונפלאה לבלי ליתר או להחסיר אות אחת לבל יחריב העולם כן בספירת ישראל כל אחד ידקדק במעשיו אשר יכריע אח מאזני הצדק וכף החסד לבל ירשיע את העולם. ואם בין צדיקים ימנה אז את כולם

לשוב יכריע:)** אשר לי' נגזרה הגזירה לא נשתנה עת ישפוך הצדיק לפני ה שיחו. ומה מועילה לו תפלתו? וראיתי להכותב על עין יעקב פ"ה דברכות שהפליא בקושיא זו: **ותאורנה** עיני להבין זאת החידה ע"פ דברי הזהר מובאים בעקידה שער ע"ח ר' אחא אזיל לכפר ערפא אתא לבית אושפיזא וכו' א"ל ליחוש מר בליבי' על אבדנה. [נא יחוש אדוננו על אסוננו] אמר להו מאי האי אמרו לי' דאית שבעה יומין דשרא מותנא במתא וכל יומא אתחזיק ולא אתבטל וכו' אמר אלין פסוקי בקול תקיף תלתא זמנא ואתבטל מותנא שאמר אלו פסוקים שלשה פעמים בקול גדול ובטל הדבר ר"ל] שמע האי קלא דאמרה סתרא סתרא שמע בת קול שאומרת למה אתה סותר והורס גזירת השם ית'] דהאי דינא דשמיא לא אשרי הכא דהא ידעי לבטלה [כלומר הלא אין דין שמים שורה כאן שאתה מבטלו] חלש לבי' דר' אחא ודמיך (וישן) שמע דאמרין לי' כדעבדית דא עביד דא זיל אימור להון דיחזרון בתשובה דחייבין אינון קמאי [שמע הקול שאמרו לי' כמו שעשית זאת לבעל הגזירה בתפלתך כן תעשה שתאמר להם שיחזרו בתשובה כי הם רשעים לפני] קם ואחזור להון בתשובה שלימתא וקבילו עלייהו דלא אתבטלון מן אורייתא לעולם וכו' ויקרא למתא מתא מחסיא עכ"ד הזוהר המובאים שם בעקידה.

וכשנחדור פנימה להבין כוונת דברי הזוהר האלו נראה לפנינו כאילו כל סיפור המעשה הוא הערה ליישב הספק אשר הצגנו בזה. כי הבת קול אשר התרעמה על בטלו המותנא בתפלתו הרימה קול תלונה נגד ר' אחא באמרה סתרא סתרא דהאי דינא דשמיא לא אשרי הכא. ואיך תבעל אתה גזירת המקום מן האנשים האלו. הלוא חטאים הם בנפשותם כאמרו דחייבין אינון קדמי ולא נשתנו במעשיהם ומדוע תשתנה גזירת ה' עליהם. וע"ז באה המענה בסיפור הנפלא הזה. אה האנשים ההמונים מקשיבים לדברי הצדיק ואת דברי מוסרו יאזינו ונועם לקחו ברצון יקבלו אז תועיל תפלתו עבור העם. כי כמו שכל איש אם בפ"ע ישנה מעשי' ותשתנה גזירתו כי נהיה ראוי להשפעת טובה כן אם יוכל איש השלם קדוש ה' להלהיב האנשים לעבודת האל יתעלה. וגם העם בל יאטימו אוזן ולקחו הטוב יתן להם בל יעזובו. בזה הוא בא אל המלך ה' צבאות וריקם לא ישוב מאת פני' וה' בחמלתו ישמע תפלתו ויקרע גזר דינם. כי ישראל נושע בתפלת קדושם אם ישמעו לקול מורם אשר יוכל להחזירם לדרך הנכוחה ואם ישובו מעונם יהי' ראוין לברכה. וע"כ אמרין לי' לרב אחא עבדת דא עביד דא אימור להון דיחזרון בתשובה ולא יתבטלו מן אורייתא וכשעשו כן אז קראו להאי אתרא מתא מחסיא. עיר שחסה הקב"ה עליה והצילה בזכות תפלת רב אחא אשר שבו העם מדרכם הרעה על ידו [ועיין ספורנו סוף פ' בראשית שביאר כעין רעיון הזה]:

ובאומר הלזה יאורו לפנינו המשך הכתובים בירמי' שאמר ועתה יען עשותכם את כל המעשים האלה נאום ה'. אתם עושים כל תועבות ועוברים על כל מצות ה' אשר לא תעשינה ותאשמו. ואדבר עליכם השכם ודבר ולא שמעתם כתרגומו ושלחית לותכון ית כל עבדי נבייא מקדם וממליל ולא קבליתון ואתנביאו ולא תבתין והשלכתי אתכם מעל פני וגומר ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה וגומר כי אינני שומע אותך. בעון העם הזה אשר לא ישמע לקול מוכיחי' נסתמו חלוני רקיע בעד תפלתך עבורם. כי איך תשתנה גזירת ה' ורצונו מעליהם אם לא הטיבו דרכם לשמוע אל הנביאים אשר דברו אליהם השכם ודבר:

ועתה נשובה למאמר הפונה קדים הוא אשר יציג למראה עינינו את עם ישראל בכללותו אשר כגן ה' הוא לפנינו. בו נמצאים הגידולים השונים איש מרעהו. הכתות הנפרדות בדעות ותהלוכות חייהם. ויחשוב ד' כתות הראשיות אלו אשר בתורה ומעשים טובים ככוכבים באיכותם הנפלאה יזהירו וידמם לאתרוג שיש בו טעם ויש בו ריח כן אלה יש בהם תורה ומעשים טובים ולציון יאמר איש ואיש יולד בה (תהלים פ"ז) כי נעלים הם בתכונתם ומדותם ויזהירו כזוהר הרקיע ויש אשר נופלים הם בדעת התורה אכן מעשיהם נחמדים וידמו להדס שיש בו ריח ואין בו טעם ויש אשר יתן להם תהלה רק עבור תורתם כי יש להם תקוה אשר המאור שבתורה יחזירם למוטב וימשילם לתמרה שיש טעם ואין בו ריח. אבל גם ישנם אנשים הפחותים שאין בהם לא תורה ולא מעשים טובים ויומשלו לערבה שאין בה לא טעם ולא ריח. ומצא להם תקנה זאת אשר ישמעו לקול התורה ומוסר ה' מפי חכמי' כי יתחברו עם חכמים ויראי ה'. מה הקב"ה עושה. לאבדן אי אפשר אלא אמר הקב"ה יוקשרו כלם אגדה א' בזמן שהם אגודה א' אז בלי קנאה ותחרות ידעו ויבינו מעלת רעיהם. ויקוים בהם ועץ חיים היא למחזיקים בה מה עץ אחד מדליק את חבירו אף ישראל כן. שיראו כל אחד את מעלת עמיתו ויתאזר עוז ההשתדלות להטיב דרכי' ולמלאות חסרונו בשלמות. יוקשרו כלם אגדה אחת והם מכפרין אלו על אלו. אז אם ישמעו לקול המוכיחים תועיל תפלת הצדיק לשנות גזירתם מרעה לטובה לכפר אלו על אלו ואמר להלן אם עשיתם כך אותו שעה אני מתעלה הה"ד הבונה בשמים מעלותי' ואימתי הוא מתעלה כשהן אגודה אחת שנאמר ואגודתו על ארץ יסדה. כי בזמן שהם באגודה אחת ויתראה העם בכללותו אז יתנו תהלת ה' אשר בחר בגוי הגדול הזה ונוכל לקרוא הצור הצייר תמים פעלו. כי מה רמו מעשיהם ומה נפלאו מדותיהם הטובות. כלו אומר כבוד לה' אשר בחר בם. וה' יט לבינו לאהבה אותו ולאהבת עמו ישראל למען

נתאחד לעבודת ה' וקיום מצותי' כאשר הוא חובתנו ונזכה לשבוע שובע שמחות את פניהו בארצות החיים. אכי"ר:

דרוש יב

לחנוכה.

ראיתי והנה מנורת זהב כולה. אלו ישראל שנאמר כלך יפה רעיתי ושבעה נרותיה כנגד שבעה מעות האמורות בתורה. חרומות ומעשרות. שמיטין ויובלות. והמילה וכיבוד אב ואם. ות"ת כנגד כלם (ילקוט זכריה ג')

והנה כפי הנראה בדברי רבותינו בחרו פה בדבריהם שבעה ענינים נכבדים ממצות ה' להמשילם לשבעת קני המנורה. ויראה לעינינו במליצתם [וכן כ' הגאון האדיר מהר"י בכר דוד זלה"ה בספר דברי אמת] כי הש"ש מצות לבד מן התלמוד תורה הן מכוונות נגד הששה קנים יוצאים מצדי המנורה והנר האמצעי הוא המכוון נגד תלמוד תורה שהוא כנגד כולם. וטרם אחדור אל פנימות דבריהם ארחיב דרושי על דברי הירושלמי (פיאה פרק א') על מתניתין דאלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לעולם הבא. כיבוד אב ואם. וגמילות חסדים. והבאת שלום בין אדם לחבירו. ותלמוד תורה כנגד כולם. אמרו שם בגמרא וכנגדן ארבעה דברים שהן נפרעים מן האדם בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב. ואלו הן ע"ז גילוי עריות שפיכות דמים ולשון הרע כנגד כולם. ולהבין דברי חז"ל איך יותאמו אלו כנגד אלו ד' ראשי המצות נגד ד' ראשי עבירות אלו אשר העובר עליהן עונשו גדול בעוה"ז ובבא. ולעמת זה אלו המצות זכותן גדולה אשר יאכל המקיים פירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לעולם הבא. ואען ואומר כי הלוא נודע לנו דברי חז"ל בסוטה (דף כ"א ע"א) את זו דרש ר' מנחם ב"ר יוסי כי נר מצוה ותורה אור (משלי ו') תלה הכתוב את המצוה בנר וכו' מה נר אינה מגינה אלא לפי שעה אף מצוה אינה מגינה אלא לפי שעה וכו' מצוה מגנא ומצלא בעידנא דעסיק בה בעידנא דלא עסיק בה לא מגנא ומצלא. מפני שרוב מצות החקיות אשר נקיימם כפי התורה ובעת עשייתן תועלתו לבן ישראל נכרת אשר יקרבוהו להטוב האמתי להשלים רצון בוראו אבל רק בעת העשייה ישפיעו עלי' שפע השכל ודעת ה'. וכן יש כנגדם מן ענינים גרועים שפגמם נראה רק באותה שעה. וכמו שאמרו שבועות (דף י"ג) עבר על מ"ע ושב לא זז משם עד שמוחלין לו. אבל במאמר הנוכחי דברו חז"ל מן המעשים הטובים וכנגדם מן הפחותים אשר לא לבד בעת עשייתם יפעלו פעולתם לטוב או לרע. רק בכחם הגדול יתפשטו להלאה אף אחרי נגמר זמן עשייתם ויתראו בתועלתם או בהפסדם. ואלה ראשי המצות ונגדם ראשי עבירות מקבילות הנה אשה מול רעותה כפי אשר סדרו חז"ל:

ונתחיל במאי שפסח תנא מכיבוד אב ואם שהוא נגד הפכו עבירת ע"ז. ונבין ע"פ דברי העקרים (מאמר ג' פ' כ"ו) שחשב עשרת הדברות לכללים כוללים בשני מינים מן המצות. חמשה בלוח אחד מקיפים מצות שבין אדם למקום. וחמשה בלוח שני מקיפים מצות שבין אדם לחבירו. וע"ז אמר הרב הנ"ל שגם כבד את אביך ואת אמך זו המצוה שייכה בין אלו ה' המצות הראשיות אשר תכליתן קבלת עול מלכות שמים. וכאשר הוכיח במשל שהוא מן הידוע שאין המלך שבנה המדינה נגלה בכל יום לאנשיה. ואם יזכרו אנשי המדינה מדור ההיא שראו ביאת המלך ואיך הוציאם מעבדות לחירות ובנה את המדינה. הנה הבאים אחריהם שלא הרגישו בעבדות כלל ולא ראו גבורת המלך וכניסתו שם להטיב עמהם יבואו למרוד בו ולחשוב שהמדינה היתה שלהם תמיד ושאין להם מושל עליהם. ואין דרך לצאת מן השעות הזאת רק בהיותם נכנעים אל האבות ומקבלים המוסר מהם כי הם יודיעו את בניהם כי מלפנים עבדים הי' ושהמלך הוציאם לחירות ובנה את המדינה ועשה עמם הטובות. ולזה הי' מן ההכרח כדי שלא תשתכח ממשלת המלך על המדינה שיכנעו הבנים בכל דור ודור אל האבות ויהי' סרים למשמעתם. ובעבור זה יש עוד כונה מיוחדת לדיבור הזה החמישי שהוא כבד את אביך ואת אמך שהוא כמזהיר על הקבלה ומסורת אבות שזה עיקר גדול כולל לכל הדתות שיהי' האדם נשמע לקבלת האבות וחכמי הדת. וע"כ מקום מצות כיבוד אב ואם בין המצות העקריות והושמה מצוה זו בין חמשה דברות הראשונות עכ"ל העקרים. ולפי שכל כך גדולה וחשובה מצות כיבוד אב ואם. היא המנחת ראש ופנה לדת אמת מורשה קהלת יעקב מדור דור. היא המחזקת אמונת ה' ותורתו בתוך עם ישראל. וע"כ חשבה התנא במתני' למצוה גדולה אשר פעלתה הולכת לפניה ותשתרע לאחר זמן ושכרה כי אדם אוכל פירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת וכו'. והיא מקבילה נגד העון הנורא של ע"ז שכל הנלכד בה משחית נפשו ונפש בני' וכל הנלוים אלי' כי יהי' דור אבי' יקלל ואת אמו לא יברך (משלי ל') וע"כ גם עונשו בעוה"ז והקרן קיימת לעולם הבא. ורק על ידי כיבוד אב ואם אם נשאל לזקנינו ויגידו לנו ממפלאות תמים דעים ואשר עשה לאבותינו הנסים והנפלאות השאר ברבינו ולבנינו אחרינו האמונה האמתית קיימת לדור דרים. וע"כ הנכון כי מצות כיבוד אב ואם הוא נגדית לעבירת ע"ז. וכן עבירת ג"ע פירותיה בעוה"ז וכו' כי מי שבא על אשת איש והוליד ממנה ממזר ומפריד אלוף עברתו שמרה נצח ועיין חגיגה (דף ע') איזהו מעוות שלא יוכל לתקון זה הבא על אשת איש וכו'. ואשמו בראשו פועל לדור אחרון ומרבה מחלוקת בין המשפחות. ולעמת זה הבאת שלום בין אדם לחבירו מקיים העולם וחברת מין האדם. ומעמידה על מצב נכון וקים. וכן שפיכות דמים היא העבירה הגדולה אשר

רעתה לא תמח לעולם. וכמו שדרשו רז"ל במתני' על קרא קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה. דמו ודם זרעיותי' (סנהדרין דף ל"ז ע"א) וכנגדו גמילות חסדים בין איש לרעהו להחיות רוח נכאה ונפש נענה להשביע וכל המקיים נפש מישראל כאלו קיים עולם מלא שכן במעשיהו הטיב עמו וכל הנלוים אלי'. וע"כ חשבו רז"ל בירושלמי הנ"ל אלו העבירות וכנגדן אלו המצות אשר פירותיהם אוכלים בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב כי זה לעמת זה. פעולותיהן שמורות וערוכות. מן הארץ בל יעבורון רק כאבות מולידות תולדות ותולדותיהן כיוצא בהן:

אולם הרביעי בשלשלת הזאת הלוא הוא מצות לימוד התורה שחשבוה חז"ל כנגד כולן וכן עבירה להי"ר היא נגד כולן. וכן מצינו שאמרו חז"ל (עירוכין דף י"ג ע"ב) מאי תקנתו שלא לבוא לידי לה"ר אם תלמיד חכם הוא יעסוק בתורה שנאמר מרפא לשון עץ חיים והנה עבירה זו של לה"ר רבים חללים הפילה באמתנו מאז היינו לגוי תרבה מחלוקת ותעורר מדנים בין אחים אשר היא המריבה היותר קשה. כמו שפירשתי ע"ד המליצה. הא שאמרו רז"ל (שבת דף כ"א) וארי"כ וכו' משמיה דר' תנחום מאי דכתיב והבור רק אין בו מים ממשמע שנאמר והבור רק אינו יודע שאין בו מים מה ת"ל אין בו מים מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו. כי המריבה אשר תתפרץ במין האנושי נראינה על שני פנים. אם כמחלוקת אשר בתולדה נוסדה. וכמו שאף בדברים הדוממים ביסודות הטבעים ישנם אש ומים שהם במחלוקת נצחית כן אצל האנשים כעת טרם קוים מאמר החוזה אז אהפוך אל כל העמים שפה ברורה וגומר (צפני' ג') מחולקים העמים בדעותיהם ומדותיהם ומעת לדתם יתפרדו כי גם חינוכם ישתנה בשינוי גדול ויפרידם איש מאחיו כי ישנאו איש רעהו שנאה נצחת וכמו שדרשו רז"ל למה נקרא שמו סיני שמשם ירדה שנאה לישראל מן אומות העולם. אבל יש ג"כ מחלוקת שאינה טבעית והיא נגד התולדה וזהו אם יתפרץ ריב בין אחים שקרובים המה מתולדותיהם והי' מעותדים לחיות יחד באהבה ורעות ואם המה ילחמו איש נגד רעהו הריב הוא יותר חזק ובאומץ רב יותר יתלהב. וכן הורונו החכמים בעלי התוס' [תענית דף כ' ע"א ד"ה ונעקרות בשם יש מפורשים] כשאוהבים עושים מריבה ונעשו שונאים זה לזה אז השנאה נאמנה. והכי פירוש נאמנים פצעי אוהב וגומר (משלי כ"ז) הפצעים שנעשו מאוהב לאוהב (בתולדה) הם נאמנות וביתר שאת מכאיבות ובזה יפורש מה שאמרו (מדרש רבה במדבר) ויקח קרח הה"ד אח נפשע מקרית עוז ומדינים כבריח ארמון (משלי י"ח) רצו להורות בזה כי מחלוקת קרח נגד משה אשר הי' ממטהו ומצור מחצבתו ידומה לאח נפשע מקרית עוז. אם יחנו אויבים סביב עיר בצורה ויבקשו ללכדה. אז האסון יותר

גדול והרע יותר מזיק אם אח נפשע מקריה ואם אחד מביניהם ישכח לאומו ויזנח עמו ויפשע נגדו ויפתח שער החומה להאויבים אז עוד השנאה יותר חזקה ותשתוה למדינים בבריח ארמון. כמו בארמון אם יפול הבריח התיכון. וזה הפי' מה שדרשו רז"ל על קרא והבור רק אין בו מים וגומר שכן אמרו משנבראו המים התחילה המחלוקת בעולם. עיין בספר עוללות אפרים מאמר כ"ג על פסוק פוטר מים ראשית מדון (משלי י"ז) כשנפטרו המים בבריאה. ר"ל כשיצאו מן האין אל היש. היתה ראשית המדון בין מים העליונים למים התחתונים ולא נאמר ביום שני כי טוב מפני זה כי מתולדתם נגזר עליהם כן. אבל הנחש מתחלתו נברא לצוות לאדם כמו שאמרו (סנהדרין דף נ"ט ע"ב) חבל על שמש גדול שאבד מן העולם שאילמלא נתקלל נחש כל אחד ואחד מישראל הי' מזדמנים לו שני נחשים טובים אחד משגרו לצפון וכו'. ואחרי השיאו הנחש לחטא כתיב ואיבה אשית בינך וכו' שאז נתחדשה השנאה ביניהם ונשארה לאיבה נצחית. וזהו שדרשו רז"ל שם בשבת על המחלוקת שהיתה בין יוסף ואחי' והבור רק אין בו מים. לא היה הריב על דרך הבדל המים הטבעים בין עליונים לתחתונים אבל נחשים ועקרבים יש בו שהמחלוקת היתה נגד הטבע בין אלה אשר מתולדתם נולדו לאהוב איש את אחי' וע"כ שנאתם קשתה ותגדל מאוד. והשנאה והפירוד ישוררו בינותינו הם תוצאות הלשון הרע אשר כרקב בעצם תאכל ותכלה בשר וגם נפש. איש הנלכד בה יספה בעונו וחטאו ישאו רבים כמו שאמרו (ערכין י"ג ע"ב) הורג שלשה ולכן הוא מעבירות שפירותיהן בעוה"ז וכו':

וזאת נראה בעינינו כי חטא לשון הרע הבא ע"י השחתת המדות יבוא לרוב בסבת הגאות והנצחון שידמה למצוא פחתת ומגרעת ברעהו. ומעלתו אשר בה יתפאר בעיני עצמו אם יפקד מקומה ולא יראנה ברעהו יבזהו וידבר עלי' תועה. וע"כ מצאו לו חז"ל תקנה מן לימוד התורה. כי התורה הקדושה כוללת כל המעשים הנאים והמעולים והמדות המשובחות. כל איש אשר בה יהגה יראה חסרונו וקטנות מעלותי' וקיצורו בעבודת אלדים ותכנע נפשו לבלתי רום לבבו מאחי' ומאנשי בריתו. וע"כ לחטא הגדול לשה"ר הגורם רעות לעולם ופירותיהן בעוה"ז אוכל וכו' זאת היא התקנה. יעמול בתורה וישכיל לבוא חדריה בה ימצא לנפש המתאוה והמתגאה רסן וגבול לבלתי התפרץ לתת מום ברעהו. וע"כ זה לעמת זה חשבו חז"ל. נגד עבירה החמורה לה"ר מצאו רפואה מן התורה. ואת שניהם אדם אוכל פירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב:

ויען כי לימוד התורה הוא תרופה ותעלה לחולי הגאות והנצחון לכן אמרו חז"ל בשבחם מדת אהרן הכהן ע"ה שהיה אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה

(אבות פ"א). כי היה משתדל בכל כחו להסיר הקטטות והמריבות והיה רודף שלום וכמו שספרו (אבות דר"נ פ' י"ב) אם שני בני אדם עשו מריבה זה עם זה הלך אהרן וישב אצל אחד מהם א"ל בני ראה חבירך מהו אומר מטרף את לבו וקורע את בגדי' אומר אוי היאך אשא עיני ואראה את חבירי בושתי הימנו שסרחתי עלי'. וכן עשה בבואו אצל השני וכשנפגשו זה את זה עשו שלום ביניהם. ועוד זאת שפתי כהן שמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו שהיה אוהב את הבריות ומקרבן לתורה. וע"י לימוד התורה וספרי הקודש אשר בם יראה כל איש אופני המדות והמעלות המשובחות הכיר כל אחד חסרונו וחגרו שארית אונם להשלים גרעון במעלות נפשותם. ונתבטלה סבת השנאה והאיבה ומשטמת אחים. וע"כ בנפול העם ממעלתו הנשגבה ויזנחו תורה נאמר בפ' התוכחה אם לא תשמור לעשות את כל דברי יוד התורה הזאת ליראה את השם הנכבד והנורא והפלא ה' את מכותך וגומר דרשו חז"ל (שבת דף קל"ח ע"ב) עתידה תורה שתשתכח מישראל שנא' והפלא ה' וגו' כשהוא אומר הנני יוסף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמי' וגומר. והסתכל שדרשו על קרא אם לא תשמור וגומר ליראה את השם הנכבד שהוא מרמז על שכחת התורה. ואז יתקוננו בהעם כל המדות הגרועות קטטות ומריבה שנאת חנם ומשטמה גאות ונצחון ולא יראו את השם הנכבד והנורא. ויובן עפ"מ שפירשתי מה שאמרו (מכות כ"ג ע"ב) ג' דברים עשו ב"ד ש"מ והסכימו ב"ד של מעלה ואחד מג' דברים הוא שאילת שלום בשם שנאמר ויאמר לקוצרים ה' עמכם והם אמרו ה' עמך (רות ב') (ועיין ברכות דף נ"ד ע"א). ופירוש מאמרם נראה כי ידוע אשר ע"כ פשתה צרעת המחלוקת בה עם מפני שהגדולים הבוטחים על חילם וגבורתם ישתוררו על הקטנים והנדכאים. ומצאו ב"ד של מטה תקנה ותרופה למחלה האנושית הזאת אם ישאל איש שלום רעהו בשם. כי אם יזכור בן אדם את שם ה' הגדול והנורא רם על כל רמים יכיר שפלות ערכו וכי כל דרי גיא כחגבים למולו בל יתגאה. ועל כן כבוא בועז גדול ישראל גבור החיל אל הקוצרים קטני העם שכירי יום. דרש שלומם בשם. כי בזכור השם המבורך יתעלה נפלו תמנו כל עשתנות גאות והתנשאות. וידע כי כל בני איש יחד עשיר ואביון שוים הם לפני אלדים ית' והקוצרים אף שהכירו ערכו ומעלתו השיבו אותו גם הם ה' עמך. וזהו שאמרו רז"ל (ברכות דף כ"ט ע"ב) א"ל אליהו לרב חסדא לא תרתח ולא תחטא לא תרוי ולא תחטא וכשאתה יוצא לדרך המלך בקונך וצא. הזהירו לתקן מכשולות אנוש ע"ד שאמרו הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם (אבות פ"ד) לא תרוי תתרחק מתאות הגוף הגשמיות. לא תרתח תתרחק ממדת הכעס הבאה מן הקנאה. וכשאתה יוצא לדרך להתערב בין האנשים לשא וליתן עמהם

לבל תרדפך צל הכבוד להתגאות על בני אדם כמותך. המלך בקונך וצא. ובמקום הזכרת גדולתו שם תשח ותשפל נפשך ויתכן פי' הכתוב והיה אם לא תשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת ליראה את השם הנכבד והנורא. ואם לא תזכרנו תתגאה ותתנשא בעיניך. והפלא ה' את מכותך שתשתכח תורה מישראל ואבדה חכמת חכמי' מלמדי התורה הנותנת חקי חיים והמישרת אנשים באורח טוב וישר ומי ירפאך מלה"ר ומגאות: ובהאמור יש להמליץ מה שסמכו רז"ל (שבת דף כ"א ע"ב) ואמרו נר חנוכה שהניחה למעלה מעשרים אמה פסולה כסוכה וכמבוי. כי שתי אלו המצות סוכה וחילוק רשויות שע"ז נצטונו להניח קורת מבוי מורות שלילות הגאות והתנשאות מבני אדם. כי בצאת האיש מדירת קבע לדירת עראי יחשוב כי כצל ימי' עלי הארץ והעולם כפרוזדור ליכנס לטרקלין ובמה יתגאה בימי' הקצרים. ומבוי מורה על חילוק רשויות כי יכיר כל אדם מדריגתו ומצבו בל יהין ללכת בגבול רעהו. וע"כ צריך להניח הקורה וסכך הסוכה למטה מכ' אמה היכא דשלטה בהו עינא למען לא ישכח תכליתם ותעודתם. ועל נר חנוכה פי' הרמב"ן ז"ל בפ' בהעלותך דברי המדרש על קרא דבר אל אהרן בהעלותך את הנרות זהו שאמר הכתוב יראו את ה' קדושי' וגו' את מוצא למעלה וכו' וכל הנשיאים הקריבו חוץ מנשיאו של לוי זה אהרן, אמר אוי לי שמא בשבילי אין הקב"ה מקבל שבטו של לוי אמר לו הקב"ה למשה לך אמור לאהרן אל תתירא לגדולה מזו אתה מתוקן לכך נאמר דבר אל אהרן ואמרת אליו בהעלותך את הנרות. הקרבנות כל זמן שבית המקדש קיים הם נוהגים אבל הנרות לעולם אל מול פני המנורה יאירו. והק' הרמב"ן הלא בזמן הזה כשהקרבנות בעלין גם נרות המנורה בעלין ואמאי קאמר לעולם הן מאירין. ותי' שזהו מורה על נרות דחנוכה שנעשה הנס על ידי החשמונאים זרעו דאהרן ועל זה אמרו במדרש שאמר לו אהרן שלך אינה בטילה לעולם. וכפי שהבאתי במאמר הראשי. שבעת קני המנורה הי' מרמזין על שבע מצות ונר האמצעי כנגד התורה והיא אינה בטילה לעולם וא"ל שלך מצותך להעלות נרות המנורה שמרמז על התורה והמצות אינה בטל לעולם. והנס שספרו בשבת (דף כ"ב ע"ב) בנר האמצעי שבה היה מתחיל ובה היה מסיים שאף שלא היה בה שמן רק להאיר בלילה היתה מאירה כל מעת לעת מפני ששאר נרות רמזו ג"כ על מצות שאינן נהוגות בזמן הזה שמיטין ויובלות תרומות ומעשרות רק נר האמצעי הרומז לתורה שאינה בעלה לעולם היתה דולקת כל היום וכל הלילה. כי אור התורה מאיר חשכנו באפלת הגלות תמיד לא יכבה. וע"כ אמרו נר חנוכה שעיקרו שאינו בטל לעולם רומז על נר האמצעי אור התורה שאינו נפסק לעולם. אם הניחו למעלה מעשרים אמה במקום שלא שלטה בו עינא. שלא ישלוט עין השכל בתורה ללמוד ממנה צדק ומישרים

וכל מדה נכונה להתרחק מן הגאות ושנאת חנם ולרפאות לשון שקר לה"ר כי יהי חלילה לומד ע"מ שלא לעשות פסולה כסוכה וכמבוי. כמו העושה סוכה וקורת מבוי למעלה מכ' שלא יזכור שפלותו כי דירתו עראי שע"ז רומזת מצות סוכה ולא יזכור מעלתו ומצבו בתבל שזאת היא כונת מצות מבוי:

ואלו השש מצות שאמרו רז"ל במאמר הצגנו בראש שרומזות נרות המנורה. ואלו הן שמיטין ויובלות תרו"מ כבוד או"א ומילה. יראה לעינינו שלמדונו בזה על חילוקי המצות בתורה שהם על ג' פנים יש מהן חקיות ויש מהן שכליות ויש מהן ירושיות כלומר שתועלתו לקיים בתוכנו התורה כולה אשר תהי מורשת קהלת יעקב מאבות לבנים עד עולם. שמיטין ויובלות הן ממצות החקים. וכמו שאמרו בויקרא רבה (פרשה א' סימן א') ברכו ה' מלאכי גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו וגומר (תהלים ק"ג) במה הכתוב מדבר אמר ר' יצחק בשומרי שביעית הכתוב מדבר בנוהג שבעולם אדם עושה מצוה ליום אחד לשבת אחת לחדש אחד שמא לשאר ימות השנה ודין חמי חקליה ביירא כרמיה ביירא וכו' ושתיק יש לך גבור גדול מזה. ואמרתי כי לכן השומר שביעית ושמיטין נקרא עושי דברו לשמוע בקול דברו כי בכל מקום יכונה שמיעת בקול אם עושה המצוה לא ידע טעם הדבר ולא יחקור לשקול ע"פ שכלו והרגשתו אם ראוי לעשות כפי אשר נגזר עלי'. וע"כ כאשר נצעוה אאע"ה לעשות כאשר יצא מפי שרה אמנו ע"ה לשלוח את בנו ישמעאל מעל פניו. ואף כי נכמרו רחמי האב על יוצא חלציו כדכתיב וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אדות בנו נאמר אלי' כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה וגומר (בראשית כ"א). וכן מצות שמיטין ויובלות אם רואה שדהו וכרמו שנה שלמה ביירא ושתיק ועושה חק התורה כמצוה עלי' למען ידע כי לה' הארץ נקרא עושה דברו לשמוע בקול דברו. ומצות תרומות ומעשרות שמטרתה להחיות מורי התורה הלוים והכהנים שלא נתן להם חלק בארץ היא מצות השכלית למען תשמח נפש הלוי והכהן אשר עיניהם נשואות למתנות אחיהם אחר אספם תבואתם מן הגורן והיקב:

ולמצות כיבוד אב ואם נתחברה גם המילה. והן כבר למדנו מדברי העקרים כי מצות כיבוד אב ואם גם זאת תכליתה למען ישמעו הבנים בקול אביהם כי ילמדום תורה ומצות וישננום חקי חיים ומפני זה לא ימוש ספר התורה הזה מפינו ומפי זרענו עד עולם. וע"כ אמרו רז"ל בסוכה (דף מ"ב ע"א) קטן היודע לדבר אבי' מלמדו תורה מאי תורה תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב. כי אם ישית האב מעינו אשר ראשית חינוך בנו תהי התורה אז תהיה מורשה קהלת יעקב. ואף אם כל חיובי הישראל אקרקפתא דגברא הונחו לכל אחד כשיגדל יקיים המצות בגופו. אבל מצות מילה הועלה על האב שימול

את בנו בן שמונת ימים. כי הוא אות ברית בין ה' ובין ישראל והוא חוט המקשר את כל זרע יעקב אשר יתראו על ידי מצוה זו בני אמונה אחת שומרי דת מורשה לעולם. אלה הן השש מצות הראשיות אשר עליהן מרמזות ששה קני המנורה והנר האמצעי כנגד תלמוד תורה. ואם אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות כי ישתדלו להשלים נפשותם ולזכך ולטהר מדותיהם ע"י לימוד התורה אז נאמר על ישראל כלך יפה רעיתי וגומר. וזאת אשר למדונו חז"ל במאמר הצגנו בראש ואלפונו דעת להבין ולהשכיל במצות המנורה. כי בנר מצוה אור תורה ותוכחות מוסר וינהלונו על דרך החיים:

דרוש יג

לפורים

אמרי ליה פפונאי לרב מתנא וכו' משה מן התורה מנין בשגם הוא בשר והי' ימי' וגומר. (**בראשית ו'**). **המן מן התורה מנין המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכול ממנו אכלת** (**בראשית ג'**) **אסתר מן התורה מנין ואנכי הסתר אסתיר פני מהם** (**דברים א'**). **מרדכי מן התורה מנין דכתיב מר דרור ומתרגמינן מירא דכיא.** (חולין דף קל"ט ע"ב)

אם יקשה לנו להבין מה ראו חז"ל להסמיך אלו שמות הארבעה על מקראות התורה אשר לפי השקפה ראשונה יתראה לעינינו כי לא יחנו על דגלם באלו הכתובים. עוד יפלא בעינינו אם השלשה המן אסתר ומרדכי אשר באו לעולם בזמן מאוחר יאות לנו כי ישאל עליהם אנה מקום מוצאם בתורה כי ליכא מידי דלא רמיזא באורייתא אבל על משה אדון הנביאים אשר ע"י נתנה דת אל ושם כבודו מלא רוב פרשיות בתורה יפלא מאוד ונסתם ממנו מקור בינה מה זה אשר ישאל משה מן התורה מנין. וטרם אבאר כוונת רז"ל בזה כפי קוצר שכלי אביא דברי תורת אל חי שם בפ' וילך אשר רבו עליהם המפורשים וחתרו למצוא פשר דבר. כי שם נאמר ויאמר ה' אל משה הנך שוכב וגו' וקם העם הזה וזנה אחרי אלדי נכר הארץ אשר הוא בא שמה בקרבו ועזבני וגו' והסתרתי פני מהם והי' לאכול ומצאוהו רעות רבות וצרות ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלדי בקרבי מצאוני הרעות האלה. ואנכי הסתר אסתיר פני וגו' כי פנה אל אלדים אחרים. והנה תחלת המקרא וזנה אחרי אלדי נכר הארץ פירש"י ז"ל גויי הארץ. והרמב"ן פי' אלדים שהוא נכר בארץ כי ה' נקרא אלדי הארץ. ויש לדקדק על שני הפרושים כי אם נאמר על גויי הארץ למה יקראו נכר. וזה יונח לנו עפ"מ שמצינו בשופטים (י"ט י"ב) לא נסור אל עיר נכרי אשר לא מבני ישראל הנה. שקרא ליבוסי שהי' יושב הארץ נכרי וכדרך שדרשו רז"ל וכל בן נכר לא יאכל בו (שמות י"ב) מי שנתנכרו מעשי' לאבי' שבשמים (ערש"י פסחים צ"ו ודף כ"ח) שאף אם הוא זר בדעות ודת נקרא נכרי. ועל פי' הרמב"ן

יש להעיר כי אם יכוין על אלדים אחרים למה סיים בלשון יחיד ואמר אלדי נכר הארץ. והנה התפלאו עוד על המשך לשון הכתובים שם שנראה כי הוא מונה וסופר פשעי בני ישראל לימים יוצרו ויספר כי העם יאמר על כי אין אלדי בקרבי מצאוני הרעות וגו' ואנכי הסתר אסתיר פני מהם. כי לפי פשטת המקרא אשר בני ישראל ישובו ויתודו על עונם ויאמרו על כי אין אלדי בקרבי וגו' מה חטאו בזה ומדוע יענשו בהסתרת פנים:

והנה בל אמנע מלהציע רחשי לבבי והגיוני. בהתבוננני על הדבר אשר יקשה לכל איש לו לב רגש ונפשו עלי' תשתוחח בראותו כי העמים יושבים שקטים ושאננים התבל בידם נתן רק העם אשר בחר לו ים מפוזר ומפורד נע ונד בארץ. והיה מדרס תחת רגלי הגוים בגלות המר הזה. ואם אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו וקב"ה לא עביד דינא בלא דינא. אבל אל לבי אשיבה דברי חז"ל והגיונם בתהלת עם ישראל שאמרו (שה"ש רבה) על פסוק אל תראוני שאני שחרחורת (שה"ש א') שהביאו משל מתוק לחיך ונעים לאוזן שומעת בזה הלשון. מעשה בקרתנית אחת שהיתה לה שפחה כושית שירדה היא (הכושית) וחברתה למלאות מים מן העין אמרה לחברתה למחר אדוני מגרש את אשתו ונוטלני לאשה. אמרה לה למה. א"ל בשביל שרא' אותה ידיה מפוחמות אמרה לה אי שועה ישמעו אזניך מה שפיך מדבר. מה אשתו שהיא חביבה עלי' ביותר את אומרת בשביל שראה אותה ידיה מפוחמות הוא מגרש אותה. את שכולך מפוחמת ושחורה ממעי אמך על אחת כמה וכמה (שאינו נושא אותך). כך לפי שהעכו"ם מונין את ישראל לפי שאומה זו המירו כבודו בתבנית שור אוכל עשב (ע"ז משיבה כנסת ישראל) ומה אני לשעה כך אתם... על אחת כו"כ הה"ד אל תראוני שאני שחרחורת עכ"ד. הרעיפו לנו רז"ל טלי נוחם לבל נאמר נואש יען בני ישראל את האשרה יעקשו. כי הלוא עוד יזהירו כזוהר הרקיע אם יוצגו במחזה מול אומות העולם ע"א. וגם אנחנו ידענו כי בכל עת וזמן נמצאים שרידים אשר להם ה' קורא אוהביו וחושבי שמו. ותגדל הפליאה מדוע נשתנה דיננו לרוע מיתר גויי הארץ. אולם מספרים הקדושים למדנו להבין סבת הדבר שהשם יתי נתן עמו בכור הברזל למען יבחנו ויצרפו ויתלבנו וישובו אל ה' לעבדו בלבב שלם ככתוב. והיה כי יבאו אליך כל הדברים האלה וגו' ושבת עד ד' אלדיך וגו' (דברים ל') ואמרו במדרש (שמות רבה פ' ל') ואתה תצוה וגו' זית רענן יפה פרי תואר קרא ה' שמן (ירמי' י"א) מה הזית הזה עד שהוא באילנו מגרגרין אותו ומורידין אותו וחובטין וטוחנין אותו ומביאין אבנים ואח"כ נותנין את שומנן. כך ישראל באין או"ה וחובטין אותם ממקום למקום וחובשים אותם וכופתים אותם וכו' ואח"כ עושין תשובה והקב"ה עונה להם עכ"ד. הורונו כי השם יתעלה באוהבו את עמו ייסרם ביד פשעם למען תהי להם הצלה

בעזבם את דרכיהם הרעים ולמען יזוקקו ויצרפו כצרף כסף וישובו וטהרו. אבל עוד לא פורש לנו מדוע עם ישראל נפזרו בינות עמים שונים בדרכיהם ומדותיהם ובעבודתם לאלדים אחרים אשר בראשית ההשקפה זאת עוד תזיק לעבודת השם בהתערבם בגוים ללמוד ממעשיהם. ונפלא למה לא הוכיח אותם ה' ושלח למו מכותי' בארץ אבותיהם למען ישובו בתשובה:

ואם כי נפלאו דרכי אל ומה רמו נפלאותי' עד אין חקר בל אמנע אנכי מלהודיע אשר בינותי בדעתי השפלה והעניה להבין סבת פיזור עם ישראל בין העמים בהתבוננני ימות עולם שנות דור ודור כפי אשר יורונו כתבי הקודש. בעוד הי' עם ישראל באביב ימי עלומי' עוד לא השתלמו באמונת אחדות הי ורבים מאלה חטאו אף אם לא זנו אחרי אלהים אחרים אלדי העמים אשר סביבותיהם אבל באמונתם באלדים ערבו מחשבה זרה מחשבת פגול ושתפו שם שמים עם שם זר. כאשר נראה מפסל מיכה (שופטים י"ז י"ח) שאמו הקדישה הכסף לה' לעשות פסל ומסכה. ואח"כ כשבא הלוי אמר עתה ידעתי כי ייטיב ה' לי כי היה לי הלוי לכהן. יראה לפנינו כי אלה אשר הי' למוקש לבית ישראל עד גלות הארץ. השתבשו באמונת ה' ולא זנחו עבודתו מכל וכל ללכת אחרי אלדים אחרים כעובדי הבעל רק דמו בדעתם הנפסדה והנשחתה לעבוד את אלדים ע"י פסל ומסכה. והמעיין בב"ב (דף ק"י ע"א) וברכות ירושלמי פ' הרואה הל' ב' שם יראה כי הראשים ידעו כי זה דרכם חושך וחלקלקות ולא עשו אלא בשביל ממון. אבל המון עם עוד דרכם כסל למו כי לא נזדכך מוחם לעבוד ולירא את השם נכבד ונורא בלי דמות אשר לא ישגיהו משיגי הגוף כלל. וע"כ בדו להם כאלה אשר היה להם לחטא ומוקש עד ימי גלות הארץ. וכן ירבעם אשר אמר בלבו אולי תשוב הממלכה לבית דוד ויעש עגלי זהב לאמר אלה אלדיך אשר העלוך מארץ מצרים. והתעה את העם באמרו להם כי כן יעבוד את ה' המעלה אותם מארץ מצרים ובאחאב כתיב כי הרע בעיני ה' מכל אשר הי' לפני' ויהי הנקל לכתו בחטאות ירבעם בן נבט וגומר וילך ויעבוד את הבעל וישתחו לו (עיין מלכים א' ט"ז). כי רצה לשרש מלבות בני ישראל אמונת ה' בלתי השאיר להם אף הרגשת תודה על אשר הצילם מיד אויב והוציאם מיד מצרים (עיין רד"ק שם). וזאת היא הנשקפה לעינינו כי לולא מצא ירבעם דעות נפסדות בין המון עם אשר לא הבינו עבודת אלדים בלי תמונה ופסל. היה ירא לנפשו להעמיד הע"ז פן יסקלוהו העם על הפרידם מעבודת אלדים. ועיין סנהדרין (דף ק"א ע"ב) שהם תארו לפנינו איך הטעה ירבעם את העם ששאלו מאי ויועץ המלך וגומר אמר רב יהודה שהושיב רשע אצל צדיק אמר להו חתמיתו על כל דעבידנא ואפי' למפלח לע"ז שמזה נשמע שהי' ביניהם רבים

החפצים בתועבות ע"ז. וסבת הדבר הוא כי דבר שנשתרש בו האדם קשה להפרידו ממנו ואף שכבר התבונן וראה כי דרכו חושך וצלמות בכל זאת יעלה על לבבו לפשר בין הדעות שונות. דעה הנכונה הנתונה לו מאת ה' ודעות זרות אשר נשתבש שכלו בם. ודמיונו יכזב לו אפשרית הדבר. כן בני ישראל אשר הי' עובדי ע"ז במצרים. ובעת קרבנו המקום ית' לעבודתו. עוד הרבה מהם כהתה עין שכלם לקבל אור בהיר בשחקים אור התורה הנתונה לנו משמים וע"כ ערבו אמונתם כפעם בפעם בתעלולים כפי אשר עלה על לבבם:

ומרצות ה' לרפאות שבר עמו לשרש מלבם כל חלאה ותועבת ע"ז. הקים להם תרופה וצדקה עשה להם לפזרם בין האומות למען יבואו שמה ויראו העמים שטופים בע"ז ותאותיה ותעבותיה ויבינו להוקיר תורתם ואמונתם וידרכו באורחות חיים נתיבות התורה אשר תאלפם מוסר צדק ומישרים. ובזה יוסרו מקרבם כל שמץ ע"ז ופתיות ודרכי כסל באמונת אלדים:

וכזה ביאר הרב בעל עקידה ז"ל (שער ס"ה) מאמר המשנה (אבות פ' ד') איזהו חכם הלומד מכל אדם כי מי שיש לו תשוקת הדעת יהיה למד מן כל אדם בהחלט אם חכם הוא מחכמתו ואף אם יפגע אדם סכל יתבונן בחסרונותי' ויתרחק מהם בראותו והכירו פחיתותם וגריעותם. וכמו שאמר החכם על שרה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב והנה עלה כלו קמשונים כסו פני' חרולים וגדר אבני' נהרסה. ואחזה אנכי אשית אל לבי ראיתי לקחתי מוסר מעט שנות מעט תנומות מעט חיבוק ידים לשכוב (משלי כ"ד) ילמדנו כי אז רק אז יהי נקל לאדם לעזוב דרך המקולקל אם יראה השחתת אורח הנכון מאנשי רשע כי אז יכיר אשר רק אורח צדיקים כאור נוגה הולך ואור. וכן אמרו חז"ל (סוטה דף ב') כל הרואה סוטה בקילקולה יזיר עצמו מן היין כי בראותו את תוצאות הרעות ידע להשמר אף מן התחלות המביאות את האדם ללכת בדרך תועה. וע"כ בהיותם בארץ אויביהם בגלות בבל וראו חושך ההבל של ע"ז הכירו ישראל את שלמות האמונה האמתית ונשאו עין למרום לראות אור בהיר של התורה הקדושה ונתיבותיה המוליכים האדם אל מחוז חיים. ובכנסת הגדולה צעקו אל ה' אלדים בקול גדול ואמרו בייא בייא היינו האי דאחרביה למקדשא וקלייי' להיכלי' וקטלינהו לכולהו צדיקי ואגלינהו לישראל מארעהון ועדיין מרקד בינן (יומא דף ס"ט ע"ב) ואז זכו כי נמסר בידם יצרא דע"ז וקטלוהו:

ואם ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם ויבינו כי ע"י גלות החל זה האחרון ישתלמו דעותינו ומדותנו ונזכה לשוב אל ה' באמת. אבל פושעי עמנו יכשלו בזה ויבערו כי לא ילמדו

בין העמים להוקיר תורתם ואמונתם הטהורה רק בהם יתערבו ואתם יתחברו ללמוד מדרכיהם וממקולקלים שבהם יעשו. וכן בכל דור ודור נפלגו העם בדעותיהם כאשר תחזינה עינינו עוד היום רבים אומרים והם שלומי אמוני ישראל נשובה אל ה'. ומדרך הגוים בל נלמודה. ואלה בילדי נכרים ישפיקו וירפאו שבר עמנו על נקלה לאמר כי בהתחברם אתם להם יהי שלום ואין שלום:

ועתה נשובה לדרושנו כי נחזה אשר חילוקי דעות אלו עו לקחו למו קרנים אז בימי מרדכי ויחצה עם ישראל לשתי מפלגות. כאשר נלמדה מדברי חז"ל שאמרו במדרש (אסתר רבה) אמר ר"ח בר עטל יהודים הי' שם באותה סעודה אמר לון אותו רשע יכול אלהכון למיעבד לכון יותר מכן. אמרו לו עין לא ראתה אלדים זולתך וגומר ואמרו על קרא והשתיה כדת אין אונס (אסתר א') אין אונס מיין נסך. ולעמת זה מצאנו שאמרו (מגילה דף י"ב ע"א) שנתחייבו שונאיהן של ישראל מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע [ונראה דאף שהי' המאכלים כשרים כמו שאמרו אין אונס מיין נסך נתחייבו על שנהנו מסעודתו עפ"מ שאמרו (ע"ז דף ח' ע"א) ישראל שבחוץ לארץ עובדי ע"ז בטהרה הן כיצד נכרי שעשה משתה לבנו וזימן את כל בני העיר אף שכל אחד אוכל משלו ושותה משלו עלי' הכתוב אומר וקרא לך ואכלת מזבחו ועל זאת הנאה שנהנו מסעודתו הי' ראוים לעונש] וכן דרשו על קרא לעשות כרצון איש ואיש כרצון מרדכי והמן. ונראה בביאור כל זה כי אף שלא היה אונס בסעודתו של אחשורש במעשה להעביר ישראל מן הדת. אבל כונתו היתה לקרבם אלי' אשר יהי' על ראש שמחתו. וקוה בראותם שם יקר תפארתו וגדולת מלכותו יתעוררו בקרבם מחשבות זרות להדמות ולהתפתות להם ובזה יעבירום על הדת. אבל צדיקי ישראל בהיותם שם וראו עובדי אלילים כשאכלו ושתו ופחזו ועסקו בדברי תפלות אלה אומרים מדיות נאות וכו' ומדת ישראל בשמחתם אומרים שירות ותשבחות להקב"ה. וכמו שדרשו רז"ל באגדה ע"ז. ידעו ללמוד כי דרכי רשעים לא יתכנו ואת אשר קוה אחשורש כי ימשכם אחרי' בעבותות ההתחברות עוד המה למדו מוסר השכל להרחיק מהם ומדעותיהם:

ואמרו במדרש (אסתר רבה) כטוב לב המלך ביין אמר ר' יצחק אומות העולם אין להם טובה והכתיב כטוב לב המלך ביין וא"ל בטוב אין כתיב כאן אלא כטוב טובה ואינה טובה אבל טובתן של ישראל טובה שלמה שנאמר וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה אשר עשה ה' וגו' (מלכים א' ח') ופי' מאמרם נראה כי אם ישמח איש לפני ה' שמחה של מצוה אין צריך לשום התעוררות ע"י תאות הגופניים כיין וכדומה כמו שהוא בשמחה של הוללות. ועוד יתראה ההבדל בין שתי אלו השמחות אחר גמר הסעודה

כי בשמחה הגופנית שהתעוררה ע"י הדמיונות הכוזבות או במשתה היין אח"כ רשיפיג יינו מעלי' שבתה השמחה ואיננה והנפש עוד תאבל תדכא ותשוח על כל אשר עשתה. לא כן שמחה של מצוה ומעשים הטובים אחרי יזבח זבח תודה לה' ישיש בשמחה כי ירגיש תענוג רחני כי זכה למלאות רצון ה' ופקודי' יעשה. וזהו שיאמר המדרש טובתן של אומות העולם אינה טובה שלמה שנאמר כטוב לב המלך ביין. רק ע"י היין ותאות הגוף התעורר לשמחה ע"כ הטובה אינה טובה. וכמו שהי' שם באחשורש כי ראה שלא נעשתה עצתו להביא את ושתי חמתו בערה בו ורק היה טוב לב המלך ביין. אבל שם בחינוך בית המקדש ע"י שלמה המלך ע"ה כתיב וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה אשר עשה ה' וגומר כאשר גם שבו לאהליהם עוד גילת וששון נתן להם כי השמחה שלמה היתה כאשר זכו לקבל פני השכינה שם בבית עולמים. וזאת היתה המענה של יהודים הישרים בלבותם לאחשורש כי שאלם יכול אלהכון למעבד לכן כן אמרו עין לא ראתה אלדים זולתך. וחז"ל (סנהדרין דף צ"ט ע"א) דרשו על זה הכתוב מאי עין לא ראתה וגומר זה יין המשומר בענבי' מששת ימי בראשית. והכונה במאמרם זה כי הלוא כל דבר עוה"ז הוא מעורב טוב ברע וכל דבר טבעי צריך תיקון להנות מהם בני אדם. כי לא נברא בשלמותו אף היין אינו מוכשר לשתיה לשמח לבות אנשים רק כשדורכים את הענבים ומזככים את היין והוציאו ממנו הפסולת. אבל לעתיד לבוא אשר אז תזקקנה ותטהרנה הנפשות לעשות רצון ה' בלי תערובת גנאי ותדמה שמחתן של מצוה ליין המשומר בענבי' כלומר כשהוא בענבי' כאשר יולד טבעי יהי' למשמח אלדים ואנשים. וזאת שרמזו היהודים לאחשורש להראותו כי שמחתו אינה שלמה טובה ואינה טובה ורק בשלחן אשר לפני ה' השמחה שלמה כיין המשומר בענבי' שנדרש מקרא עין לא ראתה וגומר. וכן אמרו על לעשות כרצון איש ואיש כרצון מרדכי והמן יורו על שתי אלו המפלגות שהי' באותה סעודה המשובחים ופחותי ערך אלה באו לראות בשמחתן של או"ה כי היא מגונה אינה ראויה לחכמי לב. ושאם יזכו יבחינו. וזה הי' כרצון מרדכי ואלה באו להדמות להם במעשיהם וכרצון המן. ונענשו על שנהנו מסעודתו של אותו רשע שזהו נדרש מקרא וקרא לך ואכלת מזבחו:

אחרי נודע לנו זאת נשוב לבאר הכתובים בפ' וילך כי זה הדבר אשר אמר ה' למשה נביאו רועה נאמן הודיעו את והב בסופה עם עם ישראל. ואמר לו הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה אחרי אלדי נכר הארץ. היינו שידמו במחשבתם לעבוד את ה' אלדי הארץ. אבל יעבודו אלד שהוא נכר בארץ. כטעות חטאת מיכה וירבעם. והסתרתי פני מהם והיה לאכול. ה' יענישם שישלטו בם העמים ומצאוהו רעות רבות וצרות כי יגלו

מאדמתם למען אשר בהיותם בארץ אויביהם יכירו טעותם וכשלונם וייטיבו דרכם לבקש אהבת ה'. ואמר על כי אלדי בקרבי מצאוני הרעות האלה. העם האספסוף אשר בקרבם לא ילמדו לקחת מוסר לשוב אל אלדי אבותיהם רק יאמרו על כי אין אלדי בקרבי כמו שדרשו על הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוד (עיין כתובות ק"י ע"ב) יען הגלו ממקומם והם על אדמה טמאה מצאוני הרעות האלה. כי אני שוכן עם העמים מוכרח אני לעשות כמעשיהם והעונות מצאוני שם בהתחברותי אתם. וע"כ יחר אף ה' בם. כי לא די שלא הועילה להם הגלות כי ישובו אל ה' עוד הרעו מאבותם וע"כ נגזר עליהם עונש קשה. ואמר ואנכי הסתר אסתיר פני מהם כי פנה אל אלדים אחרים. והוא ע"ד אומרם אם אין עושין תשובה אין נגאלין אלא הקב"ה מעמיד להם מלך שגזרותיו' קשות כהמן וישראל עושין תשובה ומחזירם למוטב סנהדרין (דף צ"ז ע"ב):

ועתה נשובה אל מאמר הפונה קדים. רז"ל בהשקיפם בעין בוחנת על תעודת עם ישראל בימי גלותם והביטו וראו המפלגות והדעות אשר תקמינה בינינו בארץ שבינו סמכו אלו הד' שמות על המקראות שהביאו. ובזה יתראה לפנינו אנה יהי' פנינו מועדות ומה ה' דורש מעמנו. ואמרו משה מן התורה מנין. דברי משה מדעת עצמו שאמר לעם ישראל כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון וגומר (דברים ל"א) דכתיב בשגם הוא בשר והי' ימי' מאה ועשרים שנה וכמו שפי' שם הרמב"ן ז"ל כי האלדים עשה את האדם ישר להיותו כמלאכי השרת בנפש שנתן בו. והנה נמשך אחר הבשר ובתאות הגופניות נמשל כבהמות נדמה [או שיאמר נגד דעות ע"א שעושים את מחוקקיהם לאלוהות משה מן התורה מנין וכו' אף שיאמינו עם ישראל במשה עבדו שצוה להם חוקים ומשפטים לפי ה' אלדים. אבל יחשבוהו רק לבן אדם יליד אשה וע"ז הבחינה ישאל משה מן התורה מנין ותי' דכתיב בשגם הוא בשר וגו' שהיה יליד אשה כמותנו]. המן מן התורה מנין שנאמר המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכול ממנו אכלת. ידבר נגד אלה העושים רצון המן בגלות שאין יכולים לעמוד בנסיון כאדם הראשון שאכל מן עץ הדעת שמצוה אחת היתה לו ונתערטל הימנה. כן אלה בל ישובו יקחו מוסר בלי עשות כתועבות הגוים אשר הגלו שם ויתורו אחרי לבבם לזנות אחריהם שזה הי' רצון המן בסעודת אחשורוש. אסתר מן התורה מנין שנאמר ואנכי הסתר אסתיר פני מהם. כי יעמיד להם מלך שומע עצת עבדו המן לגזור עליהם גזירות קשות למען יזכרו וישובו על עונם כמו שרמזו בזה שאמרו מרדכי מן התורה מנין שנאמר מר דרור ומתרגמינן מירא דכיא. ועיין רמב"ן שם שהביא מדרש חזית צרור המור דודי לי מה המור הזה אין מפיח אלא באור. כך אברהם לא נודעו מעשי' עד שהושלך לכבשן האש. ומה המור הזה כל מי שלוקטו ידי' מתמרמרות

כך אברהם ממרק עצמו ומסגף ביסורין. ומרמז מר דרור למדת מרדכי בגלות אשר על כל גל וגל ינענעו ישראל בראשם ויקחו מוסר מן תועבות העמים לבל ילמדו ממעשיהם לעשות כמקולקלין שבהם. רק יתבררו ויבחנו בכור הברזל וישובו אל ה' לעשות רצונו בלבב שלם:

ועוד יש לפרש מה שאמר הש"ס המן מן התורה מנין שנאמר המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכול ממנו אכלת. ואקדים מה שעוררתי וכמדומה לי שכבר העירו כן במפורשים על הא שנצטוונו מה"ת לזכור את אשר עשה עמלק ולמחות זכרו שהפירוש הוא נגד אומה זו. הא אמרו רז"ל (ברכות דף כ"ח ע"א) שבא סנחריב ובילבל את כל העולם ואיך שייך זכירת שנאה לעם שכבר נתבטל מן העולם. וי"ל לפ"ד התוס' (סוטה ט' ע"א) דאף שסנחריב בילבל האומות אבל בעולם ישנן ואליהו עתיד לגלותן אבל בהדי כבשי דרחמנא למה לן והנסתרות לה' אלדינו. וע"ד האגדה י"ל לבאר המקרא זכור את אשר עשה לך עמלק וגומר אשר קרך בדרך וגומר ואתה עיף ויגע ולא ירא אלדים ויראה לע"ד להבין הדבר אם נשימה עין עוד לעורר מדוע התורה אשר דרכיה דרכי נועם וכל מצותיה לנטוע בלבינו המדות הישרות צותה פה הנקימה והנטירה. הלוא זאת אשר העיר אא"ז הגאון חכם צבי (תשובה כ"ו) ע"ד המהרש"ל שהקשה על הרמב"ם איך פסק שגניבת וגזילת גוי אסור ד"ת הלוא התורה בכללה ופרטה לישראל נתנה. ותי' הח"ץ ז"ל שכל אלו נצטוונו למען נקנה בנפשנו דעות אמתיות ומדות טובות וישרות לזכותנו לטוב לנו. לכן בין ישראל בין גוי אסור לגזול ולגנוב ד"ת. ויקשה מדוע נגד עם עמלק צותה תורה לנקום נקם הלוא ע"י מדה זו ישרשו בקרבנו מדות גרועות ופחותות. אבל זה יתכן אם נכירה טעם מצוה זו שהיא מפני אשר עם זה הוא עמלק וזרעו צפעוני הי' מן הרשעים אשר רק רע חשבו בלי תועלת לעצמם. וסיחון ועוג ול"א מלכים שבאו ישראל לרשת ארצם קמו נגדם להציל עצמם. וע"כ שלחו למו מי שרוצה לפנות משם ולילך אל ארץ אחרת יפנה ומי שרוצה להשלים ישלים (ירושלמי פ"ו דשביעית תוס' גיטין דף מ"ו ע"א). לא כן עמלק שהוא בא אל המדבר להלחם בישראל רק מפני חפצו לאבד ולהשחית וגם רצה להשריש מדותי' הרעות בקרב ישראל וכמו שדרשו רז"ל קרך בדרך צננך טמאך. וע"כ זאת היא אשר יצוה ה' בתורתו זכור את אשר עשה לך עמלק. לא היתה המצוה כי תקום בקרבך הנקימה והנטירה לכלות אויבך ולהתם שונאך. וזאת תכלית מצוה זו. רק תזכור אשר עשה לעצמך שגרם לך רעות אשר קרך בדרך שהוא התחיל להטות את ישראל מדרך הנכון. וצננך וטמאך. ולא ירא אלדים. ועשאך שנהיית ללא ירא אלדים. ע"כ מחה תמחה זכרו שלא ישאר בך רושם מההתאוות הרע. ועיין ישועות יעקב (או"ח סימן א'

סק"ו) שפירש מאמר רבותינו בחר לנו אנשים צדיקים שכשהי' ישראל נלחמין בעמלק והחלישו אותו היה בידם הנאת הגוף. ואמנם בחר להם אנשים צדיקים שבעת שיגברו על עמלק יהיה עיקר כונתם לא להנאת עצמן רק לכבוד ה'. וכן משורש רע זה עמלק יצא צפע זה המן אשר קם כצורר נגד התורה. וכמו שפי' שאמר ודתיהם שונות מכל עם והבאתי מזה שדרשו לעשות כרצון איש ואיש. ורצה לאבדם בלי הנאה לעצמו שהי' מפוזרים בכל מדינות אחשורוש והוסיף עוד י' אלפים ככרי כסף לשקול אל גנזי המלך. וכאשר הפך ה' מחשבתו הרעה עלינו לטובה נצטוונו לזכור נסי ה' אשר עשה עמנו בכל שנה וגם לנטור איבה נצחת נגדו. כי איש כזה אשר רק רע יהגה כל היום ונפשו אותה להשחית ולאבד אין ראוי לחיות על פני האדמה. ועוררונו חז"ל אשר זאת תהי' עיקר הנטירה נגדו יען רצה להתעותנו מדרך חיים שבא לפני אחשורוש ואמר שישראל אומרים שבת היום פסח היום. אחרי רואו כי לא שמעו ישראל הכשרים לקולו להתפתות בסעודתו של אחשורוש. ואמרו חז"ל המן מן התורה מנין שנאמר המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכול ממנו אכלת. זכור תזכור כי עיקר מגמתו היתה להשיאך לעבור את פי ה' ולעשות את אשר ע"פ התורה לא יעשה. ובדרך זה יש לפרש מה שאמרו (מגילה דף ז' ע"א) חייב אדם לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי והוא פליאה. ויראה עפ"ד הש"ס (עירובין דף ס"ד) כל המתפתה ביינו יש בו מדעת קונו כדכתיב וירח ה' את ריח הניחוח (בראשית ח') ופירש"י מי שמתפתה ביינו הוא מי שמתרצה ומתפייס כששותה יין שתנוח דעתו ויניח מעוצבו ומרוגזו נגד אחרים שעשו לו עול. וה"נ אמרו רז"ל שחייב לבסומי בפוריא ויתפתה ביינו עד שלא ירגיש עוד המית הנקמה שהוא רק תועלת עצמית וחפץ לראות במפלת שונא. והיינו עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי. ועיקר המצוה במחיית עמלק וזרעו הוא שיכלו מן העולם הרשעים הגמורים אשר מחשבתם רק לנתוש ולנתוץ להרס ולאבד והתקוה היא לעתיד שהרשעה כעשן תכלה והיה כסא ה' שלם. והשמחה תהיה גם לנו רק שמחה של מצוה אשר סכל עצת המן הרשע ובער הרע מקרב הארץ והחיינו עד היום הזה. ונוכל לשמור פקודי' ולקיים חקותיו כמצוה עלינו בתורתו. ה' ישמח לבנו בגילת ורנן של מצוה ונהיה מן ההולכים בדרכי' ושומרי מצותי' מעתה ועד עולם אמן:

דרוש יד

שדרשתי בשבת הגדול בשנת תרמ"ו בבית הכנסת קופה פה קראקא.

אמר שמואל לחם עוני. לחם שעונין עליו דברים הרבה. תנ"ה וכו' דבר אחר לחם עוני. עני כחוב. מה עני שדרכו בפרוסה. אף כאן בפרוסה. דבר אחר. מה דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה. אף כאן הוא מסיק ואשתו אופה. (**פסחים דף קע"ו**).

טרם נבוא להבין דברי חכמים וחידותם. מה רצו ללמדונו באלו הג' אופנים שדרשו על לחם עוני. בנוח עליהם הרוח לעורר איש ישראל על שלש כוונות מיוחדות מולטות במצות אכילת מצה. ואנחנו נעלה במסילת מבטנו כפי יד ה' הטובה עלינו להבין אחת אחת למצוא חשבון וטעם בדבריהם. אקדים לפרש מאמר המופלא והיקר. והוא אומרם (בילקוט בשם התנחומא ריש שמות] כשמך אלדים כן תהלתך. (תהלים מ"ח) מלך בשר ודם, נכנס במדינה. והן מקלסין אותו שהוא גבור ואינו אלא חלש. מקלסין אותו שהוא רחמן ואינו אלא אכזרי. מקלסין אותו שהוא נאה ואינו אלא כעור. אבל הקב"ה אינו כן. אלא כל מה שמקלס אותו הוא יותר מקילוסו. מקלס אותו שהוא גבור והוא גבור שנא' האל הגדול הגבור והנורא. ראה מה כתיב נורא תהלות וכו' ראה אנשי כנסת הגדולה מקלסין אותו שמך מרומם על כל ברכה וגדולה הוי כשמך אלדים כן תהלתך ע"כ:

והנה יש לשאול ולדקדק בדבריהם ז"ל אשר נראה כי רצו לדבר מגדולת הבורא ית'. ע"כ פתחו במשל ודמיון פיהם. הציגו לפנינו שבח בהפרזה יתירה הנתן למלך בו"ד. כי יגרע ערכו הרבה מכפי התהלה הנאצלת אליו. ולעומת זה מה נורא גבורת ה' ביתרונות עד אין חקר. שכל מה שיצור כפיו מקלס אותו הוא יתברך למעלה מקילוסו. אבל יקשה לפנינו להבין סידור המאמר וקישורו שפתחו ואמרו כשמך אלדים כן תהלתך אשר כפי מובנו הפשוט. יראה שרוצה ללמדנו שהתפלה והשבח שנותנים לו ית' ויתּ' הוא מתאמת וראוי אליו יתּ'. ואחרי הציעם לפנינו המשל משפלות ערך מלך בשר ודם יאלפונו להשכיל כי הקב"ה אינו כן לגדולתו אין חקר אלא כל מה שמקלס אותו הוא יותר מקילוסו. ובסוף לשונם שוב ישובו אל רעיונם העמידו בהתחלת המאמר ויסיימו מתאים אליו מקלס אותו שהוא גבור והרי הוא גבור ואלו לפי ההחלט אשר כן הוא האמת השי"ת הוא למעלה מקילוסו והי' להם לומר מקלסין אותו שהוא גבור. ולו יתּ' יתרון בלי תכלית על תואר הגבורה:

ואני טרם החלי לפרש זה המאמר. אפנה מקום לדרוש בדברי הגמרא (פסחים דף קט"ז ע"א). א"ל רב נחמן לדרו עבדי' עבדא דמפיק לי' מרי' לחירות ויהיב לי' כספא ודהבא מאי בעי למימר לי' א"ל בעי לאודיי ולשבוחי. א"ל פטרתן מלומר מה נשתנה. פתח ואמר עבדים היינו. והנה בשתים יפלא לנו זה הסיפור א') מפני מה בעת התעורר העבד דרו לענות כמשכיל אל דבר. ואמר כי עבד המקבל טוב מרבו אשר הוציאהו לחירות. ומתנן

ונבזבזה שגיא העניקהו. מחויב להללו ולשבחו. החליט רב נחמן בדעתו שעי"ז נפטר מלומר מה נשתנה ? האם בנוסח מה נשתנה נזכר מעבדות וחירות עמנו. הלוא נתקן רק לעורר הקטנים על השינוים הנהוגים בבתי כל ישראל בליל זה. למען נוכל לקבוע בלבבם אמונה הישרה בנפלאות תמים דעים. אשר הפליא עם אבותינו. ורעיון הכלול בסגנון אמירת מה נשתנה. לא יפורש לנו בזה אם יוגד לנו כי עבד חונן מרבו בחסד מחויב להללו. והן עוד מצאנו ראינו מאמר יתאים לזה. והוא בברכות (דף נ"ד ע"ב) אמר רב יהודה אמר רב ארבעה צריכין להודות וכו' ומי שהי' חולה ונתרפא וכו' רב יהודה חלש ואתפח על לגבי' רב חנא בגדתאה ורבנן אמרו לי' בריך רחמנא דיהבך לן. ולא יהבך לעפרא. אמר להו פטרתון יתי מלאודיי וכו' והקשה הש"ס והא איהו לא קא מודי. ומתרץ לא צריך דעני בתרייהו אמן. ושם בדבריהם יתכן אשר נפטר רב יהודה מברכת הודאה בענותו אמן על ברכת רבנן. כי הלוא גם הם הרימו קול שבח לאל יתעלה אשר שבק חיים למורם הגדול רב יהודה והוא בענותו אמן שומע כעונה וע"כ לא הי' צריך תו לאודיי. כי שבח ברכת הודאה כבר נאמרה מפי רבנן ונשנית מרב יהודה בענותו אמן. אבל במאמר מפסחים הנ"ל שם לא יובן מדוע על ידי עניית דברים של דרו עבדי' שכפי הנראה אין להם שייכות להנאמר במה נשתנה נפטר רב נחמן מלאומרו ב') גם נשים על לב. כי אמר רב נחמן פטרתן מלומר מה נשתנה שיתן קול אומר כי אותו יפטור משאלות אלו. ולא כדתנן במתניתין כאן הבן שואל:

אכן אמרתי להבין בדבריהם אשר נכונו מאד. והוא כאשר נביטה בספר גבורות ה' להגאון מהר"ל מפראג ז"ל. שם בפרק א' פתח בהשכל דבריו וישאל איך אנו מצוין לספר נפלאותיו של הקב"ה בליל היציאה ולא עוד אלא שאמרו כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח]. ולמה לא נאמר בזה גם כן מי ימלל גבורות ה' וגומר וכמו שאיתא עובדא בברכות (פרק אין עומדין דף ל"ג) שגער ר' חנינא בהאי דנחית קמי' ואמר האל הגדול הגבור וכו' והאמיץ והעזוז והיראוי וכו' ואמר לו סיימתינהו לשבחי' דמרך. הני תלת אי לאו דאמרינהו משה דאורייתא, ותיקנוסו אנשי כנסת הגדולה בתפלה. ל"ה אמרינן. ואת אמרת ואזלת כולי האי וכו' משל למה"ד למלך בשר ודם שהי' לו אלף אלפים דינרי זהב והן מקלסין אותו (באלף) של כסף לא גנאי הוא לו. והרמב"ם פי' שאין לספר שבחו מצד האיכות שאין לעמוד עד היכן מגיע השבח לנגוע אף באפס קצהו מאיכותו האמתית וגם מצד הכמות שאין לגמור שבחו מצד הריבוי ששבחו בלי תכלית וקץ. ולפיכך אמר משל וגומר כי אם מקלסין בשל כסף. הרי חילוף יש בין הכסף והזהב

מצד האיכות. ומה שיש לו אלפי אלפים דינרי זהב ומשבחים אותו באלף הרי חילוף זה מצד הכמות:

אבל תירוץ קושיא זו. יצא מפי קדושת רבינו מהר"ל ז"ל. שודאי כשבא לספר שבחו של מקום. אז ייירא יליד אשה מחטוא בלשונו. כי מי ימלל גבורות ה'. אבל מה שאנו מצווין לספר בליל שמורים נפלאותיו אין זה להגיד ולתאר שבחו רק בשביל שלא נהי' כפויי טובה שעשה הקב"ה נסים ונפלאות. ולא נהי' מודים אליו. ואף שא"א לספר כל הטוב שהטיב עמנו אבל החיוב עלינו להגיד מקצת נפלאותיו. ולהודות אליו ית' על חסדו הגדול כי גמל לחייבים טובות. ולפיכך כל המרבה להכיר טובו ולספר בליל זה נפלאותיו הרי זה משובח. וכן משרע"ה לא היתה כוונתו לספר בשבחו. רק רצה לומר לישראל שיהי' יראים ממנו ית' כי הוא אל גדול ונורא. ואנשי כנסת הגדולה לישנא דקרא נקטי. עכ"ד המהר"ל ז"ל ועיין הגדה שבחא דמרא לאא"ז הגאון זצ"ל:

והן שם בפסחים (דף קע"ז ע"א) איתא. תיר חכם בנו שואלו. ואם אינו חכם אשתו שואלתו. ואם לאו הוא שואל לעצמו. ואפילו שני תלמידי חכמים שיודעין בהלכות הפסח שואלין זה לזה. וכאן יש לשאול ולספק. אף שיובן לנו כוונת רז"ל בתיקונם נוסחת מה נשתנה לפני הבנים קטנים. העוללים ישאלו לאביהם על השינויים למען יודיעום האבות ויורום דרך האמונה. ומצות התורה אשר באו בליל זה. וכמו שדברנו בראש. אבל טורח זה למה לחכם המספר ניסי מצרים לעצמו? ות"ח המחדדים זה לזה בהלכה ? האם דבר ריק העמיסו רז"ל עלינו. וצוו אומר זה לבעלה לבלי תכלית מיוחדת. חלילה מלחשוב כן. ואמרתי להבין הענין בהאמור. כי הם ז"ל יודעים חובת בן ישראל וחשקו בליל זה להרבות פאר ותהלה לשם יתי. וכבר הורו לנו שאסרו להרבות בשבחו של מקום ורק בליל זה מותר מפני שלא נהי' כפוי טובה על אשר גמלנו. וע"כ עשו נוסחת מה נשתנה כעין הקדמה והצעה לכל הסיפורים בליל זה להורות שכל הפלגת השבח והתהלה שיאמרו בליל זה. לא יהי' למען לתאר גבורתו כי תהלתו מי ימלל. ורק להשמיע על גאולתנו ופדות נפשינו שמררו חיינו במצרים ואכלנו לחם עוני. וכעת כולנו מסובין כבני חורין. ובזה יובן אשר חיוב זה הוטל אף על החכם. ואף כשהוא לעצמו למען יזכור סבת רבוי התהלה וישימנה כחותם על לבו וילבש חרדה ורעדה לתאר גבורתו. רק את מקצת טובו עמנו לפניו יספר לבלתי היות כאינו מכיר טובו ית':

ומעתה יומתק בפינו מעשה הגמרא מר"נ ודרו עבדי' שהי' בצותא חדא בליל פסח בלי בן קטן שישאל השאלות למען יעוררהו על מצות הנהוגים בבתי ישראל. ע"כ ר"נ כשהיה לעצמו שאל לדרו. עבדא דמרא מפיק לי' לחירותא. ויהיב לי' כספא ודהבא.

מאי בעי למימר לי' ואמר לי' בעי לאודיי ולשבוחי. ואמר לי' רב נחמן פטרתן וכו' ר"ל אני שהחיוב עלי לשאול אלו השאלות רק למען הודיע ולעורר אל לבבי כי עיקר ריבוי הסיפור והתהלות לאל ית' הוא רק כעבד ישאף צל בחסד רבו. ומהודה ומשבח למרי. לא כרוצה לתאר גדולתו ית'. ועתה כשאתה הודעת זאת בתשובתך על שאלתי. הלוא הוגד מראש כי נבואה בשערי התהלה רק כעבדים נותנים הודאה על קבלת שפעת נדיבת מרייהו. וא"כ פטרתן מלומר מה נשתנה:

ואנכי הדל בערכי אמרתי לנפשי. כי יש עוד מקום להתיר שאלת המהר"ל מפראג ז"ל. למה יצוה בליל זה להרבות בשבחו של מקום. וכל המוסיף בתהלה הרי זה משובח. ונציע מאמר רז"ל ברכות (דף ס"א) אמר רב הונא א"ר משום ר' מאיר לעולם יהי' דבריו של אדם מועטין לפני הקב"ה שנא' אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלדים וגומר. ע"כ יהי' דבריך מעטים. (קהלת ה') ועמד בזה הרב בחד"א דמה הוסיף ר"מ על קרא המפורש. ע"כ יהי' דבריך מעטים ומצינו שפי' על שמואל הקטן שהביא הפסוק בנפול אויבך אל תשמח. (משלי כ"ד) דמרגלא בפומיה הוה. וזה לא ירגיע הלב במאמר הזה. כי נראה שחשבוהו רבנן לדבר חידוש אשר עליו לתלמידיהם ספרו דור אחר דור. שאמרו ר"ה בשם רב והוא משום ר"מ ופשטי' דקרא הלוא זיל קרי בי' רב הוא: **ואמרתי** להבינו עפ"מ שראיתי בספר יד יוסף פ' בראשית דרוש שני. שהביא מאמר רז"ל ר' אליעזר בנו של ריה"ג אומר מצינו שאומרים מקצת שבחו של מי שאמר והי' העולם בפניו שנאמר אמרו לאלדים מה נורא מעשיך. ושלא בפניו הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. וכ' ע"ז וקשה טובא דהכל לפניו יתברך. ואין נסתר מלפני כסא כבודו. וכי בו ית' שייך לומר לפניו ושלא בפניו דלא איש אל שיהי' שייך בו זה שהכל לפניו הוא. ואני אמרתי בביאורו כפי מה שעלה על לבי שיתאים למאמר והוא בשינוי מה שפי' בו הרב הדורש הנ"ל וזהו. אמנם להיות אמת שהקב"ה נעלם ונסתר מצד מהותו ולית מחשבה תפיסה בי' כלל. אולם יען שהוא יסוד היסודות להודיע מציאותו בתבל לכך החיוב לדבר מעצמותו ית'. אבל בתכלית הקיצור וההעלם וכמו שאנו מודיעים מכבודו ית' ע"י שמותיו הקדושים. וכשאנו מדברים ממנו ית' מצד מהותו זהו שיקרא בפניו וכמו שפי' הרמב"ם. ופני לא יראו. שעצמותו יתברך נתעלה מעין כל חי ונביא. ואף משרע"ה לא השיגו. ואמרו במתק לשונם בפניו לדבר ממהותו ית' צריך לשמור פתחי פינו. ואומרים מקצת שבחו וכמש"כ אמרו לאלדים מה נורא מעשיך. (תהלים ס"ו) ויש לישראל בכתוב הזה. דהא פתח בלשון יחיד מה נורא. וסיים בלשון רבים מעשיך. והי' לו לומר מה נוראים מעשיך. ע"כ נראה שיעור הכתוב. כפי שאמרנו הוא. אמרו לאלדים

לנוכח מצד מהותו. מה נורא הוא לגדולתו אין חקר. כי מה שאנו יודעין ואנו יכולין לאמר לך הוא מעשיך. ותיבת מעשיך מוסב נמי על אמרו לאלדים. וזהו רק מקצת שבחו. כי ראוי לבן תמותה להיות נרתע לאחוריו מלתאר שבחו ית' במהותו אשר אף המלאכים שואלים זה לזה איה מקום כבודו. ובאמרם ז"ל שאומרים שלא בפניו כולו. ר"ל כשאנו מודיעים גבורותיו בתבל מצד מעשיו. וכפי שעשה עמנו וגמל עלינו זהו נקרא שלא בפניו וכמו שפי' הרמב"ם ז"ל וראית את אחורי שרמז לו שיבין גבורת האל יתברך מצד מעשיו. ומדות הנהגתו בתבל. וכדכתי' בכל ביתו נאמן הוא. (במדבר י"ב) וע"כ שלא בפניו כשאנו מדברים ממעשיו הגדולים אנו מספרים כל שבחו שרשאים אנחנו לעלה ולקלס כפי יכלתנו וכפי כחנו וכמו שארז"ל קול ה' בכח. בכוחו לא נאמר. רק קול ה' בכח. כפי כח של כל אחד ואחד. אף כן אנו משבחים על מה שראינו בעינינו. ואבותינו ספרו לנו. שנאמר הודו לה' כי טוב. ע"ז רשאים אנחנו לתן הודאה כי לעולם חסרו. על החסד שעשה בעולם שאנו רואים מעשיו בבריאה. וגומל טובות עם העולם:

ולפי"ז יובן מה שחידש רבי מאיר וגילה רז בקרא דקהלת הנ"ל. ואמר לעולם יהי' דבריו של אדם מועטים לפני הקב"ה. היינו כשהוא מדבר בפניו ר"ל ממהותו ית' דייק וגמיר בקרא כי אלדים בשמים ואתה על הארץ. מהותו יעלה ונשגב. ע"כ יהי' דבריך מעטים לפני אלדים. ומרגלית זו מצאו חידוש רבנן בדברי ר"מ ושנאוהו לתלמידים ואצרוהו בתלמוד להורות רעיון יקר לדר אחרון. [וראיתי בהלכות קטנות למהר"י חגיז זיל ח"א סימן רס"א. מרבה בשבחו של מקום דנעקר מן העולם וכי חתם דוד ספרו ולא שבק חיי לכל בריה לשבח לפי כחו. תשובה. דעתי הוא כשמדבר לנוכח אין להרבות יותר ממה שבא בכתובים שהם השיגו השבחים כללים שראוי לשבח בהם יתי. אבל אנן הדיוטות אנו. ואין לנו כח לדבר בפני המלך. אבל בינותינו בינינו שלא לנוכח מותר. וכן הוא אומר נורא תהלות עושה פלא. היותו נורא תהלות בכלל הפלאים הוא. וראי' מיותך זהב רותח לפיו של אותו רשע כוונתו על הא דסנהדרין (דף צ"ב ע"ב) שאמרו על נבוכדנצר יוצק זהב רותח לתוך פיו של אותו רשע שאלמלא בא מלאך וסערו על פיו בקש לגנות כל שירות ותשבחות שאמר דוד בספר תהלים]. הא לא"ה מותר עכ"ל, ויתכן שם בברכות דנחית לפני ר"ח ופתח באתה וע"כ הי' לנוכח ומפני זה מיחה בו ודו"ק):

וע"פ הדברים האלו עלתה לנו התרת שאלת רבינו מהר"ל מפראג ז"ל. אשר לא רק מפני שלא נהי' כפויי טובה. מותרים אנו להרבות בשבחו ית' רק בדרך כלל נאמר. שכן חובת כל היצורים. כפי מה שמכירים אנחנו גודל ה' ית' בתבל ומעשיו הנפלאים. אף שאין אנו משיגים אף אחד מני אלפי אלפים מגבורת נפלאותיו. אבל כפי יכלתנו וכפי הכרתנו

החיוב להודות ולשבח לשמו על מעשי גבורותיו כפי כחנו וכפי השגתינו. ולכן אף בסיפור יציאת מצרים. כל המרבה לספר משובח כי אין אנו מתארים שבחו ית' כפי מהותו. ואנו רק מגידים נפלאותיו שעשה עם אבותינו בארץ חם. וע"ז אין אנו צריכים לבלום פה ולסגור דלתות שפתים בלי להפתח בשבח והלל:

ומעתה ינוח לנו קישור המאמר בילקוט ריש שמות שאמר. כשמך אלדים כן תהלתך. ר"ל כמו שהשם אלדים המורה על תוקפו ועזוזו בתבל כן הם מעשיך. ויציג לפני שרעפי מחשבותיו שפלות מלך אביון בשר ודם שכל מה שמקלסין אותו אין בו אפי' במקצת ממנו. מקלסין אותו שהוא גבור והוא חלש. מקלסין אותו שהוא רחמן והוא אכזרי. אבל השם ב"ה אינו כן אלא כל מה שמקלס אותו. הוא. ר"ל עצמותו יתעלה למעלה מקילוסו. כי הוא מסתתר בחביון עוזו. ובמה נוכל להלל לשמו. רק מצד הכרתנו מעשיו ורואים נפלאותיו וע"כ יאמר. מקלס אותו שהוא גבור מצד מעשיו. והרי הוא גבור שנא' האל הגדול הגבור והנורא. ר"ל כמו שהביא ר' חנינא ראי' להאי דנחית קמי' ואמר ר"ח. תוארים אלו רשאים אנחנו לומר עליו ית'. כי הם מורים על גבורתו מצד פעולותיו. גבור הוא במשלו על כל היצורים. ונורא להפרע מעושי רע. וע"כ אמרם משה ותקנום אנשי כנסת הגדולה בתפלה והאי דנחית קמי'. רצה להוסיף תוארים על עצמותו. והקפיד עליו ואמר סיימתינהו לשבחא דמרך. וסיים בילקוט שם. ואמר ראה מה כתיב נורא תהלות. נורא הוא מצד עצמותו. על כן תהלתו נורא. ראוי למעט בתהלה. רק כשמך אלדים כפי שאנו רואין גבורותיו ויודעים מעשיו אנו משבחים לשמו. כי הותר לנו השבח והתהלה מחכמת היצורים. וגבורתו במשלו בסדרי הנבראים. ורוב נפלאותיו אשר עשה עמנו להפליא:

ואחרי הצעת דברים אלו. נבין אחד מאופני הדרושים אשר נשאו רז"ל מדברות נאות על מצות מצה. והיא שע"כ אמרו למה נקרא לחם עוני שעונין עליו דברים הרבה. ר"ל מפני שהוא מורה שהיינו עבדים והוציאנו ה' לחירות. וראינו ידו החזקה וכחו הגדול אשר הרבה להטיב עמנו. ע"כ החובה עלינו להרבות הלל ותהלה לשמו ית' ונקרא שמו לחם עוני שעונין עליו דברים הרבה. ואין בזה חטא. משום כאילו רצונינו לסיים שבחא דמרי' כי מי ימלל גבורות ה'. רק אשר בעינינו ראינו ואזנינו שמענו ונדעם. כל עצמותינו תאמרנה להלל ולשבח:

וטרם נחקורה בין בשני הפנים האחרים שדרשו רז"ל על לחם עוני. אקדים להגיד לפניכם אשר עם לבבי לחפש כמטמונים מה שחילק המגיד ואמר, כנגד ארבעה בנים דברה תורה. אחד חכם. ואחד רשע. ואחד תם. ואחד שאינו יודע לשאול. אשר כבר רבים וכן

שלמים התעוררו לדרוש כפי יד ה' הטובה עליהם. על החלוקה ההיא. וגם אני אמרתי בחפזי כפי שעלתה במצודתי. ואתור להביטה אל האמירה נעימה של רבינו הגדול בספרו מו"נ פרק כ"ה מחלק ג'. שפתח בהשכל פיהו ואמר בזה"ל. הפעולות יחלקו לפי בחינת תכליתם לארבעה חלקים. אם פעלת הבל. או פעלת שחוק. או פעלת ריק. או פעולה טובה. אמנם הפעולה אשר יאמר לה ריק. היא אם יכוין פעולה תכלית ולא יגיע התכלית ההיא. שאתה תשמע בני אדם יאמרו הרבה פעמים טרחת לריק. למי שטרח במהלך ולא הרויח בסחורתו. ויאמרו ג"כ השתדלותנו וטרחנו בזה החולה היה לריק. כשלא ירפא. וכן כל הפעולות אשר יבוקש בהם תכלית ולא תגיע התכלית ההיא. פעולות הריק תקראנה. ופעולת ההבל היא הפעולה אשר לא יכוין בה תכלית כלל כמו שיתעסקו קצת אנשים בעת שהם חושבים וכפעולות המשוגעים והנבהלים. ופעולת השחוק היא אשר יכוין בה לתכלית פחות. שיכוין בה ענין בלתי הכרחי ולא תועיל תועלת גדולה. והפעולה הטובה היא הפעולה אשר נשאה הפועל לכוונת תכלית נכבדת ותגיע התכלית ההיא עכ"ד:

ומעתה אחר שמוע דברי חכם רבינו ז"ל. נשא עין לראות חלוקת אלו הד' בנים מהם דברה תורה בענינא דיומא. שהם מתאימים אל אלו ארבע פעולות שחילק הרב ז"ל. וכל אחד מהם ימצא חלקו בחלוקת הפעולות כפי שחדר המגיד וחקר בטוחותיהם. וראה כל העולה על רוחם במחזה הנעשה בבתי ישראל בליל זה המקודש. כי הלוא בן החכם בראותו השתדלותנו לכבוד חג החירות הלזה. והוא בהאמינו כי ה' ב"ה צוה אותנו לעשות החקים האלו לטוב לנו. בחכמתו יחפוץ שתתגלה לפניו תכלית הפעולות ההן. כי יאמין אשר ה' צוה אותם. ודאי תכליתן יקר ונעלה. וע"כ יבקש לחדור עומק כוונתם. וישאל מה העדות והחקים והמשפטים. אשר נצטווינו מפני' ה'. הורוני דרך נגיע על ידו לתכלית האמיתית של המצוה. כי פעלת החכמה פעולת הגעת התכלית אותה נפשו ורוחו תשחרנה. אולם הרשע בגובה לבו. אין באלו הפעולות תכלית נכבדת. כי לא יאמין כי הכרחיות הנה. להגיע לשלמות נפשינו. ויאמר מה העבודה הזאת לכם. למה תטילו על שכמכם סבל הלזה. כי אין משא כבד לבן אדם מעשותו פעולה ויעמול בה בלי הגיע לתכלית. ומערה הנדרשת. ובבזותו המצות ותורת ה' יאמר ברמות רוחי' מה יסכון לכם העבודה הזאת ולמה תעשו פעולת הריק. והתם. הוא הבן אשר קצת נתעורר שכלו. וקוי התבונה התחיל להאיר על ראשו. אבל עוד לא יגביר חיילים. להבין תוכן הענינים בכונתם הנעלה. והוא בעשותו המצות בליל פסח. ידומה לאיש עושה פעולה יכוין לתכלית פחות כעין פעולה השחוק שלא יבין שהיא מכוונה לתועלת הנשאה. ע"כ

ישאל מה זאת? שיש בו הרגשה מועטת. אבל עוד לא ראה מאורות החכמה. ע"כ לא יבין לשאול על הפעולות ההן למחלוקותיהן כשמות אשר יקוב להן בן החכם. ורק בסתם ישאל מה זאת:

והבן שאינו יודע לשאול. הוא הבן שלא קרא ולא שנה ולא שימש ת"ח. והוא כעור באפילה יהלך כל השנה. ירדוף אחרי התאות הרעות. או ירוה נפשו בדעות זרות מתנגדות לתורתנו הקדושה. וממנה נפשו יבשה. אין בו לא ריח תורה. ולא ריח יראת שמים. וכאספו אותו אביו הביתה. אל סדר ליל פסח. אף לא ידע ולא יבין לשאול והוא העושה עם אביו פעולת המצות. אבל המה אצלו כפעולות ההבל. כי לא ידע לכוין תכלית כלל. וכעושה מעשה קוף יעשה כמו שאר האנשים העושים ולא יבין ולא ירגיש אף לשאול:

ועתה אחרי נודע לנו כוונת בעל המגיד בחלוקות אלו הבנים הארבעה נשוב למצוא טוב טעם ודעת בתשובותי' אליהם. ובבן חכם נתחילה. והן לישר הדורים להפליאה אשר בהשקפה הראשונה. יתמה כל איש לבב על תשובת המגיד לחכם. ואף אתה אמור לו כהלכות הפסח אין מפטירין וכו' דקשה מה זו תשובה להרגיע לב חכם השואל להבין העדות והחקים וכו'. ואביאה לפניכם מה שראיתי לאא"ז הגאון המפורסים האבד"ק סטאניסלאב (זלה"ה חבל על דאבדין). שהאיר עינינו בדבר יקר. ואציענה עם קצת נופך משלי. והוא בשואלו למה זה מצינו בהלכות הפסח נאמרה בתורתנו הקדושה אזהרה כל בן נכר לא יאכל בו (שמות י"ב) ואמרו רז"ל מי שנתנכרו מעשיו לאבי' שבשמים בל יקרב לעשותו ולאכול מן אימר פסחא אבל אמרו (פסחים דף כ"ח ע"ב) בו אינו אוכל. אבל אוכל במצה ומרור. שיקשה לדעת היכא מצינו שמנעה תורה הסוררים מלזכות במצות ה' כמו שהזהירו פה על הרשע לבל יאכל משה הפסח. וגם אותו התורה חייבה לזכות ולאכול מצה ומרור. [והתוס' פסחים דף ק"כ ע"א כ' שאין לפרש אינו חייב לאכול שודאי חייב בכל מצות אבל מדעת הרמב"ם פ"ט מהל' ק"פ הל' ו' משמע שאינו רשאי ואף להאכילו אסור] וע"ז ענה אאזמו"ר הגאון (זללה"ה) ואמר. כי עיקר שאלת החכם היא מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלדינו אתכם. ורצונו לומר למה היה צריך המקום ב"ה לצוות על סיפור יציאת מצרים. הלא גם בלא הצווי היה החיוב עליהם לדעת כי ה' הצילם מצרה לרוחה. ונתן כל טוב מצרים בידם לבל יהי' כפויי טובה לבלי הודות להי. וכמו שאמר דרו לר"נ עבד שמפיק לי' מרי' לחירותא ויהיב לי' כספא ודהבא בעי לאודיי ולשבוחי. הכי הארבעה צריכין להודות מי שהי' בבית האסורין וכו' האמורין בתלמוד ברכות ריש פרק הרואה. הוטלו על שכם בן ישראל כחיוב ומצות התורה מפי

ה'. הלוא מעצמו ידע זאת כל איש נבון. וע"ז הזהירו חז"ל בדבריהם דצריכין להודות כמו שנא' מפי הקבלה. כי על מתנת חנינה ושפעת חסד צריך הודאה ושבח. וזאת ישאל החכם למה צוה ה' העדות. למה זה צורך הצווי והטלת חוב מדין התורה. וע"ז יענה המגיד בהשכל ויאמר. דע בני כי מלבד הגלות המר והנמהר. אשר סבלנו במצרים כי עבדנו בה עבודת פרך. והיינו משועבדים בגופנו לעם אחר. עוד רעה חולה יותר מזה מושלה בנו כי היינו משוקעים בטומאת מצרים. ולולא קידם ה' להוציאנו ברוב רחמיו. לא קם עוד רוח בנו. ולא היתה תקומה לנפשינו עד עולם. כאמור ואלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים הרי אנו ובנינו וגומר משועבדים היינו לפרעה במצרים:

וא"כ לפי הנחה הזאת נחזה לנו נכוחה. כי אף אמנם על פדות הגוף מעבדות הגשמית. לא היה צריך הקב"ה לצוות ההילול והשבח לשמו. כי זאת כל אדם ירגיש בנפשו ישאף לחירות ורוחה וידע להכיר טובה למי שנתנה. אבל עיקר הגאולה ומטרתה אשר היא באמת גאולת עולם תקרא. היא גאולת הנפש כי היינו נשקעים בהבלי מצרים ונמסרים ביד שטן המשחית עד עולם. גאולה כזאת היא רחוקה מאוד מאדם ההמוני להשיגה. כאשר אנחנו ראינו בעונינו גם בימינו. רבים שמחו ועלזו בהשמיע להם חירות השתוות המשפטים. אבל לא ראו כי נפלו בבור שחת. האבידו חותם הנצחית ואושרם האמתי. כי דמו בנפשם להסיר מהם עדי היהדות. ותפארת האמונה. ע"כ לזכרון חירות הנפש הי' מההכרח להיות בציווי מה' לחיוב על בני ישראל המצוה והסיפור וההלל בליל זה:

וזהו שאמר המגיד בתשובתו לבן החכם. אמור לו כהלכות הפסח וכו' ויסלק עוד פרכא דאית לן הלוא אות אכילת פסח הוא על דבר אשר פסח על בתי בני ישראל בעת נגפו בכורי מצרים בחצות לילה. והמצה היא זכרון ליציאת בחפזון שהיתה בעצם היום. על שלא הספיק בצקם להחמיץ. ומורה על דבר מאוחר מזכירות הפסח המורה על דבר המוקדם. והי' מהראוי להיות אכילת מצה אחרונה. ולמה אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. אולם זאת היא הסבה יען כי מצה מורה על הצלת ישראל משיעבוד גופנו. על שברם עול העבדות ויציאתם לחירות. וגם לפי דברי הרדי"א ז"ל פי' הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארץ מצרים כשהיו עבדים היו נותנים להם לחם מצה. לחם צר ועוני אולם פסח זכרון על חירות הנפש שזכנו להכנס תחת כנפי שכינתו. כדרשתם ז"ל על פסוק משכו וקחו לכם צאן וכו' משכו ידכם מע"ז זבחו תועבת מצרים לעיניהם וקחו לכם צאן של מצוה. וזאת אשר ענה לבן חכם אתה שואל למה בא הקב"ה בציווי לחובה עלינו על אלו המצות מזכירות נס ופלא. הלוא כל איש מעצמו יבין להודות על הטובה. ראה הלכות הפסח אין מפטירין אחריו אפיקומן. הוא זכרון על הגאולה השלימה שעשנו

עם סגלה. לכן הוא בא באחרונה. למען ישאר טעמו וזכרו בפינו. ומאחר שהוא ענין גבוה ולאו כל מוחא מרגיש הדבר. זולת פקודת התורה. לכן הי' מהצורך לצוות על זה. ומעתה יובן לפנינו עומק ומיצוי הדין שהבן נכר. שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים. אשר נכבה בלבו זיק היראה. אסור להנות מאימר פסחא. ולאכול ממנו. כי מה לו ולזכרון הפסח הלוא אין בו הרגשה. להבין גודל חסד אל יתעלה. בתתו לנו חירות הנפשית ע"י תורתו הקדושה. אבל אוכל הוא מצה ומרור. הזכרונות יעוררו על חירות הגופנית וממנה גם הוא יאכל לשבעה. ורק כשישפיר מעשיו אז יגש להקריב שה פסח. עכ"ד אא"ז מו"ר הגאון (זלה"ה). בהוספת דברים והם מתאימים עם כוונתנו ששמנו בפי החכם. כי הוא מבקש פעולה טובה. פעולה תכליתית ויודע ענין הנשגב. וזכרונות הנעלות מליל זה והוא חודר ויורד עד עומק הדברים ויצפה שיבינוהו העיקר הנכבד ויעלה על במתי הרעיון כי תכלית השמחה בליל זה היא שמחת הנפש וחדות התורה שנפלה לנו בנעימים. ועי"ז ישיג תכלית הנרצה. וישוב ברנה. נושא אלומות יגיעתו:

ועתה נשוב להבין תשובת המגיד ליתר הבנים השואלים ואנחנו נתבונן כי לשני הבנים הפחותים שבהם. הרשע ושאינו יודע לשאול. בור נער וריק. התשובה בדבור אחד נאמרה. מוצאת מקרא דוהגדת לבנך וכו'. ואמר לשניהם בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים:

וטרם נבוא לתכלית הביאור נקדים לעורר בפליאה אשר כבר שמוה על לבם גדולי חקרי לב. ובראשם ה"ה הרב בעל כלי יקר. בפרשת בא על קרא. והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם. (שמות י"ב) תמה להפליא. אם בעל המגיד העלה על לבבו אשר פסוק הלז היה למלה בפי הרשע לאמר דרך לעג. מה העבודה הזאת לכם. למה שינה בתשובתו מכפי שנאמר בכתוב תשובתו בצדו. ואמרתם זבח פסח הוא לה' וגומר. ובעל המגיד שם מענה בפינו לענות אליו בקול רעש ורוגז בעבור זה עשה ה' לי ולא לו בצאתי ממצרים אלו היה שם לא היה נגאל. אשר אין זכר לה בתורה על השאלה מה העבודה הזאת לכם:

ואחשבה אל לבי לדעת זאת. ואקדים מה שישבתי מדרש נפלא (בראשית רבה פרשה ע"ג) ויזכור אלדים את רחל וגומר ויפתח את רחמה. (בראשית ל') הה"ד זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל כל אפסי ארץ את ישועת אלדינו (תהלי' צ"ח) זכר חסדו זה אברהם וגו' לבית ישראל זה ישראל סבא מי הי' ביתו של יעקב אבינו לא רחל. ולהבין דברי חכמים במאמרם זה. נראה כשנדקדק עוד בתורה שם כשביקשה רחל מיעקב. ואמרה לו הבה לי בנים וגו' ענה בחרי אף ויאמר התחת אלדים אנכי. אשר מנע ממך פרי בען

(בראשית ל') ויקשה להבין מה קול ענות רוגז הלזה. מדוע גם הוא לא בקש רחמים עבורה כמו שעשה אביו. דכתיב ויעתר יצחק לנוכח אשתו. (בראשית כ"ה) וגם זקנו אברהם ואשתו שרה הי' עקרים והושיעם ה':

ואמרתי להבין הדבר. ואביאה אומר נעים יצא מפי הרב בינה לעתים. שפי' הפסוק דמינו אלדים חסדך בקרב היכלך וגומר (תהלים מ"ח). שר"ל ערם ראו גבורות ה' ומופתיו בחוץ לארץ. אז חשבו ישראל רק בא"י מקום קדושה. המקום גורם לשפעת חסד אלוד לשדד מערכות הטבע אבל בחו"ל אינו כן רק משועבדים הם תחת משערי הבריאה הטבעית. עד שראו גם בשאר ארצות יד ה' הגדולה הושיעם ממצוקתם. אז הודו לאל. על נפלאותיו להם בארץ העמים. וזהו כוונת הכתוב. דמינו אלדים. ר"ל אתה אלדים מושל על העבט דמינו חסדך השגחתך הנסיית היא רק בקרב היכלך. בארץ ישראל מקום הקדושה עתה ראינו כי כשמך אלדים כשמך נורא על כל הבריאה ובפזוזך חיים ותלוים כלם. כן היא תהלתך בזה. אשר על קצוי ארץ. גם בשאר ארצות גוים צדק, מלאה ימינך. גם שם ממשלתך והשגחתך בדרך פלא למען עזרת בניך. ויתרון תתה למו גם בארץ אויביהם. עכ"ל הב"ל. ועפ"ז יובן תשובת יעקב לרחל שהן אמת ראה אבותיו היו משוללי טבע המוליד ויעתר להם ה' ונענו בתפלה. אבל אף אברהם לא הי' זכותו גורם לשנות טבעו לטוב רק בא"י. וכן נאמר לו לך לך מארצך ופרש"י כאן בחו"ל אי אתה זוכה לבנים שם, בבואך לארץ הקדושה תזכה לבנים ומיצחק אבינו ידענו שלא היה רשאי לעזוב ארצנו. וכמו שאמרו במדרש רבה פרשה ס"ד סימן ה' גור בארץ הזאת א"ר אושעיא אתה עולה תמימה מה עולה תמימה אם יצאה חוץ לקלעים נפסלת אף אתה אם יצאת חוץ לארץ נפסלת ע"כ. והן אמרו רז"ל כל הדר בא"י דומה כמי שיש לו אלוה וכל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוה. (כתובות דף ק"י ע"ב) ור"ל כי שם שופע על איש ישראל חסד אלוד. יגרום לו זכותו מה שיוכל לקיים שלא תסור ממנו השגחתו. וכזה ענה יעקב אבינו לרחל כשאמרה לו הבה לי בנים וגו' התחת אלדים אנכי האם דר אני בארץ ישראל ששם אהניא להו לאבותי האי זכותא שבאו לארץ על פי ה' ואף שהי' עקרים כי שם צוה ה' את הברכה. והיה להם שכר פרי הבטן. אבל פה בחו"ל אשר מנע ממך פרי בטן. ע"כ מנע ממך יוצאי חלצים מפני שאין אנחנו כעת תושבי הארץ. ומאין לנו זכות לנצח על סדרי הטבע שיהי' לך בנים אף כי עקרה את. [אחרי כותבי ראיתי שאא"ז הגאון זלה"ה העיר על קרא התחת אלדים אנכי ממאמר חז"ל דהדר בא"י וכו'. אבל לא דבריו דברינו ולא דרך בדרך זה עיי"ש] לכן כאשר נפתחו ארובות החסד על אמנו רחל. ויזכור אלדים אותה בזכירה פרטית והשגחה יתירה לטוב שאל"כ אין לומר זכירה אצל הקב"ה כי

הלוא זוכר הוא כל הנשכחות מעולם. ע"כ דרשו רז"ל במדרש ההי"ד זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל וגומר. בה נתקיים החסד הגדול אשר ה' ישגיח על יראיו אותם לרחמה. אף בשאר ארצות. וזכר חסדו לבית ישראל. היא אמנו רחל. אשר ראו כל אפסי ארץ את ישועת אלדינו. שנפקדה העקרה אף בארצות גוים והיו לה רחמי ה' לחסד גדול אף שלא במקום הכושר והראוי לנס כפי שעלה בתחלה על רוח אבינו יעקב:

ואחרי הצעה הזאת. נבינה בכונת המגיד. שהוא בראותו שאלת מה העבודה הזאת לכם כמו שהוא סדורה במקרא עם תשובתה. לא היה כשר הדבר בעיניו לפרשה על בן רשע נעות המרדות. כי שם נאמר והי' כי תבואו אל הארץ אשר יתן ה' לכם ושמרתם את העבודה הזאת. והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם. המה יתמהו תמוה בראותם במקום הקדושה מקום שמירת המצות. שם ודאי ישגיח ה' על בניו בעין פקוחה. אבל אבותם ישמרו עבודת הודאה על הנס הנעשה לישראל בחוץ לארץ ישאלו מה העבודה הזאת לכם. איך אפשר שתהי' לכם עבודה חיובית כזאת על נסים נעשו לאבותינו במקום שאין השכינה שורה בכל עת. וע"ז יורום האבות בינה. ויאמרו להם. דעו כי גדול ה' ומהולל מאד. לא רק בארץ הזאת ישפיע רחמיו על בניו רק גם זרועו מושלה למו להושיעם בכל ירכתי האדמה. והן הן גבורותיו. הן הן נפלאותיו. אשר שם במצרים נגלה עליהם ה' וגאלם. וכמו שאמרו במדרש רבה (שמות פ' ט"ו סימן ו') גדולה חיבתן של ישראל שנגלה עליהם הקב"ה במקום ע"ז במקום טומאה. בשביל לגאלם וכדכתיב וארד להצילו מיד מצרים. וכן יאמרו לבניהם זבח פסח הוא לה'. על אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים. שירד להצילו ממקום טומאה. ממקום עע"ז. שם הגדיל לעשות עם אבותינו. ע"כ בעבודה הזאת היום היינו שמחים:

זהו פשעת הכתוב כפי סדורו בתורה. אכן בעל המגיד יציע רעיוניו לנו בעת פזורנו והיינו גולים בארץ נכריה. וע"כ שכל את ידיו לדרוש להוציא הקרא מה העבודה הזאת לכם ממסגרו והעתיקו ממקומו. שאם ישאל בן בימי גלותנו מה העבודה הזאת לכם. ודאי עינא עלתה בלבו וזמורת זר בקרבו. כי אם עינים לו לראות הי' מכיר חסד ה' עמנו בכל עת. כי לא עזב אותנו מעולם עד היום הזה. שה אחת פזורה בין כמה זאבים ועודה קימת. והי' לו לידע כי ה' מתהלך אתנו בכל מקומות מושבותנו. רק הבשילו רעיונותיו מרורים לאמר. נהי' ככל הגוים אשר אנחנו בקרבם וילעג ליקהת אום נוצרי תעודה. וישאל מה העבודה הזאת לכם. למה תקיימו המצות בגלות עוד. כבר סרה מכם השגחת ה'. אין לכם חירות הגוף עבדים אתם לאומות. וגאלת הנפש לא תשוה לו. ושמוע בקול התורה עליו למשא. וידמה פעולת המצות לפעולת הריק. פעולות בלי תכלית:

וע"כ לענות לרשע כאולתו וגם למען לפתוח פתח כחודו של מחט לבן השני כמוהו אשר ערלה אזנו מהבין דבר. והוא אינו יודע לשאול יאמר לשניהם בעבור זה עשה ה' לי וגו'. אולם טרם נבוא לתוכן הביאור נגלה למוסר אוזן השומעים על דבר אשר בעינינו ראינו צרעת ממארת פשתה בקרב ישראל. לתן כתף סוררת לתורה ויראת ה'. ולא יאבו לחנך בניהם על ברכי האמונה ויש אשר עיליהם ישלחו לבתי חכמות העמים. ללמדם לשונות הגוים אף לא הנחוצים. רק להתפאר. אך שפיר הקדושה לא יבינו. ואף קרוא מקרא לא ידעו. ובבואם אל הקודש להתפלל. הבן כיונה נאלמה לא יפתח פי' אוי לאותה בושה. איך רחקו בנים מנחלת אבות להם מורשה תורת ה' נתנה. והנה על גאלת מצרים דרשו רז"ל (סוטה י"א) בשכר נשים צדקניות שהי' באותו הדור נגאלו ישראל ממצרים וכו' וכיון שהגיע זמן מולידיהן הולכות ויולדות בשדה תחת התפוח וכו' וכיון שמכירין בהן מצרים באים להורגן. ונעשה להם נס ונבלעין בקרקע. ומביאים שוורים וחורשין על גביהם. שנא' על גבי חרשו חורשים (תהלים קכ"ע). לאחר שהלכו הי' מבצבצין ויוצאין כעשב השדה וכו' וכיון שמתגדלין באים עדרים עדרים לבתיהם וכו'. ולהבין מליצתם בזה הדרוש נראה שיציגו לפנינו. מה נורא היתה סבלות מצרים הושמה כמועקה על צוארי אבותינו ויתחכמו להאבידם מגוי שלא יזכר שמם עוד. והן ידוע מ"ש הרמב"ם ז"ל באגרת תימן כי בשתים באו אומות הקדמונים להלחם נגד ישראל ולהכריתם מארץ חיים. אם לכח אמיץ הנם תקיפים על חרבם הי'. או באו בטענות להרוס יסוד אמונתם. וכן המצריים גזרו גזירות אכזריות נגדם. כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו (שמות א') ורצו גם להשכיח מהם זכרון הבטחות ראשונות אשר היתה מסורה בידם מאבותינו כי גם נגד משה כשעשה מופתיו לעיני פרעה קמו גם הם לעשות בלטיהם כן ודמו גם בטענות מופתיות להרחיק לבות ישראל ממקור מחצבתם. אכן בני אמון הי' ביניהם אשר האמינו בה' ובהבטחתו. ושמרו כבבת עין כלי חמדתם היא מסורת גאולת אבותם. ולא שקרו להשכיח לשונם ולהכחיד שמותם ראובן ושמעון נחתי ראובן ושמעון סלקי. לא הי' קורין לראובן רופונוס. ולשמעון לא הי' קורין לולינוס (מדרש) [ובנוח רוח ד' על הנביא ירים קול שמחה לאמר כי יזרח כבוד אלוד על עם ישרון. זה יאמר לה' אני וזה יקרא בשם יעקב וגו' ובשם ישראל יכנה. (ישעי' מ"ד) יתנבא כי אומות העולם יוקירו שם ישראל. וירצו להכנות בשמם. וגם ראינו בעינינו כי יש מגדולי האומות שכבוד גדול יחשב להם להקרא בשמות ישראל כמו יוסף בנימין (פראנקלין) ודוגמיהם רבים. ורק בקרבינו ניסך רוח עועים להחליף שמותם היקרים ומנעלים בשמות הגוים. וילכו לאחור) ובזכות ד' דברים נגאלו אבותינו:

ועל זה החכם הדורש בתלמוד ישא מדברותיו ויציג המחזה לפנינו. איך גדלה עקת אויב ובאה בית פנימה. ונשים רחמניות הי' נפחדות ונדחות מתגרת יד הצוררים וברחו השדה להוליד ילדיהן לבל יהי' לאוכלה לאבחת חרב או מושלכים ליאור. וגם אחרי היותם מגודלים הכירו בם מצרים ובקשו להרגם. ונעשה להם נס ונבלעין בקרקע רומז שלא הי' כח בהם להפסידם לגמרי (מהר"ל מפראג) וכמו שפי' רש"י על והיה זרעך כעפר הארץ (בראשית כ"ח) מה עפר אינו בעל לעולם. כך זרעך אינו בטל ומביאין שוורים וחורשין על גביהן רומז כי באו עוד בטענותיהם להכרית האמונה מפי השרידים בבני ישראל. וכמו שאמרו על מלכות יון שגזרו גזירות ואמרו כתבו לכם על קרן השור אין לנו חלק באלהים וכן תועבת מצרים הי' תבנית שור אוכל עשב. אולם הם בכח תקיף ואמיץ כראוי לזרע אהובים. לא כפו שכמם מפני חמת המציקים. והי' מבצבצין ויוצאין כעשב השדה וכיון שמתגדלין באו עדרים לבתיהם ולא התנכרו לעמם ולא זרו למשפחתם. לא כן המחזה המוזר בימים האלה אשר רבים בנים אבותם הרחיקום מגבול ישראל ויניחום לשקוע ביון מצולת הכפירה ובל ידעו ממנהגי ישראל ותורתו. ובפעם אחת בשנה ללילל הסדר כי ישוב לביתו הכל מוזר לו. הכל רחוק ממנו. והוא הבור הריק היא האינו יודע לשאול. ובעיני המגיד יחשב בן כזה כרשע השואל מה העבודה הזאת לכם. להשיב לשניהם תשובה אחת בעבור זה וגו' אך השאינו יודע לשאול אינו מורד ברצון רק הוא כתינוק שנשבה וכו'. ע"כ לא ירים נגדו קול רוגז לאמר לו לי ולא לו. וזהו כוונת תשובתו אליהם כי יודיע להם כי לא כשאר העמים בני ישראל אשר יש מהם שהחליפו דתיהם פעמים ושלש. וגם התבוללו בעמים אחרים ונכחד שאריתם מן הארץ. אכן עלינו נאמר (מנחות נ"ג) מפי רז"ל עת תארו בכח שכלם ומליצתם נצחות ישראל ודתו. יבוא זה ויקבל זאת מזה לעם זו. יבוא זה. זה משה דכתיב כי זה משה האיש. (שמות ל"ב) נבואתו לא תתחלף ולא ימיר דתו לעולם. כי לא יקום עוד נביא כמוהו. ויקבל זאת זו התורה. דכתיב וזאת התורה אשר שם משה הוא הדבר אשר דברו בריש מסכת ע"ז (דף ב' ע"ב) שלעתיד לבוא הקב"ה ישאל לאמ"ה כלום יש בכם מגיד זאת. ר"ל עם אשר יוכל להתפאר כי בידו נמצאת זאת התורה בלי שינוי ותמורה. מזה זה הקב"ה דכתיב זה אלי ואנוהו (שמות ט"ו) הוא אלודי הראשונים והאחרונים. לעם זו אלו ישראל שנא' לעם זו קנית. (שם) אשר אף בתואר עם ישאר מובדל לנצח. ובגוים לא יתערב. זאת יודיע המגיד לבנים סוררים. ויאמר בעבור זה עשה לי. בעבור שישאר "זה" היסוד הקים נצח החי עמנו לעולם לבלי נמיר כבוד אלדינו וכלי חמדתו התורה כפי שנתנה מרועה נאמן וממנה אין לגרוע ואין להוסיף הוצאנו לחירות. ועשנו לעם עולם בצאתנו ממצרים:

ועוד נשאר לנו חובת ביאור תשובת שאלת לבן התם אשר קצת נצנצה בו הדעת ויבין לשאול. אבל עוד לא נגמרו ביכורי עשתנותיו. והוא יכוין לתכלית פחות אשר יכנה רבינו ז"ל קרובה לפעולת השחוק. ואקדים לפרש מאמר בסנהדרין (דף קיב). רב אשי אוקי בג' מלכים [סיים הך פירקא עד שהגיע לג' מלכים דחשיב במתניתין שאין להם חלק לעוה"ב וקחשיב מינייהו מנשה]. אמר למחר נפתח בחברין [נדרש בחברינו שהי' תלמידי חכמים כמותנו ואין להם חלק לעתיד] אתא מנשה איתחזי לי' בחלמא. אמר חברך וחברי דאביך קרית לן. מהיכא בעית למישרא המוציא. א"ל לא ידענא א"ל מהיכא דבעית למישרא המוציא לא גמירת וחבירך קרית לן. א"ל אגמרי' לי וכו' א"ל מהיכא דקדים בישולא. א"ל מאחר דחכימת כולי האי מ"ט קא פלחיתו לע"ז א"ל אי הות התם נקטינא בשיפולי גלימא ורהעת אבתראי. והנה מה שיש לשאול במאמר הנעלם הזה מלבד שהתכת פשוטו קשה עלינו כברזל. עוד נדקדק מדוע מנשה חרה אפו על רב אשי שקראהו חברין. ועל גוף הגזר דין שגזרו במתניתין שאין לו חלק לעוה"ב לא כהה בם. וגם יקשה מאוד מדוע בחר מנשה שאלה זו מהיכא בעית למישרא המוציא:

ומה שנראה לע"ד בביאורו. הוא ע"פ דרך הרב בעל העקידה. (בשער י"א ובשער ק"ג) שהאיר עינינו ברעיון יקר. ע"ד התפתחות מין האנושי. ועל עלותו מעלה מעלה בסלם השלמות מימות הבריאה עד עתה. כי בתחילת בואו לעולם בראשית צמיחתו. והי' רק התנער מעפר. והחלו בני אדם לרוב על פני האדמה. אז לא יכלה עוד התבונה הכות שורש עמוק בלבותם. כי יתנהגו המונים רבים בדרך החכמה אלדיית. מלבד יחידים שנים ושלשה בדור שגדלו מאוד. ומעניקים חמה ברוחם הכביר והאמיץ. וזהו שנאמר בתורה וינחם ה' כי עשה את האדם. (בראשית ו') וענין התנחמות בזה הוא מה שהודיע שלא נשתנה הדבר אשר עליו היתה המחשבה הראשונה חלילה. אבל מה שהי' הוא מה שידע שהוא עתיד להיות בלי שום שינוי מדע וחידוש אלא שגלוי וידוע לפניו שאין בכח הבריאה הזאת. אשר בעפר יסודה לבוא אל השלמות המכוון ממנה. אם לא בשיתגלגלו עליהם כל הגילגולים. ועדיין לא נמצאו בהם רק שנים ושלשה גרגרים לחיות זרע השלימות. על פני הארץ. ואין לתמוה על זה כי עינינו הרואות בכל יום. מעשי אדם נוטע עץ עושה פרי. ועמל בו וגדלו קצת שנים. ע"מ לקוץ כל גופו (נופו) ולקח ממנו שנים או שלשה בדים מהם להבריך או להרכיב בגזעו או בגזע זולתו. וכאשר עשה זה הנה לא נשתנה מחשבתו ומדעו. כי כבר ידע כי יסעף פארה במערצה. ולא נעלם ממנו זאת. אבל נשתנו מעשיו. שעד עתה הי' טורח להצמיח ולגדל ועכשיו קוצץ ומאבד. ונראה לעין כמי שתוהה על מעשיו הראשונים ואינו כן. וזהו טעם וינחם ה' אשר עשה את

האדם. כי זה המאמר יודיע שידע כן מתחלה שהרי במקום שאין ידיעה אין התנחמות כי איך יתנחם על דבר אשר עשה מקודם טרם נשתנה הענין מכפי שנולד אח"כ] כי כן התחייבה טבע יצירה האנושית לפי שהשלמות האנושי הכולל אינו דבר נקל הגעתו. אף שנולדו בימים קדמונים אנשים פרטים גדלו מאד. אבל בכללות מין האדם צריך עדן ועדנים יספיק להוציא השלמות ברוב בחינות ונסיונות וכמו שארז"ל צדיק כתמר יטרח (תהלים צ') שעושה פירות לשבעים שנה. ולזה הדורות הראשונים הי' חסרים מטבעם במציאותם עד שלא הועילו רק לברור מהם שנים ושלשה גרגרים בראש אמיר כדכתיב כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה. (בראשית ז') שמהם הושתת העולם:

וזהו רומז לדעתי דברי רז"ל בבראשית רבה הובא ברמב"ן על ספר המצות שרש ראשון שאיתא שם. אמר רבי יודן ברבי סימון ראוי היה אדם הראשון שתנתן תורה על ידו. מה טעם זה ספר תולדות אדם אמר הקב"ה יצור כפי ואיני נותן לו דמ"ח מ"ע ושס"ה ל"ת? ורצונם שהשם ב"ה לא ימנע חסדו לכל מי שמוכשר לקבל הטובה. ואילו הי' ראוי האדם כשנברא לקבלת התורה הי' נותנה לו. ואז הי' זוכין בה כל בני אדם כלם שווין לטובה. בלי הבדל אומה. רק ה' צפה מראשית שלא יקיימו את התורה. ולכן המתין כ"ו דורות ובחד באום סגלתו ראשית העמים שיהי' לממלכת כהנים לשמור חקיו ותרותיו. ועפ"ז נוכל לדעתי לפרש הכתוב ושמרתם את חקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם (ויקרא י"ח ה') ודרשו מז"ל (ע"ז ג') כהנים לוים וישראלים לא נאמר אלא האדם הא למדת שאפילו נכרי ועוסק בתורה, הרי הוא ככ"ג עיי"ש ועיין שם בתוס' שדרשו רז"ל האדם על מין האדם אפילו הנכרים וזה שיאמר הכתוב ושמרתם את חקותי ואת משפטי אתם בני ישראל תנצרו ותטרו את חקות והמשפטים ורק לכם לבד נתנו לחוב בכל עת. אשר יעשה אותם האדם זו הבטחה על העתיד שכל מין האדם יעשה אותם את החקים והמשפטים וחי בהם. כי לעתיד כלם יזכו להכיר מלכות שמים לחיות חיים מאושרים באור התורה ובאור חוקיה ומשפטיה. ורז"ל דרשו שם שאפילו נכרי ועוסק בתורת הרי הוא ככ"ג. וכ' בתוס' דזהו רק בשבע מצות שלהם דאילו בשאר מצות אמרינן בסנהדרין (דף נ"ע) דנכרי העוסק בתורה חייב מיתה. וזה ברור דכל עת לא יאמינו בם. כל המלמדם תורה כאילו מלמדם תפלות ונותן קרדום בידם עוד לערוף קדקד בני ישראל ולבזות נפש יוצאי ירך יעקב. אבל אם יקבלו עליהם עול האמת ביראה אז יעשו החקים והמשפטים שזה אין סובב על הז' מצות בני נח שבהם אין חקים]. ויחיו בהם:

ומה מאד ישמח לבנו ותחי רוחנו אם נחזה בעינינו השינוי הגדול לטוב. והתמורה המעולה היתה בעולם. אשר מרבית צאצאי אדם כבר האירו להם מקרני ההוד נתנו

למשה מסיני וקבלו עיקרים גדולים מתורתינו הקדושה האמונה בבורא שמים וארץ ומשגיח על בני אדם. וגם מדות ישרות והתנהגות על דרך המוסר ורחמים על האומללים והנדכאים, [ועיין רמב"ם סוף פי"א מהל' מלכים דפוס וועניציא שהאמונות שנתהוו הנה ליישר דרך לתקן עולם לעתיד ולעבוד ה' ביחד] ואנחנו נקוה עוד וניחל אל אדון הברואים. כי יוסיף עוד להפליא חסדו ולהושיע כל בני אדם הנבראים בצורה שכלית. שיעלו הרי התבונה והדעת. להכיר את מי שאמר והי' העולם. כלם יעידון ויגידון כבוד תהלתו. ויקבלו עליהם עול מלכות שמים באימה כיאות לאנשים נבראים בצלם ויודעי מדע:

ובדרך ההצעה הלזו. יובן לפנינו המחזה המוזר ידענו מקורות עמנו. אשר אחרי נגלה ה' לאבותינו במצרים וגאלם. וראו תפארת גדלו בהגלותם על הר סיני אבל מהר סרו מן הדרך הטוב וכל ימי היותם בארץ הקדושה נפלו בשחיתות ע"ז. ולא עצרו חיל למשול ביצרם רק אחרי שובם מגלות בבל עלה ביד אנשי כנסת הגדולה לזבוח יצרא דע"ז. והסבה לזה כי עוד לא הבשילו תכונות השלימות באדם אף בעם ישראל. ועוד לא עלו מדרגות גבוהות בסלם ההשתלמות ע"כ קל חיש כשלו ונפלו אחור. ויובן ע"פ הדברים האלו ויכוח מנשה ורב אשי הנ"ל כי רב אשי אמר למחר נפתח בחברין ירצה לגנות אותו ולשפוך כבודו אל מקום דשן הבזיון באמרו רק בבחירתו הרעה. אשר היתה בוערת בקרבו למרוד באדונו חטא חטאותיו הגדולות ואמר זה הי' תלמיד חכם כמותינו ועוה דרכיו להשחית ואין לו חלק לעתיד. כי הלוא ידוע אשר שקול ישקל חטא איש כפי הסבות המניעים והמונעים להקל או להחמיר עונשו. ובזה הרע למנשה מאוד. והקל בערך כבודו. באמרו כי שוה הי' אלי' בתכונת נפשו והוסיף לחטוא ברצונו ולמרוד בבוראו וע"ז איתחזי אליו בחלמי' ושאל לו שאלה מחוכמה. להעיר על ענינו ולהבינו מצבו כאשר הי' חי מנשה על פני האדמה בעתים הקדמונים. ושאל מהיכא בעית למישרא המוציא. ונבין בהקדם מה שארז"ל דמעשי ידי' של אדם נאים ממעשי הקב"ה שהראה ר"ע לפרונוסרופוס שבלים וגלוסקאות דכמו שהשבלים יוצאים מיד הבריאה עודם אינם מוכנים למאכל נקי וזך לאדם רק אחר התעמל במו בעשר מלאכות. אז רק אז יוגמרו והי' נחמדים למאכל אנושי. וטוב למראה עינים להשכיל להטיב לברואי הדעת. על החטים בעת יוגמרו אין מברכין עליהן רק ב"פ האדמה. כי כן דין כוסס את החטה רק כשנשתנו לעילויא אחרי יגיעה רבה ונגמרה אפיית הפת. יברך המוציא מהיכא דקדים בישולא להגמר. וזאת היתה כהקדמה לתשובת השאלה הגדולה האחרת מ"ע קא פלחיתו לע"ז. ומנשה ענהו לא כמו שאתה סבור שמפני בחירתנו הרעה שהיתה כ"כ

מושחתה חטאנו. רק עוד לא נגמר מין האנושי בכח תבונתו למשול על יצרא. אילו הות התם. הות נקטינא בשיפולי גלימא ורהעת אבתראי. לא חברין אתה בתכונתך הנפשית רק אדרבה אף שהיינו גדולים אבל כשל הי' כח הסבל נגד היצה"ר הבוער אז בלב בני האדם. ואם אמת הוא כי אתם לא תסורו מאחרי ה' כמונו הלא חיים אתם בעתים מוצלחים יותר לפני מין האנושי להשלים חקו לפני ה' כראוי אליו:

ואחרי נודע לנו זאת. נעורר על דבר אשר נשתנה דין ברכת המוציא בליל זה מכל השנה שצריך לברך על הפרוסה [ולדעת הרי"ף א"צ לחם משנה. ועיין טור (סתע"ה) וגבורות ה' למהר"ל ז"ל פרק ט"ו דיברך ב' ברכות המוציא והמצה ויאכל מן הפרוסה]. ואף אם עיקר הטעם גילו לנו רז"ל דמפני שנקרא לחם עני מה עני דרכו בפדוסה גם הוא בפרוסה. עוד נוסף טעם לפי דרכנו דלא יברך בליל זה. מהיכא דקדמא בישולא. שאף להחמיץ לא יספיק כמצוה עלינו מפני שאז בעת הי' אבותינו במצרים לא היו ראוים לגאולה. והרבה מהם השתקעו בטומאת מצרים. וה' הוציאנו טרם הספיק בצקם להחמיץ. להורות להם כי הוצאו שלא בעונתם. בעוד לא נתבשלו בביכור השכל והדעת. כהלחם שנשאו על שכמם אז ועוד לא נגמר כל צרכו. ובחפזון יצאו בחסד ה' אף שלא היו ראוים. וכאשר האריכו בזה הדורשים הראשונים. וזאת התשובה נאמרה לבן התם. אשר אף הוא עודנו באבו לא ידע תכלית הנכונה של איש הישראלי, ויכוון לתכלית פחות קרובה לפעולת השחוק. וישאל מה זאת. נשיב אמרים לו. בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים. אז בעת הגאולה. עם ישראל היה בשפל המדריגה כזו. ובחוזק יד מהר ה' להוציאם טרם הספיק בצקם להחמיץ. לבל יפלו בשחיתות עע"ז בלי יכול קום עוד. כן אתה איש תם. שימה זאת על לבבך למען תדע דרך נכוחה לבל תהיה נדחה. כי אתם אשר עוד לא נתבכר שכלך להיות קשה עורף נגד המלעיגים לעבודת ה'. תצטרך לחיזוק הלב לבל ימשכוך רשעים ברשתם. רק תבור לך דרך אמת מסלה העולה בית אל. לבלי נטות ימין ושמאל. וזהו הכוון בדרשתם ז"ל מה עני דרכו בפרוסה אף הוא בפרוסה. שאין לחוש מלברך המוציא היכא דנגמר בישולו. לבצע על השלימה. כי יש לזכור חסד ה' הוציא נחלתו ממצרים אף שלא היו ראויים לגאלה:

והן עוד להשלמת דרושנו. נעורר עוד מה רצו רז"ל להורנו בדרשתם השלישית שדרשו ד"א לחם עני מה עני דרכו הוא מסיק ואשתו אופה. אף כאן הוא מסיק ואשתו אופה. דודאי זאת ידוע כי מחמת מהירות האפייה לבלי תתחמץ העיסה צריכין הכל למהר בעשייתה ואין בו טעם לדרוש על לחם עני. ואשר עלתה במצודתי אומר בהקדם מה שאמרתי לפרש המאמר הנצב בראש הגדת ליל פסח. הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא

בארעא דמצרים. כל דכפין ייתי ויכול וכו' השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל. השתא עבדי. לשנה הבאה בני חורין. שרבו בו הדקדוקים בהמשך הענין וביאורו. ואביא דברי מוסר של הרב בינה לעתים דרוש נ' שהביא מאמר רז"ל בסנהדרין פרק חלק אמר ר"י אם ראית דור שמתמעט והולך חכה לו שנא'. ואתה עם עני תושיע (תהלים י"ח). שר"ל אם אתה רואה שהדור מכיר שפלותו בגלות ומצבו בתחתית המעלה. ומתמעט עצמו. אז יחכה למשיח. שזאת היתה הסבה ששלח ה' ישראל בגלות. למען ישח לבו וישפיל את עצמו. וימית בקרבו חלאת תאותו לבלי עוד יתנשא. אבל אם גם בגלות לא ישימו בני ישראל על לבבם להכניע לבם הערל. רק חומדים כל היום תאות הזמניות. וישמחו אל גיל כעמים. אז אין להם תועלת בגלותם למרק חטאת ולהתם פשעם. וזה אשר יתאונן המקונן זכרה ירושלים ימי עניה ומרודיה. כל מחמדיה אשר הי' לה בימי קדם. (איכה א') ר"ל ירושלים היא זוכרה גם בימי עוני ושפלות אשר גם אז היא מלאה מרדים ופשעים. ומה המה הפשעים. מפרש סיפא דקרא. כי הלוא כל המחמדים שהיתה חומדת בימי קדם. בזמן ההצלחה הקדמונית כשהיתה בשלותה. הנה הנם עתה בידה בנפול עמה ביד צר. כי אף בעת היותה נבוכה ומשועבדת בגלות ביד אויביה אינה עוזבת אותן החמודות והתפנוקים. וזה גורם אריכות הגלות עכ"ד הב"ל:

וע"פ דברי האמת האלו נבינה המשך דברי המגיד כי יעורר מחשבותינו למוסר השכל ויגלה רעיוני בינה. אשר אנחנו בעת אכילתנו המצה לחם עוני נזכור מצבנו במצרים שהיינו משועבדים כעבדים לאכול לחם צער ודחק. לחם מצה שכן נותנים לעבדים כמו שהבאתי בשם הרדי"א ז"ל. ונשים על לבנו כי היום אכתי עבדי אחשורוש אנן. ואנחנו נושאים עול גלות למרק עונינו ויתחיל ויאמר. הא לחמא עניא די וכו' אין אנחנו חומדים ומתאוים מותרות לעשות ככל הגוים אשר סביבותינו. רק אנו מרגישים צער הגלות. ומסתפקים גם במועט. ורק כל דכפין ייתי ויכול. שאם נותן ה' לנו חיל יותר מכפי צורכנו אנו נותנין ממנו צדקה לאביונים. ובזכות זה אם נתמעט עצמנו נחכה לגאולה. ויושע ה' אף שאנחנו השתא הכא בגלות לשנה הבאה נהי' בני חורין בארעא דישראל. (ועיין לעיל סוף דרוש ג' מה שהבאתי מש"ס דתענית וי"ל הא לחמא בהנ"ל):

וזה שיאמר הדורש בש"ס הנ"ל. למה נקרא שמו לחם עני. מה עני הוא מסיק ואשתו אופה. בל ירגיל עצמו להיות מפונק וירבה לו עבדים. ואין קצה למשרתיו ואין קצה לתענוגיו. רק הוא מסיק ואשתו אופה. ככה יעשה לחמו בפסח. למען יזכור על נפשו. כי גרים אנחנו עלי הארץ. ולא נברא האדם בעולם למלאות המית תאותו. כי כל פעל ה' למענהו. ובזכות זה נזכה לגאולה שלימה כי"ר אמן:

דרוש טו

ליום א' של פסח

דבר נא באזני העם וגומר (שמות י"א). אמרו דבי ד' ינאי אין נא אלא לשון בקשה א"ל הקב"ה למשה לך ואמור לישראל בבקשה מכם שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחר כן יצאו ברכוש גדול (בראשית ט"ו) לא קיים בהם. (ברכות דף ט' ע"ב)

ולבאר המאמר הנוכחי יראה לי להבין בינה במקרא למה הצריך הקב"ה שישאלו בני ישראל מאנשי מצרים שמלות וכלים שונים שאלה בלי להחזיר כדכתיב והיה כי תלכון לא תלכו ריקם ושאלה אשה משכנתה ומגרת בתה כלי כסף וכלי זהב ושמלות ושמתם על בניכם ועל בנותיכם (שמות ג'). וכן נאמר וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה וגומר (שמות י"א) ואם היתה הכונה כדי להעשיר את ישראל מביזת מצרים כמו שנאמר שם וינצלו את מצרים. ודרשו חז"ל שם בברכות שעשאום כמצולה שאין בה דגן. ואם הי' מחויבים להם מצרים בשכרם שכר פעולתם כמבואר בסנהדרין (דף צ"א ע"א) למה לא לקחו בזרוע את הראוי להם הלוא ה' אתם נלחם להם במצרים ? ויראה לפי קוצר בינתי כונה מיוחדת בשאלה זו. שהטעם היה אשר המצרים שמו כלי מלבושיהם ובגדיהם ביד ישראל ובניהם ונשיהם למען יראו למו אות החרות מרצונם ולא יאמרו בניהם למחר אשר לא ראו את נפלאות ה' בארץ חם כי אכתי עבדי פרעה אנו. אבל כשהשאילום איש את רעהו ואשה רעותה בגדיה אשר עליה הכירו הכל כי לא עבדים הי' בני ישראל. וכמו שאמרינן בגיטין (דף מ' ע"א) עבד שהניח לו רבו תפלין יצא לחרות ופרש"י ותוס' אין דרך עבד להניח תפלין ואי לאו דשחררי' לא הוה מנח לי'. אשר מזה נראה שהי' דברים מיוחדים שלא היה רשאי העבד לעשותם בפני רבו כדי שנא יתראה כבן חורין ואין אימת רבו עלי' וכשעשה כן בהסכמת רבו ידעו הכל שאין יד רבו עלי' שולטת. ולכן העמים אשר הי' כולם כעבדים למלך כמאמר הפלשתי ואתם עבדים לשאול (שמואל א' י"ז ומפני זה אמרינן במדרש (רבה פ' שמות) מלך בשר ודם אין רוכבין על סוסו ואין משתמשין בשרביעו ואין לובשין טטרה שלו ואם השתמש במלבושי מלכות הלוא ביזה תכסיסי המלוכה ונתחייב ראשו למלך. ולכן ביציאת מצרים למען יודע לעיני הגוים כי בני ישראל יצאו ביד רמה לכן השאילו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה בגדיהם החמודות ושמלות היקרות. וכדאיתא במפורשים. ואם עבדים הי' הלוא למרד יחשב אם עבד לובש שמלות יקר אדרת אדוני' וישתמש בכלי כספו וזהבו והמה בעצמם השאילום למען יפתחו עלימו פיתוחי חותם החירות חירות עולם מה שלא היה אם לקחו

את בגדיהם וכלי כספם וזהב בחזקת היד. ובהאמור יעלה לנו ביאור זה שאמר הקב"ה למשה לך ואמור להם לישראל בבקשה מכם שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב כדי שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אותם קיים בהם ואח"כ יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם. שע"י השאלה הזו מתת החירות היא מקוימת מיד המצרים בעצמם על ישראל שיצאו משיעבודם והם ברשות עצמם ואילו היתה בע"כ כמו ביזת הים לא היה נתקיים עליהם היציאה מעבדות לחירות ושאינם עוד תחת סבלות יד מצרים:

וענין הויכוח שהיה בש"ס סנהדרין הנ"ל בין ישראל ואנשי מצרים שספר שם התלמוד שבאו לדון לפני אלכסנדרוס מוקדון. אמר לו והא כתיב וד' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאילום תנו לנו כסף וזהב שנעלתם ממנו. אמר גביהה בן פסיסא וכו' אני אביא לכם ראיה מן התורה שנא'. ומושב בני ישראל אשר ישבו בארץ מצרים שלשים שנה וארבע מאות (שמות י"ב) תנו לנו שכר עבודה של ס' רבוא עיי"ש שזאת היתה תשובה נצחת לבני מצרים. ולפי השקפה ראשונה יפלא דאם עבדים הי' בני ישראל למצרים ומה שקנה עבד קנה רבו ולחד מ"ד יכול אף הרב לומר לעבד עשה עמי ואינו זנך (גיטין דף י"ב) ומכש"כ בני ישראל שקבלו אוכל מיד המצרים חלף עבודתם כמו שפירשו על קרא זכרנו את הדגה וגומר אשר נאכל במצרים חנם (במדבר י"א) וא"כ מה שכר עבודה מחויבים להם המצרים ולייישב זאת יראה בהקדם דברי המגיד בהתחלתו עבדים היינו לפרעה במצרים וכו' ואילו לא הוציא הקב"ה וכו' הרי אנו ובנינו ובני בנינו משעובדים היינו לפרעה במצרים ועמד ע"ז בספר מעשי ה' דלמה התחיל המגיד עבדים היינו ואח"כ שינה לשונו באמרו ואילו לא הוציא הקב"ה וכו' משעובדים היינו והרי שתי משמעות לעבדות ולשיעבוד דעבדות יאמר על מי שהוא קנוי קנין הגוף לאדונו. ושיעבוד יאמר על מי שהוא חייב לחבירו ונשתעבד לו בשיעבוד נכסי וגם יקשה על כפל לשונו שאמר עוד הפעם ואילו לא הוציא הקב"ה וכו' שהלוא כבר האריך בהתחלתו באמרו ויוציאנו ה' משם ביד חזקה:

וירא לי להבין הדברים עפ"מ שהורונו חז"ל (מדרש רבה איכה) פי' הכתוב והתמכרתם שם לעבדים ולשפחות ואין קונה (דברים כ"ח) שסוף הפסוק הוא לברכה כלומר שלא חל הקנין על ישראל שאינם נקנין לעבדות עולם. וכמו שידענו בכל עת הלכו ישראל בחשכת ליל הגלות הארוך ושונאנו מנדינו דכאו לארץ חיתנו ואף אם היה עם ישראל לבז ולחרפה אבל לא לעבד. ולא עוד אלא אף בארץ אויביהם חכמתם האירם להם הדרך בכל מקום בואם. ה' היה כבודם ומרים ראשם. וכמו שמצינו (בסנהדרין דף ק"ד ובמדרש איכה) מעשה בשני בני אדם שנשבו בהר הכרמל והיה שבאי מהלך אחריהם וכשהכיר

את חכמתם ורוחב תבונתם בא ונשקן על ראשם. והביאם לביתם ועשה להם סעודה גדולה והיה מרקד לפניהם ואמר ברוך שבחר בזרעו ש. אברהם ונתן להם מחכמתו. ובכל מקום שהם הולכים נעשים שרים לאדוניהם ופטרם והלכו לביתם לשלום. כי אף אם ימכרו העברי או העבריה אבל לא ישארו בעבדות וכמו שדרשו רז"ל עבדי הם ולא עבדים לעבדים (קידושין דף כ"ב) בני ישראל הם צבאות ה' ועבדי'. אדם לא ימשול במו שיהי' הם קנוים אלי' כבני כנען. ולכן אף בחרות אף ה' בנו ושלח את חצי זעמו כי היינו בכף עריצים אשר אמרו לנפשנו שוחה אבל עבדים לא היינו. וכמו שדרשו רז"ל (סנהדרין דף ק"ה) שמקשה הש"ס מאי דכתיב דוד עבדי נבוכדנצר עבדי. משיח אלדי יעקב נקרא עבד ה' וגם נבוכדנצר הרשע אשר הדמנו ובקש לכלותנו נקרא עבד ה' ? אלא גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתידין ישראל לומר כך. [עבד שמכרו רבו כלום יש להם זה על זה] לפיכך הקדים הקב"ה וקראו לנבוכדנצר עבדי עבד שקנה נכסים עבד למי נכסים למי. הרי למען לא יפקעו בני ישראל מרשות מלכות שמים אף נבוכדנצר נקרא עבד הי. כי עליהם נאמר והתמכרתם לעבדים ושפחות. שלפי מראית עין אתם נמכרים ושונאיכם ומנדיכם יאמרו כבר אבדו מן הארץ. נוטל יתרם מהם. אבל ואין קונה אין קנין חל על ישראל. ויובן לפ"ז תשובת גביהה בן פסיסא לאנשי מצרים כיון דעל ישראל לא חל הקנין שאינם עבדים ע"כ מחויבים להשיב להם משכורת תמורת עבודתם אשר עבדו בהם בפרך. וכדין נטלו הכסף וכלי זהב ושמלות. ולא עוד אלא שבזה הודיעו המצרים בעצמם אשר חפשה נתן להם. שלבשו מלבושיהם והשתמשו בכליהם וכן לא יעשה עבד לאדוניו:

ויובן ע"פ האמור המשך לשון המגיד דהלוא נדע אשר בשני אופנים הי' יכולים ישראל לצאת ממצרים אם ע"י נס ופלאי ה' למען יכירו הכל כי ה' אתם ויתיראו כמו שהיה אז בעת יציאת מצרים. או ע"י מלחמה כדכתיב ונלחם בנו ועלה מן הארץ (שמות א') וכמו שעשו בני אפרים ל' שנה קודם הגאולה. אבל אילו יצאו במלחמה לא היה עוד נתברר שהם עבדי ה' כדכתיב כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים ואף שיצאו לחירות אבל השיעבוד היה חל עליהם חוב השבת כסף וזהב ושמלות ששאלו מאנשי מצרים ולא היה יכולין לטעון טענת בן פסיסא שכר ס' רבוא עבור עבודה של ד' מאות ושלשים שנים דעבד אין לו זכות לתבוע מרבו שכר. ע"כ הוציאם הקב"ה בכבודו ובעצמו וראו הכל כי שם ה' נקרא עליהם ועבדי' המה ולא עבדים לעבדים ולא חל הקנין. ושפיר יכלו לשאול כסף וזהב ממצרים ואין חייבים תשלומין כי משכורתם הוא להם חלף עבודתם. וזה פירוש דברי המגיד שהתחיל ואמר עבדים היינו לפרעה במצרים לפי מראית עיני

פרעה היינו עבדי' וכדכתיב מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו (שמות י"ד) ויוציאנו ה' משם ביד חזקה. ואז ניכר לכל כי עבדי ה' אנחנו ולא עבדי אנשים. וכפל ואמר ואילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים רק אנחנו מעצמנו היינו נלחמים בזרוע תנופה נגדם אז הי' טוענים נגדנו בני מצרים כי באמת עבדים קנוים למו היינו ואף שיצאנו לחרות באומץ וגבורת ידינו אבל הכסף וזהב אין לנו והרי אנו ובנינו וכו' משועבדים היינו לפרעה וכו' והיינו חייבים חוב על כל מה שקבלנו מהם. כי תמורת העבודה הי' נפטרים המצריים שאין תשלומין לעבד בעד פעולתו ולכן עלינו להודות לשמו ית' אשר בכח ידו גאלנו וחירות עולם נטע בתוכינו אשר לא תמוש מקרבנו בכל מקומות מושבותינו נצח:

דרוש טז

לשביעי של פסח

ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים

וגומר (**שמות י"ד**) **וכי ישראל ביד מצרים הי' אלא בשעה שיצאו ישראל ממצרים פתח עוזא שר של מצרים לפני הקב"ה ואמר לפני' רבש"ע אומה זו שאתה מוציא ממצרים יש לי עליה דין וכו' באותה שעה הציל הקב"ה את ישראל לכך נאמר ויושע ה' ביום ההוא** (**ילקוט שם**).

בעוד לא נשית מבטנו לבוא אל תוכן כוונת חז"ל במליצתם כאילו דן שר של מצרים לעכב תשועת ישראל כשהי' בסכנה על הים. והקב"ה בכבודו הצילם מיד טענותי' הקשות נדקדק בדברי התורה שספרה נס שהיה לישראל בקריעת ים סוף ואמרה. ויושט ה' ביום ההוא וגומר וירא ישראל את מצרים וגומר וירא ישראל היד וגומר ויאמינו בה' ובמשה עבדו. מאי וירא וירא שני פעמים. ומאי טעם אמרו וייראו העם את ה' וגו' ויש לומר בדרך הפשוט שהורנו הכתוב להאיר עינינו בענין שמות הנשאלים מכלי הגוף לתוארי האל יתעלה ואמר וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים. ומהו היד הגדולה כבר פירש וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים. גבורת ה' ונפלאותי' נקראות בשם המושאל יד והכירו כח גבורתו וייראו העם את ה' וגומר]. ועוד י"ל ונקדים דברי חז"ל (מדרש רבה אסתר פ"ז) שדרשו על פסוק וירא המן כי אין מרדכי וכו' (אסתר ג') א"ר איבוי תחשכנה עיניהם של רשעים מראות לפי שמראות עיניהם של רשעים מורדות אותם לגיהנם הה"ד ויראו בנות אלדים את בנות האדם (בראשית ו') וירא חם אבי כנען (בראשית ט') וכו'. אבל מראות עיניהם של צדיקים תואר. לפי שמראות עיניהם של צדיקים מעלה אותם למעלה העליונה הה"ד וישא אברהם את עיני' וכו' וירא את המקום

מרחוק (בראשית כ"ב) וכו' וירא והנה הסנה בוער באש (שמות ג') עכ"ל המדרש. ועוד אמרו רז"ל על הא דכתיב וירא ה' כי סר לראות ויקרא אלי' אלדים. באותה שעה פסע משה ג' פסיעות. אמר הקב"ה כיון שנצטערת כל כך מיד אני נגלה לך עכ"ד בילקוט שם: **ולבאר** מאמרים אלו העמוקים נקדים הקדמה זכרו קצת ממנה הראשונים (עיין י"ב דרשות להר"ן) לפתור לנו החידה אשר שמענו מימי קדם מני שום אדם עלי הארץ וראנוה עד היום הזה. כי בן אדם המדבר אף שהוא משכיל ובתבונתו יתעלה על כל יצורי תבל. בל תשפיק לו התבונה נתנה לו להכיר מקור שורש מחצבתו את בורא עולם ומלואו ותעודת בן אדם על תבל הלזו לולא רחם ה' על בריותי' והופיע למו בשפעת רוח קדשו לנבאות היצורים הנבחרים להודיע למו כי האחד יתעלה דורש מעמם לעשות צדקה ומשפט בארץ. ותורה שם בפי נביאו הנאמן משה רבינו ע"ה. בעבור ישמרו עמו חוקי ותורתי' ינצורו להיות לעם נבחר לכל העמים אשר ממנו ילמדו דעת אלדים בארץ. ולכן אם נזכור ימות עולם חזינו ונבינה בכל אפסי ארץ וים רחוקים. בכל העתים והעמים ג' משפטים האלה. א) אשר אם יש בני אדם גדורים בדרכי הדתות ומדות תרומות כמו העמים אשר אנו שוכנים בתוכם הוא מפני כי זרחו אליהם קוי אור מתורתינו הקדושה. ב) וטרם ידעו דבר מתורת ה' הנתונה לנו אז כל העמים יושבי תבל בלי הבדל בחשיכה התהלכו ובגלולים נפשם חפצה. ג) אותם העמים אשר לא ידעו את ישראל עד היום הזה באימים יתהללו ובתועבות יבחרו. וכמו שאמר התלמוד (מנחות ק"י ע"א) אמר רב יהודה אמר רב מצור (פאניציען) ועד קרטיגני אולי הוא (קארטאגא) מכירין את ישראל ואת אביהם שבשמים ומצור כלפי מערב ומקרטיגני כלפי מזרח אין מכירין את ישראל ולא את אביהן שבשמים. למדונו שבכל מקום שאין מכירין את עם ישראל עם הנבחר נוצר כלי חמדה הנתן ממרום כבבת עינו שם אין מכירין את אביהם שבשמים. ורק במקומות אשר נתודעו להם בני ישראל ותורתו. שם גם העמים יכירון כי יש אלדים שופט בארץ ואחרי שנתאמת זאת לכל חכם לב נבינה אשר העמים הקדמונים אף היותר חכמים בחרשת המעשים ובחכמות העולם. כמו שהי' המצרים הראשונים בבנותם בנינים רמים וגדולים מופלאים אשר ישתומם עליהם כל איש עובר עלימו. אבל בזאת בערו ויכסלו כי נטבעו בטיט ורפש הפתיות והסכלות להשתחוות ליצורים השפלים בהמות וחיתו ארץ. כמאמר הכתוב הן נזבח את תועבת מצרים וגומר (שמות ח') וכן במדות היה משחתם בם מומם כאשר הזהירנו האל ית' בפרשת עריות כמעשה ארץ מצרים וגומר לא תעשו (ויקרא י"ח). ונלמדה מזה כי קצרה בינת אנוש לבדו להכיר את בוראו ולזקק מדותי' ולהטיב מעללי'. ורק ה' ברחמי' גילה לנו ע"י נביאי' את כבודו והראנו לדעת כי ה' הוא

אלדים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת. ולמדנו להטיב את דרכנו בכל ימי היותנו על האדמה. והסבה לזה היא כי האדם המוטבע בחומר ומוגבל בשכלו מעצמו לא יוכל להקיף טבעי היצורים בכללותם ולא יוכל להבין מעצמו להכיר את מקור מחצבתם כי תלוים ועומדים ביד אל חי גדול ונורא. וכן גם תכונת נפשו אשר לא ידע מה היא לא יתבונן וע"כ לא יכיר את תחלואיה ורפאותיה כי לא ישיג האדם דבר רק אשר יש לו עלי' השקפה שכלית ויקיפהו בבינתו ואז יבוא אל תכונתו. וכרופא בשר אם לא יכיר את כל איברי האדם ותנועותיהם. וסימני התחלואים ועשבות המרפאים בל יוכל לגהות מזור מן החולים כן בני אדם אשר לא יכירו מהות נפשם לא יוכלו לרפאה מתחלואיה. לולא שפך ה' רוחו על בני איש הנבחרים אשר זקקו את תכונות חמריהם ושכלם יגבה ונשא אל אל עליון. והוא ברחמי' ישפיע למו רוח נבואתו להציל בני אדם מרדת שחת לבל ישקעו בגלולי הדעות והמדות:

ואם נבוא עד תוכן מקור טעותי בני אדם בהכרת הבורא ית' נראמו על שני פנים. מהם יחשבו כי האדם יוכל לראות בעין שכלו אלדים ולהכיר עצמותו וע"י זה יבואו לשבושי ע"ז. כי בדבר שיש לאדם תפיסה מחשבית כבר הוא נגבל בדמיונו וע"י הגבלתו מושג אלוד כבר נלכד ברשת ע"ז. ומהמתפלספים כחכמי יון הראשונים אשר הרימו שכלם לדעת כי יש אלדים נעלה מכל מושג ודמיון. אבל באו לטעות אחר כי אין כבודו להשגיח בשפלים. ולא הבינו כי הנטע אזן הלא ישמע אם יוצר עין הלוא יביט (תהלים צ"ד) כי היוצר יחד לב בני אדם ממכון שבתו ישגיח למו להבין על כל מעשיהם. ובהסירם את מעשה איש ומעללי' בדמיונם הכוזב מן תחת השגחת הבורא יתעלה. ע"כ חשבו ההמונים השומעים בקול כמריהם כי הותרה למו הרצועה להתמכר לכל דבר רע ומשחית. וכן יש לפרש עפ"ד הרב בעקידה כי בשתי אלו הטעיות נלקו מצרים הראשונים. כי פרעה בתחלה העיז פני' לאמר לא ידעתי את ה' (שמות ה') ובמכות הראשונות אמר אלי' משה רבינו ע"ה בעת אשר העיד בו כי ישלח ה' בו מגפותי' למען תדע כי אין כד' אלדינו (שמות ח') למען תשיג כי יש בורא יחיד ומיוחד נעלה מכל דמיון ולגדולתו אין חקר. ובשאר המכות למען הודיעהו כי ה' אשר הוא גדול ונורא ולתבונתו אין מספר הוא ישפיל לראות ולהשגיח בשמים וארץ אמר לו. למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ וגו' (שמות שם). זאת היא אורחות נלוזים של אוה"ע אשר יעפילו אל ה' ויהרסו בשכלם ויפלו אל מהמורות ופחתים:

אבל נפלינו אנחנו עם בני ישראל בזה. אשר נבחרה אמתנו. ואף הנביאים הגדולים אחרי השתלמו נפשם וילכו מחיל אל חיל להתקרב אל ה'. אבל בבואם אל היכל הפנימי

הסתירו עיני שכלם כי יראו להביט אל האלדים והכתוב יאמר ומשה נגש אל הערפל (שמות כ') אשר מלבד מובנו הפשוט ירמז על מחיצת הערפל אשר שם לפני' לבל יסתכל לראות אל הקודש פנימה. וכמו שאמר הכתוב וראית את אחורי ופני לא יראו (שמות ל"ג) ופי' הרמב"ם ז"ל שרק מגבורת ה' בברואי' יוכלו להכיר מציאותו ויכונה באחורי' אבל פני' לא יראו כלומר עצמותו נסתם כל חזון גבר להשיגו. ונבוא בזה להבין דברי הילקוט שאמר ומשה נגש אל הערפל באותה שעה פסע משה ג' פסיעות ואקדים דברי הב"י או"ח (סימן קכ"ג) שכ' דלכך אני עושים ג' פסיעות בתפלה מפני שגם מרע"ה נכנס בחושך ענן וערפל כאשר עמד לפני השם יתעלה. ופירושו נראה כי העומד בתפלה צריך לזכור ולהעלות על נפשו מרוממות האל יתעלה כי הוא הגדול הגבור והנורא. וגם במקום גדולתו שם ענותנותו לשכון את דכא ושפל רוח. לשמוע בתפלת עבדי' למלא משאלותם. וזאת יוכל אם יעלה על לבבו מדת משה. אשר בבואו לפני ה' סגר דלתי תבונתו לבלי לעבור הגבול הושם לבן אדם. וזה שיאמר הילקוט וירא ה' כי סר לראות. מלמד שפסע משה באותה שעה ג' פסיעות, היינו אותן הג' פסיעות שצריך אדם לפסוע לאחוריו בעמדו בתפלה שהם נגד חשך ענן וערפל. משה הסתיר פני' לבלי להסתכל חוץ לגבול השכלי. אמר הקב"ה כיון שנצטערת לראות. יען ידוע כי אין צער גדול לאדם בן דעת ומזימה, יותר מזה. אם יוכרח להגביל מעוף שכלו לבל יהין לעלות על מרום הרי התבונה. מיד אני נגלה לך. שתזכה למעלה רמה ונשגבה לא זכה אלוה בן אדם. נ' שערי בינה נבראו בעולם וכולן ניתנו למשה חסר אחד שנא' ותחסרהו מעט מאלדים (תהלים ח') וכו' ולא קם נביא עוד בישראל כמשה (דברים ל"ד עיין ר"ה דף כ"א ע"ב):

וכן יש לפרש שם במקרא שאמר ה' יתעלה למשה. אל תקרב הלם של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו עליו אדמת קודש הוא (שמות ג'). כי הנה הרמב"ם ז"ל בביאורו שם מקום (מו"נ ח"א פרק ח') אמר אף שעיקר זה השם הנחתו למקום המיוחד ולכולל. הרחיבו הלשון ושמוהו שם למעלה וערך. כמאמרם ממלא מקום אבותיו בחכמה ויראה (עי' כתובות דף ק"ג ע"ב). ועל זה הצד מן ההשאלה נאמר ברוך כבוד ה' ממקומו (יחזקאל ג') ורצה לומר כפי מציאותו ועוצמו במציאות ואמר לו של נעליך מעל רגליך עתה תפשוט, בגדי תומריותך מעליך (עיין כלי יקר). כי המקום אשר אתה עומד עליו. כי עלית על סולם המעלה הרמה עד קץ האחרון שיוכל בן אדם להשיג. וזאת תהיה מעלתך ומקומך שתהיה עומד כי לא תעפיל לעלות יותר. אדמת קודש הוא. שם בהכירך מקומך לפניך אדמת קודש הוא. כי תשמור ותחכה עד אשר יגלה לך ה' ברוח קדשו ותדעהו:

אולם לזאת המעלה הרמה לא זכו אליה. רק הנבחרים אנשי השם מעולו המה עלו ובאו עד מקום בינת אנוש מגעת ושם הגבילו את מעוף מחשבתם. אבל העם לא זכו לזה ולהם בא הציווי מאת האל יתעלה. רד העד העם פן יהרסו אל ה' וגומר ועלית אתה ואהרן עמך. (שמות י"ט). שיזהרו העם לבל יפרצו לעלות אל מקום אשר אין ראוי לבן אדם להשליט את רוחו וכמו שהעירו בראשונים. ובזה נבין הסיפור הנפלא עת העלה דוד ארון אלדים מבית אבינדב אשר בגבעה כתיב ויוסף עוד דוד את כל בחור בישראל שלשים אלף וגומר ודוד וכל בית ישראל משחקים לפני ה' וגומר וישלח עזה אל ארון האלדים ויאחז בו וגומר ויחר אף ה' בעזה ויכהו שם אלדים על השל וגומר ויחר לדוד על אשר פרץ ה' פרץ בעזה וגומר (שמואל ב' ו') וקשם מאוד להבין הכי כן דרכו של צדיק אדוננו דוד ע"ה להרהר אחר דיני של הקב"ה שחרה לו על אשר פרץ ה' פרץ בעזה ועיין עקידה שמיני תוכן הענין ולהשכיל פשר הדברים נביא דברי הילקוט שם על קרא ויוסף עוד דוד וגומר באותה שעה הסמיך דוד שלשים אלף מישראל. וסמיכה אשר היתה נהוגה בהיות העם על ארצו. הלוא היתה חותם תכנית הגדולה שנסיה האיש רב ודן דיני קנסות ובעת הסנהדרין גם דיני נפשות בישראל. ואם בשעה אחת הסמיך שלשים אלף איש יראה להבין הענין והמשך הכתובים שם. אם נאמר כי אז עלה במחשבתו של המלך דוד ע"ה כי באה העת המקוה אשר יזרח אור החכמה על פני תבל. ומלאה הארץ דעה. ע"כ הסמיך בישראל בסכום רב מאד למען כולם יתקרבו אל ה'. וכן כתיב וכל בית ישראל משחקים לפני ה' דמו בנפשם כי כלם ראוים לשמוח בשמחה לפני ה' להתדבק בשכינה. וישלח עזה אל ארון אלדים ויאחז בו כי שמעו הבקר. יובן עפ"מ שמצינו בסוטה (דף ל"ה ע"א) ארון נשא את נושאי'. ופירושו כתוב בספרים שמראה שאין ביד האדם בעצמו בכח תבונתו לשא את נפשו רק הארון כלומר התורה הנתונה בארון נושאה את הנושאים. ממנה עצמה ואונים ימצא לכל שומרי דת ודבקים באלדים. ועוזא ששלח ידו אל ארון אלדים שלא כמשפט הראה דעתו כאילו אינו צריך עוד לעזר אלוד בתורה ע"כ נפל בעונשו שדוד. וכשראה דור מה עלתה לעזה כי הכהו ה' על השל והשגגה. התבונן כי עוד לא עלה העם למעלה השלמות שיזכו לשמוח בה' ולהתקרב אלי' ויחר לדוד על אשר פרץ ה' פרץ בעזה, התעצב אל לבו וחרה לו כי עוד לא השתלם העם כולו כאשר קוו צופי' שישכיל וירום וגבה מאוד. וזה הכיר וראה כי פרץ ה' פרץ בעזה. ולכן במרוץ הספור שם בסופו לא נאמר עוד וכאשר העיר גם בעקידה כי כל העם משחקים עמו. יען מן המאורע והאסון הגדול הזה אשר החריד לבותם בעת הוליכו את ארון האלדים מבית אבינדב למדו. כי טרם שפך ה' רוח קדשו על כל ישראל רק ליחידי סגולה היודעים ליראה את

השם ראוים להדבק ולשמוח לפני'. ולכן כאשר הנהיגו ארון אלדים מבית עובד אדום כתיב וילך דוד ויעל את ארון אלדים וגו' בשמחה ודוד מכרכר בכל עוז לפני ה'. המלך לבדו שמח שמחה גדולה ולא העם אשר אתו. ודוד וכל בית ישראל מעלים את ארון ה' בתרועה וקול שופר. לא כמו שנא' שם בתחלה. ודוד וכל בית ישראל משחקים לפני ה' בכל עצי ברושים בכנורות ובנבלים ובתפים ובמנענעים ובצלצלים. רק בתרועה וקול שופר הוא קול המחריד לבבות. קול המערב שמחה בחרדה. וגילה ברעדה השתתפו ישראל עמו כי נוכחו לדעת כי עוד לא הגיעו להתעורר ולהתאזר עוז וללבוש בגדי תפארת לעמוד לפני ה'. ע"כ חתו לשמוח שמחה הגדולה ובושו להרבות ששונם וגילתם ודוד לבדו שמח בכל עוז לפני ה':

אולם אף טרם שפך ה' רוחו על כל בשר. ועוד לא זכינו להשתלם במעלות הרמות. מצאנו ראינו כבבכל עת נפלנו ותעינו כשה אובד עלי ארחות עקלקלות אבל נפלינו מכל העמים בזה. אשר המה בנפלם בגלולי ע"ז ותועבות המדות. ירדו במהמורות בל יקמון. ורבים מהם נאבדו מן הארץ כי לא היתה תרופה למכתם. לא כן אנחנו בחמלת ה' עלינו ובשמרו השבועה לאבותינו ולמדנו חקי חיים. חיים כלנו היום. כי ירפא ה' משובותנו בכל עת. וכן אמרו רז"ל (יומא דף פ"ו ע"א) גדולה השובה שמביאה רפואה לעולם שנאמר ארפא משובתם אוהבם נדבה (הושע י"ד) ונאמר שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתי' (ישעי' נ"ז) ומכנה התשובה בשם רפואה. כי אם יחלה אבר אדם אם עוד לא נגעה בו המחלה כ"כ עד שירקב ויבלה אז יעלה רפאות ותעלה. לא כן אם נשחת כולו בל יוכל עוד להרפא. ורעיון הלזה יש להמליץ בהבטחת ה' לנו אם שמוע תשמע וגומר כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך (שמות ט"ו). ונפרש שם המשך הפסוקים ע"פ דברי הבעל כלי יקר דכתיב ויסע משה את ישראל מים סוף וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים. ורז"ל דרשו (ב"ק דף פ"ב) אין מים אלא תורה. ולא יכלו לשתות מים ממרה כי מרים הם (שמות שם) וירמז ע"פ דרוש רז"ל שהתורה תכונה פה במקרא בשם מים. כי יען עוד לא השתלמו ישראל בנפשם לא יוכלו להשיג עיוני התורה. ואמרו רז"ל במדרש מה זית תחלתו מר וסופו מתוק. אף דברי תורה כן. כי בערם נזדכך חומר אנוש. התורה עליו למעמסה ותחלתה לו מר ויורהו ה' עץ ודרשו רז"ל עץ חיים היא למחזיקים בה (משלי ג') וימתקו המים. שם שם לו חוק ומשפט ושם נסהו (שמות שם). וביאורו הוא כי נסנו ה' ועמדנו בנסיונו יען ה' ית' הוא צופה ומביט אל חדרי לבב אנוש. והעמוק עמוק בקרב בן אדם הוא ימצאנו. וידע כי בכח התורה והחקים אשר נטע בתוכינו נתקיים לפני'. ולא נדח חלילה שלא

תהיה לנו תרופה. וע"כ יאמר הכתוב אם שמוע תשמע וגומר כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך. זאת היא הבטחה כי מחלה כזו אשר באה על עם מצרים יען נשתרשו בחטא אשר דרשו רז"ל על קרא ואני אקשה את לב פרעה וגומר (שמות ז') כיון שאדם חוטא שנים ושלשה פעמים ואינו שב הקב"ה נועל בפניו דרכי התשובה והיתה המחלה במצרים בלי להרפא עד כי ספו בעונם. וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים. מחלה כזאת עליך עם נבחר לא אביא. כי אני רופאך אף אם תחטא ואשמת ואיסרך ביד פשעך אבל התשובה תביא לך רפואה אם תשוב ישראל אלי תשוב וארפא משובתך: ועתה נשוב אל המאמר הצגנו בראש. והנה למדנו מן האמור בזה. כי החנינה הזאת הגדולה שחוננו בני ישראל מאת אדון כל היצור שלהם נתנו הדעות האמתיות והמדות היקרות לירושת עולם. בל תזח מהם לנצח. ואף אם יסורו מדרך ה' אבל יש רפואה למכתם כי ישובו אל ה' והברית בינו יתעלה ובין בני ישראל הוא מעת צאתם ממצרים כשקיים להם ה' השבועה שנשבע לאבותם. והם האמינו בה' ובמשה עבדו בראותם הנפלאות אשר עשה עמם על הים. וכמו שאמרו במד"ר (שמות כ"ג). דבר אחר אז ישיר משה. הה"ד ויאמינו בדבריו ישירו תהלתו (תהלים ק"ו). אע"פ שכבר האמינו במצרים דכתיב ויאמן העם חזרו ולא האמינו שנאמר אבותינו במצרים לא השכילו נפלאותיך (תהלים שם) כיון שבאו על הים וראו גבורתו של הקב"ה מיד ויאמינו בה'. ולבאר הדברים וגם מזה נבוא לפרש הילקוט שהצגנו בראש אביא בזה מה ששמעתי מכבוד אדוני א"ז מו"ר הרב הגאון המפורסם אבדק"ק סטניסלאב זצ"ל שפי' מה שאמר ירמי' הנביא ע"ה בתוכחתו לבני ישראל ההימיר גוי אלדים והמה לא אלדים ועמי המיר כבודו בלא יועיל (ירמי' ב') והקדים להביא דברי הש"ס ע"ז (דף מ"א ע"ב) שיש שם פלוגתא לענין ע"ז שנשתברה מאליה ר' יוחנן אמר אסורה וריש לקיש אמר מותרת. ושאל הש"ס מהכתוב וישכימו בבקר ממחרת והנה דגון נופל ארצה וגומר ושתי כפות ידיו כרותות אל המפתן וגומר ע"כ לא ידרכו כהני דגון וגו' (שמואל א' ה') ומזה נשמע דאף ע"ז שנשתברה מאליה אסורה שהרי הכמרים עוד יחשבוה אף אחרי שנשברה. ומתרץ הש"ס דאמרי הכי שבקי' איסרי' לדגון ואתא אותיב לה על המפתן. ופירש"י ז"ל גבורת ושררת הצלם ידמו שהלכה וישבה לה על המפתן. ומזה יראה אשר אז בימים הקדמונים כי השתקעו הגוים בהבליהם. אף אחרי ראותם בעיניהם אשר העבודה זרה אין בה ממש. כי הפסל נסך חרש ממתכת. או האומן עשהו מעץ ונשתבר. למען לא להכחיש טעותם אמרו כהני דגון כי שררת הצלם עזבה מקומה וישבה לה אמפתן ולא אמרו הן פסל הוא ונשבר. אבל רשעי ישראל אשר לדאבון נפשינו אם השחיתו עשו תועבה המה גרועים

ופחותים מרשעי או"ה (והטעם לזה כי כל דבר יקר אם ישחת. הפסדו ומומו יותר גדול מדבר שאינו מובחר אם יפסד ועיין עקידה שער פ"ד) ולכן הפוקרים בעמנו אף אם יראו הנסים והנפלאות שעשה ה' עמהם לא יאמינו בדברו ולא יקשיבו לקולו. רק יחתרו בכל עוז לתלות הנפלאים בדרך טבע למען כחש וזאת כונת הכתוב בירמיה הנ"ל. ההימיר גוי אלדים והמה לא אלדים. אף שבעיניהם יראו ככהני דגון בעת נשבר צלמם כי המה לא אלדים לא יחליפו ולא ימירו יראתם בחשבם לתלות שהיתה שלא ע"פ דרך הטבע. וכנשמע מש"ס הנ"ל. ועמי המיר כבודו בלא יועיל. אם יראו תוקף יכלתו יתעלה כי כבודו מלא עולם יסתמו עיניהם מראות ויתלו בדרך מקרה שלא הועיל מאומה עכ"ד אא"ז הגאון זצ"ל:

ועתה נחזה אשר זה דרכם כסל לרשעים אף אם בעיניהם יחזו נסים ונפלאות, לא יאמינו אל פעולת ה'. ולא יביטו בעין פקוחה להכיר את גבורת אלדים. רק ילכו בעקמימות הלב ארחות נלווים לעקם הישר ולשנות הידוע לעין השכל לתלות שהכל בדרך טבע בלי רצון ה'. ובזה יפורש דברי המדרש אסתר שהבאתי. ארורים הרשעים שמראות עיניהם מורדות אותם לגיהנה אף אם יחזו בעיניהם פלאות הצור יתעלה ונפלאותיו אשר יעשה לבני אדם או חכמתו בבריאה אשר עשה בחכמה קניניו בעולם. אנוש לבם מכל בל ידעו בל יבינו להכיר את מי שאמר והיה העולם. ויתחיל דרושו מהכתוב על המן. וירא המן כי אין מרדכי כורע ומשתחוה לו וימלא המן על מרדכי חמה. וחז"ל אמרו שלא רצה מרדכי להשתחות לו מפני שהיו ע"ז חקוקין על לבו. והי' לו להמן להשיב אל לבבו ולאמר צדק מרדכי ממני כי לא יאות לבעל נפש משכלת להשתחות להבל וריק. אבל תחשכנה עיניהם מראות שמראות עיניהם מורידות אותם לשאול תחתית כי הוא נתמלא חמה על מרדכי. אבל הצדיקים מראות עיניהם מעלה אותם למעלה העליונה בראותם נפלאות אלדים בכל מרחבי הבריאה אשר הכל הטביע ברוב חכמה ותבונה עד אין חקר. וכן אם ירים ה' יתעלה זרוע עוזו וישדד חוקי הטבע. בשכלם הבהיר יכירו האמת וידעו גבורת ה' ומופתיו אשר יעשה. והמדרש שם יחזק אמרו מן הכתובים וישא עיניו וירא וגומר וירא והנה הסנה בוער באש שבכל אלה הראו הצדיקים גדולות והמה הביטו נכוחות שכחו וגבורתו מלא עולם. וזהו שיאמר הילקוט הנצב בראש הדרוש. יען אז בצאת ישראל ממצרים שגם הם היו עע"ז ונטבעו בסכלות האלילים בארץ חם דן שר של מצרים לפני הקב"ה איך ינוצלו בדרך נס ופלא, הלא גם נפשם לא הזדככה להיות מכירי טובה ולראות בעין שכלם נסים שתעשה למו כמו שהי' במצרים אשר אבותינו במצרים לא השכילו נפלאותיו שהאמינו וחזרו ולא האמינו. ע"כ נאמר ויושע ה' ביום ההוא את

ישראל מיד מצרים. ומה היתה התשועה וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים. לא עמו בשכלם עוד להתרשל באמונתם ושלא להשכיל נפלאותיו. רק מראות עיניהם היתה מעלה אותם למעלה עליונה. וזו היא. וירא ישראל את היד הגדולה וגומר שראו בעין שכלם להכיר האמת כי ה' הושיעם וזרועו נגלתה למו ויאמינו בה' ובמשה עבדו. אף שבמצרים האמינו וחזרו ולא האמינו כיון שבאו על הים ראו גבורתו של הקב"ה בעין פקוחה ויאמינו בה' אמונה שלמה:

דרוש יז

לחג השבועות

דרש ר' סימאי בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ס' דבוא של מלאכי השרת לכל אחד מישראל קשרו לו שני כתרים אחר כנגד נעשה ואחר כנגד נשמע (שבת פ' ר' עקיבא דף פ"ח ע"א):

בראשית הדברים אדברה בהכלי מחזיק ברכה שמצא הקב"ה לישראל הוא השלום. ואת התורה שבח החכם ואמר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום (משלי ג'). וכן נאמר מה שזכו ישראל בעת מתן תורה אשר מלאכי השרת באו וקשרו להם כתרים מפני שהיו אז במעמד הנבחר אצל הר סיני באחדות שלמה ונפלאה, כדכתיב ויחן שם ישראל נגד ההר (שמות י"ט) כולן כאיש אחד [בעצה אחת] ובלב אחד (רש"י שם). ואמר העם קול אחד נעשה ונשמע. ואמרו רז"ל (מד"ר שה"ש פ' ח' סימן ט"ו) היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך. אעפ"י שישראל עוסקין במלאכתן כל ימי השבוע. ביום השבת משכימים ובאים לבית הכנסת וקורין ק"ש וקורין בתורה. והקב"ה אומר להם בני הגביהו קולכם כדי שישמעו חברים. ואין חברים אלא מלאה"ש. ותנו דעתכם שלא תשנאו זה את זה ולא תקנאו זה את זה ולא תביישו זה את זה. שלא יאמרו מלאה"ש תורה שנתת להם אינם עסוקים בה. והרי איבה וקנאה ביניהם ומלאה"ש נקראו חברים מפני שאין ביניהם קנאה ותחרות עכ"ד. ובעת הטהרו נפשות ישראל והתעלו מאד נעלה. וקרבם המקום לפני הר סיני ולא היתה ביניהם קנאה ותחרות רק שלום ואהבה. היו חברים אלו מלאכי השרת מקשיבים לקולם וחבשו כתרים לראשם נתנו להם סימן הממשלה כמו שדרשו חז"ל חרות על הלוחות אל תקרא חרות אלא חירות. כי זכו למעלה השלמה אשר להם הממשלה יאתה ונקראו בנים למקום. וכבן המלך אשר ירשהו אביו לרדות ולמשול בכל מרחבי ארצו כן ישראל כשעושין רצונו של מקום ונקראו בנים נעשו בני חורין אשר ימשולו במעשי ידיו של הקב"ה. אבל עוד ידרוש שם הש"ס בשבת כשעשו ישראל את העגל באו מלאכי חבלה ונטלו מהם הכתרים ושם נאמר ויקומו לצחק (שמות

ל"ב) ג"ע ושפיכות דמים. (ועיין רש"י ז"ל שם) שהיו בתרעומת ומחלוקת. ואז אינם עוד נקראים בנים. כמו שפירשתי הכתוב בנים אתם לה' אלדיכם. לא תתגודדו (דברים י"ד). ודרשו רז"ל לא תעשו אגודות אגודות ויבואר דהא אמרו רז"ל (קידושין דף ל"ה). בנים לא אמון בם (דברים ל"ב) אף שלא אמון בם שעובדים ע"ז נקראו בנים. ונראה שרק אז נקראו בנים אם יש להם אחדות. וכמו שדרשו מקרא חבור עצבים אפרים הנח לו (הושע ד'). שבזמן ששלום בישראל אפי' עובדין ע"ז הנח לו. ופי' בעוללות אפרים מאמר כ"ג שעובדי ע"ז בזמן ששלום ביניהם אי אפשר שלא ישאו ויתנו בדבר אדות העבודה ההיא. ואז יש תקוה בישראל אשר לא פסקו מעולם מאתם חכמים ונבונים כי יסכימו ויבאו לידי החלטה ששוא עבוד אלדים אחרים. וכל זה אם לא תהיה ביניהם מחלוקת שאז לא תגרום אהבת הניצוח. לסתור כל אחד דברי חבירו. וזה פי' הכתוב בנים אתם לה' אלדיכם בכל עת אתם נקראים בנים אף לא אמון בכם אף עע"ז. אבל לא תתגודדו לא תעשו אגודות אגודות. כי רק בזמן ששלום ביניכם אז יניח ה' לכם. כי תשובו אלי'. לכן אז כשעשו העגל והיתה ביניהם מריבה ושפ"ד. ואת חור אשר הוכיחם על פניהם בעשותם הנבלה הרגו. באו מלאה"ש ונטלו כתרי השררות מהם. וכלם זכה משה ונטלן בחייו שנאמר ומשה יקח את האהל וגומר והיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד אשר מחוץ למחנה (שמות ל"ג). ופרש"י ז"ל אפי' מלאה"ש כשהיו שואלים מקום שכינה חבריהם הי' אומרים להם הרי הוא באהלו של משה:

ומהות כתרי הממשלה אשר חבשו מלאכי השרת לישראל ביום קבלם התורה. עוד אבינה לדרוש בזה בעזר הצור יתעלה. ואקדים לפרש דברי המדרש (רבה פ' נצבים) על קרא כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת היא ממך (דברים ל') ד"א רבנן אמרי. אמר הקב"ה אם ברכת את התורה לעצמך את מברך מנין שנא' כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים (משלי ט'). ואם תאמרו שמא לרעתכם נתתי לכם את התורה. לא נתתי אותה לכם אלא לטובתכם שמלאכי השרת נתאוו לה ונעלמה מהם שנאמר ונעלמה מעין כל חי אלו החיות ומעוף השמים נסתרה (איוב כ"ח). אלו המלאכים שנאמר ויעף אלי אחד מן השרפים (ישעי' ו'). אמר להן ממלאכי השרת היא נפלאת מכם אינה נפלאת מנין ממה שקרינו בענין כי המצוה וגומר. והנה רבו הספקות בזה המדרש א) כי יתחיל ויאמר אם יברך את התורה יתוספו לו שנות חיים. ולמה זה עוד ישאל שמא לרעתכם נתתי לכם התורה. ב) וגם יקשה הכי יעלה על הדעת שהקב"ה חפץ להרע לבריותיו בהעמיסו עליהם עול המצות שהוצרך להבטיחם שניתנה התורה לטובתם. ג)

צריך להבין איך מוכיח שניתנה התורה לטובתנו מזה שמלאכי השרת נתאוו לה ונעלמה מהם. הכי ממה שנסתרה התורה מחיות הקרש והמלאכים יודע לנו שהתורה לטובתנו: **ולהכין** כונת חז"ל בדרושם זה יראה לע"ד ואבאר דברי הש"ס (עירובין דף י"ג ע"ב). ת"ר שתי שנים ומחצה נחלקו ב"ש וב"ה הללו אומרים נוח לו לאדם שלא נברא משנברא. והללו אומרים וכו' נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא משנברא עכשו שנברא ימשמש במעשיו. והנה על זאת יתפלא כל מעיין כאשר כבר העירו במפורשים איך היה מנוי וגמור בסוד חז"ל לגזור אומר נוח לו לאדם שלא נברא משנברא היתכן שנתאר חלילה חסרון כזה בחיקו יתעלה שיפעול פעלה טוב העדרה מהויתה. הלא אמרו בשבת (דף ע"ז ע"ב) כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא דבר לבעלה עי"ש. ואם בברואים השפלים הכירו התועלת הגדולה ואף כי האדם מבחר היצורים. וכן נחזה בחוש אשר כל עשב וצמח למינהו ובהמה וחיה למיניהם מחולקים לתועלות רבות בתבל אשר הכין להם הבורא ית' בחכמתו וחלק לכל נברא תכליתו ותועלתו. וגם בסיפור מעשה בראשית ישנה וישלש וירא אלדים כי טוב. ואחר בריאת האדם יאמר וירא אלדים את כל אשר עשה והנה טוב מאד (בראשית א') ומה זה שאמרו רז"ל שנמנו וגמרו נוח לו לארם שלא נברא משנברא:

ולבאר דברי הגמרא הנ"ל יראה אם נסתכל במהות האדם אשר גדרו חי מדבר. ומדבר מהותו נפש המשכלת אשר נתן לו ממרומים ולנו עם נבחר נתן ה' התורה להורותנו דרך הטובה והישרה להרחיקנו מכל דבר מזיק לנפש הרוחנית האצולה משמי ה'. והיא נתחברה עם החומר למען תבחר בחיים שתתקדש בקדושה של מעלות ושלמות וזאת תכלית בריאת האדם. וברדת הנפש לעוה"ז היא עלולה לחטוא מפתויי יצרה ואם לא תזהר בכל דרכיה מהרה תפול במהמורות הפשעים אשר אין תרופה למחלתם רק בתשובה. אבל בל יעלה על לב איש ספק והרהור כי בריאת האדם לא היתה לטוב לו. הלא ודאי בבואו על האדמה להלחם עם יצרו יזדכך ויתעלה ויגיע אל מעלה רמה ונשגבה אשר לא היה יכול לבוא אליה טרם בואו בעולם. וכרבם כן יזכו למעלה ושלמות אשר כן שנינו במשנתנו (סנהדרין דף צ' ע"א) כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא. ואף יתר גויי הארץ נדרש מהם רק שמירת מצות השכליות שבע מצות בני נח ויזכו לחלקם הצפון עי"ז לעתיד. ושם בעירובין לא אמרו חז"ל טוב לו לאדם שלא נברא משנברא רק נוח לו לאדם וכו'. כי טוב הגמור העצמי הוא בכל עת וזמן טוב. אף שעתה ירע הדבר לעושהו. אם איש הלך להציל אניה עם אנשים טבועים בנהר והוא נעבט ודאי נאמר שעשה טוב אף שלמראות עינים היתה העשייה הלזו לרעתו, ולכן אמרו רז"ל (מדרש

רבה פ"ע) והנה טוב מאד. הנה טוב מות. נגזרה מיתה לרשעים שהם פוסקים מלהכעיס להקב"ה ונגזרה מיתה על הצדיקים שכל זמן שהם חיים הם נלחמים עם יצרם כיון שהם מתים הם נחים. ונבין בזה שאם כתוב בתורה על מעשה בראשית כי כולו טוב כונתו על הטוב הגמור העצמי כי ה' כשברא העולם היה תכליתו לטוב אף אם ימשכו מאורעות הנראות לעינים כרעות מפני שהחומרים מוגבלים וההעדר כרוך בעקבם, אבל יהי להם מעמד שיתקיים רצון הבורא יתעלה בעת עלתה במחשבה לפניו לברוא העולם. וכן דרשו שם חז"ל במדרש והנה טוב מאד זה יצר הרע. שאלמלא יצר הרע לא נשא אדם אשה וכו' והנה טוב מאוד זו מדת יסורין שעל ידיה באין לחיי העוה"ב. ובל נתור אחר לבבינו בראותינו רעות ויסורין בתבל הלזו לאמר בריאת העולם לרעה היתה. כי כל אלה יובילו באחרונה אל המערה והתכלית אשר עלתה במחשבה לפני ה' יתעלה בעת בראו את העולם. וכיון שבריאת מין האדם ודאי לבסוף יביא הטוב הגמור ע"כ לא אמרו רז"ל שם טוב לאדם שלא נברא משנברא רק נוח לו לאדם וכו' בראותם כי בתבל הלזה טרם יקוים מאמר החוזה כי מלאה הארץ דעה את ה' וגומר (ישעי' י"א) רבו לבן האדם האורבים היושבים בסתר קרבין להפילו שחת. וכמו שפי' המהרש"א ז"ל בסוף מכות. נמנו וגמרו שספרו ומנו את המצות ל"ת והמצות עשה וראו שהל"ת הם שס"ה רבים מן המ"ע שהם רק רמ"ח. אמרו נוח ונקל לו לאדם כשלא נברא משנברא וכמו שאמרו במדרש שע"י המיתה הצדיקים נחים להלחם עם יצרם. כן טרם הבריאה אז אין לנפש מלחמה עם תעלולי יצרה ונוח לה שלא נבראת אבל הטוב התכליתי אשר אמר ה' ויהיה יתקיים בבריאת האדם לטוב לו:

ואחרי הצענו את כל זאת נזכירה עוד ונוכחה לדעת כי להשיג התכלית הטוב יוכל האדם רק ע"י התורה ושמירת מצותיה. והן ידוע אשר יפלגו בני אדם לשלשה ראשים. א) יש מהם אשר יחיו רק חיי תענוגים ותשוקת הבל. ב) ויש מהם אף שהם ימאסו לרדוף בחיים רק אחר ענינים המדומים ידמו כי עיקר תעודת האדם היא לבחור בהגיון והשכלה לעוף במעוף הגיוני על כל מרחבי הבריאה וישיתו בשמים פיהם ויחקורו על כל אשר בארץ. ויאמרו לנפשם כי החקים והמשפטים נתנו רק לבני ההמונים למען לא ישלחו בעולתה ידיהם הם צריכים למתן ורסן תאותם להכניע. ולדורשי החכמה ידמו אין תועלת בחקים וגדרים סוגים וגזרות. ג) ובתוך עומדים אנשי המעלה בחצרות ה' דורשי חכמה אבל יאמינו בתורתו. כי היא המורה נתיבת חיים לבל יכשל איש כפי שכלו המוגבל ותבונתו המעוטה. וכמו שאמרו במדרש רבה (בראשית י"ב) על בריאת העולם דכתיב אלה תולדות השמים והארץ בהבראם. משל לחרישת קנים שלא היה אדם יכול להכנס

בתוכה שכל מי שהיה נכנס לתוכה היה טועה מה עשה פקח אחד כסח [כרת] ונכנס כסח ונכנס התחילו הכל נכנסין ויוצאין דרך הכסוח. כן יאמינו אוהבי תורה כי מצותיה הן הנותנות החיים הנצחיים ושלמות הנפש לאדם והיא האור המאיר בארץ מאפליה. ובלעדיה כל איש תועה בדרך השכל וצדקה:

ובל יתעה איש בלבבו לאמר איכה יועילו אלו החקים והמשפטים להלביש את נפשי האצולה בגדי השלמות. אף אתה אמור לו ראה תראה איש שומר תורה ומצוה. כי יתקדש ויתעלה. ולכל מעשיו ומעבדיו תאמר כבוד ויוכר כי הוא זרע ברך אלהים אותו. ואף שאין בן אדם יודע ומבין למה אלו החקים יאדירו בכח נשגב את האנשים עובדיהם ולא נדע הסבה. אבל נכיר את המסובב שכן הוא. וכמו שפירשתי דברי אגור בן יקם שאמר כי בער אנכי מאיש ולא בינת אדם לי וגו' ודעת קדושים אדע מי עלה שמים וירד מי אסף רוח בחפניו מי צרר מים בשמלה וגו' מה בנו ומה שם בנו כי תדע כל אמרת אלוה צרופה מגן הוא לחוסים בו (משלי ל') ואמרו רז"ל במדרש (ויקרא רבה אמרת אלוה צרופה וכי מאי איכפת ליה להקב"ה בין שוחט מן הצואר או שוחט מן העורף אלא לא נתנן הקב"ה אלא כרי לצרף בהן את הבריות. ואמרתי לבאר המשך הכתובים ואת מה שדרשו רבותינו בזה. כי הלא זאת נדע אשר אף חוקרי הטבע הנעלים היורדים חדרי התולדה להכין סתרי כחות הטבע ואיך יתלכדו ואיך יתפרדו. ויבינו איך נבנו צאצאי הבריאה. וידברו על כל שרשי הצמחים ועל כל חי ועל האויר והמים ואשר ימצא בהם. המה ידעו רק פעולות הטבע וחקותיהם. אבל הסבות ואיך ולמה הטביע השם יתברך אלו החקים אשר ישוררו על התולדה. נעלה ונשגב מכל מחשבות חכם וחושב באדמה:

ויובן מאמר החכם במשלי אשר יוכיח את אנשי תועי לבב בדורו המדמים בנפשותם. כי להם נתן משפט הבחירה לשקול במאזני שכלם חקי הדת והמצות והעם יבורו למו את אשר יחזיקו. כאשר לדאבון נפשינו קמו גם כן בזמנינו אנשי שחץ אשר יתפארו בגאוה וזדון לבב כי הם יבחרו למו מצות כפי שכלם. ואשר לא יישר בעיניהם ישליכו אחר גום. ולעמת אלה יביא החכם ראיה נצחת מן דברים הטבעים. ויאמר בער אנכי מאיש ולא בינת אדם לי. אני מכיר מך ערכי וכי בינתי שפלה לירד עד מעמקי סתרי אלהים. וראה תראה מי עלה שמים וירד וגו' מי צרר מים בשמלה. אף האיש אשר תבונתו תשאהו תנחהו אל קצות הבריאה הקיצונה במחברת הטבע. ויעלה שמים וירד במעוף מחשבתו וגדול אונו למשול ולכבוש כחות הבריאה תחת ידו. ומה בנו ומה שם בנו כי תדע. אם הסבה הראשונה ית' נקרא "אב" אז כל אלו ההתחלות והסבות אשר ישתלשלו בכל פרטי הנבראים יכונו בלשון "בן" ויאמר אף מי שיכיר פעולת הטבע בתוצאותיהם אבל

בנו ושם בנו כי תדע. האם תכיר את המניעים הראשיים אשר יתחלפו ברבבות היצורים. האם תדע הנעלמים בסתרי הבריאה אשר הם הנותנים חיים ועצמה לכל פרעי הנבראים הלא כלם תלוים ועומדים בידו של חי העולמים בורא הכל ומשכללם בצביונם ובתקונם. הסבות נסתרות משכל כל איש ונשגבות מתבונת יציר האדמה ורק המסובבים תראה ותבין את תכליתם. ומזה יוציא נופת צוף מוסרו ויאמר. כן אמרת אלוה צרופה מגן הוא לחוסים בו. בורא טבעי היצורים ונותן התורה אחד הוא ה' אלהים מלך עולם. וכמו אם ישוטט מבעך בעולם תוכל להבין חקי הבריאה כאשר הם נתונים וטבועים. ולהשתמש בכחותיהם לתועלתך אבל לא סבותיהם איך נתהוו ואיך יפעלו כן הוא במצות התורה אם תכוף כאגמון ראשך לשמור את כל החקים והמשפטים אשר צוה אלהים אותנו תזכה ותתעלה נפשך אמרת אלוה צרופה וגו'. וכי מה אכפת ליה להקב"ה בין שוחט מן הצואר או שוחט מן העורף לא נתנן הקב"ה אלא לצרף בהן את הבריות. תאמין ותבין אם תשמור לעשות ככל אשר צוה ה' תצרף נפשך ויכלת עמוד כי אז תסור ממך חלאת חמרך ותזדכך לאור באור החיים לפני ה'. אף אם לא תדע ותבין למה נצטוונו פרטי המצות ככה. למה זאת החקה תועיל לשלמות הנפש. כי במצות התורה וחקי הטבע תועלתם לך ידועים אבל סבותיהם ממך נעלמים. וזה לדעתי יאמר מדרש רבה (פ' בחקותי) אם בחקותי תלכו חקות שבהם חקקתי שמים וארץ. כמו בחקות שמים וארץ תכיר פעלתם ולא סבתם. כן בחוקות התורה:

ואם נאמינה ונדעה כי התורה בחוקותיה ומשפעיה היא אושרנו בארץ. הלא נשכילה לדעת ונכיר טובה על שתי בחינות. האחת היא אשר האדם יכניע קשה ערפו לשמור החקים. ויכוף כאגמון ראשו תחת עול המצות להשביח שאון יצרו מעליו. ולישר דרכיו המקולקלים לבל ישטפו אותו מים הזידונים הם החטאים והפשעים. ויבחר דרך צדקה ברכה וחיים. אבל עוד יש בה תכלית נשגב ונפלא לבני אדם העומדים בחצרות ה' ויתנוססו ברוב הדר שכלם לדעת אלהים בארץ. כי היא המוליכה בדרך הנכונה לבלי הכשל ולפול ברשת הטעיות. והתורה היא אור להאיר בחשכת הליל בעמק העכור הלזה. והיא תורה את איש חכם בדרך הישרה והברורה. להכיר מפלאות אלהים. ובזה נבין טענת משה רבינו ע"ה עם המלאכים (שבת דף פ"ח ע"ב) בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה מה לילוד אשה בינינו אמר להם לקבל תורה בא. אמרו חמדה גנוזה שגנוזה לך וכו' אתה מבקש ליתנה לבשר ודם מה אנוש כי תזכרנו וגו' אשר תנה הודך על השמים (תהלים ח) אמר לו הקב"ה למשה החזר להן תשובה וכו' אמר לפניו רבונו של עולם תורה שאתה נותן לי מה כתוב בה אנכי ה' אלהיך אשר

הוצאתיך מארץ מצרים (שמות כ') כלום למצרים ירדתם. שוב מה כתוב בה זכור את יום השבת לקדשו (שמות שם). כלום אתם עושים מלאכה שאתם צריכים שבות וכו' שוב מה כתיב בה לא תרצח לא תנאף לא תגנוב. קנאה יש ביניכם יצר הרע יש ביניכם. מיד הודו להקדוש ב"ה שנאמר ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ (תהלים ח'). ויכוח הזה הנאמר מפי משה אל המלאכים אשר דרי מעלה הכירו גודל מעלת התורה כי כל יקר וכל פלא וכל חכמה מפוארה. כמוס עמה חתום באוצרה. (הקדמת הרמב"ן על התורה). וע"כ שאלו חמדה גנוזה כזו למה אתה נותנה לבו"ר. הלא רבים יכשלו ולא יצליחו להשלים המערה הרמה לבוא ער עמקי סודותיה ולהבין פליאותיה. וע"כ אמרו תנה הודך על השמים. ועל זה השיב להם משה הלא מלבד מעלת התורה המוליכה בדרך החיים לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו. גם היא המשימה חחים בלחיי איש להכניע יצרו הרע ואתם מלאכי מרום כלום יצר הרע יש בכם ומה לכם גופי התורה החקים והמשפטים הלא לנו בני אדם המה. ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ:

ומעתה יאירו לעינינו דברי המדרש רבה מפרשת נצבים. אמר על קרא כי לא נפלאת היא ממך וגו' לא בשמים היא. רבנן אמרי אם ברכת את התורה לעצמך את מברך שנאמר כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים. דברי תורה מכוונים את לומדיהם לדרכי חיים. ואם תאמר שמא לרעתכם נתתי לכם את התורה. אל תטעו ברוחכם לומר התורה נתונה רק לרעת בני אדם מפני שיצר לב האדם רע מנעוריו. ע"כ יאמרו החכמים בעיניהם אשר יבטחו על תבונתם אין לנו עסק במעשה המצות. או יאמרו לרעתכם נתתי את התורה מפני שהרבה חובות על האדם שאי אפשר לקיימם. ונברא לרע ותלאה וטוב לו שלא נברא. ע"ז יענה לא נתתי אותה לכם אלא לטובתכם. התורה ב"ה נכללה הטוב הגמור הטוב העצמי. ואל ייירא ואל יפחד איש פן יבולע לו היותו פה על פני האדמה. כי לטובתכם נתתי את התורה לא רק היא המגבלת מעשי אנוש ותחבולותיו למען לא ירעו ולא ישחיתו איש את רעהו ורק לטובה ניתנה התורה. לבד אשר היא שומרת את האדם לבל לפול בפח יצרו ומכמורת החטאים. כאשר טען משה רבינו ע"ה נגד המלאכים שע"כ נתנה לארץ כבודה ולא נשארה גנוזה בשמים. שלא תתאים בחוקיה אל מלאכי עליון. אבל גם היא הנותנת חיים רוחניים בהכרה האמתית של אלהים אשר בלעדה כל האדם אף החכם והנבון בל ימצא נתיבו כי לא בשמים היא וכמו שדרשו במדרש אלו האסטרולונין החוזים בשמים. ומביא ראיה לרוממות חכמת התורה שהרי המלאכים נתאוו לה ונעלמה מהם שנא' ונעלמה מעין כל חי וגו'. וכלום יש בהם קנאה ותחרות ביניהם אלא מפני שבה חמדה גנוזה מאור הדעת מאור העליון נתאוו לה ומזה תדע שלא

לרעתם ניתנה התורה רק לטובתם. כי ברכה מכופלת בה. להשמר ממעשים נגעלים. ולהשתלם במעלות ומדות וגם להכיר את מי שאמר והיה העולם בדעה אמיתית בדעה נכונה וממלאכי השרת היא נפלאת כי מה להם בחוקים מגבילים מעללי איש. מכם אינה נפלאת מנין ממה שקרינו בענין כי המצוה הזאת לא נפלאת וגו' כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו אם תנצור לשונך מרע ודברי תורה יהיו קרובים אל לבבך לשכללהו בכל מדה מתוקנה. ותעשה כל החיובים המוטלים עליך ואז אם יראו המלאכים שהתורה עשתה פעולתה הטובה שהצילה את בני אדם מתועבות נמבזות ומדות פחיתיות שאין קנאה ותחרות ביניהם. ולא ישנאו זה את זה ולא יביישו זה את זה ומתאספים בבתים המקודשים ליחד שם אלהים באימה וקורין קיש וקורין בתורה אז יכירו וידעו מלאכי השרת ויאמרו מה אדיר שמך בכל הארץ. וחברים מקשיבים לקולך וכמו שהיה אז בעת הקדימו ישראל נעשה לנשמע שקבלו עליהם המצות לחקים. אף מצד שלא שמעו ולא הבינו תועלתם אמרו כל אשר דבר ה' נעשה אז ראו מלאכי השרת וקשרו להם כתרי הממשלה כי להם תאתה מלוכה להשתמש בכלי חמדה הניתנה להם מן השמים ולהם יאתה השררה שהרי המלאכים נתאוו לה ונעלמה מהם. ה' יזכנו להבין בעמקי תורתו ולהשכיל בפניני אמריו למען נדע ללמוד וללמד לשמור ולעשות להזדככות הגוף ולהתעלות הנפש עד עולם אמן:

דרוש יח

שדרשתי ביום הולדת אדוננו הקיסר יר"ה בי"ז אב תרמ"ו לפ"ק בבית הכנסת הישן פה קראקא.

מצאנו בתלמוד (גיטין דף ס"ב ע"א) אמר רב יהודה אמר רב מנין שכופלין שלום למלך שנאמר ורוח לבשה את עמשי ראש השלישים לך דוד ועמך בן ישי שלום שלום לך ושלום לעוזריך כי עזרך אלהיך (דה"י א' י"ב) הורנו החכם הנשגב ראש גולת אריאל הלזה. כי אף אם יפגוש איש רעהו ויראה אות ידידותו אלי' באמרו לו "שלום עליך" די אם בפעם אחד יביע כן רגשות לבבו. אבל כבואו לפני המלך שלום בכפלים לפני' יאמר. כי כן הוא המשפט כופלין שלום למלכות:

ועתה נחקורה ונדעה למצוא טעם הדבר מדוע הוטל חיוב כפילת שלום למלכות. וטרם נגיד כי מלת שלום לפי ההשקפה הוא אם תתפרץ מריבה בין אנשים ואחר כן ישלימו ביניהם יאמר כי עשו שלום. ועל זה אלפנו הרב בעל עקידה (שער ע"ד) כי שלום כזה להשקיע אש המחלוקת ולהסיר קנאת איש מרעהו אינו שלמות ומעלה רק סילוק החסרון. המריבה ושנאת אדם היא הנטייה מדרך הנכוחה והישרה והשלום הוא

מחזירהו לדרך הסלולה והנכונה. והאמת כי השלום הוא מורה על שלמות ומעלה גדולה מאוד וע"כ יחסוהו חז"ל אל אדון העולמים יתעלה. ואמרו גדול השלום ששמו של הקב"ה נקרא שלום שנאמר ויקרא לו ה' שלום. (שופטים ו') וע"כ נאמר בזה שאין מתנאי השלום שיהי' שם מצות או קטטה קודמת רק השלום בלשוננו כפי מובנו האמתי יורה על טוב משותף הכרחי. אל כל החלקים או האישים הצריכים חבור ודבוק. והוא כחוט הכסף או הזהב וזולתם אשר בו יתחרזו הרבה מאבני האקדח להעמיד מצב החלקים ההם אל תוכן החרוז ההוא הכללי ותקון צורתו וצביונו אם נחקור על איש אם הוא על מצב שלמות הבריאות. אם לא אנה רעה לאחד מאברי' ולא קרב נגע אל גופו ואל נפשו אשר עי"ז יפריע את האדם בכללותו מעבודת נשאל ונאמר השלום לו. וזהו כוונת יעקב שצוה ליוסף בלכתו מאתו לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן. (בראשית ל"ז) אמר לו ראה תראה אם כל אשר להם בשלום ובמישור ולא נגרע מהם ומצאנם דבר. יפריע שלומם ובריאותם. וכן במעלות השכליות והמוסר אם במזג האיש יתגברו התאות הגופניות וילך אל כל אשר יהי' שמה רוח יצרו הרע ללכת. כי אין לו עוד מטרה אחת נעלה ונשגבה אליה יכונן כל מעשי' לטוב ככתוב בכל דרכיך דעהו וגומר (משלי ג') ועי"ז דרכי' נלוזים ומעשי' מקולקלים על איש כזה יאמר אין שלום בעצמי מפני חטאתי (תהלים ל"ח). ולפי שהשם יתעלה הוא אדון העולמים העושה שלום במרומים. ונותן כח בכל חלקי הטבע להתאחד ולהתקיים ופוקד על כל היצורים וכחות הבריאה כי יתמזגו ויתערכו זה לעמת זה ויתערבו זה בזה. ויניקו איש את רעהו שפעת טוב ושבע רצון ובלעדי' אין אפשרות קיום המציאות ע"כ נקרא השם ב"ה מלך שהשלום שלו ויקרא לו ה' שלום (שופטים ו') כלומר הסכמת חלקי כל הנמצאים תלוים במאמרו. כי מיד ה' נתנו כי השלום האמתי שלו:

ולפי אומר הלזה נבינה מהות השלום ונדעה למה אם נראה ידידנו אשר זה כביר לא ראינוהו תהי' התחלת דבורנו אלי' "שלום עליך" אם בא אדם מן הדרך שואלין אותו שלום (במדבר רבה פ' כ"א) כי בזה נתן אלי' אות כי הסכמת ההתחברות בינותינו ואין פירוד ואיבה נטורה בלבנו אשר יפריעו את התקרבות שלומנו עמו. אכן אם נבוא לפני המלך הורנו חז"ל שכופלין שלום למלכות. כי מלבד שנצטרך לגלות ולהודיע כי כעיני עבדים אל אדוניהם עינינו אליו תלויות. הוא המנהיג והראש בזרועו ינהל כל אנשי מדינתו וכל החלקים הם הכתות שונות במלכותו יחוברו בשומם להם ראש אחד אשר בקולו ישמעו. וזה נודיע בקראנו לפניו שלום. החיוב עוד עלינו לכפול אליו שלום. ויתראה לפנינו עומק כונת כפילת השלום בשומנו עין על הצעת הכתובים שם בדה"י שהביא הש"ס

גיטין הנ"ל. דכתיב ויבאו מן בני בנימין ויהודה עד למצד לדוד ודוד עוד חשר אותם אולי אין תוכם כברם להטיב עמו ולהתחבר בחברתו. ויען ויאמר להם אם לשלום באתם אלי לעבדני והיה לי עליכם לבב ליחד. ואם לרמותני לצרי וגו' ירא אלהי אבותינו ויוכח. ורוח לבשה את עמשי ראש השלישים [ייאמר] לך דוד ועמך בן ישי שלום. לך אנחנו בנפשותינו ובלבבינו. ועמך שלום. אתך נתחברה להיות עבדיך ואתה אדוננו. שלום לך ושלום לעוזריך גם בין כל עוזריך המה העברים השומרים על ידיך אמת ושלום ישורר בינותם אין ביניהם שנאה ולא תחרות רק איש את רעהו יתמוכו ואחד את אחיו יעזירו להגדיל אושר הכללי ולהאדירו. וזה אשר למדו חז"ל מקרא שצריך כפילת שלום לפני המלכות. והוא למען הודיעו. כי מלבד אשר כל אנשי מדינתו אליו ישברון והוא בתבונתו יאחדם ויחברם והיו לעם אחד בארץ סרים למשמעתו. ויאמרו שלום למלך אשר יורה כי המלך עומד בראשם ועוד לא יתפרדו בני מלכותו איש אל עבר פניו בלי מנהל ומנהיג. עוד יכפלו אליו שלום ויאמרו כי גם בין כל אנשי מדינתו בינם לבין עצמם במעוז השלום יחזיקו. וכלם ישימו מגמת פניהם לקיים קשר המדיני. ולהטיב מצבו הכללי:

ואם בזאת נדע טעם ציווי חז"ל שכופלין שלום למלכות עוד נשכילה דעת להבין מדוע למלכים עבדיו כבוד שלא בפניו ובכל מקים שהם אותו ינשא וירוממו. ונחזה שם במלכים (א' ח') בהקהיל שלמה את העם אחרי כלותו בנין בית המקדש ועשו ימי חג ושמחה לפני ה' ארבעה עשר יום נאמר שם ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה אשר עשה ה' לדוד עבדו ולישראל עמו ויפלא לעינינו כי לפי הסדר היה לו לומר ביום השמיני ברכו העם את המלך וישלחם וילכו לאהליהם וגו' כי אחרי שלחם לא יוכלו עוד להראות אליו רגשות תודתם ולברכו. והנכון לפני לדרוש בזה הוא. על פי מאמר החכם רצון מלך לעבד משכיל וגו' (משלי י"ד) כי זאת היא הברכה למלך ובזה ימלא כבודו ורצונו בארץ אם עבדיו יתבוננו על הטובה הנאצלת למו. כי ימלך עליהם מלך חכם ורב חסד והם יכירו וידעו להוקיר ולפאר את כבוד מלכותו. ואם רק בפניו ברגש ואימה יאדירו הוד כסאו עוד לא נודע אם באמת ותמים ומאהבה נובעת ממקור לבב את מלכם יוקירו. או רק מפני אימתו אשר תבעתם יגידו פאר תהלתו בפניו. ובפה ושפה יכבדוהו ולבם רחוק ממנו. אבל אם העם באהליהם. שאין מראה המלך נגד פניהם מלאים גילת ורנן על כל הטובה אשר ה' עשה להם בתתו למו מלך חכם לבב ואמיץ כח משכיל בכל דרכיו ואת בני עמו יצליח. אז נודע כי העם עלה על מרומי פסגת הדעת להכיר חסד אלוה החופף עלימו. בהמליכו עליהם מלך צדיק וישר. וזה שאמר הכתוב ביום השמיני שלח את העם והי' כשלחו

אותם ויברכו את המלך וזאת היתה הברכה למלך מן העם. וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה אשר עשה ה' ואף בהיותם באהליהם הרגישו להיות שמחים על כל הטובה אשר עשה ה' לדוד עבדו וגו'. ובזה נודעה חבה היתרה למלכות בית דוד ושרש ישי כי הכירו וידעו חסר אלוה את אשר דבר לדוד מלא לעשות ובידו שבט המשרה נתנה לרעות בישראל חבל נחלתו. גם שמחו על הטובה אשר עשה ה' לישראל עמו. כי אז הניח להם ה' מכל אויביהם מסביב וישבו שלום ושאנן באין מחריד ומפריע. וע"ז היו שמחים בלכתם לאהליהם על כל הטובה אשר עשה ה':

כן אנחנו בני אחי וריעי הנאספים פה בהדרת קדש ביום הולדת מלכנו הקיסר ירום הודו. נגיל ונשיש ביום הזה יחד עם כל עמי אוסטריא ואונגאריא. ונהי' שמחים וטובי לבב על כל הטובה אשר עשה ה'. להללו על רוב חסדו אשר זכנו לחסות תחת צל כנפי החסד של המלך האדיר הטוב והנחמד הלזה. אליו נקרא כפילת השלום שלום לך ושלום לעוזריך כי הוא מלך שהשלום כפי מובנו האמתי הוא קנינו כי כל העמים השונים לשבטיהם אשר יחיו בצלו. בחכמתו ובתבונתו הוא יאחדם. הוא יבוננם הוא יישר אורחותיהם לבל יליזו במעגלותם ועל ידו יתקיים קשר מדינותינו אשר כל החלקים לא יתפרדו. ובעבור עליהם רוח קנאה. והביטו אל מלכם. ומאורו גיה ויופיע עליהם נהרה. לחיות בשלום ושלוה. והיו לממלכה אדירה בתבל. ועל כן גם פה בבית ה'. שלא בפני אדוננו האהוב. בל נהיה כפויי טובה נודהו על כל טובו אשר יאציל עלינו. ונזכיר מדת יקרו אשר בו כלולות כל התשבחות הנעלות יענדו זר תפארה לראש מושל בבינה והשכל וענות צדק. ובזה נתחיל:

החוזה בשנים קדמוניות הראה לנצר משורש דוד הוא זרובבל את המטרה נשגבה של מלך החסד כמו שנאמר. וזה דבר ה' אל זרובבל לאמר לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי אמר ה' צבאות (זכריה ד'). אמר הנביא לזרובבל לא בחיל לא בכח תשיג שבט המושל כי אם ברוחי. אם תשפר מעשיך לעשות כחפצי אז תוכל עמוד ולהתקיים בממשלתך. כי מלת רוח מלבד מובנו הפשוט שיורה על רוח החיוני ונפש המשכלת. עוד יאמר כמו שפי' הרמב"ם ז"ל במו"נ ח"א פ' מ' על כונה ורצון כמו כל רוחו יוציא כסיל (משלי כ"ט) שלא ידע לשלוט ברוחו רק מה שיתאוה ירצה להוציא ולעשות אף שלא יאות על פי משקל המוסר והחכמה. או כמו שנאמר מי תכן את רוח ה' (ישעיה מ') פירושו מי הוא אשר ידע סדר רצוני בבריאה וקיום העולם. וזהו שידרוש הנביא מן המלך שיכין ממשלתו ע"פ רוח ה'. שינהג את המלוכה על פי רצון השם יתעלה:

ולהבין מה זאת המעלה הרמה והמטרה הנשגבה אשר אליה יכונן המלך מטרתו לנחות עמים החוסים תחת שבטו ע"פ רוח ה' ורצונו בהנהגת העולם נביאה מה שדרשו רז"ל במד"ר (ריש פרשה וישלח). רב פנחס בשם ר' ראובן פתח קומה ה' קדמה פניו וגו' רב פנחס אמר חמשה פעמים היה דוד מקים להקב"ה בס' תהלים קומה ה' וגו' כי הכית את כל אויבי לחי. קומה ה' באפך. קומה ה' אל נשא ידיך וכו' א"ל הקב"ה אפי' אתה מקים אותי כמה פעמים איני קם ואימתי אני קם לכשתראה עניים נשדדים ואביונים נאנקים הה"ד משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה' (תהלים י"ב). וכונת חז"ל בזה המאמר יראה לעיני ע"פ שידענו מאומות הראשונים אשר טעו אחר אליליהם ובגלולים נפשם חפצה. ויחסו ליראתם הבדויה מדת הגבורה והנקמה והאכזריות. אבל לא מדת הרחמים. כי אמרו זאת היא תכונה מורה על חלישת הרוח ורפיון אומץ הלב. אם יתעוררו רחמי גבר בל יוכל לראות באחיהו אנוש עת נפלו. או באסון יקרה לעמיתו. זאת היא מן הפעליות לא תאותנה לאיש גבור חיל. אשר הוא רק על כחו ועוצם ידו יחי'. ובחרבו הקשה וביד תנופה יראה גבורתו ויכלתו. אבל כפי התבוננות בדעת אמתית וצלולה. עמים הקדמונים בזה הרעיון אחר שוא נתעו. וחושך היתה נתיבתם. ודעותם הכוזבות במאזנים המה לעלות מהבל יחד. ואור התורה יאיר לנו אור אמת להבין לדעת כי לא כמחשבותם כן הוא. כי אם נחזה גבור עריץ ישכיר חציו מדם קנאתו הוא רק מפני שכחו וגבורתו מוגבלים. וע"כ הוא מוכרח להראות כי כאיש גבורתו וגאותו. וילבש נקם תלבושת למען עורר רוח פחדים בלבות בני אדם ויעשה האכזריות בשביל שיראו מפניו. וגם מפני אשר יכלתו מוגבלת הוא שואף חיל אחרים למלאות מחסורו אשר יחסר לו ומיראתו פן יצעק הנגזל על בזתו. על כן מוכרח הוא להכריתו מארץ חיים לבל יקומו נגדו להאבידו. וזה רק בבן אדם אשר בין לילה היה ובין לילה אבד. הוא ילבוש עוז ונקם למען יוכל לבצע אשר יזם לעשות. לא כן ממה"מ הקב"ה כחו וגבורתו מלא עולם. בו נכללו כל השלמיות והוא מחויב המציאות בבחינת עצמו הוא כל יכול ומי ימחה בידו ויאמר לו מה תעשה. על כן במקום גדולתו שם ענותנותו. ועל נבראיו ירחם. ומטובו ישפיע למו. וכמו שדרשו רז"ל ורחמתי את אשר ארחם אע"פ שאינו הגון (ברכות דף ז') ובזה נראה יכלתו וגבורתו. וכמו שאמר הנביא (ישעיה ל') לכן יחכה ה' לחננכם ולכן ירום לרחמכם. ופירושו אם יחכה ה' לחונן חסד חנם את בני ישראל בזה יתרומם ויתנשא שמו הגדול ית':

וזהו הפי' דברי המדרש הנ"ל ה' פעמים היה דוד מקים להקב"ה כי היה סבור זאת היא הגבורה והניצוח. אם יעשה הבורא ית' דין ברשעים באף ובחמה להשחיתם. וע"כ אמר

קומה ה' קדמה פני' הכריעהו קומה ה' אל נשא ידיך וגומר ואמר לו הקב"ה אף אתה מקימני כמה פעמים איני קם. לא בהראות נקמתי ברשעים שמי יתגדל ויתראה כחי הגדול בעולם. אימתי אני קם אז יתראה ויוכר כחי בלתי בעל תכלית. וממשלתי הגדולה בתבל משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה' אם אחונן הדלים והנאנקים בזה ישכילו וידעו כל באו עולם כי אני אני הוא ראשון ואחרון ובלעדי אין אלדים וממשלה על היצורים:

הורונו חז"ל בזה כי הקב"ה האיר עיני דוד המלך בבינה והשכל אחרי שאלו מאת ה' כי ישחית באף וקצף את אויבי' הקמים נגדו. כי אך טוב וחסד לרדוף כל ימי חיי' זה רצון הבורא ב"ה בעולם. ובזה אלפהו לעשות צדק ומישרים גם הוא באחזו רסן הממשלה וכמו שנאמר ויהי דוד עושה משפט וצוקה לכל עמו (שמואל ב' ח'). ופי' שגם במקום המשפט לא העמיד דברי' על מיצוי הדין רק כחסיד התכנס לפנים משורת הדין ויהי עושה צדקה וחסד כי כן הוא תעודת צדיק מושל ביראת אלדים ואשר פקדתו שמרה רוחו. וזאת היא התכת דברי הנביא זה דבר ה' אל זרובבל לאמר לא בחיל ולא בכח (תתקיים הממשלה בידיך) כי אם ברוחי אמר ה' צבאות (זכרי' ד') כי יריחך בדעת ה' להשכיל ולהבין לעשות רצון אלדים למלאות עולם חסד ומשפט וצדקה כי באלה ה' חפץ. וזאת הוא דורש מעמך מושל צדיק וישר. אשר לבבו נאמן לפני אלדים והוא רצוי ונחמד לבני אדם:

והנה תכונות כאלו רמות ונשגבות אשר הן המה עדי עדיים וגאון למושל ארץ. נחזה אנחנו בהביטנו את מעשה ידי אדוננו הקיסר יר"ה הוא מלכנו לא להכניע חלשים ורפויי כח ישים מגמת פניהו להראות עוז וגבורה על שדה קטל רק בכל עת תשמענה אזני' קול ענות נכאים. יגע אל לבו ואל נפשו ויראה צרת עבדי' ואת נאקתם יקשיב וכיד המלך יושיע. אם הונם על המוקד יעל אם מים רבים שטפו עברו במדינה כאב על בני' יכמרו רחמי אדון ארצינו. ויתמוך הנאנקים נמוכי הרוח בדברים נחומים ובפועל ידים. משועת עניים ואנקת אביונים יקים ויתעודד ויחיש להושיע למו. כי רום ידיהו נשא לרדוף צדק ומישרים ולעשות אך טוב וחסד בעולם:

ובהעלות על לבינו אלפי אותות אהבה ורחמנות וושרת לבב אשר הראה **כבוד מלכנו הקיסר** ירום הודו לכל עבדי' חוסים בצל ממשלתו הרוממה ובהכירנו את יקר תפארת מדות נפשו הנשאה נוכל לקרוא עלי' ולאמר כמו שאמר פרעה אל עבדי' על יוסף הנמצא כזה איש אשר רוח אלדים בו. (בראשית מ"א) וכמו שדרשו במדרש שם אם מהלכין אנו מסוף העולם ועד סופו הנמצא כזה

ולהבין למה נאמר כן על יוסף ובמה נכיר ממשלת יוסף כי הוא הי' אז איש אשר רוח אלדים בו אשר כמוהו לא נמצא עוד מסוף העולם ועד סופו. נציגה עוד דברי חז"ל במדרש אשר באמרי נועם אלפונו דעה והשכל והאירו עיני שכלנו להשקיף על העולם במדת החסד לעורר את אהבתנו לכל בני אדם הנמצאים בזה העולם. ולחומלה עליהם כי כלם נבראו בצלם אלדים. וכה ידרשו שם בדברים יקרים נחמדים מפז אשר אין דוגמת ערכם ובזהב לא יסולאו. בברכה אשר האציל השם ית' לצור מחצבתנו הוא אברהם אבינו ע"ה כתיב ונברכו בך כל משפחות האדמה (בראשית י"ב) והי' קשה למדרש כי אם העמים יתברכו ממקור ישראל הלוא מזה נשמע כי עם ישראל יגדל וירום ונשא על יתר גויי הארצות וע"ז ישאל (מדרש רבה בראשית פל"א סימן י"ט) אי תימר דליהוי עתירו". שמא תאמר מרוב עשרו וכבודו יתנשא ישראל על כלם. "הרי אינין עתירין מנן" להם יש ארצות ומלואיהם. נחלאות והון ואין קצה לאוצרותם וישראל הוא עם עני ודל שפל ונדכה מפוזר ומפורד בין העמים. ע"כ לא בעשרו הוא גדולתו. אשר בו העמים יתברכו. "אלא לשאלה" אם נצרכים לדבר כשהם נכנסים לצרה" אף עמים נכרים אם יבואו בין המצרים ומועקה הושמה במתניהם. המה נשאלים לנו' ידרשו ממנו תשועה ואנו מגלים להם' וכן הוא אומר (אסתר ב') ויודע הדבר למרדכי ויגד לאסתר המלכה. נודע למרדכי היהודי כי חיי המלך אחשורוש תלוים בין החיים ובין המות והודיע לאסתר המלכה למען סכל עצת הרשעים הקמים לשלוח יד במלך. ובחכמתו ובטוב לבבו פדאהו ממות. "זה מהול וזה ערל וחס עלי' אתמהא."? אף שהי' מעם נכרי ואמונה זרה נכמרו רחמי היהודי עלי' למען חייהו רי"א מזקנים אתבונן כי פקודיך נצרתי (תהלים קי"ט) אמר (מרדכי היהודי) יעקב בירך את פרעה שנא' ויברך יעקב את פרעה (בראשית מ"ז) יוסף גילה לו לפרעה דניאל גילה לנבוכדנצר אף אני כן ולפיכך ויגד לאסתר המלכה עכ"ד המדרש בביאור קצת:

המדרש אבן יקרה במה יבדל ישראל ויוכר גדולת צאצאי אברהם בתבל. אשר על זה נאמר ונברכו בך כל משפחות האדמה. עד דעת אומות הקדמונים עובדי אלילים אשר אמרו כי עזרה ותשועה רק לבני שבטו וגזעו יאות ונכון. ואין לחמול על איש נכרי מעם זר. למד אברהם אבינו ע"ה דעת את יושבי תבל. כי כל בני אדם אחים. כמו שדרשו חז"ל (שם ב"ר פל"ט) על קרא "אחות לנו קטנה בר קפרא אומר זה אברהם שאיחה את כל באי עולם ע"י נועם צוף מוסרו. נכבו זיקי הקנאה והשנאה בלבות בני איש ונעשו כאחים. "ורבנן אמרי זה אברהם שאיחה את הקרע". תפר את הקרעים הגדולים אשר בני אדם יגזורו ויפרידו. כי המה יחולקו ע"י הגזע והדת והאומן ואברהם באמרי יקר אשר הזיל

מפיו. אלפם לאהוב איש את רעהו. לבלתי לעמוד על צרת איש יהיה מאיזה עם שיהיה רק יכמרו נחומיו ויחם לבבו למהר לעזרתו. ויודע הדבר למרדכי ויגד לאסתר המלכה. וכשהם נכנסים לצרה הם נשאלים לנו ואנו מגלים להם. למה מזקנים אתבונן כי פקודיך נצרתי'. כי כן צוה אברהם את בניו ואת ביתו אחריו לעשות צדקה ומשפט בארץ. ובזה נתקיימה הברכה שנאמר על אברהם ונברכו בך כל משפחות האדמה. ממנו ומזרעו כלם ילמדו ארחות חיים ואהבת בן אדם להטיב לכל בני חלוף:

אבל הרעיון היקר הנשגב לא במהרה הבינוהו העמים ללשונותם. ולא עשו אזנם כאפרכסת להאזין אמרי אל לשפר מעשיהם. בלי להפר ברית אחים בינם ובין כל אדם. ע"כ אף בעת בוא אסון הרעב לעולם בימי פרעה מלך מצרים. סבר בדעתו לאסוף אוצרות התבואות ולחלקם רק בין בני ארצו ועבדיו ממדינתו שומרי משמרתו. אבל לא חפץ להעניק בר לאנשים זרים ממדינות רחוקות כי לא שעה אל אסונם. וצרתם לא נגעה אל לבו. ועל כן יאמרו עליו במדרש (ב"ר צ"א) מונע בר יקבוהו לאום זה פרעה שפרעה גנז את התבואה בשני רעבון והיו הבריות מקללין אותו וברכה לראש משביר זה יוסף שזן את העולם בשני רעבון. פרעה לא התבונן מדוע החיוב להפיק לרעב מארץ רחוקה נפשו ולהושיעו בעת צר. אבל יוסף נצר משרש אברהם. עליו נאמר מזקנים אתבונן כי פקודיך נצרתי. וכמו שבית אברהם היה פתוח לרוחה לכל עוברים ושבים מד' רוחות העולם (מדרש סוף לך) כן רחם יוסף על כל בני תמותה ופתח מעינות ישע ואוצרות בר ושובע לכל דורש ומבקש. ויהי כשמוע פרעה את דברי יוסף ואת מחשבתו אשר חשב להטיב לכל באי עולם. אז ראה ויתבונן ויכיר יקר תפארת רוח משנהו זה יוסף ויאמר אל עבדיו אם אנו מהלכים מסוף העולם ועד סופו הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו. כי ינוח עליו רוח חסד אלוה ואור חנינה מאלהים עליו יזריח והוא לא בחיל ולא בכח רק ברוח ה' יכונן מוסדי ממשלתו:

כן אנחנו בני אחי ועמי נרים קולנו לקרוא את הקריאה הזאת על כבוד מחמד אפינו אדוננו הקיסר הרם ומתנשא על מלכים. אם מהלכים אנו מסוף העולם ועד סופו הנמצא כזה? אם נתורה במדינות נחפשה בארצות אנה נמצא מושל צדיק וטוב וישר מחזיק במעוז השלום. כזה הוא הוא אשר יאחד תחת שבט משרתו אנשים בני עמים שונים מדתות שונות. ואת אושר וטובות כלם כאב על בניו באהבה וחסד ידרוש. הוא הוא אשר לא ישאל לאיש איה חבלתך אמך איה ערש ילדותך נצבה ? באיזה מדינה נולדת ? ואם מארץ אחרת באת ומעם נכרי יצאת צא ממדינותי לאמר לו. הוא הוא לא ישאל על צור מחצבת אנוש ועל אמונתו איזה היא. לו חביב אדם נברא בצלם ולכל בני אדם

קרני הוד חסרו יזריח ופדות וישע יצמיח. כי הוא איש אשר רוח אלדים בו עלי' כחה רוח החכמה והיושר. רוח הסבלנות והאהבה. ע"פ רוח נכון לעשות חסד וצדקה ישים משטרי ממשלתו בארץ:

ואנחנו בני יעקב עם הקטן והדל. אשר בכל ארצות פזורנו יום יום ירביון שונאיני ומנדינו ובעתים האלו קמו בני בליעל וחפצו להשחית ולבלע שורש ישראל נודה לה' אדון העולמים אשר נתן לנו שארית ומחיה כיום הזה. והננו עבדים סרים למשמעת אדוננו הקיסר מלך החסד יר"ה ונקרא ממעמקי לבב לולי ה' שהי' לנו בקום עלינו אדם אזי חיים בלעונו (תהלים קכ"ד) ונאמר אל אלה אשר בחרות אפם בנו רוצים לשלול ממנו זכיות אדם. וכמו שדרש ר' אלעזר (יבמות דף ס"ג) אדם שאין לו קרקע אינו אדם שנאמר השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם (תהלים קט"ו). וקנית אדמה לחרוש ולזרוע לבנות ולנטוע היא אחת מן התריות היו למנת חלקנו תחת צל ממשלת אדונינו הקיסר יר"ה. לולא ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם. קמו עלינו רעים וחטאים לגזול ממנו זכיות בני אדם אשר לחיי עולם נטעו בתוכנו. אבל זאת היא נחמתנו בקום עלינו אדם. אדם ולא מלך (מגילה י"א) רק אנשי שחץ בני בלי שם יקומו נגדינו אבל לא המלך. הוא מחסה לנו הוא משגבנו נמצא בכל עת צר לנו וזאת היא תשועתנו לא נירא מה יעשה לנו אדם. וע"כ בכל לב ונפש נשפוך שיחנו לפני ה' ומקרב לב וממעמקי רוח נתפלל אל אדון היצורים אשר בל יסיר חסדו ואמתו מן ראש אדוננו הרחמן הלזה ואושר בארץ חלקו כאשר קראנו בתהלות דוד בן ישי:

ימים על ימי מלך תוסיף שנותיו כמו דור ודור ישב עולם לפני אלהים חסד ואמת מן ינצרוהו (תהלים ס"א) והנה כפי דברי מפרשי המקרא יקשה לנו באור הכתוב. יען יפרשו מלת עולם מלשון עולמית ונצחית. כי אם המשורר הקדוש יפלל לאלהים עבור מלכו האהוב שיתן לו חיים ארוכים ושלום נבינה. אבל בל יכול שכל אנושי להשיג איך יבקש עבורו חיים נצחיים כי הלא צבא לאנוש עלי ארץ וחיי ילוד אשה מוגבלים. אכן נוכל לפרש ישב עולם על אריכות ימים כמו ועבדו לעולם (שמות כ"א). ולהאיר נתיב במקרא הלזה נשים עין אל מה שדרש רבא בר מרי (עירובין דף פ"ו) מאי דכתיב ישב עולם לפני אלהים חסד ואמת מן ינצרוהו אימתי ישב עולם לפני אלהים בזמן שחסר ואמת מן ינצרוהו. הלום ראינו כי לפי דעת רבא תסוב עולם על התבל ויאמר אימתי יקוים העולם לפני אלהים בזמן שחסד ואמת ינצרוהו. ישמרו את התבל מלהשחיתו:

ולמען נשכילה בבאור נכון בהמשך המקרא נקדים הקדמה אשר ישכיל ויבין כל בן דעת צופה ומביט בכתבי הקודש. והוא כי אנחנו ידענו והשיבונו אל לבבינו כי ה' בחכמתו

בבראו העולמים. את קיומם הטביע על פי חוקים נתן למו בבריאה. ובתבל הלזו יתרומם ויתנשא בן אדם למשול על כל היצור ככתוב תמשילהו במעשי ידיך כל שתה תחת רגליו (תהלים ח') האדם לבדו מי יאכל ומי יחוש יותר ממנו את כל הטובות אשר תחלק האדמה לנבראים. אכן מקראי קודש אלפונו אורחות אמת וצדק כי רק אז יכנעו יצורי האדמה לבן אדם להחיותו בארץ אם ימלא חובת מצותו בין איש לרעהו. ובל ירדוף את אחיהו נברא בצלם להשחיתו ולהכריתו מארץ חיים. ואם לא ישמע למצות ה' לעשות צדק ומישרים. האדם עם כל חי יחדו יגועון ולא ישארו בארץ. כי אחרי עזבו דרך יושר ומשפט והלכו ארחות עקלקלות. אז תסור מהם השגחת ה' בטבע וחלפו ואינם. כמו שנאמר בדור המבול קץ כל בשר בא לפני כי מלאה הארץ חמס (בראשית ו') ודרשו חז"ל לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל. וכן בסדום ובנותיה כתיב (יחזקאל י"ז) הנה זה היו עון סדום אחותך גאון שבעת לחם וגו' ויד עני ואביון לא החזיקה. ודרשו רז"ל על הכתוב ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו (בראשית י"ח) שזה ירמוז על צעקת נערה אחת שנתנה דתה לעני והרגוה. ובנינוה העיר הגדולה קרא עליה הנביא עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת (יונה ג') ר"ל תוסר מעיר ויושביה ישמרו מארץ חיים. ויהי כי שבו אל ה' כתיב וישובו איש מדרכו הרעה ומן החמס אשר בכפיהם (יונה ג') ואז נחם ה' על הדעה ולא עשה כאשר זמם. ומזה נלמדה דעה והשכל. כי אם בני אדם דרכם השחיתו ויתקו מוסרות האחוה בחברה האנושית. ועל ילוד אשה יצור אל כמותו יגביה עוף לרדפהו באכזריות חמה. אז יעשן אף ה' בדור ההוא. ויכרתו מן הארץ כי זרועו עוד לא תסמוך חקי חיים הטביע אלהים בבריאה:

ובהגלות נגלות לנו משפטי ה' ישרים. נבין באור והמשך הכתובים הנ"ל בתהלים כי המשורר הקדוש ירים קול תפלתו לאל חי עבור מלכו אשר משפט ומישרים יאהב ויסולל מעגל טוב בחוקקו חקי צדק ויעמיד עולם על בסיס נכון וקים. אשר לא ימיטו חקי טבעו. ויאמר ימים על ימי מלך תוסיף. חיים ארוכים ושלוה יהיה מנת חלקו וגידלו. שנותיו כמו דור ודור. שנותיו אשר חי עמנו יפעלו טובות נצחיות לדורי דורות. ישב עולם לפני אלהים בזמן שחסד ואמת מן ינצרוהו. לא נירא עוד כי מוט תתמוטט הארץ. ומפני רעת יושבי בה האדם עם כל היקום אשר ברגליו יאסף. חסד ואמת מן ינצרוהו. חקי חסד ואמת אשר מן (מלשון וימן להם המלך דניאל אין והכין המלך כי אזן ותקן חקי חיים. ויכונן כסאו במשפט. ינצרוהו ישמרו את התבל לבל יהרסו עמודיה סלה. וכן אנחנו החוסים בצל אדונינו **הקיסר פראנץ יאזעף הראשון ידי"ה**. אשר מלט ארץ מולדתנו בחכמתו מכף רעים. ויגיה אור צדקתו לכל בני ממשלתו למושבותם. חקה אחת ומשפט

אחד שם ולכל תושבי מדינותינו לבל ישתרר איש על רעהו להכניעו בערמה. בזה השלים רצון בוראו. וירה אבני פנות לקיום העולם. ותכן עמודיו לדורי דורות. ע"כ נשפוך שיח תפלתנו לפני ה' בלי דומיה ונאמר ימים על ימי מלך תוסיף. יוסיף לו ה' שנות חיים ושלוה. שנות השקט והצלחה. וישפיע שפעת חסדו לו ולכל משפחתו הרוממה והנשאה כאשר יתחננו גם עבדיו בני ישראל מקרב לב ונפש חפצה. אמן:

דרוש יט

שדרשתי בביהכנ"ס הישן פה קראקא ביום הולדת אדוננו הקיסר יר"ה בש"ק פ' מצא שנה תרמ"ה לפ"ק.

שלש מתנות ברא הקב"ה בעולם חכמה וגבורה ועושר. זכה אדם לאחד מהם נוטל חמדת כל העולם וכו'. אימתי בזמן שהן מתנות שמים ובאות מכה הגבורה של הקב"ה אבל גבורתו ועושרו של אדם אינו כלום וכו' וכן ירמי' אמר (ירמי' ע') כה אמר ה' אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו ואל יתהלל עשיר בעושרו כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי אני ה' עושה חסד ומשפט וצדקה בארץ. (תנחומא פ' מטות סימן ה').

אם שלש מתנות האלו יקרות הנה לבני האדם. ומי שזכה אף באחת מהן כבר נטל חמדת העולם. רבותינו ז"ל בהשקיפם על פני העול ברוח קדשם אשר הופיע בבית מדרשם. דרשו שאז ראוי האיש לתהלה ולתפארת והוא אוצר כל כלי חמדה. אם הן מתנות שמים ובאות מכח הגבורה של הקב"ה. אבל זאת ישאל כל איש יתפלא על מאמרם מה זה אשר כונו רז"ל באמרם כי רק אז החכמה והגבורה חמדת כל העולם בזמן שהן מתנות שמים ובאות מכח הגבורה של הקב"ה. אבל גבורתו ועושרו של אדם אינו כלום. מנין לו לאדם חכמה עושר וגבורה אם לא מיד ה' ? הלא הוא יתעלה נותן ליעף כח לעשות חיל ופותח שערי ההשפעה ממנה נוטל כל האדם הראוי לו. ולפרש דבריהם כפי דעתי השפלה יראה. ומערם נשכילה ונדעה אם תחזינה עינינו בטבעי היצורים ונראה כולם מלבד האדם מוכרחים להיות תלוים ועומדים רק בחקי הבריאה חקק ה' למו בתבונתו אשר אין לה חקר. ואינם זזים מגבול טבעם אף כחוט השערה רק שומרים משפטיהם וחוקותיהם נתונים עמם מעת אשר נתהוו ובל יעברום. אבל אחד הוא האדם יען רצה ה' להטיב עמדו ולגמלהו חסד ואמת על כל מעשיו בראהו לבעל בחירה. ועל כן נתן בידו היכולת להטיב וגם להרע. וזה יראה לעינים כצמצום כביכול כח שכינתו כי אצל ה' אליו מגבורתו וחכמתו למען יוכל לעשות כאות נפשו בזה העולם. וכל אשר יעשה בבחירתו לטוב יעטרהו כבוד והדר וירדה בארץ ויכבשה. ואם בשכלו ותבונתו יגדל

האדם על כל הנבראים. אבל מפני שהרשות נתונה לו יוכל לבחור גם בדרך רע ומאוס בטוב ולפעול מפעלים נגד רצון בוראו ומעיבו יתעלה. וכזה אמרו רז"ל (ברכות דף מ"ג ע"ב) כל המהלך בקומה זקופה כאילו דוחק רגלי שכינה דכתיב מלא כל הארץ כבודו (ישעיה ו') שהארץ נקראת רגלי שכינה יען גם בה נראה כח ממשלתו והשגחתו. וכמו שאמר הכתוב והארץ הדום רגלי (ישעי' ס"ו) ועי' קידושין (דף ל"א). ואם האדם מהלך בקומה זקופה ואומר אני ואפסי עוד ואני עשיתי לי החיל הזה נראה כאילו דוחק רגלי שכינה. כלומר מכחיש השגחתו בנמצאים התחתונים. ובמליצתם הנשגבה יורונו חז"ל דעת ואמרו בתחלת ברייתו של עולם לא היה קלוסו של הקב"ה עולה אלא מן המים הה"ד מקולות מים רבים ומה היו אומרים אדיר במרום ה'. אמר הקב"ה מה אם אלו שאין להם לא פה ולא אמירה ולא דיבור הן מקלסין אותי לכשאברא בני אדם על אחת כמה וכמה (שיקלסו אותי). עמד דור אנוש ומרד בו עמד דור המבול ומרד בו אמר הקב"ה יפנו אלו ויבואו אותן שהיו. משל למלך שבנה פלטין והושיב בו דיורין אלמין והיו משכימין ושואלין בשלומו של מלך באצבע וברמיזה. אמר המלך ומה אלו שאין להם פה הרי הם משכימין ושואלין בשלומי אילו היו פקחין עאכו"כ. הושיב המלך בתוכה דיורין פקחין עמדו והחזיקו בפלטין אמרו אין פלטין זה של מלך אלא שלנו. אמר המלך תחזור הפלטין לכמו שהיה (ילקוט תהלים תתמ"ח). ולכשתסתכל במאמרם זה תבין אשר למדונו ההבדל בין מין האדם לשאר הנבראים. כי הראשון יען כל דבר יוכל עשות בבחירה על כן כשיפשע נגד אלהים ידמה כי בגבורתו ועוצם ידו יעשה כחפצו וככל העולה על רוחו וכדיורין פקחין שאמרו שלנו הפלטין כן יאמרו אלו בני אדם שלנו העולם. אבל שאר היצורים לא יצעדו צעד מן הנתיבה הרשומה לפניהם בטבע כפי רצון הבורא יתעלה והן מקלסין אלהים ברמיזה:

אמנם אם האדם ידע ה' בכל דרכיו וממלא רצון הבורא במפעליו. אז גם במעשה בחירתו ניכרת הגזרה אלהית ואין כאן גרעון כביכול בגבורתו יתעלה. הלא הכל יכירו וידעו כי יד ה' מושלה באדם ומאתו בא אליו כל הכבוד הזה. רק הרשות נתונה לבני האדם למשול בעולם למען יוכל לקיים את כל מוצא פי ה'. ועל כן בראותנו מלך מושל בארץ חייבונו חז"ל לברך שנתן מכבודו לבו"ד. שנעלה על לבבינו בראותנו המלך ביקר תפארתו ורוב גדולתו גבורת ה' ויכלתו. ונודה ונכיר כי מאת ה' היתה זאת אשר אצל מכבודו לאיש החפץ ביקרו. וזאת היא כונת הדרוש הצענו בראש שלש מתנות ברא הקב"ה בעולם כמתנה הם נתונים ממעון הברכות אל יצורי כפיו המה בני האדם. ובזה גדול יתרונם על כל הנבראים. יען אור הדעת יאיר על פני המעלות הנכבדות להגדילן ולהאדירן. חכמה

וגבורה ועושר. הן המתנות זכה האדם באחת מהם נוטל חמדת כל העולם וכו' אימתי בזמן שהן מתנות שמים ובאות מכח הגבורה של הקב"ה אבל גבורתו ועושרו של אדם אינו כלום וכו'. וכמו שביארו שם חכמים וגבורים עמדו בעולם ואבדו למה לפי שלא היתה מתנתן מיד הקב"ה אלא חוטפים אותה להם. אם יתעה אדם בדמיונו מפני שיראה את עצמו חפשי בדעותיו ושליט ברוחו ובמעשיו. וברצונו יבחר לו פעולותיו. וכאותן הפקחין שאמרו שלנו הפלטין יאמר שלו העולם לעשות כחפצו ולהרבות עצמה וישכח ה' עושו מחננו לעשות חיל. הרי הוא כאילו דוחק רגלי שכינה ואין מתנתו מיד הקב"ה אלא חוטף אותה לו. אבל למען הכיר העושר והחכמה והגבורה אם הם מתנות שמים נתונים לבני אדם שתהיה למו חמדת כל העולם. עשו רז"ל לנו צוננים ויורונו מדברי הנביא ירמיה ע"ה אשר דבר פי ה' אליו ויגידה כה אמר ה' אל יתהלל חכם בחכמתו גבור בגבורתו וגו' כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי אני ה' עושה חסד ומשפע וצדקה בארץ כי באלה חפצתי. אם ידע כי לה' הגדולה והגבורה והעושר ויבין מה ה' דורש מאתו וידבק בדרכיו לעשות חסד ומשפע וצדקה בארץ אז החכמה והגבורה והעושר הם מתנות שמים ובאות מכח הגבורה של הקב"ה כי באלה ה' חפץ שיעשו יצוריו החסד והצדקה היושר והחנינה עם עושרם וגבורתם וחכמתם. והאדם נועל על ידם חמדת כל העולם:

שלש מתנות האלו שברא הקב"ה בעולמו אנו רואים מתנוססים כאבני נזר על ראש המעוטר בכתר מלכות הוא אדוננו **הקיסר פראנץ יאזעף** יר"ה. אשר היום הזה חוגגים כל עמי ארצות אוסטריא את יום הולדתו. חכמה וגבורה ועושר. המה העמודים אשר עליהם נוסדה ממשלתו הרוממה לבל תמוע לעולם. והוא נעל חמדת כל העולם. וכל רואה ידע כי ברכות ה' עליו יחולו הן מתנות שמים ובאות מכח הגבורה של הקב"ה כי אדוננו הקיסר יר"ה יודע מה ה' דורש ממושל אדיר אשר ימשול על רבבות אלפי בני אדם וינהג ממשלתו בחסד ומשפט וצדקה. ועליו נוכל לקרות את אשר נאמר בדוד המלך ע"ה ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו (שמואל ב' ח') וע"ז שאל התלמוד הלא כל מקום שיש משפט אין צדקה וצדקה אין משפט. (סנהדרין דף ו' ע"ב) כי בהשקפה הראשונה משפט וצדקה הם מושגים מתנגדים זה לזה. ולפי דעתי השפלה ידאה אשר השמיענו הכתוב רעיון נשגב מתהלוכות בית דוד אשר הוכן כסאו בצדק ומשפט. כי הלא נדע אשר על שתי בחינות יתראו לפנינו אשר תוסדנה הממשלות על בני אדם. האחת תדרוש דק קיום המלכות בתוקף ועוז ועריצות נוראה. ואף שהחוקים והמשפטים דרושים לכל ממשלה כי באין חוק ומשפט יהרס עם. אבל היא תרבה לחזק חוסנה ותוקפה על ידי חקים

מגבילים משפטי הנולדים בארץ. ודק לאנשים פרטים רמי המעלה יטיבו החקים האלו. אבל לכל המון העם יעמיסו במועות ברזל וידכאו לארץ חיתם. ועל בחינה השנית היא הממשלה אשר תכון בצדק כסאה ותאחד את כל עבדיה ותקשרם בעבותות אהבה ותשים מעינה להטיב לכלם בלי הבדל. ואם אל המטרה הלזו תכונן הממשלה כל מעשיה. זאת היא אשר יכנה הכתוב משפט וצדקה כי כל משפטיה ממוזגים בצדקה ובעשיית חסד לכל תושביה. ועל דוד מלך ישראל ע"ה אשר במקום המשפט שם לו גם הצדקה לקו ומשקולת נאמר ויהי דוד עושה משפט וצדקה. והצדקה והמשפט שעשה היה "לכל עמו". כלם כקטן כגדול בלי הבדל שבעו נחת ועונג ונהנו מזיו החקים הצדיקים כי ישבו שלוים ורעננים תחת דגלו:

ועל פי זה נבינה דברי דוד המלך ע"ה אשר ישפוך שיחו לפני ה' ויאמר עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעושקי, ערוב עבדך לטוב אל יעשקוני זדים. (תהלים קי"ט) אם נשים נגד עינינו טענת העריצים אשר ישימו ממשלתם כעול קשה על צואר העם. ובכוס משפטם לא ימסכו ממסך הצדקה וישיבו אמרים לאמר. חידות כל תושבי המדינה והשואת זכיותיהם בלי הגבלה ורסן תרפנה מוסדות הממשלה. ותעצומות המלכות ינתקו. ולעמת זה יאמר דוד אשר רוח צדק ומישרים היתה שפוכה על כל ארץ ממשלתו. עשיתי משפט וצדק. אבל בל אירא פן יקומו צרים להרוס יסודי ממשלתי. בל תניחני לעושקי. אתה ה' שומרי וצלי בל תתן אותי בכף הקמים. ערוב עבדך לטוב בל יעשקוני זדים. אף שכסאי תעמוד על רגלי צדק ומישרים ותשפיע חסד וחנינה לכל המון בני ישראל היא תכון לעולם ובל תמוע נצח:

ואם נשא עינינו ונראה גם אנחנו אל **אדוננו הקיסר** יר"ה אשר ינהג מלכותו בצדק ומשפט. וכל עמלו ויגיעתו להטיב לכל בני מדינותי'. ולכלם יאיר שמש צדקתו בתתו להם חקי חיים ורצוים לכל. אבל בכחו הגדול גם יוציא לאור משפט לדכא עושק. ובזה תכון מלכותו ותהי אדירה בתבל. והוא עושה צדקה ומשפט לכל עמו. אבל ה' בעזרו בל יניחנו לעושקי' כי הוא יערוב עבדו לטוב בל יעשקוהו זרים. גדולה ותקיפה היא ממלכת אוסטריא בעולם. כל רואה יכיר אשר מושלה היא גבר חכם בעוז אשר נעל חמדת כל העולם חכמה וגבורה ועושר מתנות שמים ובאות מידו של הקב"ה. הן תעטרנה זר תפארה לכסא כבוד מלכנו יר"ה "חכמה" אשר שאל מה' נתן לו לכונן סדרי מלכותו "גבורה" היא עוז חילו הגדול ישע ימינו "עושר" הם אוצרות המדינה המפכים נוזלים ליסד במדינותי' כל דבר טוב ומועיל. המה העמודים התיכונים אשר עליהם יסד מלכותו והם לו מתנות שמים ובאות מכח הגבורה של הקב"ה כי ישכיל אדוננו ירום ונשא וגבה

מאוד. אבל ידע דרך ה' לעשות צדקה וחסד ומשפט בארץ להטיב לכל עמי' ולהשפיע טוב לכל בני ממשלתו:

ואנחנו? בני ישראל עלינו עוד מוטל החוב ביתר שאת ועוז להכיר את הטוב והחסד עשה עמנו אדוננו הקיסר יר"ה. העביר מעלינו חרפה ובוז אשר היה עם ישראל כעבד כיליד בית לנשוא עול חקים מעיקים אשר השתרגו עלו על צוארנו **והקיסר בכבודו** יד"ה נתן לנו חקי חיים מאשרים אשר בצלם נחיה בעמים בהשקט ובטחה. ע"כ זאת היא חובתנו כי נהיה כלנו עבדים נאמנים למלכנו יר"ה סרים למשמעת חקי המדינה לכל פרטותיהם ונרוץ בתשוקת הלב לכל אשר תצוה אותנו חובת האזרח ונלמדה חובתנו ונעשנה ממה שיאירו לפנינו מדברי המשורר לענין קיום מצות ה'. שאמר. העבר חרפתי אשר יגרתי כי משפטיך טובים. הנה תאבתי לפקודיך בצדקתך חייני (תהלים קי"ט) ויש לעורר בהבנת הכתובים. מה זה נתינת טעם שיוסרו בוז וחרפה ממנו יען המשפטים טובים המה. וע"ז אומר כי המשורר הקדוש ישא נפשו אל ה'. וכאיל על אפיקי מים תערוג ותצמא לעשות המצות והמשפטים אשר צוה ה' אלדינו אותנו בזריזות ואהבה וחבה יתירה. לא ככל אשר אנחנו עושים היום המצות והחקים מיראת העונש ופחד הפרענות מפני שאין לנו לב להבין ולהשכיל איך יועילו אלו החקים והתורות לשלמות הנפשית הנצחית. אבל אדונינו דוד המלך ע"ה כבר עמל ויגע וטרח להבין פקודי ה' הישרים והצהלו פני' בהאיר עליהם אור התבונה והדעת. ועשה מצות ה' בחמדה רבה ויאמר. העבר חרפתי אשר יגרתי. זאת היתה לו לחרפה ובוז כי יגרתי מפני האף והחימה. ומיראת העונש קיימתי מצותיך. עתה ידעתי בדעי ושכלי כי משפטיך טובים. הנה תאבתי לפקודיך. לא בהכרח וכפיה עשיתי פקודיך רק תאב אנכי לשמדם "בצדקתך חייני" יען משפטיך הם צדיקים וממקור האמת והצדק ינבעו. לכן אמלא אחר דבריהם ברצון וחדוה רבה. ומלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא. ונתן הרשות להשאיל מובן הכתובים האלו ולהתאימם עלינו בני ישראל דירי ארצות אלו. אנחנו ידענו את אשר קרנו והתלאות עברו על נפשינו בימי גלותנו. זרים קמו לבלענו וידכאונונו בגזירות רעות. חדשים לבקרים רבו צרותינו ולכל מדרך כף רגל יהודי הושמו מוקשים והוכנו פחים ויצרו צעדי'. ובעתות ההן אם הקרה מקרה ובן ישראל עבר מצות הממשלה כי כבדו עלי' מנשוא החקים המעיקים אשר רק עלי' יען הוא יהודי הכבידו את אכפם. הן אף שמצוה עלינו מפי התורה לשמור חקי המלכות ומשפטי הממשלה בכל הזמנים אבל לא יכולנו להרשיע כל כך את האיש אשר אע"פ הכרח חקים עריצים נטה מדרך המלך. וכמו שנאמר ע"פ משל אם אל אחד מבני' יצוה האב מכל פירות הארץ אכל תאכל רק מעץ אחד אשר ינקבהו בשמו לא

תאכל את פריו ממנו. ואל השני יאמר מכל פירות הארץ לא תאכל רק עץ אחד אשאיר לפניך והיה לך פריו למחיה וכלכלה מה יעשה הבן השני ולא יחטא ? אבל לא כן אנחנו פה בני ישראל חוסים בצל מלכות אדוננו הקיסר יר"ה אשר נשתוו החקים לנו וליתר עמי הארצות ונסו צללי עוני וגזו ענני חרפה מדור דור. ע"כ ישמור בנפשו ויזהר מאד כל איש ישראל לבלי לפשוע ולבלי לחטוא נגד חקי המדינה. אם חופש נתן לנו את חקי הארץ למה לא נעשה ? כל אחד מאתנו יאמר ממעמקי לבבו. העבר חרפתי אשר יגורתי. אם מלפנים עשינו החקים רק מפני הפחד והמורא. מלך החסד ! העברת חרפתי אשר היה איש ישראל מורדף ומעונה נתון למשיסה ולח. וע"כ אמלא אחר דבריך ברצון. כי משפטיך טובים. "הנה תאבתי לפקודיך" ברוח גיל וששון אשמור פקודי המלכות בצדקתך חייני' כי במקום המשפט שם הצדק והחנינה לכל תושבי ממשלתך. לכן נטיתי לבי לשמור חקי המדינה כי בצדקתך נתת לי חיים ואהיה שבע רצון וישע רב:

במקום תהלה שם תהא תפלה וברכה לראש אדוננו הקיסר יר"ה אשר נשפוך שיח חינונינו לפני אדון כל היצור בתהלות בן ישי. אלהים משפטיך למלך תן וגו'. ידין עמך בצדק ועניך במשפט וגו' ישאו הרים שלום לעם וגו' ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים וגו' יפרח בימיו צדיק ורוב שלום [עד] בלי ירח (תהלים ע"ב) מפני שהוא ידין העמים החוסים בצל ממשלתו בצדק ובשפטו בני אביון יושיע כי ידכא עושק ויהרס כל מעול וחומס. כל בני מדינתו מקטנם ועד גדולם. יחד עשיר ואביון יעלזו וישמחו ויהנו מזכיות משפטיו וחקיו הטובים ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים וגו'. ואומר בכונת הכתוב ע"פ דברי הרב בעל עוללות אפרים ז"ל (מאמר נ"ג) שפי' מה שארז"ל (ב"ב דף ע"ה ע"א) פני משה ששני חמה פני יהושע כפני לבנה. כי משה הנחיל לישראל התורה שאורה שוה בכל זמן ובכל מקום. ולא תשתנה בעת מן העתים ואין בה תוספת או גרעון כמו שאמר הכתוב לא תוסיפו ולא תגרעו (דברים ד') ובזה התורה נמשלה לחמה שאורה שוה בכל זמן ואין בה תוספת וגרעון וע"כ אמרו פני משה כפני חמה. אמנם יהושע הנחיל את ישראל הארץ הקדושה. אשר אבדנוה בחטאינו למועד ומועדים. ואין אורה נמשך בכל עת בשוה. וזה הוא שאמרו פני יהושע כפני לבנה. שהארץ שהנחיל יהושע את ישראל אף בהיותה תחת ידם היה בה תוספת וגרעון כלבנה הלזו שיש בה ט"ו ימי עלייה ט"ו ימי ירידה עכ"ד:

והנה אנחנו רואים במלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא. אם המלך ישען רק על תוקפו וגבורתו וירבה מלחמות לדכא גוים תחת רגליו. להסיר גבולות עמים ולהרבות ארצות ממשלתו. אף שינחל כבוד וגדולה אבל כבודו נמשל ללבנה שפעמים אורה

נתוספת ופעמים מתמעטת כי לא לעולם חוסן אף אם יעלה לשמים שיאו. לא כן מלך שנתן לו ה' לב להבין ולהורות לעמו חקי צדק וברכה. ידמה לאור שמש אשר ברצון בוראה היא מאירה בכל עת בלי הפסק וגרעון. וכן הם חקי משפט וצדק. אשר בני אדם יכירו טובם ותועלתם לעד יעמודו וישארו לברכה בקרב הארץ. וזאת היא אשר ישבח הכתוב מלך אוהב צדקות עושה חסד ומשפט להטיב לבני אדם ולהושיע עניים מחזק ממנם ויאמר ייראוך עם שמש המורא והכבוד אשר יאצלו לך עמיך ברוחם. ויתנו לך התהלה הוא דוגמת השמש אשר טובתה בל תמוש. לפני ירחי. חשיבותה תגדל מהירח. דור דורים כי לעד תזרח שמש המשפט והצדקה בל תאסוף נגהה סלה. וכן אנחנו נכירה ונדעה יקרת רוח אדוננו מלכנו הקיסר יר"ה אשר לא שם תעודתו בארץ החיים לרשת ארצות גוים ולהבקיע מדינות שונות רק לשלום ומישור השקט ובטחה מחשבותיו כל היום וישא את נפשו לדרוש טוב לכל עמיו כי ירבה למו חקי צדק וברכה מעודו ועד היום הזה. נקרא לפניו ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים. ונברכהו מקירות לבנו. יפרח בימיו צדיק יתחדשו כנשר נעוריו. ויפרח כזית הודו וריח לו כלבנון. ורוב שלום עד בלי ירח. השלום לכל העמים הסרים למשמעתו אשר ידרשנו בכל עוז. יפרח ויצין ויעש פרי תנובה לשמח לב אדוננו הגדול יר"ה וכל עבדי' החוסים בצלו יאושרו בארץ עד עולם אמן:

דרוש כ

ובו נכלל קצת אמרים מדרוש שדרשתי בביהכנ"ס ר' אייזק ר' יעקלש ז"ל ביום פטירת המיסר חנ"ל בש"ק ס' שלח שנת תרמ"ז פה קראקא. א"ר יהודה בר שילא אד"א א"ר יוחנן ששה דברים אדם אוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב ואלו הן. הכנסת אורחים וביקור, חולים. ועיון תפלה והשכמת בהמ"ד והמגדל בני' לת"ת. והדן את חבירו לכף זכות והקשה הש"ס והא תנן (ריש פיאה) אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז וכו' כיבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום לבין אדם לחבירו. ות"ת כנגד כולם. הני אין מידי אחרינא לא. הני נמי בגמ"ח שייכי לישנא אחרינא הני בהני שייכי (שבת קכ"ז).

והנה יפלא בעיני כל הרואה. איך יתאימו כל הני ששה דברים טובים ובפרט זה של עיון תפלה דקחשיב ר' יוחנן שיהי' שייכים ונכללים בהני מילי של המשנה בפאה. ורש"י ז"ל מחק הגירסא מלשון הראשון בש"ס הני נמי בגמ"ח שייכי. אשר יהי' פירושו שכל הני דקחשיב ר' יוחנן נכללים בגמילות חסדים שחושב התנא במתני' דפאה. וקיים רק לישנא הני בהני שייכי שאז לא נאמר שכולן נכללים בכלל גמ"ח. רק יש מהם אשר

תוכל לקבעו בכלל הבאת שלום ואידך דמתני' דפאה. והנה רש"י ז"ל שם מפרש עיון תפלה בכלל גמ"ח דכתיב גומל נפשו איש חסד (משלי י"א) ורבינו שמשון ז"ל שם בפאה הביאו המהרש"א ז"ל בחד"א הוסיף דנפש זו תפלה וגומל נפשו יסוב על התפלה דכתיב ואשפוך את נפשי לפני ה' (שמואל א' א'). וזה יקשה לנו להבין דסתמא בכל הש"ס אם מזכיר גמילות חסדים הוא מה שעושה לאחרים. וכמו שאמרינן בסוטה (דף י"ד ע"א) תורה תחלתה ג"ח דכתיב ויעש ה' אלדים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם (בראשית ג') וסופה גמ"ח דכתיב ויקבר אותו בגיא (דברים ל"ד) וכן בסוכה (דף מ"ט) גדולה גמ"ח מן הצדקה וכו' צדקה לעניים גמ"ח בין לעניים בין לעשירים וכו' ומה שגומל אדם לנפשו בתפלה ועושה טובה לעצמו זה לא שייך לכללו בגמ"ח. ואם נאמר דקחשיב מה שאדם עושה לעצמו חסד בכלל גמ"ח מ"ש תפלה הלוא התורה בכללותיה ופרטותיה. בכל המצות שמקיים רצון הבורא ית'. הוא גומל טוב לנפשו ומזכה נשמתו ויפול חבלו בנעימים:

וראיתי למהרש"א ז"ל בחד"א שנראה שהי' קשה לו זה הפירוש. וע"כ אמר דעיון תפלה אינו נכלל במצות גמ"ח רק בכלל הבאת שלום הוא שתפלה מביאה שלום בין ישראל לאביהם שבשמים. ולרבותא נקט והבאת שלום בין אדם לחבירו. בין ישראל לאביהם שבשמים עאכו"כ שנכללת בהבאת שלום. ולהטעים דברי' ז"ל אומר להרחיב דיבורי על הא דדרשינן בברכות (דף י' ע"ב) על קרא זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלב שלם והטוב בעיניך עשיתי (ישעי' ל"ח) מאי והטוב בעיניך עשיתי אר"י אמר רב שסמך גאולה לתפלה. ר' לוי אמר שגנז ספר רפואות. ותמה ע"ז במהרש"א שם מאי רבותא קמ"ל קרא על קדוש ה' המלך חזקיהו שסמך גאולה לתפלה הלוא כל העולם עושים כן. וגם יש לעורר בטעמא דמלתא מאי ראו חז"ל לדרוש בקרא והטוב בעיניך עשיתי שיסובו על סמיכת גאולה לתפלה ועל גניזת ספר רפואות. ואשר אנכי אחזה לי במיעוט בינתי הוא. עפ"י שאמרתי להבין זה ששבחו חז"ל ואמרו מי שסומך גאולה לתפלה שאינו ניזוק כל היום (ברכות דף ט' ע"ב) והתוס' ביארו שם שזהו רק אם סומך גאולה לתפלה כשמתפלל כותיקין היינו שגומר ק"ש עם הנץ החמה ואח"כ מתפלל שכן נאמר יראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים. (תהלים ע"ב). ועפ"ז אומר דנגלה הרז למה אינו נזוק כל היום מי שסומך גאולה לתפלה. שהלוא ידענו אשר ה' יתעלה בעצמותו הנשגב לבלי תכלית משפיע רק טוב. והרע הנמצא בעולם הוא מפאת שכל חומרי הוא מוגבל וההעדר כרוך בעקבו. וגם יען אשר יחטאו הנבראים וישחיתו דרכם על פני הארץ. וזה שאמרו רז"ל (שם דף ז') שהקב"ה כועס בכל יום. והראנו לדעת על מה חרי

האף הגדול הזה שאמרו שם תנא משמי' דר' מאיר בשעה שהחמה זורחת וכל מלכי מזרח ומערב מניחים כתריהם בראשיהם ומשתחוים לחמה מיד כועס הקב"ה. כי הלא הקב"ה עשה את העולם בחכמתו הנפלאה. הכל מורה על אחדותו ית' וגם את השמש נתן להאיר על הארץ. ואם השמים מספרים כבודו והארץ מלאה חסדו הלא יבין וישכיל כל נברא להודות לאל. ואם עע"א ימרו ויעציבו רוח קדשו בתתם כבוד אלהות למשרתיו עושי רצונו ומשתחוים לחמה כועס הקב"ה. ורצונם לומר ששולח חצי זעמו בבני אדם להענישם. וכן ביאר רבינו במורה נבוכים שכ"מ שנאמר בתורה חרון אף ה' הוא רק על עון ע"ז. יען נפלו בריאי השכל לבור שחת ואל הפחת. לעבוד את הנברא:

אבל אשרנו וחלקנו מה טוב. אם איש ישראל מתגבר כארי לעמוד בבוקר לעבודת בוראו. ובאותה שעה שהחמה זורחת יקרא ק"ש ויתפלל הוא המשכך כעס וחימה. וכן ביאר רבינו הרשב"א ז"ל מובא בעין יעקב פ"ק דברכות מה שאמר הכתוב בענין אליהו בלחמו מלחמת ה' עם נביאי הבעל. ויקח אליהו שתים עשרה אבנים כמספר שבטי בני יעקב אשר היה דבר ה' אליו ישראל יהיה שמך (מלכים א' י"ח) וכ' שם בזה"ל ויש להעיר האם סכלנו בי"ב שבטי בני יעקב מאיזה יעקב נולדו שהוצרך לפרש שהוא מי שאמר השם עליו ישראל יהיה שמך. רק הכונה כי היו עובדים לכוכבים וגלגלים. ויעקב ע"ה בא להתגבר בכח סבת כל הסבות ב"ה. וכבר הגביר ראש היחס עליהם והיה שר על השרים. ועל מרה זו נקרא ישראל. ולפי שהוצרך אליהו עכשיו למדה זו. לקח י"ב אבנים למספר שבטי בני יעקב שנתעלו מכל האומות למדריגת ישראל. וע"כ אמר הכתוב אשר נקרא שמו ישראל. ר"ל שהמה בני יעקב ונקרא ישראל. כי הוא עומד תחת השגחת הבורא יתעלה לבדו. כי אליו לבדו יוחיל ואליו יערוך חין בקשתו. כי הוא אמונתו עכ"ד הרשב"א. ולפ"ז נאמר שכן בק"ש נאמר שמע ישראל. אתה העם שנקראת ישראל מפני שהבדילך ה' לו אשר לא תתעה חלילה להשתעבד לשום אמצעי בינו ית' ובינך. ה' אלהינו ה' אחד. והוא ענין יחודו הגמור והרחקת כל זולתו. אשר משם תחייב קבלת עול מלכותו וחוזק אהבתו. כי חוזק האהבה יתקשר ביחוד (לשון בעל העקידה שער נ"ח) וזה העובר ה' המשכים בבקר ומקבל עליו עול מלכותו יתעלה לבדו הוא לא יגור מפני האף והחימה. ועל כן אמרו כל הסומך גאולה לתפלה וכמו שפירשו התוספות שמתפלל כותיקין אינו ניזוק כל היום. שהוא מתקן חטאת ומרי בני הארם שמשתחוין לשמש והוא יירא את ה' בהנץ החמה ע"כ אינו ניזוק. כי בהבטל הסבה יתבטל המסובב. וה' חפץ חסד להטיב לנבראיו. וע"פ זה יובן לפנינו דרשת חכמינו ז"ל שאמר חזקיהו זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלב שלם. שרק אליו ית' לבדו יחד לבבו ליראה אותו.

והטוב בעיניך עשיתי. מה שהוא טוב לפניו ית' שהוא להטיב לבריותיו לא להאבידם בחרון אנכי עשיתי. וע"ז דרשו שסמך גאולה לתפלה. כותיקין שיחד שמו ית' בק"ש ותפלה עם הנץ החמה ועי"ז שכך כעס וחימה. וכן אותו המ"ד שאמר שגנז ספר רפואות י"ל ג"כ כזה. וכמו שביאר הרמב"ם ז"ל (פי' המשניות מקום שנהגו) שהספר הזה היה שבקשו לרפאות על פי תעלולי ע"ז. וחזקיהו הראה שיבושם ומעותם. והטוב בעיני ה' עשה וגנז ספר רפואות למען יטו כולם שכם אחד לעבדו ביראה:

ועל פי האמור בזה שאם ישתדל איש ישראל ויחד לבבו ליראה את ה' ליחדו ולעבדו בתפלה הוא מסיר חרון אף מן הארץ ומשים שלום בעולם. על כן יתכן להבין פירוש המהרש"א ז"ל דעיון תפלה הוא בכלל הבאת שלום כי היא מביאה שלום בין ישראל לאביהם שבשמים ומחזקת הקשר בין הנבראים הנבחרים בחירי השכל והמדע לבוראם ישתבח ויתעלה על כל. ועל פי דברי המהרש"א אלו וכפי שביארתים באריכות אולי נוכל לומר דהשכמת בית המדרש גם היא נכללת בהא דהבאת שלום וכו' שהרי אמר ר' יוחנן גופי' בברכות (דף ו' ע"ב) בשעה שהקב"ה בא בבית הכנסת ולא מצא בה עשרה מיד הוא כועס וכן הוא בהמ"ד שוה לטובה. ורב אמי ורב אסי הוו מצלי היכא דהוי גרסי ביני עמודי (שם דף ח') ואם אין שם אדם בבקר בשעת התפלה יתעורר חרון אף של מעלה כביכול לאמר מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה (ישעיה נ') אבל אם איש מישראל חרד וירא לדבר ה' ומשכים לבהמ"ד מסלק חרון אף ומשים שלום בין ישראל למקום. וזה נלמד ממתני' דהבאת שלום בין אדם לחבירו מק"ו וכמו שכתבנו בשם המהרש"א ז"ל. וכן יש לבאר הא דגרסינן התם (דף ח' ע"א) אמרו ליה לר' יוחנן איכא סבי בבבל תמה למען ירבו בניכם וכו' על האדמה כתיב כיון דאמרו ליה מקדמי ומחשכי לבי כנישתא אמר היינו דאהני להו. ולא נגלה לנו הטעם למה זאת הקדימה ומה שיחשיכו בבית הכנסת יועיל להם כמו אם יושבים על האדמה הברוכה ואף שר"א בר חנינא הוכיח שם מקרא אשרי אדם וגו' לשקוד על דלתותי (משלי ח') אבל טעמא מאי. אולם לפי דברינו דהשכמת בהמ"ד וביהכ"נ מפני שמשככה כעס וחימה ומביאה שלום בין בנים לאביהם שבשמים ור' יוחנן השמיענו במאמר המוצג בראש שאדם אוכל פירותיהם בעה"ז ע"כ אמר היינו דאהני להו לסבי שיאריכו ימים. מפני שאף בעוה"ז לא יקופח שכרם מלבד השמור להם בעוה"ב. אכן כ"ז הוא רק לפי גירסת לישנא אחרינא בש"ס דהני בהני שייכי. אשר נוכל לחלק פרעי דברי ר' יוחנן בכל הני מילי טבי הספורים במשנתנו דפאה כל אחד כפי שנתאימנו בדבר השייך לו. אבל לפי גירסת ספרים ישנים ולישנא קמא הני נמי בגמילות חסדים שייכי ודאי יקשה להבין איך יחוברו ויוכללו אלה

הדברים שחידש ר' יוחנן ואמר עליהם שאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז וכו' בזאת המצוה היחידה "גמילות חסדים" ובפרט הא דעיון תפלה שהוא רק מתפלל על נפשו וכמש"כ רש"י ז"ל והביא מקרא דגומל נפשו וגומר איכה נחברנו במדה טובה שבין איש לרעהו גמולות חסדים:

ולבאר דברי הש"ס ע"פ גירסת הספרים הישנים ולהבין בינה בדברי ר' יוחנן שכל מאמרו יסוב על קוטב הזה ויעמוד על רגל אחד המיוחד שהוא מעמודי העולם ה"ה גמילות חסדים אומר. ואביא מה שראיתי לאחד קדוש מדבר ה"ה הגאון כמהור"ר בכר דוד ז"ל בספרו דברי אמת [דרוש חמישי] שהביא דברי הרמב"ם ז"ל בפי' המשנה ריש פאה שכ' שם וענין מה שאמר התנא אוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קימת וכו' יען המצות נחלקים על ב' חלקים בין אדם למקום ב"ה ובין אדם לחבירו. וכשיעשה המצות המיוחדות לנפשו מה שיש בינו לבין קונו תחשב לו לצדקה. ויגמלהו הקב"ה לטובה בעוה"ב. וכשיעשה האדם המצות התלויות בתועלת בני אדם זה עם זה כמו כן תחשב לו לצדקה לעוה"ב לפי שעשה המצות. אבל ימצא טובה גם בעוה"ב בעבור שנהג מנהג הטוב בין בני האדם. כי כשינהג מנהג הזה יתדמו אחרים לעשות כמותו וכל מצות שבין אדם לחבירו יכנסו בכלל הזה וכמו שאמר הלל לאותו הגר בשבת (דף ל"א עא) ובת"ת יזכה לכל זה כי הת"ת מביא לידי מעשה עכ"ד הרמב"ם ז"ל. וכ' עליו הגאון מהר"י הנ"ל שמוצא דברי רבינו מקידושין (דף מ' ע"א) שמביא מתני' דפאה אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם וכו' והקשה הש"ס אמאי לא תני שלוח הקן דכתיב נמי למען ייטב לך והארכת ימים (דברים כ"ב) ותי' מקרא אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו (ישעי' ג') וכי יש צדיק טוב וצדיק שאינו טוב אלא טוב לשמים ולבריות זהו צדיק טוב והוא מי שמקיים אף מצות בין אדם לחבירו ומי שאינו גומל חסד עם הבריות הוא הצדיק שאינו טוב. הרי מזה כדברי הרמב"ם ז"ל. והקשה ע"ז הגאון מהר"י הנ"ל מזה המאמר בשבת המוצג בראש דרשונו שחשיב עיון תפלה בכלל מצות שאדם אוכל פירות והוא רק לפי הפירושים שהבאנו רק מצוה בין אדם למקום יתעלה וסוגית הש"ס דקידושין מורה שרק צדיק טוב לבריות יאכל וחדי ביעודי העוה"ז:

ואומר אל לבי לפרש הני מילי שאמר ר' יוחנן בשבת אשר כולם יתאחדו גם במצות שבין אדם לחבירו. והוא שאמרנו בש"ס ברכות (דף נ"ה ע"א) דחשיב ר' יהודה חד מהנך דברים דמאריכין ימיו ושנותיו עיון תפלה והקשה והאמר ר' יוחנן כל המאריך בתפלתו ומעיין בה סוף בא לידי כאב לב דכתיב (משלי י"ג) תוחלת ממושכה מחלת לב וגו'. ומשני הא דקמעיין בה (פירש"י שמצפה שתעשה בקשתו) הא דלא מעיין בה אז

מעליותא היא אריכות התפלה. היכי עביד דמפיש ברחמי. ואומר שאז יאות חילוקם של רז"ל דעיון תפלה הוא מעלה יתירה. אם ישפוך צקון לחשו גם בעד רעהו וכמו שאמרו נדרים (דף מ' ע"א) כי אתא רב דימי אר"י כל המבקר את החולה גורם לו שיחיה וכל שאינו מבקר את החולה גורם לו שימות. מאי גורם וכו' אלא כל שאינו מבקר את החולה אין מבקש עליו רחמים לא שיחיה לא שימות. ופי' הרא"ש זו רעה גדולה שאם היה מבקרו היה מבקש עליו רחמים ואפשר שעת רצון הוא ומניעת הביקור גורם שימות עכ"ל. ולפ"ז א"ש דאם מאריך בתפלתו ומעיין בה לטובת עצמו למלאות בקשתו אז אמרו עליו שבא לידי כאב לב. אבל אם מפיש ברחמי בעד חביריו בתוך קהל ישראל ותפלתו שגורה בפיו ושפתיו וערוכה ושמורה בלבבו למען הצבור ותפלתו מקובלת לשנות גזר דין לרחמים. ע"כ גם לנפשו הטיב בעבור זה ונענה באריכות ימים ושנים:

ולפי זה כמו כן נאמר מה שאמר ר' יוחנן במאמר הנצב בראש. עיון תפלה. מכלל המצות שאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז וכו'. ור' יוחנן גופא אמר בברכות דמעיון תפלה בא לידי כאב לב אלא ודאי הוא אמר דברו בשבח עיון תפלה כשהוא משתתף בצרת חבירו ומפיש ברחמי בעד עמיתיו האומללים. ותפלה זו היא שבה ג"ח שאם עת רצון היא כשבקר את החולה וראתה נפשו צרת רעהו אז יכמרו רחמיו עליו להתפלל בעדו. והוא גורם לו בתפלתו שיחיה. הרי הוא בעיון תפלה זו גומל חסד עם רעהו. וגם היא מישך שייכה בכלל גמ"ח כגירסא הראשונה ברש"י כי הוא בהתפללו בעד רעהו מכוין לגמול חסד עמו ורצונו יעשה ה'. והויא כמצוה שבין אדם לחבירו אשר אף לדעת הרמב"ם ע"פ ש"ס קידושין הנ"ל אדם אוכל פירותיהם בעוה"ז וכו' וכמו ששמענו מקרא אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו (ישעיה ג' י'):

ואף זאת שאמר ר' יוחנן וחשיב בין הני דאדם אוכל פירותיהם וכו' גם הדן את חבירו לכף זכות. יש לדרוש ולומר שגם זה שייך בהא דגמילות חסדים. והוא אם נשכילה ונדעה בהנהגת בני אדם. אשר רק זאת היא תפארתם להטיל מום ומגרעת בבן אדם כמותם ולא יביטו היופי רק יחזו רע ודופי. וידמו בזאת למצוא דרך נכונה להתקדש. וגם אם יראו אדם בשפל המדריגה וצריך לעזרה יחפשו עליו עלילות חפש מחופש לאמר כי אין ראוי לתמיכה ויפול הנופל. אבל אם נלך בעקבות רבותינו ז"ל כפי שהורונו מדה נכונה הוי דן את כל האדם לכף זכות (אבות פ"א). אז גם בזאת בל נכשל ובל נמוט. ואראה מקום לזה לפ"מ שקיי"ל מומר להכעיס אין נותנין לו צדקה ומומר לתיאבון מצוה להחיותו (עיו"ד סי' רנ"א) וכדרדשינן בע"ז (דף כ"ו) לכל אבידת אחיך (דברים כ"ב) לרבות את המומר. והן מצינו בש"ס גיטין (דף מ"ז) גבי האי גברא דזבין נפשיה ללודאי אתי לקמי דרב אמי

אמר ליה פירקן וכו' אמרו ליה רבנן לר' אמי האי ישראל מומר הוא דקחזו ליה דקאכיל נבילות וטריפות אמר להו אימר לתיאבון קאכיל רבי אמי הורה לנו מדת האיש השלם האמתי אשר כדי להציל את הפוחז והריק אף שהיה עובר על מצות ה' בפרהסיא. חפש לו צד זכות ואמר אולי עבר לתיאבון כדי שיוכל להצילו. וע"כ נראה בעינים אשר ממדה זו אם דן את חבירו לכף זכות. יתמך גם הרגש הפנימי לטוב לגמול חסד עם אנשים. כי מי שהוא דן את אנשים רק לכף חובה לבזה נפש ולמתעב בן אדם. לבו בקרבו יחשוב כל היום און לרעהו. ויאמר עליו כי הוא זה אין ראוי לקריבה ותמיכה כל שהוא. מפני שידמה למצוא בו מגרעות וחטאים. והשמיענו ר' יוחנן מדת הדן את חבירו לכף זכות. אשר אם את עמיתו בשקול דעתו בכל פעם לטוב יכריע אף אם יהי' לו ספק במעשה חבירו ידרוש טובתו כל הימים ויחפש לו צדדי זכות אז יקיים גם גמ"ח לרעהו. והוא בכלל גמ"ח מישך שייכי ואשר אדם אוכל פירותיהם בעוה"ז וכו':

ובהרעיון הלזה יש לפרש קרא בזכריה (ז' ט') כה אמר ה' צבאות לאמר משפט אמת שפטו וחסד ורחמים עשו איש את אחיו. ואלמנה ויתום גר ועני אל תעשקו ורעת איש את אחיו אל תחשבו בלבבכם [זכרי' ז']. ויש לעורר אם כבר אמר שאף יעשו פעלות הטוב עם רעיהם וחסד ורחמים יגמלו איש את אחיו. ודאי לא יחשבו לעשות למו רע. אולם לפי הנ"ל יבואר פירושו שאומר אז תוכלו לעשות חסד ורחמים אם רעת איש אחיו בל תחשבו אם בל תהגו עליו רעות להוכיח רעתו ומשובתו למען תדינוהו לכף חובה. אבל אם רעת איש אחיו בל תחשבו בלבבכם ותכריעו אותו לכף זכות ובמאזני צדק. אז תוכלו לעשות חסד ורחמים איש את רעהו כי בהכרעתכם אותו לזכות בל תחשבו לו און ותדעו כי ראוי להרעיף אלי' טל החסד ומטר נדבות החמלה לכל איש. לחזק ידים רפות וברכים כושלות לאמץ:

ומגדל בנו לת"ת ודאי נחשבת בכלל גמילות חסדים כי עיר פרא אדם יולד. ומתולדתו בן אדם תלוי בעזר וסעד אבותיו אשר יורוהו דרך המוסר והיראה ואם המביא את האדם לחיי העוה"ז בכלל גמ"ח יחשב כש"כ המביאו לחיי העוה"ב וע"כ גם מגדל בניו לת"ת בגמ"ח יחשב. ובזה נשלם הביאור למאמר הצגנו בראש דכל הני ששה דברים דקחשיב ר' יוחנן שאדם אוכל פירותיהם וכו' בגמילות חסדים שייכי. הכנסת אורחים וביקור חולים כפי פשיטתם. והדן את חבירו לכף זכות גם עי"ז יבוא לגמול חסד את רעהו. והמגדל בניו לת"ת ודאי הוא הכולל הכל וכמו שפי' נמי הרמב"ם ז"ל שע"י ת"ת יזכה לכל אלו המדות מפני שהלימוד מביא לידי מעשה. וגם השכמת בית המדרש שמשככת כעס וחימה ומסלקת חרון אף מישראל כשהשכים לבוא לביהכנ"ס ולהתפלל. ועיון תפלה

אם מפיש ברחמים ומגין על חבירו על כל צרה שלא תבוא ומהפך מדת רוגז לרחמים על ישראל כל אלה בגמילות חסדים שייכי ואדם אוכל פירותיהם בעולם הזה וכו':

ואם עד כה דברנו מה גדלה ומה רמה מצות השכמת בהמ"ד ובביהכנ"ס אשר היא המסלקת חרון אף ומשימה שלום בין ישראל לאביהם שבשמים וגם ישנה תפלה אשר בכלל גמ"ח תחשב עוד נבין מה גדלה הזכות של הבונה הבית הכנסת הלזה ה"ה הרב הגביר מוהר"ר אייזק ר' יעקלש ז"ל אשר כיום הזה ביום פטירתו התאספנו לכבודו אשר זכה בחייו וזכה את הרבים לאחר מותו בבית המפואר והקדוש הלזה הקרן קיימת לו לעוה"ב. ופירותיו אכל בעוה"ז. ואנחנו אשר תהלה לאל י"ת כלנו חיים היום. הננו תפלה לה' יתעלה אשר זכות הצדיקים הקדושים אשר חיו בעת יסדו הבית הקדוש הלזה תגן עלינו ועל צאצאינו. להצליחינו בכל דרכינו לברכנו בכל מעשה ידינו. וכן פירשתי המשך הכתובים סוף פ' ואתחנן ותחלת פ' עקב ושמרת את המצוה ואת החקים ואת המשפטים אשר אנכי מצוך היום לעשותם והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה וגו' ושמר ה' אלהיך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך ואהבך וברכך וברך פרי בטנך וגו' (דברים ו' ז') שיש להעיר שם שרז"ל דרשו על קרא אשר אנכי מצוך היום לעשותם ולא למחר לעשותם היום לעשותם ולמחר לעוה"ב ליטול שכרם ע"ז דף ג' ואח"כ תיכף הכתוב מבטיח יעודי העוה"ז ואמר והיה עקב תשמעון וגומר ואהבך וברכך וברך פרי בטנך וגומר. ואמרתי עפ"ד הרשב"א ז"ל בתש' חלק חמישי סימן מ"ט שכתב שם עוד אמרת מה שאמרו בסנהדרין [דף ק"ד ע"א]. ברא מזכה אבא ואבא לא מזכה ברא ותמהת הלא אמרו בפ"ק דע"ז [שם]. מי שהכין בע"ש יאכל בשבת מי שלא הכין בע"ש איך יאכל בשבת. ועוד אם האב אינו מזכה למה אנו מזכירין תמיד זכות אבות ? ואדון הנביאים אמר זכור לאברהם יצחק ולישראל עבדיך וגו' [שמות ל"ב]. תשובה יען האב מוליד הבן כמאמרם ז"ל האב נותן בשר גידין וכו' (נדה ל"א). לכן שכר העוה"ז גופני נמשך מאבות לבנים. והוא כלל מה שאנו אומרים וזוכר חסדי אבות. ולא תמה זכות אבות להטיב את בניהם בעולם הגשמי אבל מה שאמרו ברא מזכה אבא ואבא לא מזכה ברא. הוא בעולם הנשמות שהבן מסובב מהאב וכשהוא מוליד בן צדיק עובד אלהים נראה כאלו הוא מסבבו כי זה תכלית שכר האדם שישאר ממנו בעולם הגשמי בן עובד אלהים ואז נראה לו כאילו הוא בעצמו העובד והוא חי וע"כ ראוי באמת שיזכה האב בזכות הבן עכ"ל רבינו הרשב"א ז"ל. ועפ"ז יובן לנו המשך הכתובים הנ"ל ושמרת את המצוה וגו' אשר אנכי מצוך היום לעשותם ולא היום לקבל שכרן רק לעוה"ב. ואם תשאול אם שכר מצוה בהאי עלמא ליכא מאין יבוא עזרי בעוה"ז ע"ז אמר והיה עקב

תשמעון את המשפטים האלה וגו' ושמר ה' אלהיך אשר נשבע לאבותיך וברך פרי בטנך וגו' תזכה ליעודי עוה"ז בזכות אבותיך. ואם ברא מזכה אבא מפני שהוא היה מסבבו ואם נשאר ממנו בן עובד אלהים שכרו גדול כמו שהוא בעצמו חי. כן הוא בכל דבר טוב וקים לדורי דורות כמו שהוא בבנין המפואר הלזה אשר אם אנחנו נתפלל בבית הכנסת הלזה בכונה הרצויה נזכה את נשמת המוסד הרב ר' אייזק ר' יעקלש ז"ל אשר השאיר אחרי' ברכה בקרב עדתנו לתהלה ולתפארת ושכרו גדול ופעלתו לפניו מאלדי הרחמים כאילו בעצמו עודנו היה חי ועובד אלהים. [וע"ד ששמעתי שהי' מתדיינים הפו"מ דפ"ק עם הג' ראר"י ז"ל שבנה בית הכנסת אם יש לו ולבניו רשות לילך על מקומות, בית הכנסת כפי שיבחר. הן אז בעת ההוא היו גאוני ארץ קדושים אשר קטנם עבה ממתני והיתה השתיקה יפה מאמירה. אבל יען שתורה נתנה בקרן זוית והרשות נתונה אחוה דעת עני כמוני ואומר שלכאורה נפשט דין זה מתוספתא דב"מ פי"א הנוטע אילן לרבים מלקט ואוכל מלקט ומכניס לתוך ביתו. ולא יהא מלקט ועושה גרוגרות שמתחלה לא נטעו אלא ע"מ כן ולעוברי דרכים מלקט ואוכל ואסור להכניס בתוך ביתו. החופר בור לרבים ממלא ומכניס לתוך ביתו. ולא יהא ממלא ומשקה ומוכר בשוק. והנה בבהכנ"ס י"ל כיון דהדין דבהכנ"ס דעיירות דכ"ע אתו לצלויי וכמבואר במגילה ובש"ע יש לדמות לנוטע אילן לעוברי דרכים. ויש לו ולבניו הזכות לילך על מקומות בית הכנסת):

ומה נחמד ומה נעים הקול הבא לאזני אשר האלופים הגבאים של בית הכנסת הלזה מתעסקים כעת לתקן את בדקי הבית הקדוש הלזה ולפארו ולרוממו ולשכללו כל איש ואיש כפי מחשבתו הרצויה ופעלתו השלמה תהי משכרתו שלמה מאת ה'. ואדוננו דוד המלך כאשר צוה את בנו שלמה המלך ע"ה כתיב. ויאמר דוד לשלמה בנו אני היה עם לבבי לבנות בית לשם ה' אלהי וגו'. והנה בעניי הכינותי לבית ה' ככרים מאה אלף וכסף אלף אלפים ככרים וגו' (דה"י א' כ"ב). והן כבר רז"ל התפלאו ע"ז אם הכין דוד רב כסף וזהב כמסופר איך אמר והנה בעניי הכינותי הלוא אין לך עשירות גדולה מזו. וע"כ אמרו בירושלמי דב"מ (פ"ק הל' ד') ואני בעניי (שם מובא ואני ובמקרא כתוב והנה) הכינותי. והיכי אי בנתונין תוך ידו עשיר הוא אי בשאינן נתונים לתוך ידו יש אדם מקדיש דבר שאינו שלו הוי אומר בנתונין תוך ד' אמות שלו. אמר ר' אבין מהו בעניי שאין עשירות לפני מי שאמר והיה העולם. דבר אחר שהיה מתענה ומקדיש סעודתו לשמים:

ואנכי בעניי טרם אבאר דברי הירושלמי אומר לפרש הכתוב הנ"ל בדברי הימים ואביא דברי הרב בעל עקידה שער ס"ז שהביא על דברי קהלת וזכור את בוראך בימי בחורותיך עד אשר לא יבואו ימי הרעה והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ וגו' עד אשר

לא ירתק חבל הכסף ותרוץ גולת הזהב ותשבר כד על המבוע ונרוץ הגלגל אל הבור (קהלת י"ב). והכונה כי הוא המשיל האדם הזמני לדולה בחבל כסף מגולת הזהב עם כד של חרס דרך גלגל. והוא משל נמרץ בדברים עתיקים ונוראים. וזה כי חבל הכסף הוא משל נכבד לעוצם הכוסף האנושי אל עבודת אדוניו בזה העולם. ור"ל תאותיו לחמדות הזמניות אשר יסור למשמעתם כעבד אל אדוניו כי עם התשוקה הזאת נקשר כמו בחבל וע"י רהבו ועמלו יבוא אל תכליתו אשר שם לפניו. וגלת הזהב הוא ריבוי מציאות אותם הדברים הזמניים כי כל עוד שיחזק הכוסף ימצאו הם בשפע רב ויקרו כמו מעין ולא יפסקו. אבל הכד אשר בו ידלה הוא של חרס ר"ל כחות גופו החלשים. והגלגל הוא המזל החוזר. או הזמן אשר ינוס בחפזה וירוצו במהירות חיי אנוש עלי ארץ. ולזה אמר הקהלת שיזכור האדם את בוראו בימי בחורותיו עד אשר לא יבואו ימי הרעה והמה ימי נפילת הכח הגופני וירתק חבל הכסף שיחלש הכוסף והתשוקה ובהחליש הכוסף אז תרוץ גולת הזהב כי תבקע ויצאו מימיו שלא ישארו לו מחמודות הזמן כלום כי תשבר כד על המבוע. בעצם חיותו ישבר הכלי חרס. כלומר גוף בן אדם. ונרוץ גלגל הזמן אל הבור עכ"ד הרב בעל עקידה בשינוי קצת. ובזה יובן אומר שצוה דוד המלך ע"ה לבנו היושב על כסאו והרגיש עצמו בעת זקנתו בהחלש כחות גופו כדכתיב והמלך דוד זקן בא בימים ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו (מלכים א' א'). שזה מורה שקפצה עלי' זקנה ובאה עם נערותיה אשר תוביל עמה לדכא חיי אדם ה"ה החולשה ואפיסת לחות החום. ע"כ אמר לפני שלמה בנו ראה הנה עתה אנכי בעניי שכבר נחלש הכוסף והתשוקה. ואין הבדל אם העניות תמשול באיש אשר לא ימצא להחיות נפשו. או אף אם יש לו כל ולא חסר אוצרו מטובה, אבל כבר אפסו כחותיו ולא יוכל להנות מחמדים וע"כ אמר והנה בעניי כעת כבר נחלש הכוסף והתשוקה ועוד מעט ישבר כד על המבוע וירוץ גלגל הזמני אל הבור. אכן תהלה לאל ית' אשר טפחתי ורביתי עמלתי ואספתי כסף ורב זהב הי' כי הכינותי לבית ה' זהב ככרים. בכל ההון אשר צברתי לא היתה תשוקתי לחמדה העוברת רק לדבר הקים והנצחי למען כבוד ה' ותורתו כי היה עם לבבי לבנות בית לשם ה':

ועל פי דברי הירושלמי בתירוציו אומר הנראה לע"ד. ואף שהתירוץ הראשון הוי אומר בנתונין לתוך ד' אמות שלו הביאו לענין דינא להוכיח מזה שד' אמות של אדם קונות לו מ"מ ארשה לנפשי להוציא מאלה הג' תירוצים מוסר השכל כפי שיעלה על בינתי הדלה והעניה. ואומר הלוא אם העם יצטרכו לבנות בית ה' או לתקנו ולהדרו והוא דבר גדול וכבד וצריכה טירחא יתירה ועמל רב. וגם לפתוח שקי הכסף להרים נדבות כפי ברכת ה' עליהם. וע"כ יחלקו לשלש מחלקות המשתדלים והמפזרים נדבות כסף. א) יש מהם

עשירים גדולים אשר להם אוצרות כסף וזהב להם לא תקשה נתינת הנדבה ומאה כסף או יותר אצלם מה הוא. ובלי לאות יעשו כמצותם ויתנו נדבותם. לאלו הזהיר הירושלמי שבל יאמרו כחם ועוצם ידם עשה להם את החיל הזה רק יזכרו מרוצת הזמן ואיבוד הימים ויעלו על לבם כי לה' הארץ ולו העושר והגדולה. ואשר עתה העשירות בקנינם זהו קנין מדומה. כי בעשירות אין תוספת על איכות האיש ועצמותו ועוד מעט יכלה באפס תקוה וירוץ גלגל הזמן. וע"כ אמר להעשירים הגדולים גבירי הכסף ראו מה שאמר דוד ואני בעניי הכינותי וגו' אף בעשירות גדולה יחשוב האיש עצמו לעני. למה לפי שאין עשירות לפני מי שאמר והיה העולם שהכל שלו ומידו נתנו לו ועוד מעט יחלוף ואיננו מבן אדם יליד אשה. ב) ועוד יש אנשים אשר לא זרחה למו שמש הצלחתם. והמה עמלים לרדוף אחר המחיה והכלכלה ובזעת אפים יביאו טרף לביתם. אבל כשיעבורו קול במחנה להרים נדבות לקודש יקמצו מעיסתם ומזונם להקדיש לשמים וע"ז יאמר הירושלמי ואני בעניי הכינותי לבית ה'. שנהג עצמו דוד כעני שהיו מתענה ומקדיש סעודתו לשמים. וממלך ישראל ילמדו העם דעת שיהיה כל אחד מקמץ משלו להרים תרומת ה' ג) וכנגד אלו אשר הם משוללים מטובה והונם מעט בל יוכלו לפזר כסף תועפות לדבר שבקדושה יועצם אשר עכ"פ ישתדלו אצל אחרים בעלי הון ועושר שהם יתנו כברכת ה' עליהם וגדול המעשה יותר מן העושה וזאת כונת הירושלמי לפי דרכנו. באמרו ואני בעניי הכינותי לבית ה' אם בנתונים תחת ידו הרי עשיר ואם בשאינם נתונים תוך ידו יש אדם מקדיש דבר שאינו שלו הוי אומר בנתונים תוך ד' אמות שלו. שרצה לומר שודאי דוד המלך ע"ה לו לבדו לא היו אוצרות כסף וזהב מרובות כל כך כאשר מבואר שם בכתוב. זהב ככרים מאה אלף וכסף אלף אלפים רק הוא עשה כל המוטל עליו. השתדל אצל אנשים וטרח ויגע ועמל בכל עוז לקבץ אוצרות כסף וזהב למען יוכל לפאר ולרומם בית אלדינו. ואמר ואני בעניי אני לבדי עניות מצויה אצלי נגד עשירות גדולה כזו רק הכינותי זהב ככרים מאה אגף וגו' ומפרש הירוש' בנתונים תוך ד' אמות שלו שהי' ברשותו בסביבותיו והוא נטל מכל אחד וקבץ ואסף אצל רבבות אלפי ישראל. ועי"ז הי' ביכלתו לאסוף אוצרות זהב וכסף. לעשות בית אלדינו תהלה בארץ. ואף עתה בבית הזה הקדוש אשר אנחנו עומדים ימצאו אנשים מן אלו הג' מינים. אלה אשר ברכת ה' תעשירם. נא יתנו בחדוה חלקם ויתנו תודה לה' אשר העושר והכבוד שלו. ואלה אשר ביגיע כפם ימצאו לחמם יקמצו משלהם ויקדישו לשמים. ואלה אשר כחם רק בפיהם ואונם במתניהם ישתדלו בכל עוז לקח מן הבא לרשותם לדבר מצוה הגדולה הלזו. לחדש הדר זיו בית אלדינו ולשכללו. למען יהי' לתהלה ולתפארת וברכת ה' תבוא

עליכם ויפתח לכם ארובות השמים להריק אוצרות ישע. ופדות ורוחה תבואנה עליכם ועל כל אחינו בית ישראל מעתה ועד עולם אמן:

לסיום הספר

אמר ר' יוחנן לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא בשביל דברים שבע"פ שנא' (שמות ל"ד) כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל (גיטין דף ס' ע"ב). ויש להבין ששם נאמר ויאמר ה' אל משה כתב לך את הדברים כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל ואם על דברים שבע"פ עיקר כריתת ברית למה תלה הכתוב במה שיכתוב הדברים האלה יעיי"ש בחד"א. והנ"ל בזה דהא אמרו במדרש, (במדבר כ' י"ד) ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר (ישעי' מ"ב) נתן להם תורה שבע"פ להיות מצויינים בה משאר האומות שעל כך לא נתנה גם תורה שבע"פ בכתב כדי שלא יזייפוה אומות העולם כשם שעשו בתורה שבכתב ואמרו שהם ישראל ועל זה אמר הכתוב אכתוב לו רבי תורתי כמו זר נחשבו (הושע ח') אמר הקב"ה אם אכתוב לישראל רבי תורתי זהו המשנה שהוא גדולה מן המקרא כמו זר נחשבו עכ"ד. וביאור דבריהם כי תורה שבכתב מפני שהוא נתונה ביד כל אדם וא"כ בלי קבלת אבות כל אחד יוכל לפרשה ולפארה כאות נפשו ועי"ז סרו המינים והצדוקים ושאר הכתות כי הכניסו דברים זרים בכונת הכתובים. וע"כ עוד נשארו הלכות שמורות מסורות לנו בני יעקב אשר אב אל בן ורב אל תלמידו יודיע את אמתתם. ומורי התורה הם המחזיקים בעץ חיים ועמלים אשר ישתאר רוח ה' לימוד התורה כפי שרשיה הנאמנים וקיום הדעות האמתיות בל יסור מקרבנו נצח. ויאמר במדרש אכתוב לו רבי תורתי אילו הייתי כותב לו גם התורה שבע"פ והיה נחסר גם מהם הרוח חיים אשר יאצלו האבות להבנים מהרוח אשר עליהם אם יבינום בע"פ חקי התורה ומדותיה הנעלות. כמו זר נחשבו. אז גם אלו המצות היו נחשבות כמו זר אליהם שהיו מטילים בהן כונה משובשת ומוטעת. ובנדרים (דף ל"ח) אמר ר"י ב"ח בתחלה לא נתנה תורה אלא למשה ולזרעו וכו' שנא' כתב לך כתיבתך שלך ומשה נהג בה טובת עין ונתנה לישראל וכו' והא כתוב ועתה כתבו לכם את השירה הזאת וכו'. אלמא דלכל ישראל נתנה ומתרץ אלא לפילפולא בעלמא עכ"ד. ורצונם לומר כח העיון והארת דברים המושכלים ע"פ רוח התורה נתן למשה לבדו ואחריו לחכמים בכל דר ודר שהם ילמדו ויבינו בתורה ע"פ כללים המסורים בסיני. ויורו לעם דרך הישרה באמונה ולהיביום ליראת ה' כל הימים. ולפ"ז יתכן להבין דרש ר' יוחנן שאמר ה' למשה כתב לך את הדברים האלה שתהי' כתיבתם שלך ויקשה הלוא התורה כתובה ומונחת בקרן זוית והיא ערוכה למען כל ישראל. וע"ז נתן הטעם כי על פי הדברים האלה כרתי

אתך ברית ואת ישראל שעיקר הקיום שתתקיים התורה ברוח ה' אשר ידבר בה הוא ע"י הדברים שבע"פ שלא יזייפוה הסרים מדרך ה' לומר שלהם הוא ואתה והבאים אחריך האירו לכל ישראל בכל מקום ובכל זמן כי הברית אשר כרתי עם ישראל לא יפסוק נצח. ובזה יומתק לנו הבנת הכתוב בישעיה ואני זאת בריתי אותם אמר ה' רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך ומפי זרעך וגו' מעתה ועד עולם (ישעיה נ"ט). שיאמר הנביא בשם ה' זאת הברית אשר כרת ה' את ישראל תתקיים לעד "רוחי אשר עליך כי רוח אלהים המרחפת על פני התורה לך נתונה. ודברי אשר שמתי בפיך" כי על פי הדברים אשר שמתי בפיך היא תורה שבע"פ כרחי, אתך הברית. "לא ימושו מפיך ומפי זרעך וגו' מעתה ועד עולם אם ע"פ רוח התורה אשר בקרבך תאלף בינה ותלמד לבניך אחריך. הקוים התורה כאמתתה בקרב ישראל בלי שינוי וחילוף, נצח סלה ועד:

ת ו ש ל ב " ע